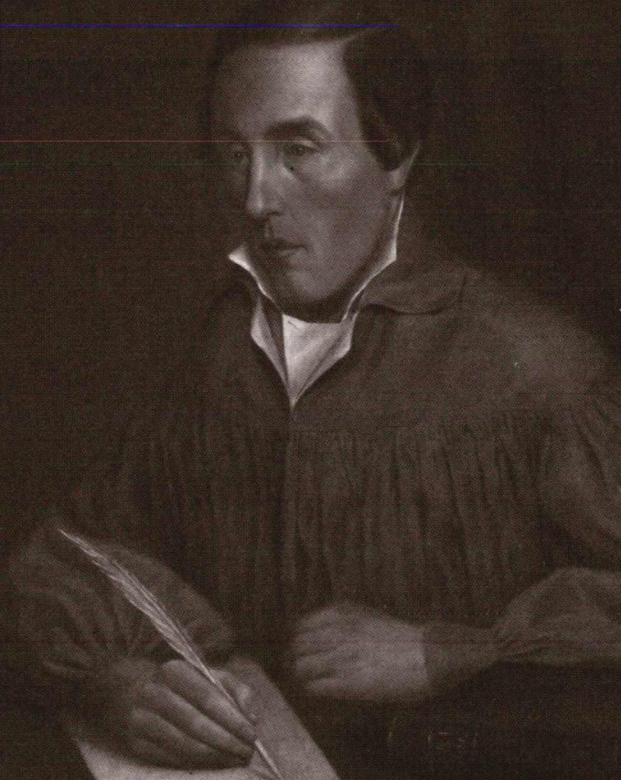

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

1/2006 • 11 €

SNELLMAN

KANSAKUNNAN MIES

■
Historian totuudet

■
Suomalaiset vapaaehtoiset

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

104. vuosikerta

Julkaisijat Suomen Historiallinen Seura ja Historian Ystävien Liitto

Päätoimittaja: Pirjo Markkola

Toimitussihteeri: Veikko Kallio

Toimittajat: Tiina Kinnunen, Marko Lamberg, Kimmo Rentola, Marko Tikka

Hallitus: Pirkko Leino-Kaukiainen (pj.), Heikki Talvitie (vpj.), Pauli Kettunen,

Tuomo Lappalainen, Katariina Mustakallio, Harri Rinta-aho

Ulkoasu: Heikki Kallioma

SISÄLLYS

Suuntaviivoja

Pirjo Markkola, Historiantutkimuksen ajankohtaisuus 1

Snellman

Marja Jalava, Kansakunnan miestä muokkaamassa 5
Raimo Savolainen, J. V. Snellman kansakunnan käsikirjoittajana 20

Historian totuus

Irma Sulkunen, Mikä historiassa on totta? Kansallisen historian myytit ja todellisuus 30

Kolumni

Sirpa Käbbönen, Naisten ja lasten jatkosota – erillistä vai yhteistä? 36

Suomalaiset sotilaat maailmalla

Jussi Jalonen, Magersfonteinin miehet. Skandinaaviska Kären -komennuskunnan suomalaisva-paaehtoiset buurisodassa 1899–1902 38

Tuomas Hoppu, Lojalisuus Venäjää kohtaan ensimmäisen maailmansodan aikana 56

Keskustelua

Tiina Kivinen, Opettaako historia mitään? 66

Syväluotaus

Matti Peltonen, Sata vuotta protestanttista etiikkaa ja kapitalismin henkeä 70

Arvosteluja

Jussi Hanska, Kristuksen sijaiset maan päällä? Paaviuden historiaa apostoli Pietarista Johannes Paavali toiseen; Simo Heininen, Ihmistä suurempi. Paaviuden historia; Christian Krötzl, Pietarin ja Paavalin nimissä. Paavit, lähetystyö ja Euroopan muotoutuminen 500–1250 (*Jukka Korpela*) 75

Suomen maatalouden historia I–III (*Oiva Turpeinen*) 79

Ritva Kylli, Kirkon ja saamelaisten kohtaaminen Utsjoella ja Inarissa 1742–1886 (*Hannu Mustakallio*) 83

Kalevi Ahonen, From Sugar Triangle to Cotton Triangle: Trade and Shipping between America and Baltic Russia, 1783–1860 (*Auvo Kostainen*) 87

Marja Jalava, Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914 (*Marja Tuominen*) 88

Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala (toim.), Oma pöytä. Naiset historiankirjoittajina Suomessa (*Antero Heikkinen*) 91

Eila Linnanmäki, Espanjantauti Suomessa: influenssapandemia 1918–1920 (*Minna Harjula*) 93

Lars Gyllenhaal – Lennart Westberg, Svenskar i krig. 1914–1945 (*Mauno Jokipii*) 95

Vjatseslav Nikonov, Molotov: Molodost (*Tuomo Polvinen*) 96

Gerrard Graig, The Foreign Office and Finland 1938–1940. Diplomatic sideshow (*Pekka Harttila*) 100

Tapio Bergholm, Sopimusyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. SAK 1944–1956 (*Aarne Mattila*) 101

Jukka Koivisto, Etulinjasta Etelärantaan. Päiviö Hentemäen poliittinen toiminta vuoteen 1962 (*Vesa Vares*) 103

Markku Mansner, Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1980–1992 (*Tapio Bergholm*) 105

Tiedemaailma

Palkittuja 107

Historiallisen Aikakauskirjan keskustelut verkossa 107

Kirjoittajat 108

Notes on the contents 108

Kansi: J. V. Snellman. Oskar Nylanderin maalaama muotokuva (1846). Pohjalainen Osakunta (Matti Ruotsalainen); J. L. Snellman (o.s. Wennberg). Museovirasto.

Historiantutkimuksen ajankohtaisuus

■ Juhlavuodet tuovat historiantutkimukselle ajankohtaisuutta. Samalla ne määrittävät tutkijoiden ja julkisuuden suhdetta. Vuonna 2006 kysyntää riittää etenkin Snellman-tutkijoilla, eduskuntatutkijoilla ja naisten poliittisten oikeuksien historian tuntijoilla. Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden ja yksikamarisen eduskunnan satavuotisjuhlinta tuottaa 12-osaisen kirjasarjan, Snellmanin kootut teokset ovat ilmestyneet ja elämäkertoja on tulossa. Merkkivuotia riittää joka lähtöön. Lenin-museon perustamisesta on 60 vuotta, yleislakosta 50 vuotta ja Wolfgang Amadeus Mozartin syntymästä 250 vuotta. Juhlavuodet nostavat koko ajan esiin tuulahduksia menneisyydestä ja tekevät sitä tutuksi. Lukevaa yleisöä muistutetaan merkivuosisista, toimittajat saavat niistä näppärästi jutunaiheita ja tutkijat voivat tuoda asiantuntemustaan kaikkien käyttöön.

Juhlavuodet voivat myös kaventaa historiakuva. Pahimmillaan ne alistavat historiantutkimuksen julkisuuden päiväperhoksi. Kun suurlakosta oli kulunut sata vuotta ja yksi päivä, kansallinen voimannäyttö ja ensimmäinen suuri joukkoesiintyminen eivät enää olleetkaan kiinnostavia. Kansanvallan historiassa ajankohtaisiksi aiheiksi muuttuivat äänioikeushistorian seuraavat vaiheet. Kun yksikamarinen eduskunta ensi-

vuonna täyttää sata vuotta, kiinnostavia ja ajankohtaisia kysymyksiä eivät ehkä enää olekaan sen syntyyn johtaneet tekijät vaan uutisnälkäisten toimitusten määrittelemät uudet kysymykset. Sitten kansanvallan historia voidaan laittaa odottamaan seuraavaa merkkivuottaan. Välillä voidaan kiinnittää huomiota vaikka sisällissodan 90-vuotisjuhliaan, talvisodan syttymisen 70-vuotismuistoon ja Suomen sodan 200-vuotisrientoihin.

On hyvä, että menneisyydestä nostetaan esiin muistamisen arvoisia asioita. Silti on hyvä huomata, että juhluvuodet eivät ole omalakisista ja luonnonvoimaisia tapahtumia, vaan ne ovat tietoisien toiminnan tulosta. Sillä on väliä, mitä juhlitaan ja mitä unohdetaan. Myös sillä on väliä, miten erilaisia asioita, tapahtumia ja henkilöitä muistetaan. Suurmiehiä pitää silittää sekä myötä- että vastakarvaan. Naisten saavutukset on syytä muistaa, eikä ole aihetta vähätellä myöskään pieniä, aikalaisten silmissä vaatimatonta näyttäneitä tekoja tai prosesseja, joilla voi olla yllättävääkin historiallista kantaavuutta.

Historiantutkimus saa usein konkreettista hyötyä merkkivuosisista, kun perustetaan suuria tutkimushankkeita. Olisi kuitenkin kovin ongelmallista, jos tutkimus kietoutuisi juhluvuosien silkkilankoihin. Kaikista asiois-

ta ei väkisin tarvitse virittää juhlavuositeemoja, sillä aiheet voivat muutenkin olla tutkimisen arvoisia. Keskiajan tutkimuksessa esimerkiksi sukupuolelle kanonisaatioprosesseissa annetut merkitykset voidaan tietysti kytkeä johonkin tiettyyn henkilöön ja merkkivuoteen, mutta historiallisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä aihe on merkittävä ilman juhlavuoden pakkopaitaakin. Tutkimusaiheiden merkittävyys ja kiinnostavuus kumpuavat paljosta muustakin kuin merkkivuosista – merkkivuosia lainkaan halveksimatta. Historiantutkimus ja historiantutkimus hyödyntävät menneisyyttä tietoisesti. Historiantutkijat voivat reippain mielin ottaa osaa juhlavuosihumuihin, mutta he voivat yhtä reippain mielin esittää kritiikkiä, jos juhlinta on vailla perusteita tai kovin vinoa.

Kaiken lisäksi ajankohtaiset kysymykset syntyvät ja kuolevat joskus hyvinkin nopeasti. Historiantutkimuksen vahvuutena on tietty hitaus: asioiden perusteellinen tutkiminen on hidasta – siksi tunnollinen tutkija ei aina pysty tyydyttämään nopeita vastauksia odottavien toimittajien tiedonjanoa. Yksi ajankohtaisuuden kestoteemoista näyttäisi tällä hetkellä liittyvän kulttuuriseen ja uskonnolliseen ymmärrykseen, vuorovaikutukseen ja sietämiseen. Käytän tietoisesti sanaa sietäminen, koska ”suvaitsevaisuus” tai ”suvaitseminen” ovat lähtökohtaisesti hierarkkisia käsitteitä. Jos suvaitsen, olen ylempi, joka sallin toisen olla jotain muuta, mutta jos siedän, olen omine puutteinen samalla viivalla toisen kanssa. Historiantutkijat voivat omalla verkkaisella, perusteellisella tavallaan tehdä muistamisen

arvoisiksi tilanteita ja prosesseja, joista nykypäivän lukijat saavat eväitä sietämiseen ja vuorovaikutuksen lisäämiseen. Jos tutkijat pystyvät tekemään ymmärrettäväksi, miksi jotkut loukkaantuvat, tutkijat ovat tehneet merkittävää työtä.

*

Tämä *Historiallisen Aikakauskirjan* numero liikkuu juhlavuosien kentässä. Halusimme nostaa Johan Vilhelm Snellmanin vuoden ensimmäisen numeron yhdeksi teemaksi, koska häntä voi pitää kansakunnan käsitteittäjänä, joka muokkasi myös suomalaista sukupuolijärjestystä. Snellman-juhlavuoden teemaksi valittu sivistys on Pisamittauksiin perustuvassa kansainvälistyvässä koulutustaloudessa edelleenkin erittäin ajankohtainen kysymys. Marja Jalavan ja Raimo Savolaisen artikkelit lähestyvät 200-vuotisjuhliin viettävää miestä kahdesta eri näkökulmasta, joiden ristivalotuksessa syntyy kiinnostava, ajatuksia herättävä kokonaisuus.

Numeron muut teemat eivät suoranaisesti keskity historian merkkivuosien, mutta ne liittyvät keskusteluun merkittävydestä ja historiantutkimuksen ajankohtaisuudesta. Irma Sulkusen pohdinta historian totuudellisuudesta muun muassa näyttää, miten joistakin asioista ja henkilöistä on tietoisesti tehty merkittäviä. Hän muistuttaa, että myös historiantutkimus saattaa huomaamattaan uusintaa tiettyyn tarkoitukseen tuotettuja uskomusjärjestelmiä. Samalla hän korostaa unohdettuja jäsenystapoja, joita historiantutkimus voi nostaa näkyviin ja tarjota aineksiksi tulevaisuuden rakentamiseen.

Yksi tämän numeron osateema käsittelee suomalaisia vapaaehtoisia sotilaita. Jussi Jalonen kirjoittaa suomalaisista vapaaehtoisista buurisodassa vuosina 1899–1902 ja Tuomas Hoppu arvioi suomalaisten lojallisuutta Venäjää kohtaan ensimmäisessä maailmansodassa. Jalosen artikkeli pohjoismaisista Magersfonteinin miehistä tuo esille esiin juhluvuosien monikerroksisuuden ja havainnollistaa, miten jostakin asiasta on välillä sopivaa vaieta ja välillä on kovin tärkeää muistaa ja juhlia. Muistamiset ja vaikeudet eivät ole viattomia asioita. Kun juhlimme jotakin, teemme valintoja; kun jätämme juhlimatta, teemme yhtä lailla valintoja. Buurisodan esimerkki osoittaa kiinnostavasti, mitä vivahteita saman asian muistaminen voi eri yhteyksissä saada.

*

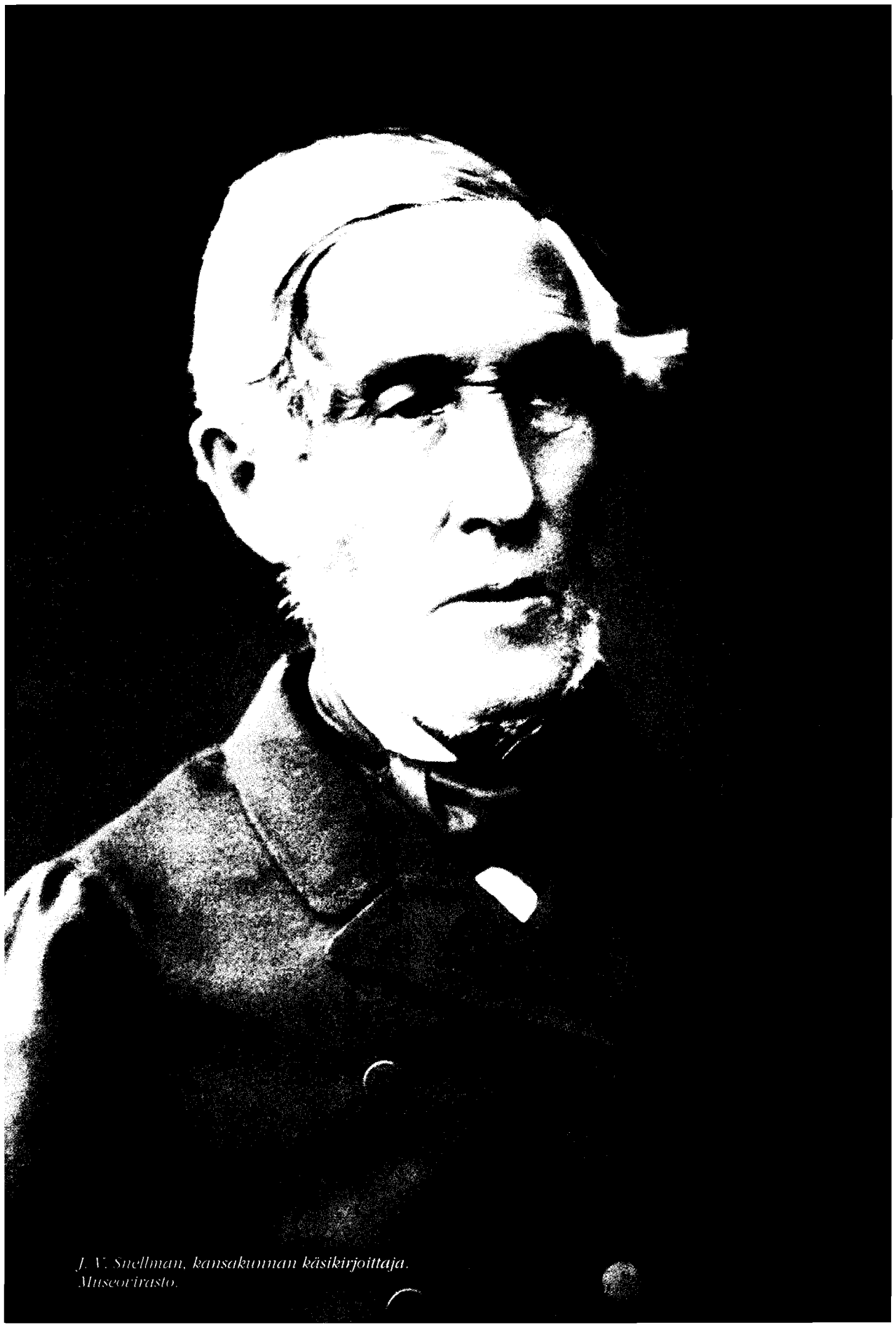
Historiallisen Aikakauskirjan omassa historiassa kääntyi tämän vuoden alussa uusi lehti, kun päätoimittaja vaihtui. Uutena päätoimittajana haluan jatkaa edeltäjäni Juha Sihvolan raikasta, ajankohtaisiin kysymyksiin tarttuvaa linjaa. Tavoitteenani on, että *Historiallinen Aikakauskirja* on edelleenkin historia-alan johtava suomenkielinen aika-

kauskirja, joka julkaisee tieteellisesti korkeatasoisia, hyvin kirjoitettuja artikkeleita. Kirja-arvosteluja on tarkoitus lisätä, koska tieteelliset tutkimukset hautautuvat helposti muiden julkaisujen jalkoihin. Pyrkimyksenä on tehdä vireästi keskustelevaa, moniäänistä lehteä, jossa historiantutkimuksen eri suuntauksia ja näkökulmia pääsevät esiin. Toivon, että tänäkin vuonna lehden palstoilla keskustellaan ajankohtaisista tutkimuskysymyksistä tavalla, joka on lukijakunnalle antoisa ja synnyttää uusia ajatuksia.

Historiallista Aikakauskirjaa toimittavat kanssani yliassistentti Tiina Kinnunen Joensuu yliopistosta, dosentti Marko Lamberg Jyväskylän yliopistosta, dosentti Kimmo Rentola Helsingin yliopistosta ja tohtori Marko Tikka Tampereen yliopistosta sekä toimitussihteeri Veikko Kallio. Haluamme tehdä hyviä aikakauskirjoja ja otamme mielellämme vastaan sekä julkaistavaksi tarjottavia tekstejä että kommentteja tähänastisista numeroista.

Hyviä juhluvuosia ja antoisia lukuhetkiä kaikille lukijoille.

Pirjo Markkola
pirjo.markkola@uta.fi

*J. V. Snellman, kansakunnan käsikirjoittaja.
Museorivasto.*

MARJA JALAVA

Kansakunnan miestä muokkaamassa

Tänä vuonna 200-vuotisjuhlaansa viettävä Johan Vilhelm Snellman rakensi modernin kansalaisyhteiskunnan ja valtion rinnalla myös uutta kaksijakoista kansalaisuutta. Filosofian tohtori Marja Jalava analysoi sukupuolisuuden ja miehisyyden merkitystä Snellmanin ajattelussa.

■ J. V. Snellmanin ensimmäisiin säilyneisiin muistiinpanoihin vuosilta 1826–28 sisältyy sitaatti romantikkorunoilija lordi Byronilta. Sen mukaan naisten asema Euroopassa oli luonnoton. Turkkilaiset ja itämaalaiset sen sijaan telkesivät naiset sisään, mikä teki heidät paljon onnellisemmaksi. ”Anna naiselle peili ja vähän makeisia niin hän on tyytyväinen!”, sitaatti kehotti.¹

Niukat muistiinpanot eivät kerro, mitä Snellman ajatteli tästä naisvihamielisestä toimintaohjeesta, jossa turhamainen, itsekkeskeinen naisväki alistettiin valtiasmiesten tyranniaan. Sen sijaan sitaatti kertoo nuoren opiskelijan kiinnostuksesta sukupuoli-kysymyksiin, jotka sittemmin askarruttivat häntä koko hänen uransa ajan. Näkemyksiään perheestä sekä sukupuolten välisistä suhteista ja olemuksesta hän esitteli vuosikymmenten saatossa niin filosofisessa tuotannossaan, akateemisissa luennoissaan ja lehtikirjoituksissaan kuin kaunokirjallisissa teoksissaan ja yksityiskirjeissäänkin. Yli

puolen vuosisadan mittaisesta ajallisesta kaaresta huolimatta hänen käsityksensä asiasta pysyivät niin samankaltaisina, että niitä on mahdollista analysoida yhtenä kokonaisuutena.²

1800-luvun keskustelu sukupuolisuudesta synnyttää helposti vaikutelman, että vain naisilla on ollut sukupuoli, sillä ihmisen ja yksilön yleiset kategoriat ovat olleet länsimaisessa ajattelussa implisiittisesti miehille varattuja. Vaikka filosofinen ajattelu onkin riippunut miehen ruumiista, miespuolinen ruumiillistettu subjekti on kulttuuriteoreettikko Rosi Braidottia lainatakseni länsimaisen filosofian suuri ei-sanottu.³ Hyvästä esimerkistä käy Snellmanin muistiin kirjaama Byron-sitaatti, jossa miehet edustivat yksinoikeudella koko turkkilaista ja itämaalaista kansallisuutta, kun taas naiset olivat jo läh-
tökohtaisesti jotain toista, sukupuolieron ulkopuoliseksi määrittelemiä, naiseutensa takia poissuljettuja.

Tarkemmin katsottuna miehisyyttä näyttäytyi kuitenkin Snellmanille samoin kuin monille hänen aikalaisilleenkin problemaattisena. Tässä pohdinnassa naiset olivat toisi-

1. J. V. Snellman (1992a) *Samlade arbeten* I 1826–1840, Helsingfors: Statsrådets kansli, 414.

2. Ks. lähemmin Marja Jalava (2005) *Minä ja maailmanbenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisaattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*, *Bibliotheca Historica* 98, Helsinki: SKS, 183–197; vrt. Anne Ollila (1990) ’Politikoiva vaimo on miehelle kauhistus. J. V. Snellmanin perhekäsitys’, *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 4, 25–26.

3. Rosi Braidotti (1991) *Patterns of Dissonance. A study of women in contemporary philosophy*, Cambridge & Oxford: Polity Press, 255; ks. myös Thomas Laqueur (1992) *Making Sex. Body and Gender from the Greeks to Freud*, Cambridge & London: Harvard University Press, 22–23.

naan pelkkiä välikappaleita, joita määritellään miehet määrittelivät kääntäen itseään. Osin määrittely tapahtui homososiaalisilla kunnian kentillä. Niillä armoton kilpailu otti mittaa lojaliteettia vaativista hyvä veli -verkostoista. Kyse oli sekä sukupuolten välisistä että miesten keskinäisistä valtasuhteista, joissa (itse)määräämisoikeus oli avain toisten hallintaan ja päinvastoin. Kun yksilön ja kansakunnan kehitys ymmärrettiin modernin nationalismin nousun myötä pitkälti yhtäpitäväksi prosessiksi, itseään ja toisia muokatessaan mies muokkasi myös kansakuntaansa.

Erilaisuuden dilemma

J. V. Snellman (1806–81) hahmotteli käsitteisiään aikakaudella, jota on taloudelliselta, poliittiselta ja yhteiskunnalliselta kannalta katsoen luonnehdittu ”siirtymäyhteiskunnaksi”. Nimitykseen sisältyy ajatus kahden yhteiskuntamuodon – aatelisvetoisen vanhan sääty-yhteiskunnan ja nousevan keskiluokan johtaman porvarillis-kapitalistisen – samanaikaisesta vastakkaisuudesta ja yhteenkietoutuneisuudesta siten, ettei kumpaisellakaan ollut ehdottoman hallitsevaa asemaa. Vaikka suomalainen yhteiskunta oli kokonaisuudessaan vielä 1800-luvun lopullakin staattinen, byrokraattinen, maalaisvoittoinen, paikallinen ja konservatiivinen, sääty-yhteiskunnan sosiaalinen järjestelmä oli alkanut järkkyyä väestönkasvun, rahatalouden ja palkkatyön yleistymisen sekä uuden individualistis-liberalistisen yhteiskuntakäsityksen myötä.⁴

Samalla järkkyy myös se hierarkkisten valtasuhteiden verkosto, joka oli asettanut niin miehet ja naiset, samaa sukupuolta olevat säätyläiset kuin rahvaankin jyrkän eriarvoiseen asemaan suhteessa toisiinsa. Sääty-yhteiskunnan vanhaa sukupuolijärjestelmää⁵ edusti 1800-luvulla *Vähä katekismuksen* huoneentaulujen mukainen vallan kolmijako, jonka mukaan hallitsijalla oli määräysvalta maallisissa asioissa, papistolla hengellisissä ja isännällä perheessään. Sukupuolten välinen suhde oli olennaisesti valtasuhde, jossa nainen määriteltiin kaikilla elämänalueilla miehen alamaiseksi ja mies naisen ”pääksi”.⁶

Naisten alistumisvelvollisuutta korostaneen Raamatun ja hartauskirjallisuuden rinnalle asettui vanhaeurooppalaisessa perinteessä antiikista periytyvä lääketieteellisesti perusteltu vajavuusteoria. Sen mukaan ihmisruumiilla oli vain yksi kanonisoitu perusmuoto, joka oli miehinen. Miehet eivät siis olleet ylempiä arvoisia siksi, että he olivat erilaisia, vaan koska he olivat naisten yläpuolella suhteessa yhteen ainoaan täydellisyyden standardiin. Muun muassa Galenin (131–201) vaikutusvaltaisessa ruumiinesteteoriassa miehet määriteltiin naisia lämpimämmiksi. Tästä johtuen heidän sukupuolielimensä kasvoivat ulospäin ja he olivat kykeneväisiä tuottamaan siemennestettä, kun taas naisilla vagina oli kääntynyt sisäänpäin tehden naisista itseensä sulkeutuneita ja passiivisia.⁷

Miehen ylivalta vahvistettiin myös lainsäädännössä. Suomessa läpi 1800-luvun vaikuttaneen vuoden 1734 yleisen lain naimiskaaressa sekä naimattomat naiset että aviovaimot oli asetettu juridisesti miehen (isän, veljen tai puolison) holhouksen alaisiksi.⁸ Vaikka naisten poliittista ja taloudellista liikumatilaa laajennettiinkin 1860-luvulta lähtien – naimattomat naiset saivat vuonna 1864 täysivaltaisuuden, joka pian täydentyi muun muassa kunnallisella äänioikeudella, ja heidän täysivaltaisuutensa ikäraja pudotettiin 1898 samaan kuin miehillä eli kahdestakymmenestä neljästä kahteenkymmeneen yhteen vuoteen –, ydinperheen piiri jätettiin toistuvasti uudistusten ulkopuolelle. Päämääränä ei siten ollut naisten yleinen vapautuminen vaan lähinnä naimattomien naisten saattaminen työmarkkinoille elättämään itsensä sukulaisiaan rasittamatta.⁹

Vakavan haasteen vanhaeurooppalaiselle valtajärjestelmälle esittivät 1700-luvulla valistusfilosofia ja liberalismi, jotka Ranskassa kiteytyivät vuoden 1789 ihmis- ja kansalaisoikeuksien julistuksessa sekä kirjailija Olympe de Gougesin (1748–93) sitä täydentämään laatimassa naisten oikeuksien ja naiskansalaisuuden julistuksessa. Kaikkialla Euroopassa keskustelua herättäneiden ihanteiden mukaan sekä miehet että naiset olivat syntyperästään riippumatta vapaita, tasa-arvoisia ja järjelliseen ajatteluun kyke-

neviä olentoja, joilla tuli sen vuoksi olla yhtäläiset oikeudet. Kuten valistusfilosofi markiisi de Condorcet (1743–94) kysyi, ”miksi raskaus tai muu ohimenevä huonovointisuus estäisi yksilöitä harjoittamasta oikeuksia, joita kukaan ei uneksikaan vievänsä henkilöiltä, joilla on kihti tai jotka kylmettyvät helposti”. Itse hän vaati miehille ja naisille sukupuoleen katsomatta samanlaista perintö- ja avio-oikeutta, tasavertaisuutta avioliitossa, yhtäläistä oikeutta koulutukseen ja työhön kaikilla ammattialoilla sekä samoja poliittisia oikeuksia.¹⁰

Historioitsija Thomas Laqueur on luonnehtinut 1700–1800-luvun vaihteen uutta sukupuolipoliittista tilannetta ”erilaisuuden dilemmaksi”. Koska miehet olivat yhden sukupuolen mallissa saman perusstandardin täydellisempiä versioita, miesten ja naisten välisen sukupuolieron kieltäminen olisi helposti johtanut päätelmään, että miehet kykenivät edustamaan naisia paremmin kuin he itse. Vaatimusta tasa-arvosta oli siis poliittisesti järkevämpää perustella sillä, että miehet ja naiset olivat olemukseltaan perustavalla tavalla erilaisia. Naisille vaadittiin samoja poliittisia oikeuksia esimerkiksi sen vuoksi, että heidän esitettiin olevan miehiä hyveellisempiä ja empaattisempia.¹¹

Varhaisen naisasialiikkeen aktivistit omaksuivat lähes poikkeuksetta kaksijakoisen kansalaisuuskaiteen. Siinä naiskansalaisuus erotettiin jyrkästi mieskansalaisuudesta ja molemmille asetettiin omat standardinsa ’naisellisuuden’ ja ’miehekkyyden’ perusmallien pohjalta. Kun suku ja syntyperä olivat olleet sääty-yhteiskunnan valta-verkostossa sukupuolta keskeisempiä tekijöitä, alkoi modernin byrokraatistuvan yhteiskunnan lainsäädäntö suvun sijasta rakentaa vastavuoroisuutta valtion kanssa niin, että yksilöistä tuli ensisijassa sukupuolensa määrittämiä.¹²

Kaksijakoinen kansalaisuus teki vallitsevassa sukupuolijärjestelmässä naisemansipaatiosta helpommin hyväksyttävän, sillä sen myötä voitiin välttää sukupuolten välinen avoin kilpailu. Naisellisuuttaan julkisessa elämässä toteuttavat naiset eivät asettuneet miehiä vastaan vaan täydentäjiksi heidän rinnalleen. Samalla kahden sukupuolen

malli tarjosi kuitenkin uusia sukupuolisen syrjinnän mahdollisuuksia, joissa kysymykset vallasta ja auktoriteetista naamioituivat biologisperäisiin määritelmiin miehen ja naisen olemuksellisesta erosta. Jos naisten alamaisuus oli sääty-yhteiskunnassa perusteltu sillä, että he olivat miehiä huonompia tai vaillinaisempia, voitiin naisten pääsy muodostumassa olevalle porvarillisen julkisuuden alueelle nyt estää vetoamalla siihen, että he olivat täysin erilaisia kuin miehet.

Filosofisen ajattelun kentällä naiset kansalaisuuden ulkopuolelle sulkeva kahden sukupuolen tulkinta sai vaikutusvaltaisen kannattajan Jean-Jacques Rousseausta (1712–78). Teoksessaan *Émile eli kasvatuksesta* (1762) hän esitti, että

[t]äydellinen nainen ja täydellinen mies eivät saa olla toistensa kaltaiset enempää henkisiltä lahjoiltaan kuin kasvoiltaankaan;

4. Siirtymäyhteiskunnan käsitteestä ks. Juha Manninen & Jouni Alavuotunki (1979) ’J. V. Snellmanin vuoden 1840 kirjoitukset valtiosääntöuudistuksen periaatteista’, teoksessa Simo Knuutila, Juha Manninen ja Ilkka Niiniluoto (toim.), *Aate ja maailmankuva*, Helsinki: WSOY, 183–185; yleisemmin Pertti Haapala (1995) *Kun yhteiskunta hajosi. Suomi 1914–1920*, Helsinki: Painatuskeskus.

5. Sukupuolijärjestelmällä tarkoitetaan tässä ideologioita sekä poliittisia, taloudellisia ja yhteiskunnallisia rakenteita, jotka ylläpitävät, tuottavat ja jäsentävät sukupuolten välisiä suhteita.

6. Kai Häggman (1994) *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja siivestyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa, Historiallisia Tutkimuksia* 179, Helsinki: SKS, 136–143.

7. Laqueur (1992) 25–63, 96–97; Genevieve Lloyd (1993) *The Man of Reason. 'Male' & 'Female' in Western Philosophy*, Second Edition, London: Routledge, 37, 75.

8. Karin Westman Berg (1962) *Studier i C. J. L. Almqvists kvinnouppfattning, Kvinnohistoriskt arkiv* 3, Göteborg: Akademiförlaget Gumperts, 24–35.

9. Häggman (1994) 211–212; Maritta Pohls (1994) *Suvusta virkoihin. Postilaitoksen virkakunta 1864–1899, Hallintohistoriallisia tutkimuksia* 15, Helsinki: Hallintohistoriakomitea ja Painatuskeskus, 229–235.

10. Laqueur (1992) 194–195; Westman Berg (1962) 41–43.

11. Käsite on peräisin oikeustieteilijä Martha Minnow’lta, Laqueur (1992) 197.

12. Kaksijakoisen kansalaisuuden käsitteestä ks. Irma Sulkunen (1987) ’Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus’, teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*, Helsinki: Kirjayhtymä, 157–162; ks. myös Pohls (1994) 246–247.

ja kun on täydellisyydestä kysymys, ei enemmyydestä eikä vähemmyydestä voida puhetta.¹³

Älyllisen erityisluonteensa vuoksi vain miehet olivat kykeneviä kansalaistoiminnan vaatimaan käsitteelliseen ajatteluun ja laajojen kokonaisuuksien hahmottamiseen, kun taas naiset konkreettisissa aiheissa ja käytännöllisissä askareissa viihtyvinä sopivat hyveellisyyden vaalijoiksi julkisen alueen ulkopuolelle, kodin yksityisyyteen. Tältä pohjalta Rousseau arvosteli raivokkaasti muun muassa suurkaupunkien korruptoitunutta ja keinotekoisista salonkikulttuuria, joka sääty-yhteiskunnan oloissa tarjosi naisille harvinaisen mahdollisuuden mielipidejohtajuuteen ja vallankäyttöön.¹⁴

Snellmanille läheisempi filosofinen esikuva sukupuolikysymyksissä oli Immanuel Kant (1742–1804). Vaikka Kant olikin Snellmanin mukaan poikamies ja eli suurimman osan elämästään neljän seinän sisällä samassa kamarissa, hän kirjoitti ”sukupuolen luonteesta ja määräytyksestä enemmän totuuksia kuin useimmat rutinoituneimmat hakkailijat”.¹⁵ Rousseau tavoin myös Kant varasi aktiivisen kansalaisuuden aikuisille miehille, sillä viime kädessä vain he olivat käsitteen täydessä merkityksessä rationaalisia olentoja. Samaan hengenvetoon hän kuitenkin esitti teoksessaan *Beobachtungen über das Gefühl des Schönen und Erhabenen* (1764), että sukupuolilla toki oli yhtä paljon ymmärrystä, mutta naisen ymmärrys oli erilaista, ”kaunista ymmärrystä”. Sille työläs oppiminen, tuskallinen tuumiminen ja abstrakti ajattelu olivat vieraita, mutta ne nainen korvasi kunniallisuudellaan, luontaisella säädyllisyydentajullaan ja miellyttämisen halullaan. Naissukupuolen heikkous ja vahvemman sukupuolen antaman suojelun tarve eivät Snellmanin tulkinnan mukaan johtaneet miehen ylivaltaan avioliitossa, vaan nais- ja mieserityisyys täydensivät toisiaan. Vertauskohdaksi sopi huvituksiin taipuvaisen monarkin (naisen) ja viisaan ministerin (miehen) suhde, jossa ”halu hallitse ja järki johtaa”.¹⁶

Lennot filosofiset teoriat eivät jääneet ideoiden maailman eristetyiksi eläjik-

si, vaan niiden kautta ja rinnalla luotiin normiperustaa sekä teollisuuskapitalismille, markkinataloudelle ja palkkatyölle että kansalaisyhteiskunnalle ja kansallisvaltiolle. Ajatus miehestä perheen yksinomaisena elättäjänä ja vaimosta äidillisenä kodin hengittäjänä ei suinkaan ollut 1800-luvun alussa perinteinen käsitys, vaan kyse oli uuden perhemallin juurruttamisesta. Sen levittämisestä tuli aikakauden sivistyneistölle ideologinen projekti, jota kannattivat innokkaimmin juuri Snellmanin kaltaiset nousevan keskiluokan edustajat. Ideologia kiteytyi kodin, uskonnon/eettisen elämän ja isänmaan pyhäksi kolmiyhteydeksi. Siinä porvarillinen ydinperhe asetettiin ohjelmallisesti niin kapitalistisen tuotantojärjestelmän kuin kansallisvaltionkin perustaksi.¹⁷

Yksityisomaisuus ja omistusindividualismi kietoutuvat myös Snellmanin perhekäsityksessä erottamattomasti toisiinsa. Adam Smithin (1723–90) kaltaisilta klassisen poliittisen taloustieteen edustajilta Hegelin kautta omaksutun näkemyksen mukaan välttämätön edellytys (miespuolisen) yksilön olemassaololle täysvaltaisena persoonana oli se, että hän omisti itsensä eikä siis ollut kenenkään toisen omaisuutta eli orja. Siten hänellä oli Snellmanin mukaan paitsi oikeus periä ja hankkia omaisuutta sekä toteuttaa persoonallisuuttaan omaisuudessa, myös velvollisuus sen hankkimiseen. Sikäli kuin yksilö menetti omaisuutensa, hän menetti myös vapautensa ja persoonallisuutensa. Koska molempien puolisoitten tahtojen tuli avioliiton kautta yhdistyä yhteiseksi tahdoksi ja muodostaa näin yksi siiveellinen persoona, oli myös perheellä oltava yhteistä omaisuutta. Ainoastaan sen kautta perheellä oli ulkoinen olemassaolo ja toisten tunnustus persoonana. Kun Snellman läpi elämänsä vastusti kaikkia ehdotuksia yksityisomistuksen kumoamisesta ja vapaista liitoista (avoliitto), taustalla vaikutti ajatus, että persoonallisuuden käsite edellytti omaisuuden käsitteen.¹⁸

Luonnosta ”toiseen luontoon”

Snellman edusti tyylipuhtaasti komplementaarista kahden sukupuolen mallia, joka rakentui lukuisista miehen ja naisen välistä

eroa korostavista vastakohtapareista. Snellmanin mukaan mies esimerkiksi oli olemukseltaan järkevän harkitseva, kun taas nainen eli enemmän tunteen maailmassa ja mitätöi sen takia usein sekä järkisyyt että omien silmiensä todistuksen.¹⁹ Miehen luonnollisena taipumuksena oli rohkeus, naisella taas hellämielisyys ja kainous.²⁰ Mies oli luonnostaan vähemmän sidottu siihen mikä on soveliaista, joten hän kykeni uutta luovaan tieteelliseen, taiteelliseen ja valtiolliseen työhön. Nainen puolestaan osasi sopivaisuusaistinsa avulla valita kauneimman mallin, jota hän sitten jäljitteli.²¹ Ankaran logiikan ja syvemmän tieteellisen kykynsä vuoksi mies epäili kirkon teesejä ja tarvitsi sivistyäkseen tietoa uskonnollisista vakauksista ja teologian mielipiteiden muuttuvuudesta. Naisen sielu sen sijaan oli liian herkkä kestääkseen epäilyn vaikeaa taistelua.²² Luetteloa voisi vaivatta jatkaa, sillä Snellmanin tuotannossa toistuivat lähes kaikki ne kymmenet vastakohtaisuudet, joiden kautta Kai Häggman havainnollistaa 1800-luvun suomalaisen sivistyneistön polariteetti-ihannetta eli näkemystä sukupuolten toisiaan täydentävästä erilaisuudesta.²³

Nousevan porvariston suurten filosofien Rousseau, Kantin ja G. W. F. Hegelin (1770–1831) tavoin Snellman ajatteli, että kansalaisyhteiskunta ja valtio olivat pelkästään miehiä elämäntilanteita ja asennoitumistapoja. Puhuessaan niiden yhteydessä 'yksilöstä' tai 'ihmisestä' hän tarkoitti yleensä itsestäänselvyytenä vain miespuolisia henkilöitä. Siten hän edusti näennäisen sukupuoletonta järki-ihannetta, joka kuitenkin pohjimmiltaan oli miehinen. Ajatus vapautuneiden naisten muodostamasta yhteiskunnasta oli tästä näkökulmasta mahdoton, sillä tunneperäisestä, perhekeskeisestä "tosi naisellisuudesta" luopuneen naisen ideaalinen kuva muodostui Snellmanin silmissä väistämättä miehen kuvaksi.²⁴ Hänelle nainen oli aina ennen kaikkea puoliso ja äiti, jolla ei ollut eikä pitänytkään olla suoraa suhdetta miehiseen toiminnan maailmaan. Niihin nainen saattoi vaikuttaa vain epäsuorasti miehen, ennen kaikkea puolisonsa ja poikiensa kautta.²⁵

Tutkimuskirjallisuudessa on toisinaan

esitetty, että hegeliläisessä filosofiassa luonto määrää miehen julkiseen toimintaan ja naisen kodin yksityisyyteen.²⁶ Myös Snellmanin tuotannosta löytyy tukea väitteelle biologisesta essentialismista, sillä hän esitti sukupuolieron olevan luonteenomainen sekä ihmisille että useimmille eläinlajeille. Miesten ruumiinrakenteelle oli ominaista ulkoisten elinten, luuston ja lihasten suurempi kehittyneisyys sekä voimakkaammin ulospäin haaroittuva hermosto. Niiden ansiosta miehen taipumuksena oli suuntautua ulkomaailman valloittamiseen. Naisen elimistö sen sijaan määräsi hänet kasvattamaan, synnyttämään ja ruokkimaan lapsia. Luonnollisen tehtävänsä ja sisäänpäin kään-

13. Jean-Jacques Rousseau (1933/1762) *Émile eli kasvatuksesta*, Jalmari Hahl (suom.), Helsinki: WSOY, 742.
14. Rousseau (1933/1762) 740–810; Lloyd (1993) 75–79; salongeista naisten vallankäytön areenoina ks. Daniel Roche (1998) *France in the Enlightenment*, *Harvard Historical Studies* 130, Cambridge & London: Harvard University Press, 418–425, 434–448.
15. J. V. Snellman (1993) *Samlade arbeten* III 1842–1843, Helsingfors: Statsrådets kansli, 171–172.
16. Immanuel Kant (1912) *Kant's gesammelte Schriften*, Band II Vorkritische Schriften II 1757–1777, Berlin: Druck und Verlag von Georg Reimer, 229–243; Snellman (1993) 171–172; Susan Mendus (1987) 'Kant: An Honest but Narrow-Minded Bourgeois?', teoksessa Ellen Kennedy & Susan Mendus (toim.), *Women in Western Political Philosophy. Kant to Nietzsche*, Sussex: Wheatsheaf Books, 21–36.
17. Häggman (1994) 176–177; Pirjo Markkola (1994) *Työläiskodin synty, Historiallisia tutkimuksia* 187, Helsinki: SKS, 157, 231; Mendus (1987) 39.
18. J. V. Snellman (1992b) *Samlade arbeten* II 1840–1842, Helsingfors: Statsrådets kansli, § 81, 90; Ilkka Patoluoto (1986) 'Sivistys kansantalouden liikuttajana. J. V. Snellmanin taloudellisten katsomusten tausta ja muotoutuminen', teoksessa Juha Manninen ja Ilkka Patoluoto (toim.), *Hyöty, sivistys, kansakunta. Suomalaisista aatehistoriaa*, Oulu: Pohjoinen, 271–319.
19. J. V. Snellman (1993) 220.
20. J. V. Snellman (1997a) *Samlade arbeten* IX 1859–1860, Helsingfors: Statsrådets kansli, 699.
21. J. V. Snellman (1996a) *Samlade arbeten* VI 1847–1849, Helsingfors: Statsrådets kansli, 495–496.
22. J. V. Snellman (1994) *Samlade arbeten* IV 1844–1845, Helsingfors: Statsrådets kansli, 43–44.
23. Häggman (1994) 186–188.
24. J. V. Snellman (1996b) *Samlade arbeten* VII 1850–1856, Helsingfors: Statsrådets kansli, 425–427.
25. J. V. Snellman (1996c) *Samlade arbeten* VIII 1857–1858, Helsingfors: Statsrådets kansli, 255.
26. Ks. esim. Mary O'Brien (1996) 'Hegel: Man, Physiology, and Fate', teoksessa Patricia J. Mills (toim.), *Feminist Interpretations of G. W. F. Hegel*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 185–187; Patricia J. Mills (1987) *Woman, Nature and Psyche*, New Haven: Yale University Press, 12.

tyneen hermotoimintansa takia nainen oli myös taipuvainen vetäytymään itseensä ja aivan läheisimpään ympäristöönsä.²⁷ Siinä missä mies tiedosti luonnollisen sukupuoliviettinsä, piiloutui se naisella tiedostamattomaan sydämen tarpeeseen, jonka ilmaisuvoimaton oli uhrautuminen rakkauden vuoksi.²⁸

Tarkemmin katsottuna kysymys luonnosta ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, sillä termeillä 'luonto' ja 'luonnollinen' oli hegeliläisessä kielenkäytössä kaksoismerkitys. Yhtäältä niillä tarkoitettiin kirjaimellisesti biologisia tai fysiologisia piirteitä ja olotiloja, mutta toisaalta myös kuvaannollisesti asioita ja ilmiöitä, jotka tuli kritiikittä hyväksyä vallitseviksi tosiseikoiksi – opittu tapa muuttui luonnoksi, kun sitä noudatettiin asiaa sen kummemmin ajattelematta. Luonto ensiksi mainitussa mielessä ei koskaan ollut korkein ihanne, vaan sen tuli olla kulttuurin jalostamaa. Siten perhe oli samalla kertaa sekä verisiteisiin perustuva biologinen yksikkö että eettinen kokonaisuus, joka henkisti luonnollisen perustansa.²⁹ Kuten Snellman asian ilmaisi, kasvatus ja sivistys asettivat luonnollisen tilalle "toisen luonnon" – "hengen määritys tulee sielun sijaan, historia luonnon sijaan". Tämä päti myös naiseen, sillä vaikka äidillinen hellyys olikin luonnollinen vietti, luonto ei opettanut, millaista hoivan tuli olla. "Äidin oma elämä ei ole luontoa vaan taitoa, kulttuuria", Snellman totesi.³⁰

Viime kädessä porvarillisen ydinperheen ilmentämä sukupuoliero olikin sivistyksen työtä, sillä alemmalla kehitystasella olevissa kansoissa ja vähiten sivistyneessä yhteiskuntaluokassa, esimerkiksi helsinkiläisten rakennustyöläisten parissa, nainen oli Snellmanin silmissä miesmäinen sekä ulkoisilta että sisäisiltä ominaisuuksiltaan.³¹ Vasta kun tunnustettiin, että sukupuolet olivat erilaisia, mutta ihmisyydessään tasa-arvoisia ja avioelämässä toisiaan täydentäviä – viimeksi mainittuun ajatukseen viittaa jo 1800-luvun puolivälissä suomen kieleen keksityn uudissan *sukupuoli* etymologia³² –, molemmat saattoivat kehittää omaa erityislaatuaan.

Jos nainen osallistui perheen ulkopuolella miehen yhteiskunnallisiin pyrintöihin,

naisesta tuli miehekäs. Miehen tavoin koulutettu ja miehen tehtävissä toimiva nainen toi myös kotoiseen perhe-elämään miehen vaatimuksia. "Eikä tarvitse todistella, ettei sellainen käy päinsä." Ajatuskokeeksi riitti kuvitelma kuuden lapsen äidistä hoitamisessa sekä kotinsa että vaativan päivätyönsä vaikkapa lääkärinä. Epäilyttäviä olivat myös emansipoituneiden naisten liialliset voimistelija uintiharjoitukset, sillä ruumiinliikkeiden tuli ilmaista oikeaa sisäistä mittapua. Lihassoimaan perustuvat miehiset lajit miesmäistivät naista kokonaisvaltaisesti kyseenalaistaen sukupuolten välisen valtasuhteen.³³ Siinä missä perhe-elämä oli naisen kutsumus, miehelle sen piiriin rajoittuminen oli arvoa alentavaa, jopa kastroivaa. Kuten Snellman *Saimassa* 1844 ironisoi:

Onnellinen se, joka saa elää niin kauan, että saa nähdä jonkun kaunokaisen valmiina amatonina tarttuvan miestänsä kauluksesta! Se onnellinen mies saakin sitten vain tyytyä lämmittelemään keittiön hellan ääressä ja polkemaan kehtoa.³⁴

27. Snellman (1997a) 683–684, 687.

28. Snellman (1997a) 621.

29. Heidi M. Ravven (1996) 'Has Hegel Anything to Say to Feminists?', teoksessa Patricia J. Mills (toim.), *Feminist Interpretations of G. W. F. Hegel*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 226–230; Antoinette M. Stafford (1997) 'The Feminist Critique of Hegel on Women and the Family', *Animus* vol. 2., internet-osoitteessa <http://www.mun.ca/animus/1997vol2/staford1.htm> (luettu 10.2.2006), § 32–33.

30. J. V. Snellman (1997b) *Samlade arbeten* X 1861–1862, Helsingfors: Statsrådets kansli, 571, 595.

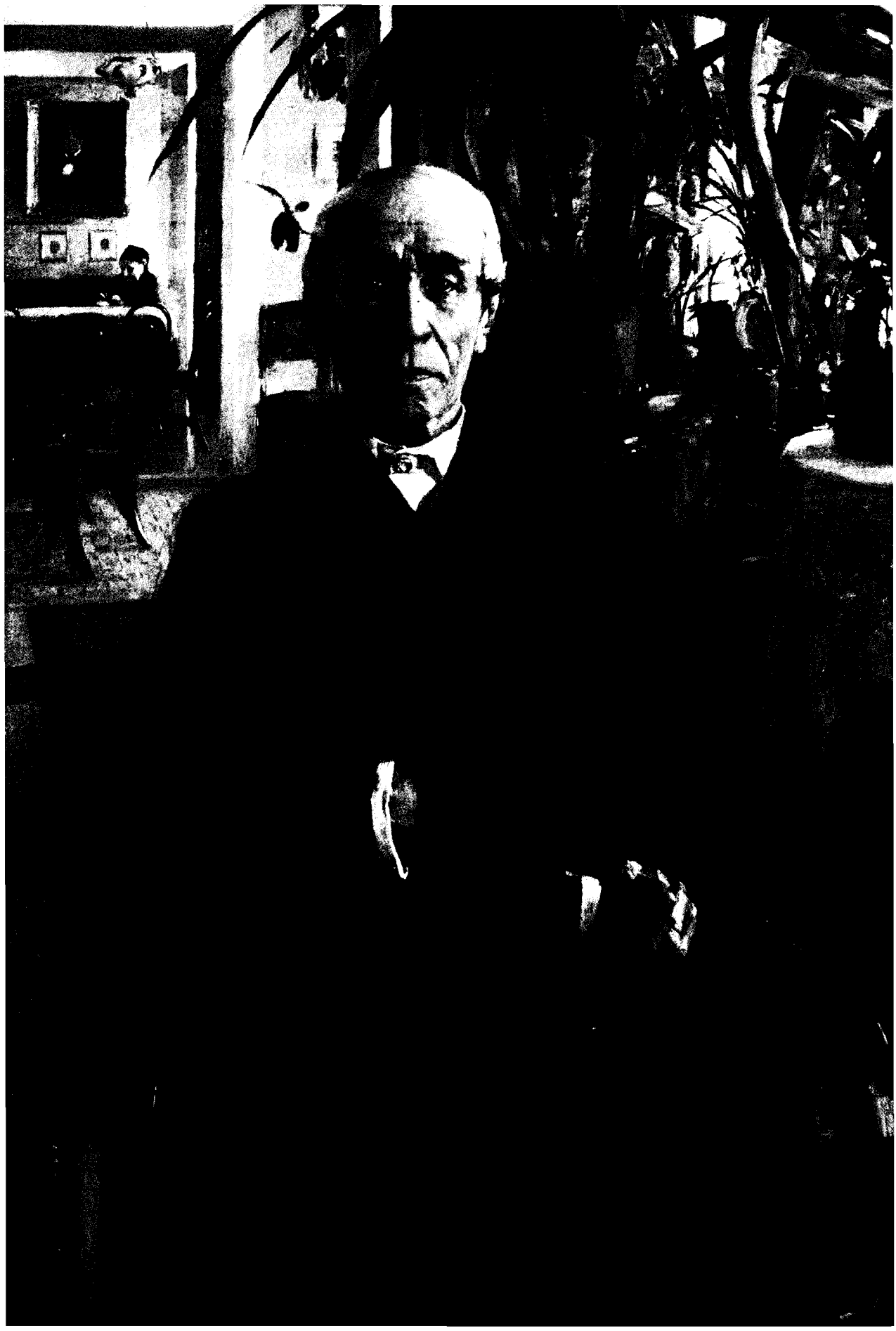
31. Snellman (1997a) 81.

32. Merja Kinnunen (2001) *Luokiteltu sukupuoli*, Tampere: Vastapaino, 38–41, 45.

33. Snellman (1996b) 425–426; Snellman (1997a) 81; Snellman (1997b) 576.

34. Snellman (1994) 314–315.

Seur. sivu: Miehen ja naisen erilaiset roolit ja tehtävänkoko beijastuvat vapaaherra, senaattori J. Ph. Palménin muotokuvassa, vaikka teos ei ole virallinen muotokuva. Kotimiljöössäänkin Palmén luo vaikutelman arvovaltaisesta virkamiehestä, puoliso on kuvattu taustalle pienenä käsitöihinsä syventyneenä täytebahrmona. – Eero Järnefelt, J. Ph. Palmén. Öljymaalauks kankaalle. 1890 Ateneum, Helsinki. Kuva: Matti Ruotsalainen.

Saksalaishistorioitsija W. H. Riehliin (1823–97) hyväksyvästi viitaten Snellman totesi, että nykyajalle oli naisemansipaatiota tarpeellisempaa ”emansipaatio naisista”. Naisvalta näkyi muun muassa siinä, miten miespuoliset säveltäjät olivat langenneet naistaitelijoiden vaatimuksiin, musiikista oli tullut salonkimusiikkia ja kirjallisuudesta daami-kirjallisuutta.³⁵ Hegeliläistä aateveljeään J. E. Erdmannia (1805–92) lainaten hän esitti myös teorian, että naisten emansipaatio oli saanut alkunsa miespuolisen nuorison heikentyneestä ja naisellisestä olemuksesta. Näin hän jakoi lukuisten miespuolisten aikalaistensa pelon siitä, että saavutettua sivistystasoa seuraisi barbarian paluu, jos naiset hylkäisivät luonnollisen paikkansa kotona ja naiselliset heikkoudet puolestaan tarttuisivat miehiin.³⁶

Mies itsensä luojana

Vaikka naista arvostettiin jo pelkästään naisena, siveellisuuden säilyttäjänä yksityisessä elämässä, ei mies ollut sinänsä mitään. Miehen oli taisteltava itselleen jokainen kunnioituksen ja arvostuksen muru, sillä hänet tunnustettiin vain siltä pohjalta, mitä hän itse oli itsestään tehnyt toiminnassa yhteiskunnan tai valtion hyväksi. Aikuisen miehen status oli ansaittava. Se ei taannut miehen identiteetille vakaata kiinnekohtaa, vaan edellytti jatkuvia näyttöjä. Miehisyyden ja naisen miehelle osoittaman kiintymyksen ehtona oli, että mies nautti elämässään ja toiminnassaan toisten miesten kunnioitusta. Puolisoa valitessaan naisen tulikin ottaa selvälle, oliko sulhasehdokas muiden miesten keskuudessa arvossapidetty. Nainen ei myöskään saanut hyväksyä toimintaa, jossa mies uhrasi ”perheen hyväksi” periaatteensa, ystävyysliittonsa, kansalaisvelvollisuutensa, uskonsa, kunniansa ja maineensa, sillä nainen sai osansa isän, veljen, puolison ja pojan häpeästä.³⁷ Naiskin identiteetti rakentui siis osin porvarillisessa julkisuudessa, mutta sen rakentajana oli mies.

Mies – jotta hän ylipäätään olisi ollut mies³⁸ – joutui toimintansa tähden lähtemään ulos maailmaan, jättämään kodin rauhan ja hiljaisuuden. Koska kansalaisyhteis-

kunta ja valtio eivät perheen tavoin perustuneet ”toiseksi luonnoksi” muuttuneille tavoille ja totumuksille eli siveellisyydelle sen välittömässä, tunneperäisessä muodossa, mies joutui kodin ulkopuolisessa maailmassa luomaan itselleen uusia toimintatapoja. Alemmissa yhteiskuntaluokissa varmuus saavutettiin suhteellisen helposti, sillä miehen tarvitsi vain eläytyä yhteiskuntajärjestykseen ja noudattaa lainsäädäntöä vakuuttuneena sen järjellisydestä. Mitä merkittävämpiä tehtäviä mies hoiti tai mitä levottomampana aikana hän eli, sitä voimakkaampana heräsi kuitenkin kysymys periaatteista ja harkinnasta. Kukaan ei kertonut, miten miehen oli toimittava, vaan hänen oli itse ratkaistava, miten yhteiskunnan ja valtion oloja todella kehitettiin.³⁹

Vain nero saattoi olla valtion hyväksi taapahtuvassa korkeammassa toiminnassa ehdottoman varma, että hänen luomuksensa olivat oikeutettuja ja elinvoimaisia. Muille miehille tällainen elämä sen sijaan merkitsi vaivalloista ponnistelua, jatkuvaa sisäistä levottomuutta ja taistelua sekä häilyvää epäilyä toiminnan tarkoituksesta. Kotonaan mies ei kyennyt jakamaan naisen intoa, joka nousi tottumuksesta ja tavasta, sillä hän toi maailmalta mukanaan levottomuutta lietsovat periaatteet, yleiset päämäärät, teoretisoinnin ja pohdinnan. Miehen mieli ei enää ollut siveellisen naisen mielen tavoin ehjä, vaan poikkeavat käsitykset ottivat siellä mittaa toisistaan. Lastenkasvatus ei kuitenkaan voinut perustua jatkuvaan koetteluun, harkintaan ja kyseenalaistamiseen. Se edellytti, että kasvattaja loputtoman järkeilyn sijasta teki joka hetki sen mitä piti, koska hän ei voinut tehdä toisin. Siksi olikin parempi, ettei mies mestaroinut perhe-elämässä liikaa, vaan antoi vaimon tunteen ohjaamana päättää, mitä miehen kehittelemiä teorioita lastenkasvatuksessa sovellettiin käytäntöön.⁴⁰

Miesten taistelu homososiaalisilla kunnian kentillä ei ollut Snellmanin silmissä kaudista katseltavaa, sillä hän kuvasi kansalaisyhteiskuntaa tässä yhteydessä suorastaan hegelmäisellä raadollisuudella.⁴¹ Se oli itsekäiden intressien ja pyrkimysten mellastuspaikka, jonka riitaisuudesta vain harvat sel-

visivät saastumattomina. Myös poliittinen toiminta synnytti helposti intohimoisia puoluetisteluita, vaikka patriotismi olisikin ollut sen johtotähtenä. Tämän kaiken mies kesti vain siksi, että hänen ruumiinrakenteensa, luonnollinen temperamenttinsa, kasvatuksensa ja varhainen totumuksensa olivat varustaneet ja karaisseet häntä kiistoihin ja taisteluun.⁴² Miehen julkista toimijuutta kadehtiville ylempien yhteiskuntaluokkien naisille Snellman tähdensikin, että he näkivät mielikuvituksessaan vain laakeriseppeleen, eivät niitä sielua ja ruumista ankarasti koettelevia tuhansia rasiuksia ja sitä elämän hiljaisen onnen, usein omantunnonrauhankin uhraamista, joilla mies osti itselleen nimen historiassa.⁴³

Nuorukaisesta aikuiseksi mieheksi

Nuoruus oli läpi 1800-luvun Snellmanin kaltaisten keskiäätyisten teoreetikkojen mielenkiinnon kohteena. Kiinnostus johtui siitä, että kodin kasvatuksen ja itsenäisen julkisen elämän väliasteena nuoruusikä ymmärrettiin ratkaisevaksi siirtymävaiheeksi tiellä kohti aikuisen miehen statusta.⁴⁴ Myös Snellmanille se oli kuohuvien tunteiden ja suurten unelmien aikaa, joka ”määrää koko elämän, kuoleman”.⁴⁵ Nuoruutta hän tarkasteli ennen kaikkea ylempien yhteiskuntaluokkien nuorten miesten näkökulmasta. Hän tarkoitti sillä välittömästi kahdenkymmenen ikävuoden molemmin puolin sijoituvaa jaksoa, joka alkoi nuorukaisen irtautuessa lapsuudenperheestään ja päättyi noin 30 vuoden iässä, kun mies oli saavuttanut yhteiskunnassa niin vakaan aseman, että hän pystyi elättämään työllään oman perheen.⁴⁶

Osaltaan nuoruusiässä oli kyse sukupuolirakkaudessa luonnonviettinä vaikuttavasta ”luonnontarkoituksesta”. Sen päämäärä, lasten siittäminen, oli syytä pitää mahdollisimman pitkään salaisuutena sen häveliäisyyden suojaamana, joka lapsuudessa oli luonnollista ja jota kasvatuksen avulla voitiin edistää. Snellmanin käsityksen mukaan Italiassa yhä yleinen pederastia – vanhemman ja nuoremman miehen välinen ”poikarakkaus” – oli seurausta siitä, että alas-

tomuuteen oli antiikista lähtien totuttu taide-teoksia katselemalla.⁴⁷ Jos paheita ei ruokittu, siveellinen tarkoitus jalosti luonnon-tarkoituksen runolliseksi mieltymykseksi. Niin kauan kuin se ilmeni vain tunteen eikä toiminnan muodossa, se kuului fantasiaan, joka pukeutui itse valitsemiinsa muotoihin. Sen vuoksi nuorukainen ei rakastanutkaan sitä konkreettista yksilöä, jonka hän usein sattumanvaraisesti valikoi ensirakkautensa kohteeksi, vaan tämän edustamaa ihannetta.⁴⁸

Vaikka avioliitto olikin liian vakava laitos perustuakseen runolliselle ensirakkaudelle, tästä ihanteellisuudesta syntyi innostus ihmiskunnan korkeimpiin pyrintöihin ja tietoiseen toimintaan siveellisen maailmanjärjestyksen kehittämiseksi. Tämäkin innostus oli aluksi idealisoitua, sillä yhteiskunnan ja valtion todellisuutta vieroksuen se tähtäsi yleisen inhimillisen kehityksen kaltaisiin kosmopoliittisiin, abstrakteihin tarkoitukseen. Samalla se sekoitti objektiivisiin velvollisuuksiin subjektiivisia pyrkimyksiä mainetekoihin ja nerouteen. Miehen ihanteeksi se ei kelvannut, mutta se oli kuitenkin

35. Snellman (1997a) 82.

36. Snellman (1996c) 250; Yleisemmällä tasolla ks. Jonas Lilieqvist (2002) Käänteinen vaimokuri. Diskursi avioliittoon kuuluvasta miehisytydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun, teoksessa Piia Einonen & Petri Karonen (toim.), *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalista järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*, *Historiallinen Arkisto* 116, Helsinki: SKS, 99–94; David Tjeder (2003) *The Power of Character. Middle-Class Masculinities, 1800–1900*, Stockholm: Stockholm University, 143–147.

37. Snellman (1996a) 499; J. V. Snellman (1998) *Samlade arbeten* XI.1 1862–1868, Helsingfors: Statsrådets kansli, 496–503, 516.

38. Snellman (1998) 516.

39. Snellman (1993) 426; Snellman (1996c) 251.

40. Snellman (1996c) 251.

41. Vrt. G. W. F. Hegel (1994) *Oikeusfilosofia*, Markus Wahlberg (suom.), Oulu: Kustannus Pohjoinen, § 185, 289.

42. Snellman (1998) 498.

43. Snellman (1997a) 81.

44. Tjeder (2003) 39–49.

45. Snellman (1992a) 522–523.

46. Snellman (1992a) 251; Snellman (1995) 1–3; Snellman (1998a) 500–501.

47. Snellman (1997b) 574.

48. Snellman (1998) 499.

kin elävä kipinä, joka miehen tuli tältä elämäkaudelta ottaa mukaansa voidakseen sen turvin myöhemminkin palauttaa mieleensä kenties jo tuhkan alle peittyneen hiiloksen.⁴⁹

Toisin kuin tutkimuskirjallisuudessa on usein esitetty, Snellmanin edustama 1800-luvun porvarillinen mieheksi tuleminen malli ei kuitenkaan perustunut tunteen ja järjen kahtiajakoon.⁵⁰ Miehen tunteita ei kielletty tai suljettu feminiinisen yksityisyyden alueelle, vaan kohtalonkysymys oli, miten mies oppi nuoruuden siirtymäkauden aikana hallitsemaan intohimojaan ja tunteitaan – Snellmanin sanoin luopumaan ”suloisesta huvista tehdä mitä haluaa” ja tekemään sen sijaan haluistaan ja mieliteoistaan järkeviä.⁵¹ Ratkaisevaa tässä oli resignaatio, alistuminen tosiasioiden ja ”arkielämän moninaisen proosallisuuden” edessä. Aikuisen mies ymmärsi, ettei hän voinut määrätä maailmanmenoa oman päänsä mukaan, vaan hänen hankkeensa saattoivat toteutua vain siinä määrin kuin ne yhtyivät ihmiskunnan yleiseen kehitykseen. Tämä oivalus antoi voimaa ”seisoo siinä, mihin Kaitsemus on miehen asettanut, kestää se mikä kestää täytyy ja löytää tilaisuus hyödylliseen toimintaan annetuissa oloissa, olivatpa ne millaiset tahansa”.⁵²

Jossain määrin ironisessa hengessä Snellman erotti kaksi pääasiallista tapaa, joilla aikuinen mies hallitsi intohimoaan. Ensimmäisen ryhmän edustajat olivat täysin urautuneita yksitoikkoiseen, päivittäin toistuvaan elämäänsä. Sen näyttämönä saattoi olla yhtä hyvin sorvipenkki kuin virkahuonekin. Tällaiset miehet olivat yleensä turvassa intohimolta, sillä he kavahtivat kaikkea, mikä häiritsi heidän tasaista elämäänsä. Toiseen ryhmään puolestaan kuuluivat ne miehet, joita tieteelliset ja valtiolliset uudistukset kiinnostivat. Heistä intohimo saattoi saada otteen, sillä heidän toimintansa oli seurausta kuohuvan sielun hyrskyävistä voimista. Yleensä hetken autuus kuitenkin sai väistyä tärkeämpien pyrkimysten ja päämäärien tieltä. Luokittelun ulkopuolelle jäivät vain miehistä kelvottomimmat, jotka eivät itse asiassa olleetkaan miehiä vaan pikemminkin miehisen olemuksen elävä kielto.⁵³

Resignaation välttämättömyydestä juontui myös tarve naisten domestikaatioon, sillä järjen vaatimusten edessä nöyrytyneen aikuisen miehen mielenrauha edellytti kotia, ”jossa hänen elämänsä järjesty, jossa hänen mielensä saa takaisin kypsille ratkaisuille ja suunnitelmille välttämättömän levon ja rauhan, jossa hänellä on yksi paikka maan päällä, joka on hänen, hänelle rauhoitettu, johon mikään vieras ei saa tunkeutua sisään”. Tämän turvapaikan perhe saattoi suoda miehelle vain sikäli kuin se oli välttynyt miehen elämälle ominaisten taisteluiden häiriöiltä ja siellä vallitsi perhe-elämää ylläpitävä siveellinen henki, perherakkaus. Juuri se perheestä olisi kadonnut, jos nainenkin olisi ottanut osaa miesten yhteiskunnallisiin ja valtiollisiin pyrintöihin, sillä silloin yhteiskunta- ja valtioelämän rauhatomuus, riita ja kiihko olisivat tarttuneet myös naiseen turmellen hänen erityisomaisuutensa, ”viattoman mielen, hienotunteisuuden ja tahdikkauden”. Tämä hyveellisyyden reservaatti säilytettiin siten, että nainen siirtyi suoraan perheestä toiseen, lapsuudenkodistaan puolison kanssa perustamaansa uuteen kotiin ilman, että mikään yhteiskunnallinen turmelus ehti ylettyä häneen. ”Asioiden järjestys, sekä luonnollinen että siveellinen, on aina sitova naisen näiden rajojen sisään”, Snellman uskoi.⁵⁴

Miehen emansipaatio naisesta ja perheestä

Samalla kun perhe-elämä oli aikuiselle miehelle suojapoukama vihamielisiltä voimilta, se oli kuitenkin Snellmanin mukaan ”vain tätä, ei mitään muuta”.⁵⁵ Genevieve Lloydin ja Heidi Ravvenin Hegel-luentaa seuraan voidaan todeta, että myös Snellmanille perheen eettisen elämän traditioon sidottu perusta edusti suhteellisen kehittymättömyyden tietoisuuden tasoa, josta miehen oli emansipoiduttava. Kun vasta pääsy laajempaan yhteiskunnalliseen elämään, perheen asettamien rajojen tuolle puolen, piti yllä itsetietoista eettistä elämää, miespuolisen tietoisuuden oli säilyttävä kumottava (*Aufhebung*)⁵⁶ perheen refleктоimaton ”upoksisuuden tila”, joka samalla säilyi naisen

välityksellä miestä elähdyttävänä siveellisyyden perustana. Vaikkei Snellman esimerkiksi filosofisessa pääteoksessaan *Versuch einer speculativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit* (1841) käsitellytkään eksplisiitisti tietoisuuden sukupuolittuneisuutta, käytännössä luomakunnan herraksi nousi ainoastaan miespuolinen yksilö, joka sivistyksen prosessissa (*der Prozess der Bildung*) kumosi oman subjektiivisen rajoittuneisuutensa ja partikulaarisuutensa.⁵⁷

Työ, aineellisen maailman haltuunotto, muokkaaminen ja hallinta, oli hegeliläisessä järjestelmässä ratkaisevassa asemassa, sillä työtä tekemällä yksilö muokkasi olemassaoloaan uuteen muotoon ja löysi näin itsensä ulkomaailmasta. Nainen ei perhelämän piiriin rajoittuvana kuulunut työn ja tuotannon miehiseen maailmaan – kotityö ei ollut uuden luomista vaan vanhan uusintamista. Siksi hän ei pystynyt solmimaan työn kautta luovaa suhdetta ulkomaailmaan eikä myöskään kyennyt ottamaan etäisyyttä reflektioimattomasta elämisestä *an sich*, itsessään, vaan hän kuului sisäänpäin kääntyneelle feminiinisen alueelle. Vain mies saattoi saavuttaa todellisen vapauden eli olotilan, jossa hän rationaalisenä, autonomisena moraalijohdattuna kohosi määräämään omia määreitä luomalla tradition kriittisen käsittämisen kautta uusia lakeja, tapoja ja instituutioita. Lloyd toteaaakin, että Hegelin teoksessaan *Phänomenologie des Geistes* (1807) esittämä kuuluisa herran ja rengin dialektiikka tapahtuu tosiasiaassa pelkästään miespuolisten itseyksien ja toisten välillä.⁵⁸ Ei ole sattumaa, ettei länsimainen filosofianhistoria tunne emännän ja piian dialektiikkaa.

Emansipoitumisvaade ulottui Snellmanin ajattelussa kaikille elämänalueille aina uskonnosta ulkopoliittikkaan. Ensiksi mainituksa miehen oli vapauduttava lapsuuden tunneperäisestä jumalasuhteesta ja käsitettävä jumaluuden läsnäolo järjellisesti omassa itsessään, minkä myötä hänen äärellisyytensä, ihmistajunnan ja Jumalan absoluuttisen itsetajunnan ero, oli säilyttäen kumottu (*Aufhebung*). Miehen järjellinen toiminta oli nyt ”jumalankaltaista, toimintaa Jumalan tahdon mukaisesti”.⁵⁹ Vastustaessaan Krimin

sodan (1854–55) jälkeistä separatismia ja suunnitelmia Suomen palauttamisesta Ruotsin yhteyteen Snellman puolusti samalla suomalaisen kansakuntaan samastunutta miehistä identiteettiään ja tarvettaan tulla tunnustetuksi tasa-vertaisena, aikuisena toimijana – edustihan Ruotsi Suomen vanhana *emämaana* (*moderlandet*) suomalaisen kansallistietoisuuden kehityksessä jo taakse jäänyttä feminiinistä astetta.⁶⁰

Snellmanin hegeliläisperäinen kuvaus hengen vapauden tavoittelusta, järjestyksen löytämisestä kaaoksen keskeltä ja pääsystä välittömien tapahtumien armoilta rationaalisen itsehallinnan tuomaan vapauteen tämentyy näin miehiseksi olemisen ja kokemisen tavaksi. Sen edellytyksenä oli jatkuva erottautuminen naisista ja lapsista sekä irrottautuminen passiivisesta riippuvuudesta, emotionaalista impulsiivisuudesta ja

49. Snellman (1992a) 517; Snellman (1993) 320; Snellman (1995) 1–3; Snellman (1998) 499–500, 503.

50. Vrt. esim. Anthony Giddens (1992) *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Cambridge & Oxford: Polity Press, 40–43, 200–201; William M Reddy (2001) *The Navigation of Feeling. A Framework for the History of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press, 201–208, 236–237, 249, 259, 287–290.

51. Snellman (1992a) 242–243; ks. myös Pertti Karkama (1985) *Järkevä rakkaus. J. V. Snellman kertojana*. Helsinki: SKS, 16–18.

52. J. V. Snellman (1995) *Samlade arbeten V 1845–1847*. Helsingfors Statsrådets Kansli, 1–3; J. V. Snellman (1996c) *Samlade arbeten VIII 1857–1858*. Helsingfors Statsrådets Kansli, 200.

53. Snellman (1993) 223; ks. myös Karkama (1985) 31–57, 85–102.

54. Snellman (1995) 3; Snellman (1998) 498, 508.

55. Snellman (1993) 223.

56. Hegeliläinen käsite *Aufhebung* tarkoittaa dialektista siirtymää, jossa aiempi alempi taso samanaikaisesti kumotaan ja säilytetään osana uutta, ylempää kehitystasoa. Verbi *aufheben* merkitsee saksan kielessä sekä säilyttämistä että kumoamista; ks. esim. Charles Taylor (1975) *Hegel*. New York: Cambridge University Press, xi, 119.

57. Lloyd (1993) 70–72, 87, 91; Ravven (1996) 237; vrt. Snellman (1992b) 291–293, 298–299, 302.

58. Lloyd (1993) 88–93; Snellmanin vapauskäsitteestä ks. Tuija Pulkkinen (1989) *Valtio ja vapaus*. Helsinki: Tutkijaliitto, 34–35, 61–62, 120–122.

59. Snellman (1992b) 262–263, 269, 278, 284, 341–342.

60. Snellman (1993) 487–488; Snellman (1996c) 196–203; Tällä en tarkoita, etteikö Snellmanin vastustukseen olisi ollut myös muita yhtä painavia syitä, ks. Marja Jalava (2006) *Snellman – mies ja suurmies*. Helsinki: Tammi (painossa).

J. V. Snellman asui vuodet 1839–42 Tukholmassa. Ferdinand Tollin ikuisti hänet ystävineen Slottsbackenin sillalle. Vasemmalta päätoimittaja August Blanche, J. V. Snellman, kirjailija G. H. Mellin ja kirjanpainaja Hellsten koirineen. Värillinen kivipiirros. Museovirasto.

välittömästä nautinnonhalusta, jotka leimasivat naisille, lapsille ja sivistymättömille kansanosille luonteenomaisia olemisen ja kokemisen tapoja.⁶¹ Samalla siinä tiivistyy Snellmanin koko ajattelun läpäissyt sukupuolittuneisuus, jota huomioimatta hänen filosofiaansa ja sen pohjalta vedettyjä johtopäätöksiä on mahdoton ymmärtää siten kuin hän itse ne ymmärrettäväksi tarkoitti. Snellmanin sanoin:

Pohjimmiltaan tämä on vanha tarina uhrautumisen ja nautinnonhalun välisestä taistelusta. Mies voi työskennellä jälkimaailman ja historian kunniaksi. Naiselle hetken tunnustuksen uhraaminen on vaikeampaa; sillä hänen mahtinsa on läsnäolevassa[.]⁶²

Näin Snellman käytännössä sulki ihmiskunnan enemmistön – naiset – jo lähtökohtai-

sesti kaiken korkeamman koulutuksen sekä kaiken merkittävän tieteellisen, taiteellisen, yhteiskunnallisen ja valtiollisen toiminnan ulkopuolelle.

Yhteinen etu vai aito yksilöllisyys?

Voidaan toki kysyä, eikö Snellmanin ja hänen filosofisten oppimestareidensa syyttäminen feminiinisen poissulkemisesta ole anakronistista, sillä he elivät toisenlaisessa kulttuurissa toisena aikakautena kuin heidän nykyiset kriitikonsa. Sen vuoksi he toistivat ajattelussaan oman aikansa sovinnaiskäsitteitä miehen ja naisen erilaisesta olemuksesta. Genevieve Lloydin osakseen saaman arvostelun hengessä voidaan väittää, että Hegelin, Kantin, Rousseauin tai Snellmanin ajattelun puhdas filosofinen

ydin on erotettavissa niistä epäonnistuneista vertauskuvista ja naisvastaisista sivujuonteista, joita he silloin tällöin erehtyivät esittämään.⁶³

Täysin toisesta suunnasta katsoen hegeliläisperäisen perhe- ja naiskäsityksen voidaan puolestaan nähdä tahtomattaan avaavan mahdollisuuden radikaaliin naisemansipaatioon. Herra ja orja -dialektiikan ulkopuolella olevana nainen voidaan affirmoida suhteessa patriarkaaliseen järjestykseen aidosti toisenlaisena, kriittisen toiseuden äänenä. Hieman maanläheisemmällä tasolla voidaan kysyä, mitä omasta ajastamme kertoo se, että hengen vapautuskehityksen korkeimmaksi asteeksi näyttää sukupuolesta riippumatta muodostuvan oikeus itsekeskeiseen kilpailuun globaalin kapitalismin kentillä?⁶⁴

Snellmanin sukupuolikäsitys herättää haastavia kysymyksiä yksilön ja yhteisön

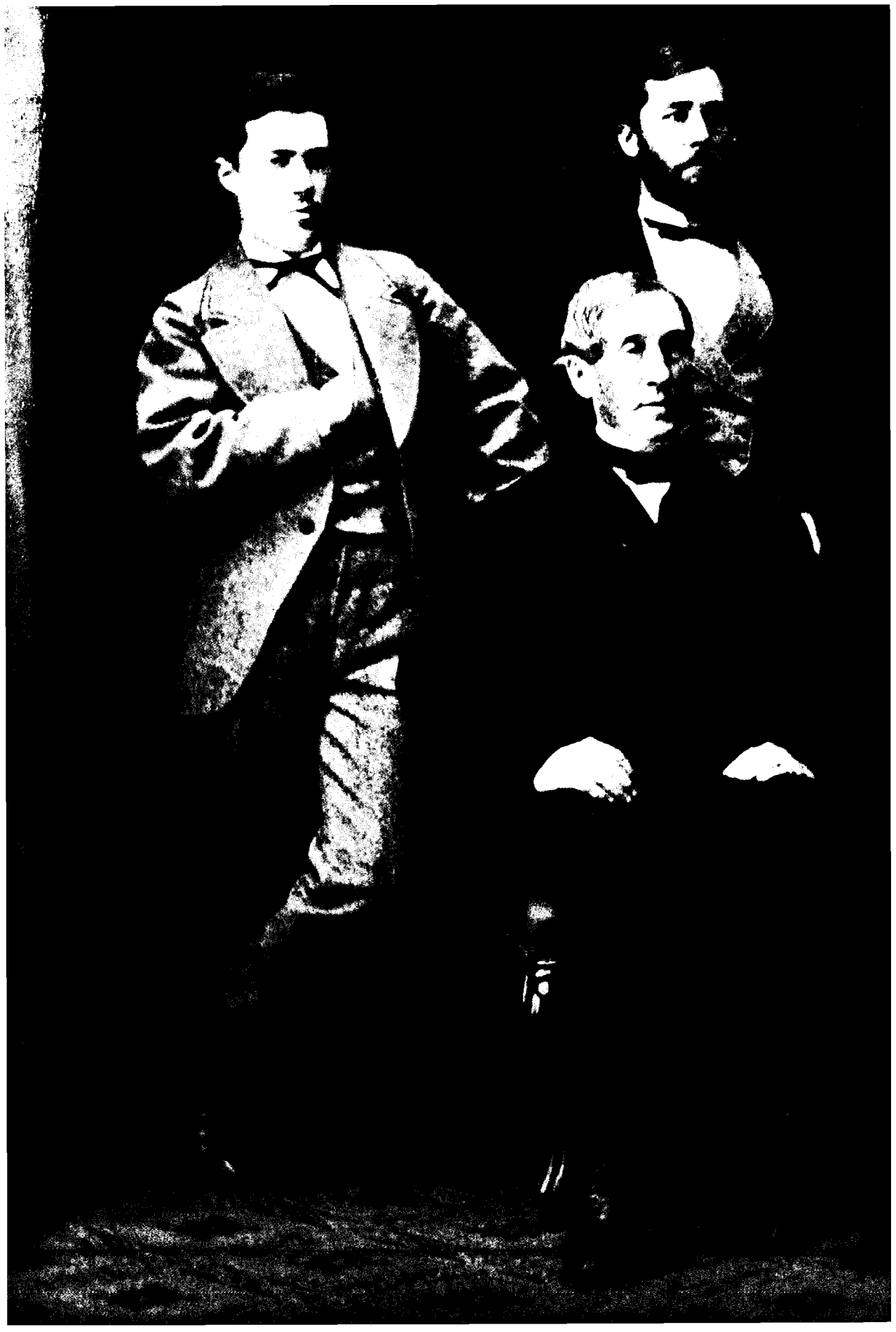
sekä yksilönvapauden ja yhteisöllisen vastuun välisestä suhteesta. Huomionarvoista sukupuolisuutta koskevassa keskustelussa – myös Snellmaniin liittymättä – on se, miten nopeasti asetelma yhä edelleen lukkiutuu monoliittisiin 'miehet'–'naiset'-kategorioihin jättämättä juurikaan sijaa aidolle yksilöllisyydelle, joka ei olisi alistettu sen paremmin kansakunnan oletetulle yhteiselle edulle kuin sen paikan ottaneelle kansalliselle kilpailukyvylläkään.

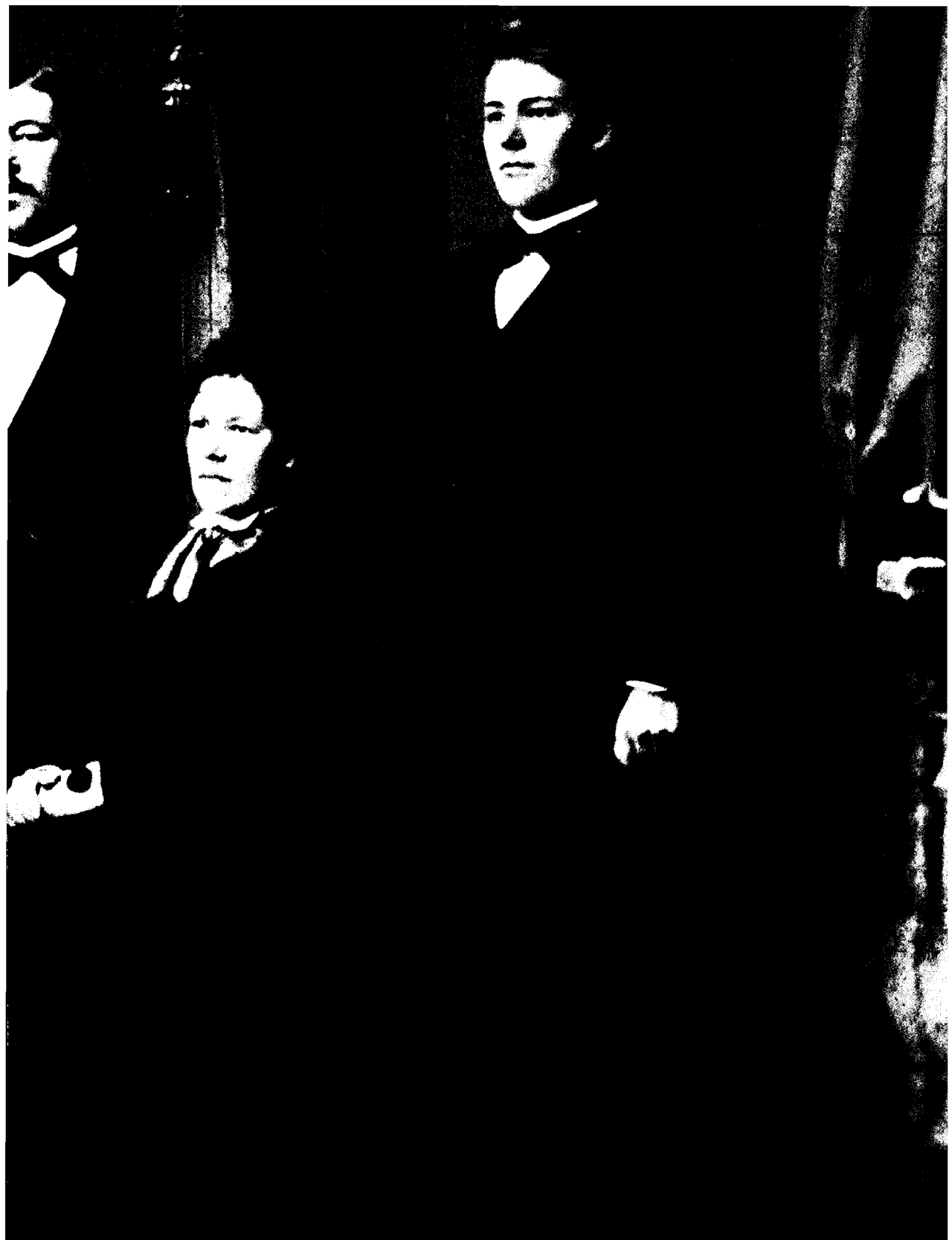
61. Snellman (1992b) 291–293, 298–299, 302; ks. myös Marja Jalava (2005) 'Meanings as Corporal Acts: Women's History Beyond Sex and Gender', a paper presented at the 20th International Congress of Historical Sciences, Sydney: University of New South Wales, internet-osoitteessa <http://www.historians.ie/women/Meanings.PDF> (Luettu 19.2.2006); Karkama (1985) 44, 88, 90–92, 96.

62. Snellman (1996b) 429.

63. Ks. Lloyd (2003) viii.

64. Stafford (1997) § 18–19, viite 66.

*Snellmanit. Istumassa J. V. Snellman (1806–81) ja
vanhin lapsi Hanna Snellman (1846–82). Seisomais-
sa vasemmalta Karl (1855–1928), Anders Henrik
(1848–1911), Johan Ludvig (1850–1909) ja Wilhelm
(1851–1933). Snellmanin puoliso Jobanna Lovisa
Wennberg eli 1828–57. Museovirasto.*

RAIMO SAVOLAINEN

J. V. Snellman kansakunnan käsikirjoittajana

Johan Vilhelm Snellmanin (1806–81) syntymän 200-vuotisjuhlavuoden aikana tuodaan näkyvästi esiin hänen elämäntyönsä kautta sivistyksen voima kansakunnan rakennustyössä. Snellman oli todellinen kansakunnan käsikirjoittaja, sillä hän julkaisi 12 000 sivua tekstejä kirjeenvaihdossa, lehtikirjoituksissa, lausunnoissa, luennoissa ja julkaisuissa.¹

■ Juhlavuoden teemaksi on valittu sivistys, koska snellmanilainen usko sivistyksen voimaan on toimiva perintö tänäkin päivänä.² Snellmanin urakehityksen kautta avautuu suuriruhtinaskunnan yhteiskunnallinen kehitys kaikessa monipuolisuudessaan.³ Laaja-alainen Snellman tuli tunnetuksi 75-vuotisen elämänsä aikana monessa roolissa: opiskelijapoliitikkona, tunnettuna eurooppalaisena filosofina, kulttuurimatkailijana Euroopan lukuisissa kaupungeissa, koulunrehtorina, sanomalehtimiehenä, filosofian professorina, valtiovarainasioiden senaattorina, valtiopäivämiehenä, useissa kulttuuri- ja talouselämän luottamusmiestoimissa sekä aviomiehenä ja perheenisänä. Nämä roolit eivät olleet peräkkäin vaan hän toimi useista niistä samaan aikaan.

Snellmanin elämän kautta avautuu koko aikakauden henki, kun hänen runsaassa sosiaalisessa verkostossaan yhdistyvät oman ajan poliittinen, hallinnollinen ja taloudellinen historia sekä kulttuurihistorian keskeiset piirteet. Toimintaympäristö kattaa 1800-luvun koko keskeisen toimijakunnan. Snellman seurusteli ajan tunnetuimpien tiedemiesten, kirjailijoiden ja virkamiesten kanssa Suomessa, Ruotsissa ja Manner-Euroopassa. Useat Suomen historian merkkihenkilöt olivat hänen henkilökohtaisia ystäviään. Lisäksi hän oli tiiviissä yhteistyössä monen

suomalaisen ja venäläisen korkean virkamiehen kanssa Venäjän keisarin lähipiirissä.

Suomen suuriruhtinaskunnan tärkeät käännekohtat linkittyvät Snellmanin elämään. Hänen toimintansa ajallinen kaari kattaa neljän eri hallitsijan kaudet Suomen historiassa. Varhaislapsuus kului Kustaa IV Adolfin ajan levottomassa Tukholmassa kunnes perhe palasi Suomeen, jonka Aleksanteri I oli liittänyt Venäjän yhteyteen. Aktiivisen toiminnan vuodet kulkivat Nikolai I:n ajan vaiennetusta totuudentorvesta Aleksanteri II:n suosikkihallinnon keisarilliseksi neuvonantajaksi korkeisiin virkoihin. Kysyntä valtiollisiin luottamustehtäviin jäähdyi Aleksanteri III:n valtaantulon aattona mutta Snellmanin elämäntyön seurauksena kansallinen herääminen oli jo täydessä vauhdissa.

Maantieteellisesti Snellmanin mukana matkataan laajalla alueella Suomessa ja ulkomailla. Hän syntyi Tukholman satamassa isänsä laivassa ja vietti lapsuutensa Tukholman Södermalmilla ja myöhemmin Kokkolan Neristanissa. Oppikoulun hän kävi Oulussa. Yliopisto-opinnot alkoivat Turun Akatemiassa ja päättyivät Aleksanterin yliopistossa Helsingissä, jossa tutkijaura käynnistyi. Yliopiston kanssa tapahtuneen välirikon jälkeen hän oleskeli vuoden Uudesakaarlepyyssä, josta muutti ulkomaille. Hän työskenteli kaksi vuotta Tukholmassa ja matkusteli vuoden ajan Keski-Euroopan eri yliopistokaupungeissa. Suomeen paluuta seurasi aktiivinen sanomalehtimiehen kausi Kuopiossa, jona aikana hän teki toisen ulkomaanmatkan, joka ulottui Pariisiin ja Lontooseen asti. Lopulta hän palasi Helsinkiin, jossa hänet muutaman vuoden hiljaiselon jälkeen korotettiin yliopiston ja senaatin korkeimpiin virkoihin. Tänä aikana hän vietti kesäänsä Vihdissä ja Kirkkonummella ja vieraili säännöllisesti Runebergin luona Porvoossa. Kansakunnan kannalta tärkeät ratkaisut syntyivät hänen johdollaan Pietarin hovipiireissä.

Kootut teokset astinlautana

Snellmanin luonnehtiminen kansakunnan käsikirjoittajaksi perustuu siihen, että hänen toiminnassaan yhdistyivät perinpohjainen

tutkija, syvälinen ajattelija, ennakkoluuloton ideoija, tarmokas julistaja sekä asiantunteva ja pelkäämätön toteuttaja. Kaikesa toiminnassaan Snellman ajoi tietoisien itsevarmasti suomalaisen kansallisuuden ja suomen kielen asemaa, minkä hän näki perustana maan taloudelliselle ja sosiaaliselle kehittämiselle. Hän oli vakuuttunut, että jos suomalaiset eivät herää valtiolliseen ja sivistykselliseen itsetietoisuuteen, se oli kuoleva kansa. Hän toteutti johdonmukaisesti omaa ohjelmaansa ja pyrki saamaan sen käytäntöön olosuhteiden sen salliessa. Tämän sanoman tulkkinä toimii koko Snellmanin kirjallinen tuotanto, jonka kautta hän välitti sanomaa sivistyksen voimasta viranomaisten vastustuksesta ja lähimpien ystävien kovasta kriittisestä huolimatta.

Snellmanin syntymän 200-vuotisjuhluvuo- den valmistelun maaperä on ollut poikkeuksellinen hedelmällinen. Ensimmäistä kertaa 1800-luvun henkinen pääoma on Snellmanin koottuina teoksina jokaisen kansalaisen ulottuvilla sekä alkukielisenä tieteellisesti kommentoituna että hyvälle nyky-suomella käännettynä. Lisäksi näiden molempien pohjalta ilmestyy ensimmäinen elämäkertatutkimus. Koottujen teosten kaltaisen 1800-luvun hengenelämän tietopankki Suomessa ei ole kuitenkaan itsestäänselvyys.

Snellmanin hahmottuminen kansakunnan käsikirjoittajaksi koottujen teosten kautta on vaatinut pitkän 20 vuoden työn. Vasta vuoden 1998 lopussa valtioneuvoston kanslian johdolla valmistunut *J. V. Snellman Samlade arbeten I–XII*, täydellinen alkukielillä julkaistu tieteellis-kriittinen editio Snellmanin painetusta ja painamattomasta tuotannosta, korvasivat 100 vuotta aikaisemmin ilmestyneen alkukielisen laitoksen, jota toimitettaessa ei pyritty tieteellisyyteen ja kriittisyyteen. Toimitustyötä ohjasi lähinnä tekstien kiinnostavuus: tekstejä irroteltiin yhteyksistään, lyhenneltiin ja paranneltiin, eikä kaikki aineisto ollut vielä saatavilla. Snellmanin kirjallisen jäämistön ongelmat päähenkilönsä ja tämän aikakauden kuvaajana syvenivät, kun vanhan edition puutteet, tulkinnat ja väärinkäsitykset siirtyivät vuosina 1929–32 laadittuun suomennokseen. Tilanne on

korjaantunut aivan viime vuosina, kun opetusministeriön johdolla alkukieliset 12 000 painosivua käännettiin suomeksi.⁴

Nyt sopivasti juhluvuoden alkaessa sekä suomen- että ruotsinkieliset lukijat voivat tunnistaa oman aikansa ilmiöitä Snellmanin teksteistä. Hänen johtopäätöksensä toimivat ajasta riippumatta. Tieteellis-kriittisen editoinnin, laadukkaan kääntämisen ja tutkimustyön johdosta Snellmanin laajan kirjallisen tuotannon ja kirjeenvaihdon kautta jokainen voi suorittaa syväasukelluksen kansakunnan juurille. Samalla vanha myyttinen Snellman-kuva korjaantuu, täydentyy ja muuttuu. Näihin päiviin asti hallinneen viipale-Snellmanin tutkimisen sijasta päästään rakentamaan kokovartalokuvaa.

Koottuja teoksia kannesta kanteen kahlatessa selviää, että Snellmanin monien roolien taustalla punaisena lankana kulkee varttuminen ja kypsyminen kokijasta näkijäksi, antautuminen julistajaksi ja lopulta tarttuminen käytännön toimiin ideoita toteuttamaan. Snellmanin elämän ensimmäisiltä 20 vuodelta kirjallista tuotantoa ei ole säilynyt mutta näinä vuosina kotikasvatuksen ja kouluopetuksen perustalta syntyi tiedonjano, jonka tuloksia hän purki lopun elämäänsä kirjoittamalla.

Seuraavan 55 vuoden aikana vuosina 1826–81 syntynyt teksti on monentyulistä ja tasoista, yksityistä ja julkista, painettua ja painamatonta. Aineistoa leimaa arvomaailmaa koskeva välienselvittely lapsuudenkodin ja ystävien kanssa, päämäärän kirkastuminen syväisissä filosofisissa spekulatioissa ja konkreettisten keinojen löytäminen ja esitleminen käytännön ratkaisuk-

1. Kirjoitus perustuu kirjoittajan 12.5.2006 ilmestyvään Snellman-elämäkertatutkimukseen *Sivistyksen voimalla. J. V. Snellmanin elämä* (Edita) sekä päätoimitmaansa teossarjaan *J. V. Snellman kootut teokset 1–24* (2000–2005) (KT) ja *J. V. Snellman Samlade arbeten I–XII* (1992–1998). (SA)

2. Ks. tarkemmin J. V. Snellman 200-vuotta: juhlaohjelma vuonna 2006. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 14/2005. (Toim. Raimo Savolainen) sekä www.snellman200.fi

3. J. V. Snellman. Kootut teokset 1–24. Tiivistelmä 4.11.2000. Edita.

4. (Toim. Raimo Savolainen et al.) (2002) "Käännetty Snellman. Syväasukelluksia J. V. Snellmanin elämään." Snellman-instituutin julkaisuja, Kuopio.

si. Yhteinen nimittäjä kaikille teksteille on suomalaisen kansakunnan herättäminen.

Tiedonjanoinen kokija

Snellmanin elämäntyön perusta on lapsuus ja kouluaika vuosina 1806–22 pohjalaisen merenkulkukulttuurin keskellä. Pappissukuun kuulunut merikapteeni-isä ja laivanvarustajasukuun kuulunut äiti antoivat pojalle parasta pääomaa, valtameret ylittävän tiedonjanon. Suvun jäsenet olivat 1600-alusta asti kuuluneet Pohjanmaan rannikkokaupunkien varakkaaseen porvaristoon. Merenkulun tuoma aineellinen vauraus ja sen synnyttämä henkinen sivistys loi mahdollisuuden lasten koulutukseen. Snellmanin kohdalla toteutui hyvin se, mitä hän vuosia myöhemmin koulupuheessaan nuorison vanhemmille totesi: ”Mikä istutettiin lapsen pieneen sieluun, sitä ei hävitetä. – Et siis vaikuttanut ainoastaan lapseesi, rakastava isä, hellä äiti! – Vaikutit ihmiskuntaan.”⁵

Snellman syntyi 12.5.1806 Tukholman satamassa isänsä komentamassa kokkolalaisessa fregatissa. Varhaislapsuutta kiihtuvan suurvallan pääkaupungissa sävyttivät Ruotsin tappiot Napoleonin sodissa, kustavilaisen ajan päättyminen ja vanhan hallisijahuoneen syrjäytyminen. Suomen sodan jälkeen perheen katseet kääntyivät kotimaakuntaan Pohjanmaalle ja siihen, miten suotuisasti olot kehittyivät Venäjän yhteydessä. Muistoissa Tukholma säilyi aina syntymäkaupunkina. Snellman liikuttui vielä 50 vuotta myöhemmin muistellessaan, miten he Mosebackenin pengermillä kaivatvat katselivat merelle nähdäkseen odotetun kolmimaston ja viedäkseen kotiin ilosanoman, että heidän isänsä oli omaisiansa lähellä.⁶

Suomeen palaamisen jälkeen Snellman pääsi nauttimaan Kokkolassa siitä henkisestä kulttuurista, joka heijastui kaupungin aineellisesta hyvinvoinnista. Vuonna 1800 kaupunkiin oli perustettu Suomen ensimmäisiä kirjastoja heti Vaasan ja Turun jälkeen. Yli tuhannen niteen lukuseuran kirjasto karttui Tukholman tervanvientimatkoilla. Tätä monipuolista kirjastoa Snellman käytti ahkerasti kouluaikana ja kotiopettajana ollessaan. Kerrotaan Snellmanin soutaneen usein tulvaveden keskellä kohonneen suuren siirto-

lohkareen päälle tutkimaan hiljaisuudessa lukuseuran kirjaston aarteita: matkakertomuksia, elämäkertoja, romaaneja, kasvistoja, fysiikan kaavoja, lääkärikirjoja ja erilaisia lehtiä. Snellman mainitsee runsaasti käyttämänsä historiallisen kirjallisuuden varustaneen hänet elämää varten.⁷

Upsalan yliopistossa opiskellut ja merimatkoillaan antiikin klassikoita lukenut isä C. H. Snellman luki pojalleen ääneen, kertoi vieraista maista ja kielitaitoisena käänsi monia tarinoita lukuseuran kirjoista. Nähtyään poikansa oppimishalun ja kyvyn isä lähetti tämän Oulun triviaalikouluun. 50 vuotta myöhemmin Snellman muisteli, millaisia koko elämää varten hedelmiä tuottaneita päiviä Oulun kouluvuodet olivat olleet. Hän oli kiitollinen siitä, että koulu oli vahvistanut hänen luontaista tiedonjanoaan, antanut välineitä tietojen hakemiseen ja antanut tilaisuuden luonteen kehittymiseen:

”vanha koulu jätti sielun avoimeksi ja vastaanottavaksi opinnoille con amore [rakkaudella]. Tiedon maailma näytti minusta niin suurelta, tuntemattomalta, houkuttelevalta maalta; minä tiesin vielä niin vähän, kaikki oli vielä niin houkuttelevan uutta. Tämä on muistoni sen ajan tunnelmista.”⁸

Hedelmällisistä kasvuvuosistaan huolimatta Pohjanmaan vauraisissa rannikkokaupungeissa hän myöhemmin varoitti nurkkapatriotismien vaaroista:

”On hyvä ja oikein, että ihminen rakastaa paikkaa, jossa hänen kehtonsa on keinahdellut, ympäristöjä ja oloja, jotka ovat suojanneet hänen nuoruuttaan. – Toisaalta sivistys kuitenkin perustuu siihen, että yksilö pystyy laajentamaan näköpiiriään ja suuntaamaan mielenkiintoaan yhteisen isänmaan ja ihmiskunnan yleisiin asioihin.”⁹

Hän toteutti neuvoaan itse kirjaimellisesti.

Etsijä

Kirjoittauduttuaan 5.10.1822 Turun akatemiaan Snellman valitsi ensin pappisuran nopean toimeentulon toivossa. Toisaalta hurs-

kaalta äidiltä ja Oulun tädiltä omaksuttu lap-
senusko, toisaalta isän vaikutuksesta kodin
kirkkokriittinen ja mystiikkaan suuntautu-
nut ilmapiiri antoi siihen mielenkiintoisen
lähtökohdan. Teologisen seminaariin pää-
syvaatimuksina hän selvitti Raamatun alkui-
kielten heprean ja kreikan sekä latinan, joita
ilman opetuksen seuraaminen oli mahdo-
tonta. Seminaarin oppiaineina olivat homi-
letiiikka, katekettiikka, kirkkolaki ja minis-
terialia, joiden luennoilla Snellman istui.
Opinnot käynnistyivät verkkaisesti, koska
talven 1823–24 ja seuraavan kevään Snell-
man toimi kotiopettajana Kokkolan porva-
riskodeissa. Valmistuttuaan seminaarista
Snellmanilta puuttui vielä neljä vuotta sää-
detystä papiksi vihkimisen iästä, jolloin hän
jatkoj kotiopettajana pohtien opintojen lo-
pullista suuntaa.

Turun palon jälkeen yliopiston siirryttyä
Helsinkiin Snellmanin opinnot suuntautui-
vat filosofiaan vuoden 1828 alusta. Hege-
lin kirkkaan logiikan avulla hän alkoi sel-
vittää todellisuuden olemusta. Perinpohjai-
sen kammiotyöskentelyn vaikeaselkoisuut-
ta kuvaa eräs hahmotelma:

”Kaikki henget pyrkivät täydellisyteen. –
kaikki pyrkivät tilaan, jossa vapaimmin
voivat ilmaista kykyjään, kaikilla on sama
taipumus laajentaa vaikutustaan, vetää
luokseen, kerätä itseensä ja omia kaikki se,
mitä he pitävät hyvänä, oivallisena ja
viejättävänä. Kauniin, toden ja erinomaisen
katseleminen on näiden ominaisuuksien
hetkellistä omistamista.”¹⁰

Sulkeutumista yksinäiseen mietiskelyyn
edistivät lukuisat epäonnistuneet romans-
sit, joista papereiden joukossa säilynyt runo
todistaa:

”Ei intohimo minkään lajinen/ei vimma
totuuteen tai neidon suuteroon/ tuo ihmis-
mieleen työntä rauhaa. Vain hyödyllinen
toimi tuottaa järjestyksen.”¹¹

Kirjeenvaihto omaisten kanssa paljastaa
kamppailun teologian ja filosofian välillä.
Isä kirjoittaa sisaren kuolemasta huhtikuus-
sa 1830:

”Marie on nyt siirtynyt jonnekin korkeam-
malle kuin filosofian ylioppilaat olettavat
koskaan kuitenkaan varmaan tietoon
pääsemättä; me, jotka Härmässä filosofoim-
me Jumalan ilmoitus kädessämme, tiedäm-
me kuitenkin, että hän on vaihtanut parem-
paan.”¹²

Anna-Christina sisar kirjoitti heinäkuussa
1835:

”Sinä rakas, Janne, kulta, olet yksinäinen ja
hylätty eikä sinulla liene montakaan vapaata
hetkeä, vaan joudut vain väsyttämään itseäsi
minun ja monien muiden takia.”¹³

Lopulta nuoren filosofin kutsumus kansal-
liseksi herättäjäksi kypsyi nuorison opetta-
misen, väitöskirjojen, filosofisten muistiin-
panojen, luentokäsikirjoitusten ja ensim-
mäisten julkaistujen teosten kautta. Heinä-
kuussa 1837 ilmestyneen *Yritys logiikan esi-
tykseksi* -teoksen hän omisti isälleen kau-
niin sanoin:

”Ota vastaan, Rakas Isä, isällisen suopeasti
tämä vähäpätöinen osoitus pojan kunnioi-
tuksesta ja rakkaudesta. Toki olin toivonut
voivani antaa Sinulle jotain arvokkaampaa,
sinulle, jota saan kiittää paitsi elämäni
lahjasta, myös suurimmasta osasta henkistä
elämää.”¹⁴

Ystäväkirjeenvaihdossa piirretty esiin kansa-
kunnan rakentamisen arkkitehtuuri kasva-

5. Kodin suhteesta kouluun, esitelmä Kuopion kou-
lun vuositutkinnossa keväällä 1844. KT 6; 269–270 sekä
SA XI:1:31, 178.

6. Neljä avioliittoa. Tauluja Terburgin tapaan I: Kah-
denlaista rakkautta. KT 4, 281.

7. *Joukabinen* nro VII 1873: Eräs vanha koulu, KT 23,
239 sekä SA XII:58, 179.

8. *Joukabinen* nro VII 1873: Eräs vanha koulu, KT 23,
241 sekä SA XII:58, 181.

9. *Joukabinen* nro VI, 1869: Muutamia huomioita Poh-
janmaan maasta ja kansasta. KT 22, 442 ja SA XII:2, 2.

10. Hahmotella ”Idea”. KT I, 29 sekä SA I:58, 416.

11. Runo sekalaisissa muistiinpanoissa ”Varia”. KT 1,
28 sekä Sa I:84, 414.

12. Kirje Christian Henrik Snellmanilta 29.4.1830. KT 1,
46–47 SA I:72.

13. Kirje Anna Christina Snellmanilta 3.7.1835. KT 1,
154–156. SA I:168.

14. *Yritys logiikan esitykseksi*. Omistus. Kootut teok-
set 1, 239. SA I:6, 63.

vien kansallisten suurmiesten välisissä väitelyissä Lauantaiseurassa ja pohjalaisessa osakunnassa. Snellman oli niin varma ja vakuuttunut päämäärästään, että halusi selittää ystävilleen kesällä 1840 jääräpäistä ja ärsyttävää käytöstään:

”Tunnen vielä tälläkin hetkellä, että minulla on voimaa tehdä ja saada valmiiksi paljon, ja tähänastinen elämäni kertoo minulle, etten valehtele. Älä siitä pahastu, että uskon, että minulla on vähemmän päätä kuin kenelläkään teistä, joilla sanotaan olevan hyvä pää. Ei siinä olekaan mitään ihmettelemisen aihetta, sillä minä olen tehnyt pääni itse. Sen takia minulle on annettava anteeksi myös että se on hieman omalaatuinen, sillä ilman itsepäisyyttä ja sitkeyttä ei sitä saada tehdyksi.”¹⁵

Snellmanin johdolla pohjalaisessa osakunnassa 1834–36 hänen kuraattoriaikanaan isänmaallinen henki heräsi nuorisossa. Osallisuus todelliseen akateemiseen henkeen merkitsi Snellmanin mielestä elämänsä pyhittämistä ja kykynsä antamista ihmiskunnan suuren asian ja sen lähimmän edustajan, isänmaan hyväksi:

”Sillä mikä voisi oppilaassa herättää intoa toden ja oikean voittoon, jos se ei herää opettajan äänestä, jos tämä ei sytytä hänen sielussaan lämmintä intoa, elävää tiedonhalua, jota ilman mitään tietoa ei voida saavuttaa ja johda häntä toden ja totuuden rakkauteen sekä selkeään yhteenkokoavaan yleisnäkemykseen ja käsitykseen.”

Hän vastusti sitä, että ”opiskelija liian aikaisin käännytetään luentosaleista isoisten vierashuoneisiin ja virkamiesuran ulkoisiin etuihin”. Opettajien pitää jättää osakunnille vastuu opiskelijan ”siveelliselle edistämiseksi eli vaikuttaa opiskelijan vakaumukseen ja todelliseen akateemisen hengen ravitsemiseen”.¹⁶

Näinä vuosina Snellman omaksui suomalaisuusharrastuksen elämäntehtäväkseen kuten hän itse muisteli suomenkielellä 70-vuotiaana:

”Minulla on totisesti jo nuoruuden päivistä ollut vakaa usko kansallis-tunteen isosta voimasta, ja kun minä rupesin isommalle yleisölle puhumaan, oli aika semmoinen, että kaikki kirjailijat meidän maassa olivat kovissa siteissä, eikä käynyt paljo sanominen meidän maan tilasta, eikä sopinut paljo viitata meidän tarpeisiin, ja siis, koska ei minullakaan ollut tilaisuutta sen laveammalta siitä puhua, niin minun puheeni kääntyi siihen samaan takaisin, siihen lähteeseen, josta minä kauan olin tietänyt, että siitä piti meidänkin kansan olo ja onni tulemaan niin kuin kaikkien kansain, niin kauan kuin ihmissyyttä on tästä maailmasta ollut.”¹⁷

Snellmanin mielestä kansallisuus merkitsi ennen kaikkea kansallisen sivistyksen omaleimaisuutta, joka perustui menneiden sukupolvien luomaan traditioon. Sen syntymisen ja siirtymisen välttämätön edellytys oli kansalliskieli.

Näkijä

Snellman erotettiin 24.11.1838 yliopistosta, kun hän halusi protestiksi konsistorin mielivaltaisista ratkaisuja kohtaan pitää luennon ”akateemisesta vapaudesta”. Snellman vietti vuoden 1839 Pohjanmaalla Uudessakaarlepyyssä odotellen erottamisestaan hovioikeuden päätöstä. Tänä aikana Snellman aloitti *Spanska Flugan* -lehden julkaisemisen; se oli yritys luoda akateemiset rajat ylittävä keskustelufoorumi Suomeen. Sanomalehden nimi viittaa suosittuun lääkejauhoon, jota siroteltuna kipeään paikkaan paransi haavan, vaikka kirvelikin. Jauhe tehoi ainoastaan hyvin jauhattuna, johon hänen aiheensa perustuivat.

Marraskuussa 1839 Snellman matkusti Tukholmaan, missä Ruotsin vilkkaan valtiollisen elämän seuraaminen oli hänelle vastapainoa Nikolai I:n ajan poliittiselle talviunelle Suomessa. Ahkerasti hän osallistui lehdistökeskusteluun ja valtiopäivätoiminnan arvioimiseen *Freja*-lehden palstoilla. Aganippisen kirjallisuuspiirin jäsenenä hän seurusteli tiiviisti Tukholman kulttuurieliitin kanssa. Julkaisemallaan romaanilla perheen tärkeydestä hänestä oli tullut seuran itseoikeutettu jäsen.

Oleskellessaan raikkaissa tuulissa ja seuratessaan etäisyyden päästä kotimaan ahtaita oloja hän tuli vakuuttuneeksi käytännön toimintanäystään. Kesällä 1840 hän kirjoitti ystävilleen Suomeen:

”Se perustotuus, jonka varassa tämä kaikki pohjimmiltaan on, kuuluu: Suomi ei voi mitään väkivalloin; sivistyksen voima on sen ainoa pelastus. – kansakunnan kanssa voi kaatua, mutta kuoleminen sen kanssa orjan olkivuoteeseen ei ole ihmisen arvoista.”¹⁸

Vakaumus vankistui laajalla Saksan eri osavaltioiden halki suuntautuneella matkalla, jonka aikana hän tapasi oppineita ja tarkkaili kansan elämää. Snellman saapui ensiksi elokuun lopulla 1840 Kööpenhaminaan, josta matka jatkui Kielin kautta moniin Saksan kaupunkeihin: Hampuri, Bremen, Münster, Düsseldorf, Köln, Bonn, Koblenz, Mainz, Stuttgart, Heidelberg. Tübingenissä hän työskenteli tiiviisti seitsemän kuukautta ja julkaisi teoksen *Persoonallisuuden idea* kannanottona Hegelin uskonnonfilosofiseen kiistaan. Toukokuun loppupuolella 1841 hän lähti vaeltamaan Sveitsin Alpeilla. Tämän jälkeen hän oleskeli Münchenissä melkein koko kesäkuun, Wienissä kolme heinäkuun ja Berliinissä kolme elokuun viikkoa. Elokuun lopussa 1841 Snellman palasi Dresdenin kautta Kieliin ja syyskuun alussa Kööpenhaminan ja Göteborgin kautta takaisin Tukholmaan.

Päiväkirjamuistiinpanoihin perustuvassa matkakertomuksessaan ”Saksa” Snellman esseistiseen tyyliin liitti yksittäiset ilmiöt laajempiin yhteyksiinsä ja pyrki näkemään ne osana historiallista kehitystä. Ulkomaanmatkansa varsinaiset tulokset Snellman kiteytti marraskuussa 1842 ilmestyneessä *Valtiooppi* -teoksessaan. Hän korosti kansallishengen roolia, että muodollinen olemassaolo valtiona ei takaa kansakunnallista hyvinvointia. Suomen tie kansakunnan onneen tuli kulkea valistuksen, hyvien tapojen ja yleisen hyvinvoinnin laajentamisen kautta perustanaan Aleksanteri I:n Porvoon valtiopäivillä takaama autonominen erillisasema. Siten *Valtiooppi* kokonaisuudessaan voi-

daan nähdä kansallisena ohjelmajulistukse-
na, jonka mukaan Suomen tuli omaa sivistysperintöään kehittämällä lunastaa itselleen paikka kansakuntien joukossa.¹⁹

Julistaja

Kutsumus kirkastuneena Snellman palasi 23.11.1842 kotimaahansa toteuttamaan hahmottamaansa kansallisojelmua, jonka mukaan Suomen tuli omaa sivistysperintöään kehittämällä lunastaa itselleen paikka kansakuntien joukossa. Helsingissä hän nopeasti havaitsi, että oppineen maailmanmiehen oli vaikea päästä eroon kansanvillitsijän maineestaan; viranomaiset pitivät häntä kommunistina ja sarkatakkisena jakobiinina. Toimeentulonsa varmistaaakseen hän haki Kuopion yläalkeiskoulun rehtoriksi, johon hän sai valtakirjan 10.5.1843. Monet kuopiolaiset sukulaiset ja ystävät olivat tiedottaneet ahkeraan kaupungin mahdollisuuksista. Ystävällinen vastaanotto, vilkas seurapiirielämä ja korkeatasoinen musiikkielämä helpottivat kotiutumista.

Snellmanin toimintaa rehtorina motivoivat suuresti vuoden 1841 uudet koulusäännöt, joiden väljissä puitteissa Snellman sai loistavan tilaisuuden soveltaa ajatuksiaan kasvatuksesta ja opetuksesta käytännössä. Hänen lähtökohtanaan oli, että

”Jo kauan sitten on hylätty harhana käsitys, jonka mukaan luokkahuone muutetaan leikkihuoneeksi ja oppikirjat pelikorteiksi, jotta sitten ponnisteluitta annettaisiin lapselle tieteen perusteet, joiden omistaminen päinvastoin on ollut ja on monivuotisen, uutteran ja vaivalloisen työn hedelmä.”²⁰

15. Päiväämätön kirje Fredrik Cygnaeukselle ja Bengt Olof Lillelle. KT 2, 259.

16. Opiskelijan muutamista olosuhteista yliopistossa, esitelmä Pohjalaisessa osakunnassa 3.11.1833. KT 1, 115.

17. *Uusi Suometar* nro 57, 15.5.1876: Vastauspuheita. KT 23, 374.

18. Snellmanin kirje F. Cygnaeukselle ja B. O. Lillelle kesällä 1840 Tukholmasta. KT 2, 261 sekä SA I:251, 689.

19. *Valtiooppi*. Tukholma 1842. KT 5, 32–298.

20. Esitelmä koulun vuositutkinnossa vuonna 1844. Painettuna ”Om familjen och skolan.” *Litteraturblad* 1863/9.KT 6, 266 sekä SA XI.1:31, 175.

Hänen mielestään opetustavan tuli kannustaa lasta omaan ponnisteluun, kehittää järjestystykyä ja rakkautta työhön, totuttaa lapsi ankaraan tottelevaisuuteen sekä ulkoiseen huolellisuuteen ja käytökseen. Lopputuloksena koulun tason kohoaminen niin kurin kuin oppisaavutusten osalta sai yleistä tunnustusta.

Snellmanin varsinainen syy Kuopioon muutolle oli sanomalehden perustaminen juuri kaupunkiin perustetun sisämaan ensimmäisen kirjapainon avulla. Suomalaisuusmies J. A. Karstenin kirjapaino oli Suomessa erityinen merkkipaalu, koska vuoden 1829 jälkeen onnistuttiin ensimmäisen keran murtaa kuuden rannikkokaupungin kirjapainon monopoli. Snellmanin herätyskuuto kajahti Kuopiosta perustamastaan *Saima*-lehdestä, jonka iskevät sanomalehtiartikkelit synnyttivät voimakkaan yhteiskunnallisen herätyksen. Tätä tuki suomenkielisen *Maamiehen ystävä* -lehden toimitaminen.

Saima oli suunnattu sivistyneistölle, jonka mielipiteitä Snellman halusi lehdellään muokata suomalaiskansallisiksi: ruotsinkieliset oli kansallistettava, suomenkieliset oli sivistettävä. *Saima*-lehdessä Snellman pilkkasi kuutta muuta sanomalehteä kelvottomiksi ja tehottomiksi lehdeksi, jotka viettivät nimipäiväänsä unikeon päivänä. *Saiman* artikkelit puolestaan korostivat eurooppalaisten esikuvien mukaisesti julkisuuden merkitystä yhteiskunnallisten asioiden hoidossa:

”Muinaisessa Kreikassa ja Roomassa julkisuus asui torilla. Euroopan pakanoilla oli ting-käräjäpaikkansa, keskiajalla Marskenttensä. Mutta meidän miellyttävänä aikanamme kaikki julkiset asiat ratkaistaan mukavissa kamareissa eikä julkisuus tietäisi omista asioistaan yhtään mitään elleivät kirjanpainajat suvaitsi painaa niitä mustalla valkoiselle.”²¹

Saimassa ja sen jatkajassa *Litteraturbladissa* Snellmanin esittelemässä kansallisuusohjelmassa sivistys toimi kansantalouden elvyttäjänä ja päinvastoin. Lähtökohtana oli järkevä ja tarkoituksenmukainen lainsäädä-

däntö, jossa yhdistyivät sosiaalireformaattiset näkökohdat ja yksilönvapaus. Snellman vaati kirjoituksissaan voimakkaasti ammatikuntalaitoksen poistamista, elinkeinovaivapuden tunnustamista ja puuttui voimakkaasti myös maatalouden alkeelliseen tilaan. Hän korosti kansan sivilisaation kannalta kaupan ja teollisuuden muodostaman porvarillisen keskiluokan arvoa, jonka:

”täytyy sen oman etunsa vuoksi hankkia tietoa lukuisista ulkomaiden olosuhteista, seurata sivilisoiduimpien kansakuntien kokemusta, lainata niiltä suunnitelmia ja menetelmiä; näin se kaiken tämän johdosta päätyy ennakkoluulottomampaan, kansallisesta yksipuolisuudesta vapautuneeseen ajattelu- ja toimintatapaan. – Kauppiaalla ja tehtailijalla on tilikirjassaan varma ilmapuntari, joka osoittaa talouslainsäädännön vaikutukset.”²²

Snellman sai syvyyttä julistukseensa rakastuessaan 39-vuotiaana palavasti 17-vuotiaaseen Kuopion apteekkarin tyttäreeseen Johanna Lovisa Wennbergiin, lahjakkaaseen ja tavoiteltuun neitoon. Puoli vuotta kestäneen kosimisen aikana toivo ja epätoivo vaihtelivat, mistä versoi useita rakkausrunoja. ”Onneeni en saata luottaa” runossa Snellman riimitteli:

”Katseeltasi pakoon käännyn./
Pelkään poltetta sen liekin./Minulta
se voimat viekin, Turhaan kilvoitteluun
näännyn.”²³

Kärsivällinen kosinta johti kihlaukseen 21.7. 1845, kuulutukset olivat 20.8. ja häät vietettiin 18.11.1845 Malmbergin talossa Snellmaninkatu 17, Pohjois-Savon herännäiskeskuksessa.

Perhe-elämän arjessa parisuhde kehittyi rakastavassa dialogissa. Snellmanin ollessa pitkällä ulkomaanmatkalla 1847 puoliso kirjoitti kirjeen, jossa hän rukoili Luojalta voimaa pyrkiä siihen mikä oli oikein ja hyvää ja taitoa luoda koti, temppele miehelleen, josta tämä ei tempaudu koskaan pois vaan pysyisi aina vaimonsa Puolisona ja opastajana läpi elämän. Jeanette jatkoi:

”Luoja taivaassa siunatkoon sinua kaikesta jalosta ja hyvästä mitä sinä olet tehnyt, minustakin sinä olet muovautunut uuden ihmisen.”²⁴

Kolmen vuoden aikana *Saiman* herätys-huuto kuultiin hyvin; lehden menekki oli alusta asti erinomainen. Nikolai I:n kontrollin aikana viranomaiset näkivät lehtikirjoittelussa vaarallisen kumouksellisuuden vivahteita, joihin sensuuri ei onnistunut puuttumaan. Koska Snellman itsepäisesti piti vakaumuksestaan kiinni paljastaa epäkohtia ja käsitellä niitä julkisuudessa, *Saima*-lehti lopulta lakkautettiin joulukuussa 1846.

Toteuttaja

Saiman herätystyötä seurasi viiden vuoden hiljaiselo. Vuoden 1850 vaihteessa kahdella lapsella kasvanut perhe muutti Helsinkiin. Suuri käänne tapahtui 1855, kun hallitsijavaihdoksen myötä Snellmanin ajatuksesta tuli Aleksanteri II:n uudistusohjelman sisältö. Käytännön toteutustyö alkoi filosofian professorina ja jatkui valtiovarainasioiden senaattorina.

Professoriluennoissaan 1856–63 Snellman kiteytti sanomansa käytännölliseen muotoon opastaessaan nuorisoa isänmaallisiin töihin. Snellmanin luennot eivät olleet helpotajuisia mutta hänen mielestään pääasia oli, että oppilas oli ymmärtänyt kurssin pääkohdat. Tärkeintä oli kasvaa vakaumukseen ja että velvollisuutena oli toimia yhteisen parhaan edun puolesta. Keväällä 1857 hän aloitti käytännöllisen siveysopin luennot sanoilla:

”Hyvät herrat. Meidän velvollisuutemme on ennen muuta kulttuurin hiljainen työ.

Osoitamme isänmaallisuuttamme varmimmin antamalla vastaanottamallemme kulttuurille kansallisen muodon. Uusilla valtiomuodoilla spekulointi on hedelmättömyyttä, jos siveellisellä kansallishengellä ei ole voimaa toteuttaa niitä.”²⁵

Nuorisoa isänmaalliseen toimintaan kasvataneet Snellmanin luennot kulkivat käsi kä-

dessä *Litteraturblad* -lehden kirjoitusten kanssa. Niissä hän otti mielipidejohtajan aseman takaamaan uudistusten keskeyttämättömän jatkumisen keisarin suosiossa. Snellman halusi tarkkaan hillitä vastuuton ja lyhytnäköistä tyytymättömyyden viljelystä. Tärkeimmät kirjoitukset oli suunnattu Ruotsissa oleskelevien suomalaisten loukkaavia kirjoituksia kohtaan Venäjää vastaan. Kesällä 1863 Snellman kirjoitti *Litteraturbladissa*:

”On ero sen kansallisen itsetunnon välillä, joka sanoo, että kansakunta luo itse kohtalonsa, ja sen julkean kiittämättömyyden välillä, joka kieltäytyy tunnustamasta kansakunnan kiitollisuutta sille, jonka kaitselmus on kutsunut näiden kohtaloiden johdattajaksi.”²⁶

Pietarissa todettiin tyydytyksellä Snellmanin johtaman kansallisuusliikkeen tiukka rajanveto skandinavismiin työrauhan takaamiseksi uudistusten toteutumiselle. Vuosien 1863–64 valtiopäivien valmistelijana Snellmanin sanomalehtikirjoitusten sisältö muuttui koko ajan konkreettisempaan suuntaan. Kirjoitusaiheet koskivat valtiopäiväesityksiä kuten naisten ja miesten perimysoikeutta, paloviinalainsäädäntöä, painolakia, rahauudistusta, katovuosia ja rautateitä.

Snellmanin kirjoituksia käännettiin säännöllisesti Pietarissa Aleksanteri II:lle ja ne ylläpitivät myönteistä ilmapiiriä uudistusohjelman toteuttamiselle. Keisarin henkilökohtaisesta toivomuksesta Snellman kutsuttiin senaattoriksi ja finanssitoimituskunnan päälliköksi maaliskuussa 1863.

Snellmanin rooli hallitsijauskollisuuden taakumiehenä huipentui toukokuussa 1863 *Litteraturblad*in kirjoituksessa ”Sota vai rau-

21. *Saima* 20:15.5.1844, Julkinen sana. KT 6, 304 sekä SA IV:102, 191.

22. *Litteraturblad* nro 12, joulukuu 1849: Pienten kansakuntien kaupasta ja teollisuudesta. KT 12, 186–187.

23. Johanna Lovisa Wennebergille omistettuja runoja. Kootut teokset 8, 107–112.

24. Johanna Lovisa Snellmanilta 27.8.1847. Kootut teokset 10, 219–223.

25. Käytännöllinen siveysopin luentosarja, kevät 1858. KT 15, 127 sekä SA VIII:86, 638.

26. *Litteraturblad* nro 6, kesäkuu 1863: Valtiopäivät. KT 20, 72 sekä SA XI.1:28, 159.

ha Suomelle”, jossa Snellman opetti maanmiehilleen vastuuntuntoa ja realismia Puolan kapinan olosuhteissa:

”Harvat Euroopan kansat ovat vahvemmin osoittaneet tätä uskoa kuin suomalaiset, tämä suuren kansanperheen eristynyt jäännös, joka sivistyksensä ansiosta on pelastunut tuon kansanperheen jokseenkin yleisestä tuhosta. Millään kansalla ei liioin ole osoittanut yhtä runsaita tämän tulevaisuuden uskon tuottamia hedelmiä ja yhtä sitkeää itsensä säilyttämistä tuota tulevaisuutta varten. Sillä mikään kansa ei ole voitettuna ja sodan oikeudelle alistettuna kyennyt säilyttämään sen suurempaa itsenäisyyden astetta.”²⁷

Vaikka Snellman oli alusta asti sidottu virkamiesmäiseen arkeen senaatin talousosaston lukemattomien juoksevien asioiden käsitelyssä, keisarin suosio ja luottamus takasi hänelle toimintavapauden kulisseeissa.²⁸ Snellmanin lausunnot senaatissa ja valtiopäivillä kuvastavat tarkkaa asioihin perehtymistä ja seikkaperäisen hallintorutiinin hallitsemista. Näiden muodollisten pöytäkirjojen taustalla tehokkaasta henkilökohtaisesta vaikuttamisesta todistavat suuri määrä muistioita, joiden avulla keisari saattoi Snellmanin luonnostelemana muodostaa käsityksensä maan kehittämisen suunnasta. Tätä kanavaa hyödyntäen Snellman toteutti monia tärkeitä uudistuksia, joita olivat mm. oma raha maan talouden vakauttamiseksi, kieliasetus ja rautatiet.

Senaattoriuran jälkeen Snellmanin valittiin 7.6.1869 Suomen Hypoteekkiyhdistyksen, maan suurimman kiinteistöluottolaitoksen toimitusjohtajaksi. Haasteena oli pantiksi jääneen omaisuuden hoitaminen. Pitkäjänteisellä realisoinnilla Snellmanin onnistui 12 vuoden aikana vakauttaa hypoteekkiyhdistyksen asema nälkävuosien katastrofin jälkeen maan ensimmäisenä velkasaaneerajana.²⁹

Snellman valittiin maaliskuussa 1870 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran esimieheksi aikana, jota on luonnehdittu suomalaisuusliikkeen suureksi läpimurroksi. Samaan aikaan alkoi muodostua erilaisia mielipiteitä

siitä, miten fennomania ideologiana käsitetään. Tiukasti puoluetistelun ulkopuolella pysytellyt Snellman seurasi aitiopaikalta fennomaanisen liikkeen valtataistelua. Sivistysperiaatteen vieminen oli pääasia. Vuonna 1873 Snellman kirjoitti A. Kiven *Seitsemän veljeksien* esipuheessa:

”Hän ei ole antanut yhden ainoankaan noista seitsemästä veljeksestä saada loppuansa hirsipuussa. Se loppu oli enemmän hänen runoluonteensa mukainen, että he oman kokemuksensa ja miettimisensä kautta tulisivat näkemään sivistyksen arvon, ja että he omin voimin ponnistaisivat ylös hurjasta ja raa’asta metsäelämästään ihmiselle sopivana sivistykseen ja tapoihin.”³⁰

Snellmanin lukuisat puheet nuorisolle varmistivat perinnön jatkuvuuden uusille sukupolville. Vuonna 1875 ilmestyneessä teoksessa *Ylioppilaan velvollisuudet* hän korosti, että nuorisoon ei tarvitse kylvää rohkeutta ja luottamusta, koska se on kansan luottamus ja rohkeus. Mitä enemmän on isänmaan hyväksi tehtävä, sitä rikkaampi on nuorison tulevaisuus. Suuri isänmaanhenki voi tehdä jokaisesta kasvatuksesta hyvän ja korvata rajallisen opetuksen puutteita.³¹

Kuitenkin korkeimman päätöksenteon kulisseeissa hän elämänsä loppuun saakka muistutti suomalaisia virkamiehiä realiteeteista Venäjän yhteydessä ja erillisaseman suojasta kansakunnan kehitykselle. Ministeri- ja valtiotieteiden E. Stjernvall-Walleenille osoitettu Snellmanin viimeisen kirjeen viimeinen lause kuului:

”Rehtiys ja kunnia ovat meidän ankkurimme. Mutta venäläinen tšinovnikka, vaikkapa näennäisesti suomalaissyntyinenkin, ymmärtää ne toisella tavalla kuin me.”³²

Kansakunnan herättäjä

Laajalla kirjallisessa tuotannollaan Snellmanista tuli kansakuntansa käsikirjoittaja, koska vaikeasti avautuvasta filosofisesta ilmauksesta huolimatta hän oli sanomalehtikirjoituksissaan ja puheissaan vertaansa vailla oleva oppiensä kansantajuistaja, elä-

vä ja iskuvoimainen mielipiteenvälittäjä. Hallitessaan harvinaisen suuren poikkeusteellisen tietomäärän ja kyetessään osallistumaan terävästi julkisuudessa mihin tahansa keskusteluun häntä on pidetty Venäjän Mihail Lomonosovin tapaan yhden miehen tiedeakatemia. Lisäksi suosiollisissa suhdanteissa hänellä oli machiavelistinen kyky saada ideansa toteutumaan.

Lopputuloksena itseään suomalaisena korostaneesta ja läheltä eurooppalaista elämäntapaa kriittisesti seuranneesta Snellmanista tuli suomalaisen sivistyksen esitaiteilija ja modernin kansalaisyhteiskunnan rakenteiden kehittäjä. Snellmanin ohjelma on vaikuttanut ratkaisevalla tavalla Suomen itsenäistymiseen ja eurooppalaiseksi valtioksi kasvamiseen. Kosmopoliittisuudesta voimansa ammentanut Snellman toimi kansakunnan oppaana omana elinaikanaan ja tämä perintö kantaa tänä päivänäkin.

Euroopan yhdentymiskehitys on tehnyt Snellmanista kansakunnan käsikirjoittajana entistä ajankohtaisemman, kun kansainvälisyyden kasvu haastaa päivittäin suomalaisen identiteetin ja omalta pohjalta nousevat kansalliset resurssit. Snellmanin kootut teokset rakentavat sillan aikakauteen, jolloin Suomi oli eurooppalaisempi kuin kos-

kaan. Vanhuutensa viime kuukausina hän katsoi tulevaisuuteen toteamalla häntä 75-vuotispäivänä onnitelleelle nuorisolle:

”Katsokaa ympärillenne, mitä Euroopassa tapahtuu. Jokainen päivä on todisteena siitä, mitä merkitsee työ kansan kansallistietoisuuden herättämiseksi ja kansakunnan johtamiseksi selvempään tietoisuuteen siitä, mitä kansa on ja mikä sen tarkoituksen tulee olla. – vain sille voidaan luja Suomi perustaa, Suomi, joka voi toivoa kestävänsä tulevaisuudessa.”³³

27. *Litteraturblad* nro 5, toukokuu 1863: Sota vai rauha Suomelle. KT 20, 49 sekä SA: XI.1:26, 147.

28. Ks. Raimo Savolainen (1994) *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden toiminnan perustana*, Hallintohistoriallisia tutkimuksia 14, Helsinki.

29. Suomen Hypoteekkiyhdistyksen johtokunnan kertomus tilivuodelta 1869. KT 22, 463–478.

30. KT 23, 229 sekä SA XII:57 eli alkup. suomeksi.

31. Ylioppilaan velvollisuuksista. Pohjalaiselle osakunnalla omistettuja sanoja. *Finska Studenten*, Helsingfors 1875. KT 23, 302–326.

32. Emil Stjernvall-Walleenille, kirjekonsepti ja muistio ”Johtavat miehemme”. KT 24, 535. SA XII:441, sivu 906.

33. *Morgonbladet* 16.5.1881:111. Puhe kansalaisjuhlassa 75-vuotisjuhlassa. KT 24, 525. SA XII:242, 708.

IRMA SULKUNEN

Mikä historiassa on totta?

Kansallisen historian myytit ja todellisuus

Professori Irma Sulkunen pohti virkaanastujaisesityksessään 14.10.2005 historian totuudellisuutta. Historiantutkimuksen tulee muistuttaa niistä vaaroista, joita poliittisesti tarkoitushakuinen menneisyyden käyttö voi tuottaa ja nostaa samalla näkyviin niitä inhimillisen elämän unohtettuja jäsenystapoja, joiden tunnistaminen voi tarjota vaihtoehtoisia voimavaroja myös tulevaisuuteen.

■ "Isä, selitä minulle mihin historiaa tarvitaan!" Kysymyksen esitti ranskalaiselle historioitsijalle Marc Blochille pieni poika muutamia vuosia ennen Blochin joutumista natsien keskitysleirille. Täydellistä vastusta Bloch ei ehtinyt ennen kuolemaansa antaa, mutta hän jätti jälkeensä keskenerräisen teoksen, jonka keskeisenä tavoitteena oli selvittää historioitsijan kantaa pojan esittämään kysymykseen. Blochin itsensä sanoin:

"Sanoisin mielelläni, että nyt luettava kirja on vastaukseni tuohon kysymykseen. En näet osaa kuvitella kirjoittajalle kauniimpaa kiitosta kuin osata puhua samaan sävyyn oppineille ja koululaisille. Mutta niin hienostunut yksinkertaisuus on vain

harvojen ja valittujen etuoikeus. En ehkä onnistunut tyydyttämään tuon lapsen tiedonjanoa, mutta hänen kysymyksensä haluaisin pitää tässä tunnuslauseena. Jotkut epäilemättä pitävät sen muotoa naiivina. Minusta se vaikuttaa päinvastoin erinomaisen osuvalta. Tuolle leppymättömälle ikäkaudelle ominaisella tavalla se esittää kiusallisen suorasukaisesti ongelman, joka ei ole vähäisempi kuin historian olemassaolon oikeutus.¹

Bloch kirjoitti teostaan aikana, jolloin länsimaisen sivilisaation omakuva oli syvästi järkkynyt ja Blochille itselleen historian ongelman pohtiminen oli sananmukaisesti elämän ja kuoleman kysymys. Kuten kesken jääneestä teoksesta ilmenee, uskoa historian merkitykseen ei kuitenkaan ollut vielä menetetty. Blochinkaan pohdintaan ei sisälly epäily historian olemassaolon oikeutuksesta sinänsä vaan ongelmana on, miten tutkija voi perustella historian merkityksen niin että se tulee ymmärretyksi myös ahtaan ammattikunnan ulkopuolella.

Pienen pojan Blochille esittämä kysymys on hätkähdyttävän ajankohtainen myös tällä hetkellä. Tilanteessa, jossa käydään yhä kovenevaa kilpaa erilaisten tutkimussuuntausten ja tulkintamallien elintilasta, kysymys pakottaa pohtimaan historian perimmäistä mieltä ja merkitystä – ei vain akateemisen pärjäämisen vaan myös historian kautta avautuvan eksistentiaalisen ymmärryksen näkökulmasta.²

Kysymyksen ajankohtaisuutta lisää se, että myös historia laajasti ymmärrettynä on hajaantunut lukuisille eri kentille. Menneisyyden erilaiset tulkinnat elävät kaikkialla

ympäristössämme. Ne välittyvät muun muassa kouluopetuksen, museoiden, muistomerkkien, elämäkertojen, muistelmien, erilaisten yhteisöhistoriikkien, populaarien historiateosten ja historiallisen kaunokirjallisuuden kautta. Menneisyysuhde on jatkuvasti läsnä myös poliittisessa kulttuurissa. Historialla määritetään yksilöiden, yhteisöjen ja kansakuntien identiteettejä, historialla perustellaan valtiokokonaisuuksien rajoja ja historialla oikeutetaan ideologisia valtajärjestelmiä, vallankumouksia, sotia ja aluevaltauksia. Kaikki tämä muovaa historiallista muistiamme ja välittää samalla kuvaa siitä, mitä ihmisenä oleminen menneisyyden kautta jäsenennettynä meille tällä hetkellä on.

Tässä monisuuntaisessa historiakulttuurin kentässä myös akateemisella tutkimuksella on oma paikkansa, jonka merkitystä yleisen historiatietoisuuden muodostumisessa ei kuitenkaan tule yliarvioida. Viime aikoina on päinvastoin näyttänyt siltä, että kaupallinen historiatuotanto on yhä suuremmassa määrin ottanut haltuunsa myös historioitsijoiden aikaisemmin vartioimia kenttiä. Tämä puolestaan on ollut omiaan lisäämään tutkijoiden painetta myötäillä kustantajien suosimia, populaareja historiantulkintoja tieteen sisäisten kriteereidenkin kustannuksella. Toinen historian kaupallista käyttöä leimaava piirre on ollut myyttis-fiktiivisen aineksen voimakas lisääntyminen historiallisessa kaunokirjallisuudessa. Tästä ääriesimerkkinä Dan Brownin ”Da Vinci -koodi”, jonka lukeminen on monen kohdalla herättänyt hämmennyneen kysymyksen – mikä historiallisena esitetyssä kuvauksessa on ’oikeasti’ totta, mikä silkkaa mielikuvitusta.

Miten sitten akateeminen historiantutkimus määrittää tässä kokonaisuudessa oman paikkansa, miten se perustelee oman tieteellisen, yhteiskunnallisen ja eksistentiaalisen merkityksensä ja miten se vastaa historiakulttuurin muiden kenttien esittämiin haasteisiin? Lähtekö se vuoropuheluun, ryhtyykö se kriittiseen arviointiin vai vetäytyykö omaan tahrattomaan tutkimuksellisuuteensa? Uskon, että jokainen historioitsija joutuu uransa jossakin vaiheessa ratkai-

semaan kantansa näihin kysymyksiin, ellei avoimesti niin ainakin omien tutkimuksellisten valintojensa kautta. Esittelen seuraavassa lyhyesti, miten omassa tutkimustöiminnassani olen käsitellyt eräitä näistä ongelmissa ja mitä perusratkaisuja olen tutkijallista paikkaa määrittäessäni tehnyt.

Tulkintojen moninaisuus

Niinä kolmenakymmenenä vuotena, jotka historiantutkimuksen parissa olen työskennellyt, tieteenalan kenttä on kokenut radikaaleja muutoksia. Ensin niin kutsutun uuden historian eri suuntaukset hajottivat uskon menneisyyden rakentumiseen yhtenä suurena kertomuksena ja heti perään postmodernin teoreetikot alkoivat murentaa historian tutkimuksen sisään rakentuneiden totuusväittämien uskottavuutta. Koko historia näytti pirstoutuvan lukemattomiksi tulkinnoiksi, joiden tutkimukselliseen verifiointiin eivät historioitsijan vanhat keinot enää pystyneet. Tämän kehityksen luontevana jatkona voimistui historiakulttuurin muilla kentillä menneisyyden eri ainesten ”sekakäyttö”, joka äärimmillen vietyä alkoi yhä tietoisemmin häivyttää faktan ja fiktion välistä rajaa.³

Monen historioitsijan on ollut vaikea kohdata näitä niin kutsutun lingvistisen käänteen synnyttämän hajaannuksen jälkivaikutuksia. Kun lisäksi historiantutkimuksen oma kenttä on samanaikaisesti jakaantunut lukuisiksi erillisalueiksi, joista monet ovat hakeneet lähempää liittolaisuutta pikemminkin uusista tieteidenvälisistä metodisista suuntauksista kuin historiantutkimuksen omista perinteistä, on moni historiantutkija tuntenut liikkuvansa oudolla ja sekavalla maaperällä. Nopea reaktio on usein ollut torjunta. On ollut helpompi väistää tutkimuksen ydintä ravisteleva haaste kuin ryh-

1. Marc Bloch (2003) *Historian puolustus*, Firenze: Artemisia, 59.

2. Historian erilaisia käyttöjä historian ’mielen’ näkökulmasta tarkastelee esim. Beverley Southgate teoksessaan (2005) *What is History For?*, Lontoo ja New York: Routledge.

3. Kiinnostavan katsauksen historiantutkimuksen eri suuntauksiin viimeisen puolen vuosisadan aikana tarjoaa esim. John Tosh (toim., 2000) *Historians on History*, Longman.

tyä vastaamaan esimerkiksi seuraaviin väitteenomaisiin kysymyksiin: Onko loppujen lopuksi suurta väliä, mitä historiallisena faktana tai fiktiona tarjotaan tai mistä aineksista kansalliset tai muut historiakuvat rakentuvat? Kun menneisyyttä ei enää ole, miksi siihen pitäisi suhtautua akateemisella vakavuudella? Eikö historia voisi yhtä hyvin olla postmodernia mielikuvitusleikkiä niillä sirpaleilla, joita menneisyydestä on sattunut jälkeen jäämään? Miksei näitä aineksia voisi noukkia ja yhdistellä mielivaltaisesti kokonaisuuksiksi nykyisiin tarpeisiin? Jos kerran kaikki on tulkintaa ja jokaisella on oma totuutensa niin miksi ylipäänsä vaivautua historiantutkimukseen ja miksi varsinkaan pohtia sen syvempää inhimillistä merkitystä?

Koska kriittiset kysymykset ovat kohdistuneet terävimpinä kansalliseen historian tutkimukseen, jonka edustajiin itsekin kuulun, jatkuva väistely on kohdallani käynyt mahdottomaksi. Oma tapani koettaa vastata milloin minkin post-ilmion kirjoittamaan haasteeseen on ollut tutkimuksen konkreettinen tekeminen. Pelkistäen voi sanoa, että jokaisella tutkimuksellani olen eri tavoin koettanut yhtäältä löytää selitystä siihen, miten vastata historian kautta nykyhetken maailmankuvasta nouseviin inhimillistä olemassaoloa koskeviin kysymyksiin. Toisaalta olen pyrkinyt ratkomaan sitä mieltäni yhä vaivaavaa ongelmaa, mikä historiassa loppujen lopuksi on totta ja miten tehdä metodologisesti todeksi se, minkä olemassaolosta ei ole varmuutta.

Vaikka hyväksyn epäröimättä postmodernien suuntausten painottaman näkemyksen menneisyyden eheästä tavoittamattomuudesta, sen hajoamisesta lukemattomiksi säikeiksi ja sirpaleiksi, joista valtaosaa ei voida edes kuvitella olleen olemassa, en silti ole voinut myöntyä siihen, että historialla olisi käyttöä pelkästään nykyajalle aukeavina tekstuaalisina diskursseina. Erityisen vaikea on ollut hyväksyä sitä ylenkatsetta, jolla tällainen lähestymistapa jo lähtökohdaisesti vaientaa menneisyyden ihmisten omistamme poikkeavat äänet ja ajattelutavat. En ole myöskään voinut hyväksyä sitä jyrkimpien postmodernistien kantaa, jonka

mukaan inhimillisen ymmärryksen ja empatian tavoittelemisen ennen meitä eläneiden ihmisten kokemuksiin on jo lähtökohdaisesti mahdotonta – tutkimuksellisesti myös tarpeetonta.⁴ Toki jokainen tällainen yritys jää vajavaiseksi ja tulkinnat haavoittuviksi. Mutta toisaalta, jos historioitsija luopuu jo yrityksestäkin käydä ymmärtävää ja kunnioittavaa vuoropuhelua menneiden maailmojen kanssa, hän hyväksyy silloin tavallaan myös historian kuoleman. Menneisyys on silloin vain nykyisyyttä varten, ilman itseisarvoa. Silloin myös historioitsijoilla on vapaat kädet muovata menneisyyttä kulloistenkin yhteiskunnallisten ja poliittisten suhdanteiden mukaan. Jos menneisyydelle ei anneta ääntä, silloin myös kritiikki vaikenee.

Toimijuus ja sukupuoli

Toisaalta olen ollut erityisen altis postmodernin historiankirjoituksen niille sovelluksille, joissa vallitsevat epistemologiat on asetettu kriittisen erittelyn ja purkamisen kohteeksi. Tämä on koskenut etenkin niitä kanonisoituja aineksia, joiden varaan kansallinen historiankirjoitus on rakentunut ja jonka peruspilarit ovat pysyneet melko muuttumattomina aina meidän päiviimme asti.

Jo väitöskirjatyössäni⁵ jouduin ottamaan kriittisesti kantaa kansakunnan muodostumisen tapaa koskevaan tulkintaan, mikä puolestaan johti huomioimaan sekä toimijuuden merkityksen että sukupuolen roolin historiassa. Sitä ilmiötä jota silloin, 1980-luvun alussa, tutkin ei yksinkertaisesti voinut ymmärtää ilman sukupuolen kategorian tuomista tutkimuksen keskiöön. Muutoin olisin joutunut ohittamaan yli puolet tutkimuksen kohteenani olleiden kansanliikkeiden jäsenkunnasta ja jättämään samalla huomiotta koko modernin kansalaisyhteiskunnan keskeisen sosiaalisen ja mentaalisen elementin.

Mutta myös sukupuoli kategoriana näyttäytyi ongelmallisena, jos sen avulla olisi pelkästään tuotettu täydentävä lisä kansallisen historian kokonaiskuvastoon tai vaihtoehtoisesti ryhdytty rakentamaan naisten omaa historiakerromusta miehisestä valta-

torian vastapainoksi – kuten 1980-luvulla yleisesti tehtiin. Sukupuolen ”löytäminen” merkitsi paljon enemmän. Se haastoi ensimmäisen kerran pohtimaan kansallisen historiakertomuksen muodostumisen tapaa, sen metodologian erottamatonta kiinnittymistä ideologisen, sosiaalisen ja sukupuolittuneen vallankäytön mekanismeihin. Konkreettinen pääsy modernin sukupuolen käsittämisen problematiikkaan edellytti siis myös sen valtiorakenteeseen kiinnittyvän historiallisen prosessin dekonstruoivaa jäljittämistä, jonka eräänä tuotteena myös se itse oli syntynyt.

Toinen seikka, joka antoi suuntaa tutkimuksilleni, oli se huomio, että kaikista metodisista muutoksista huolimatta kansallinen historiankirjoitus on jatkuvasti pyrkinyt palautumaan henkilökeskeisiin tulkintoihin. Historiankirjoituksen pitkästä traditiosta käsin tämä ei ole yllättävää, päinvastoin. Kertomusmuotoon rakentuva kronikointi on historiallisen ymmärryksen eräänlainen arkityyppi, joka on toistunut niin menneisyyskuvia välittävässä suullisessa perimätiedossa kuin esitieteellisessä historiankirjoituksessaakin ja siirtynyt sieltä myös modernin historiankirjoituksen struktuureihin. Tämän jäsennostavan rinnakkaisilmionä ovat eläneet enimmäkseen miehiset sankarihahmot, joihin yhteistä historiallista muistia on kiteytetty ja joiden kautta erilaisten yhteisöjen, myös kansakuntien, jäsenet ovat toisaalta määrittäneet omaa identiteettiään, toisaalta sisäistäneet historiakuvien kautta välittyviä valtahierarkioita.

Historiassa ei kuitenkaan itsessään ole hierarkioita vaikka ne ovatkin erottamaton osa menneisyyden erilaisia elämänjäsenyyksiä. Historian hierarkiattomuus on totta erityisesti, jos inhimilliseen elämään liittyvä tutkimus arvottuu ensisijaisesti elämää säilyttävien tekijöiden kautta. Tällöin näkyvän vallan vastavoimana nousevat myös historiassa esiin pienet teot, hiljaiset kokemukset ja elämän jatkuvuutta edistävät arkipäivän valinnat. Jos siis pyrkii purkamaan hierarkkisen historiakerronnan rakennetta, on myös tunnistettava se vallankäytön mekanismi, jossa äärettömän pieni osa menneisyyden koko rikkaudesta valikoituu histo-

riankirjoitukseksi. Sen rinnalla on hyväksyttävä se näkemys, että jokainen tekee historiaa, tahtoen tai tahtomattaan. Olennaista ei tällöin ole, mistä näkökulmasta tai toimijasta käsin menneisyyttä tarkastelee. Tärkeämpää on, miten tarkastelu voi avata kunnioittavaa ymmärrystä kadonneiden kulttuurien, maailmankuvien ja elämänjäsenysten moninaisuuteen – sekä niiden unohdettujen kokemuksiin, joiden historiallisen näkyvyyden kulloinkin valtajärjestelmä on peittänyt.⁶

Näistä lähtökohdista ryhdyin purkamaan länsimaisten kansallisvaltioiden syntyyn läheisesti liittyneen kansalaistumisen ”suurta kertomusta” kolmen naiselämäkerran kautta.⁷ Hypoteesini oli, että yhteiskunnalliseksi muutokseksi paisuneen prosessin lähtökohdat ja luonne on analysoitavissa yhtä lailla mikro- kuin makrotasolta käsin. Toisin sanoen, että yksittäisten toimijoiden kokemus- ja ajatusmaailmat ilmentävät yhtä todesti muutoksen peruspiirteitä kuin rakenteiksi määritetyt tuotannolliset, sosiaaliset tai aatteelliset tekijät. Tällä valinnalla liityin lähinnä yhteiskunnallisia muutoksia ja mentaliteetteja ruohonjuuritason kokemuksena tarkastelemaan mikrohistorialliseen lähestymistapaan.

Näkökulman valinta tuotti kuitenkin järjenvälisten tulosten lisäksi ennakoimattomia yllätyksiä. Yksi tutkimuskohteistani, 1750-luvulla elänyt kalantilainen paimentyttö, uskonnollinen herättäjä Liisa Eerikintytär osoitti näet konkreettisesti, miten haavoit-

4. Esim. Keith Jenkins (1991 ja 2003) *Re-thinking History*, Lontoo ja New York: Routledge; Postlingvistisen käänteeseen jälkeisen historiankirjoituksen eri suuntia koskevasta keskustelusta ks. myös Gabrielle M. Spiegel (toim., 2005) *Practicing History. New directions in historical writing after the linguistic turn*. New York ja Lontoo: Routledge.

5. Irma Sulkunen (1986) *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*, Helsinki: SHS.

6. Näiden näkemysten kehittelystä ks. esim. Irma Sulkunen (1991) *Retki naishistoriaan*, Helsinki: Hanki ja jää, passim.

7. Irma Sulkunen (1989) *Naisen kutsumus. Miina Silanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Juva: Hanki ja jää; Irma Sulkunen (1995) *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*, Helsinki: Hanki ja jää; Irma Sulkunen, *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet*. Gaudeamus (Hanki ja jää), Helsinki 1999.

tuvalla pohjalla historiantutkimuksen metodologiat lepäävät ja miten rajoittunut on tutkijan kyky lähestyä ajallisesti kaukaisia kohteitaan, etenkin niitä, joiden merkittävyyttä aikalaisten virallinen historianmuodostus ei ole noteerannut. Liisankin historiallinen todentaminen jäi viitteelliseksi ja hänestä piirtnyt jälki vain eräänlaiseksi yhteisöön heijastuvaksi varjokuvaksi.

Tätäkin yllättävämpää oli havaita, miten epätosia, tai pikemminkin myyttisten aineiden läpituokemia, voivat myös virallisena pidetyn historiankirjoituksen tiedot olla. Suomalainen kirkkohistoria on esimerkiksi legitimoinut Liisa Eerikintyttären uskonnollisten kansanherätysten keskeiseksi käynnistäjäksi, vaikka hänen historialliset elämänvaiheensa, jopa olemassaolonsa, ovat jääneet enemmän tai vähemmän arvailujen varaan. Liisan ympärille kiedottu historiakertomus nojaakin ennen kaikkea yhteisön tuottamiin myyttisiin aineksiin, ei siihen, mitä Liisa 'todella' oli. Liisan historiallista merkittävyyttä ei siis määritä hänen tutkimuksellinen todennettavuutensa vaan hänen myyttinen arvonsa yhteisölle. Tästä ei ole pitkä matka siihen päätelmään, että myyttisellä aineksella on tärkeä rooli yhteisöllisten, myös kansallisten ja ylikansallisten, historiakertomusten muodostumisessa. Siinä mielessä myyttisyys on hyvinkin 'tosia' vaikkei se täytäkään historiantutkimuksellisen todennettavuuden kriteereitä.

Sama ilmiö kertautui hämmäntävällä tavalla myös siinä kansallisen historian ydinkertomuksessa, jota naiselämäkertojen jälkeen tutkin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historian kautta. Järjestö, joka oli ollut keskeisesti rakentamassa kansalliseen identiteettiin sidottua historiakuvastoa, osoittautui itse suoranaiseksi myyttien kasaumaksi. Toisaalta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran tutkimus osoitti havainnollisesti, miten joustavasti kukin aika muovaa historiallista ainesta omiin tarpeisiinsa ja miten kriittikötömästi myös historiantutkimus voi näin syntyneitä uskomusjärjestelmiä uusintaa. Tutkimuksellisesti opettavaa oli eritellä esimerkiksi Elias Lönnrotin ympärille muodostuneen henkilökultin syntymekanismia ja seurata, miten myyttinen aines alkoi pikku

hiljaa peittää alleen niin kutsuttuja historiallisia tosiasioita. Yhtä opettavaa oli havaita, miten poliittisesti tietoista kultin rakentamiseen tähtäävä toiminta alusta lähtien oli.

Lönnrotin merkittävyyttä kansakunnan historiassa korostettiin muun muassa sillä, että Kirjallisuuden Seura väitettiin jopa perustetun, jotta Lönnrotin kokoama *Kalevala* saataisiin julkaistuksi. Näin ei kuitenkaan ollut vaan Lönnrot-keskeinen tulkintakerros alkoi muodostua vasta lähes kaksi vuosikymmentä Seuran perustamisen jälkeen. Totuudenvastaisen näkemyksen keskeisenä muotoilijana toimi itse J. V. Snellman, joka 1840-luvulla sekä vakiinnutti omaa asemaansa kansallisuusliikkeen ideologisena johtajana että osallistui Lönnrotin nostamiseen kansallisen suurmiehen rooliin. Tässä prosessissa häivytettiin monen hiljaisen toimijan työt ja ansiot kansakunnan rakentamisen varhaisvaiheessa. Yhtä vaikuttava oli Lönnrotin luonteenpiirteiden glorifiointiin tähdännyt prosessi, jossa normaalin itsekkästä ja taloudellisesti tietoisesta piiriläkäristä tehtiin suomalaisen vaatimattomuuden ja vähään tyytyvyyden esikuva.

Siinä, miten prosessi käytännössä tapahtui, ei näennäisesti ollut mitään dramaattista. Kaikki tapahtui hyvin arkisesti. Historiallisia faktoja vastaamattomat tiedot vain ilmaistiin tosina lehtikirjoituksissa, minkä jälkeen ne alkoivat kertautua eri yhteyksissä ja kumuloitua vähitellen myyttisiksi kerrostumiksi Lönnrotin persoonan ympärille ja kiinnittyä sitten kansakunnan historiallisen muistivarantoon. Sama mekanismi toistui monien muiden kansallisten merkkihenkilöiden samoin kuin suomalaisen menneisyyskuvaston kanonisatiiossa.⁸

Se, että kansallisen historiakertomuksen ydinainesten konstruointi voidaan palauttaa toisaalta arkisiksi tapahtumaketjuiksi, toisaalta ideologisesti hyvin tietoiseksi projektiksi, jonka rakentamisessa historiallisella todellisuudella ei aina ollut suurtakaan väliä, ei tarkoita sitä, että pitäisin kansallista historiantutkimusta merkityksettömänä, päinvastoin.

Kansallinen historia tutkimuskohteena on edelleen tärkeä, sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Sen tärkeys ilmenee eri tavoin

myös jokapäiväisessä elämässämme. Esimerkiksi viimeaikaisten etnis-nationalististen konfliktien voimistuminen on ollut elävä muistutus siitä, etteivät kansallisiin identiteetteihin liittyneet uskomukset ole suinkaan kuolleet, vaikka muuttavatkin ehkä muotoaan. Niiden voima näyttäytyy muun muassa erilaisina kansallisina symboleina, jotka edelleen ovat yhtä lailla erottautumisen kuin identifioitumisen merkkejä. Symbolien julkisivun alle peittyvä emotionaalinen arsenaali puolestaan puhkeaa paljaimmin esiin erilaisissa kriisitilanteissa, joissa esimerkiksi kansalliset liput toimivat yhteisön voiman ja yhtenäisyyden näkyvinä merkkeinä, usein myös osoittamassa ulkoiseksi koettuun uhkaan kohdistuvan aggression oikeutusta.⁹

Kansallista historiaa on tarpeen tutkia myös siitä syystä, että historioitsijat ovat tärkeältä osin vastuussa kansakuntien menneisyyttä jäsentävien tapahtumakertomusten konstruoinnista, samoin kuin niistä totuuksina esitetyistä tulkinnoista, joilla kansallisuuksien omakuvaa ja ideologianmuodostusta eri aikoina on muovattu. Niinpä historioitsijoiden on myös rohjettava purkaa epätosiksi osoittautuneet luomukset tai vähintäänkin palauttaa ne niihin yhteiskunnallisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin yhteyksiin, joista ja joiden tarpeisiin ne ovat syntyneet.

On kuitenkin muistettava, ettei historia ole akateemisten tutkijoiden privilegio vaan me kaikki elämme menneisyydeksi muutuvaa nykyisyyttä ja tulkitsemme sitä yhteisöllisen muistivarannon turvin koko ajan. Siksi olisi naiivia kuvitella, että historian-

tutkimus yksin voisi myöskään mytologisointuneita historiakuvia muuttaa tai määrittää tieteellisellä arvovallalla uusien kertomusten muovautumisen suunnan.

Akateemisen tutkimuksen roolin ei silti tarvitse olla vähäinen. Osallistumalla aktiiviseen vuoropuheluun historiakulttuurin muiden kenttien kanssa se voi tuoda oman kriittisen panoksensa niin kansalliseen kuin ylikansalliseenkin historianmuodostukseen. Sitoutumalla tieteen tekemisen eettisiin periaatteisiin tutkimus voi ja sen tulee muistuttaa, että menneisyydessä – niin kuin nykyisyydessäkin – totuudellisuudella on edelleen väliä. Samoin sen tulee yhä uudelleen muistuttaa niistä vaaroista, joita poliittisesti tarkoitushakuinen menneisyyden käyttö voi tuottaa ja nostaa samalla näkyviin niitä inhimillisen elämän unohdettuja jäsennostajia, joiden tunnistaminen voi tarjota vaihtehtoisia voimavaroja myös tulevaisuuteen.

Historiaa siis tarvitaan edelleen, samoin historioitsijoita. Marc Blochin toivomuksen tavoin olisi myös edelleen arvokasta, jos historioitsijat voisivat puhua samaan sävyyn niin oppineille kuin suurelle yleisölle. Jos he yhteisessä keskustelussa niin menneiden kuin nykyistenkin ihmisten kanssa voisivat jakaa ne olemassaolon ydinkysymykset, joihin kukin tieteenala omilla tavoillaan etsii koskaan lopullisesti ratkeamatonta vastausta.

8. Irma Sulkunen (2004) *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1893*, Helsinki: SKS.

9. Ks. esim. Michael Billig (1995) *Banal Nationalism*, Sage.

NAISTEN JA LASTEN JATKOSOTA – ERILLISTÄ VAI YHTEISTÄ?

Kuva: Irmeli Jung

SIRPA KÄHKÖNEN

on helsinkiläinen historiaan eri-koistunut kirjailija.

■ Osallistuin viime syksynä Turussa nais-historiapäivien avajaispaneeliin. Vilkkaan keskustelun lomassa välähti myös erillissotateema, josta viime vuonna käytiin kuumiakin debatteja. Paneelissa asiaa sivuttiin tutkimuksen sukupuolittuneisuuden ja historioitsijoiden aihevalinnan yhteydessä. Joku panelisteista totesi, että naiset eivät keskustele erillissodasta.

Muistan, että joku yleisöstä vastasi: ei tarvitsekaan.

Ja muistan, että siihen lankaan olisi ollut tärkeää tarttua. Mutta kuten kunnon paneeleissa aina, keskustelu kiisi jo muissa aiheissa eikä aikaa voinut kääntää taaksepäin.

Tahtoisin nyt hetkeksi palata menneeseen ja käsitellä tuota erilliseksi väitettyä sotaa, jota Suomi kävi Saksan rinnalla. Itse olen tutkinut aihetta kirjailijana; viimeisin romaanini *Jään ja tulen kevät* kuvasi talvea 1940–41 Kuopion kaupungissa ja Suomen ja Saksan lähentymistä toisiinsa kaupunkilaisten kohtaloitten kautta.

Koska kirjailijana olen erityisen kiinnostunut kielestä, termi erillissota on kiehtonut minua propagandistisen luonteensa vuoksi. Erillisyyks ei tule ensimmäisenä mie-

leen, kun seuraa, miten Suomen ja Saksan suhteet kehittyivät välirauhan aikana.

Enkä nyt tarkoita poliittisella ylätasolla käytyjä neuvotteluja ja tunnusteluja, vaan myös tavallisen ihmisen arjessa näkyneitä asioita. Kuopiolaista *Savo*-lehteä lukemalla saattaa havaita, kuinka saksalaiset aatteet esimerkiksi sosiaalipolitiikan alalla omak-suttiin nopeasti osaksi suomalaista ajatus-maailmaa välirauhan aikana. Saksalainen äitiys- ja perheretoriikka sekä väestöpolitiikan keskeiset periaatteet (vain terve ja suurilukuinen kansa on oikeutettu vaatimaan elintilaa itselleen) näkyivät porvarillisessa *Savo*-lehdessä erittäin selkeinä.

Ei liene sattumaa, että Väestöliitto perustettiin vuonna 1941, hiukan ennen kuin jatkosota alkoi, ajamaan suuriperheisyyden ja äitien ja lasten terveyden asiaa. Ei liene sattumaa, että eduskunnassa käsiteltiin talvel-la 1940–41 punaisten invalidien eläkeasiaa, jonka puolesta kokoomuksen edustaja Havaskin puhui lämpimästi. Eikä liene sattumaa, että Kuopionkin kokoisessa kaupungissa järjestettiin keväällä 1941 tehdaskonsertteja työläisille ja tehtaan johdolle täysin Saksan mallin mukaan.

Tavoitteena oli suomalaisen yhteiskunnan harmonisointi ja kansan, erityisesti työläisten, saaminen yhteisten tavoitteiden taakse. Samanlaiseen harmonisointiin oli täh-dännyt koko 1930-luvun ajan myös Hitlerin Saksan sosiaalipolitiikka ja propaganda.

Saksalainen historioitsija Götz Aly on tutkinut kansallissosialismia nimenomaan yhtenä älyllisen ja poliittisen eliitin tulevaisuudenprojektina, jollaisia Euroopassa on ollut useita ja on yhä. Hän on näyttänyt, miten Hitlerin valloituspolitiikan ja juutalais-

ten joukkotuhon taustalla ovat olleet paitsi aatteelliset myös taloudelliset syyt. Hän on myös osoittanut, kuinka Hitler osti Saksan kansan suosion voimaperäisellä sosiaalipolitiikalla, joka rahoitettiin ryöstöillä, alempien rotujen tuhoamisella ja silmittömällä riistolla. Alyn mukaan Hitlerin Saksan älylinen eliitti suunnitteli täysin tietoisesti Neuvostoliiton länsiosien kansojen näännyttämisen. Sotataloutta ja pulaa korjattiin viemällä Itä-Euroopan vilja ja liha Saksaan, mikä piti kansan tyytyväisenä, ja samalla nälänhätä edisti alempien rotujen tuhoutumista ja uuden elintilan syntyä idässä.

Götz Aly toteaa kirjassaan *Architects of Annihilation*, että Norjan valloituksen jälkeen Saksa joutui vastaamaan tuonnista riippuvaisen Norjankin elintarviketilanteesta. Norjan tarvitsemaa viljaa, sokeria ja lihaa ei suinkaan viety Saksan kansan suusta – vaan itäisestä Euroopasta.

Meillä on suhtauduttu varsin viattomasti siihen, että Hitler lupasi Suomelle elintarvikeapua vastineeksi Saksan rinnalle lähtemisestä. Puhe erillissodasta kiistää sen tosiasian, että hyväksymällä Saksan kumppanikseen Suomi suostui myös hyötymään murhista, pakkotyöstä ja riistosta.

Vilja on tietenkin vain viljaa, se syötiin ja lähdettiin sotaan. Tällä asenteella on ylläpidetty ajatusta siitä, että meitä eivät koske Saksan rikokset, me sodimme vain omalla asiallamme. Olimme kumppaneita vain niin pitkään kuin se edisti meidän asiaamme, ja irrottauduimme liitosta, kun toinen osapuoli alkoi luhistua. Suomen etu oikeutti noudattamaan hyväksikäytön logiikkaa viimeiseen saakka. Erillissota-termi tuntuu psykologisen pakon sanelemalta kiertoilmaukselta sille, että jokin likainen on hyvin lähellä mutta se pitää lohkoa tietoisuudesta pois.

Mielestäni jopa meidän sodan jälkeen syntyneiden suomalaisten pitäisi muistaa niitä juutalaisia, jotka ryöstettiin alastomiksi ennen surmaamistaan, ja niitä ukrainalaisia äitejä ja lapsia, jotka tyhjiksi ryöstetyissä kylissä seurasivat vilja- ja lihajunien lähtöä länteen. Koska saksalainen sosiaali- ja väestöpolitiikka tähtäsi nimenomaan kotirintaman tyytyväisenä pitämiseen, ryöstön ja näännyttämisen problematiikka koskettaa hyvin voimakkaasti Saksan ja sen liittolaisten naisia ja lapsia.

Siksi naistenkin pitäisi puhua erillissodasta.

SUOMALAISET SOTILAAT MAAILMALLA

JUSSI JALONEN

Magersfonteinin miehet

Skandinaviska Kåren-komennus- kunnan suomalaiset vapaaehtoiset buurisodassa 1899–1902

Sadan vuoden takainen buurisota synnytti vapaaehtoisliikkeen, jonka myötä taisteluihin otti osaa joukko suomalaisia siirtolaisia. Keitä buurien riveissä taistelleet suomalaiset olivat, mikä oli heidän roolinsa sodan taantumissa ja missä valossa kotimaa heidät näki? Millaisen jäljen buurisota ja siinä taistelleiden vapaaehtoisten sankaritaru jättivät suomalaisten historialliseen muistiin?

■ Lokakuussa 1899 Ison-Britannian sekä Transvaalin ja Oranjen vapaavaltion välille syttynyt kaksi ja puoli vuotta kestänyt konflikti oli ensimmäisiä kansainvälisen vapaaehtoisliikkeen synnyttäneitä moderneja sotia. Buurien riveissä taisteli brittiläistä imperiumia vastaan yli kaksi ja puoli tuhatta vapaaehtoista Irlannista, Venäjältä, Ranskasta, Alankomaista, Saksasta, Italiasta ja Yhdysvalloista.¹ Osa vapaaehtoisista oli Witwatersrandissa vuonna 1886 tehtyjen kultaöytöjen seurauksena Transvaaliin saapuneita siirtolaisia, osa varta vasten rintamalle saapuneita seikkailijoita, idealisteja ja ammattisotilaita.

Vapaaehtoisliike houkutteli myös aikakauden kuuluisuuksia. Buurien taisteluun

osallistuivat saksalainen anarkisti Fritz Brall, taidemaalari Vincent van Goghin nuorempi veli Cornelius, paavi Leo XIII:n veljenpoika kreivi Pecci, irlantilainen kapinallisjohtaja John MacBride, sekä Venäjän lokakuulaispuolueen perustaja, Aleksei Gutškov.² Buuriarmeijaan liittyneiden *uitlanderien*, ulkomaalaisten, perustamiin sotilasosastoihin kuului myös Johannesburgin pohjoismaisista siirtolaisista koostunut ”Skandinaviska Kåren”, missä palveli joukko ruotsinkieliseltä Pohjanmaalta Etelä-Afrikkaan saapuneita suomalaisia maahanmuuttajia.

Buurisodassa taistelleet suomalaisvapaaehtoiset saivat aikanaan runsaasti huomiota kotimaassaan ja ovat vielä vuosisata myöhemminkin aika ajoin sukeltaneet esiin lehdistikkeleissa.³ Historiantutkimus on käsitellyt Skandinaviska Kårenin suomalaissotureita lähinnä siirtolaihistoriallisesta näkökulmasta. Aihetta ovat tarkastelleet muun muassa Mikko Uola sekä Suomen ja Skandinavian maiden Etelä-Afrikan-siirtolaisuutta perusteellisesti tutkinut Eero Kuparinen.⁴ Viimeisimpänä on teemaan pureutunut kirjailija K-G Olin laajaan lähdeaineistoon ja taustatutkimukseen perustuneessa teoksessaan *Afrika-Feber*.⁵

Buurisota oli myös ensimmäisiä nykyaikaisia, lehdistön ja uutistoimistojen koko maailman tietoisuuteen välittämiä sotia. Aikakauden johtavan suurvallan sekä kahden pienen valtion välisessä selkkauksessa oli yleisellä mielipiteellä sekä sotaakäyneessä Britanniassa että muissa maissa aiempaa korostuneempi rooli. Enemmistö suuresta yleisöstä niin manner-Euroopassa kuin Yhdysvalloissa tuomitsi Ison-Britannian menetelyn Johannesburgin kaivoksia kohtaan

tunnetun kullanhimon motivoimana väkivaltapolitiikkana. Sodan ajankohta herätti monissa aikalaisissa lisäksi erityislaatuista vuosisadanvaihteeseen liittynyttä apokalyptistä ahdistusta ja huolta sodan varjossa alkaneesta uudesta aikakaudesta. Vastaavanlaiset mielialat ovat värittäneet myös terrorismin ja verenvuodatuksen merkeissä käynnistynyttä omaa vuosituhattamme.

Buurien vastarinta ylivoimaisena pidetyn brittiläisen imperiumin edessä valoi uskoa aikakauden kansallisuusliikkeisiin, ja sekä Kiinan *Kuomintang*-puolueen luoja Sun Yat-Sen että Irlannin *Sinn Fein*-liikkeen perustaja Arthur Griffith pitivät buurien taistelua esikuvanaan.⁶ Sota herätti vastaavaa huomiota myös vuoden 1899 helmikuun manifestin seurauksena keisarillista Venäjää vastaan puolustusasemiin joutuneessa Suomen suuriruhtinaskunnassa. Ajatus Suomen ja buurivaltioiden käymän kamppailun yhtäläisyydestä – mitä tarinat sotaan osallistuneista suomalaisista lujittivat – säilyi vielä kauan sodan jälkeisinä vuosikymmeninä. Buurisotaan osallistuneiden maanmiesten vaiheiden seuraaminen ja uutisointi ei kuitenkaan ollut ongelmatonta routavuosien aikaisessa Suomessa.

Vapaaehtoisjoukon perustaminen ja kokoonpano

Pohjoismainen vapaaehtoisjoukko sai alkunsa keväällä 1899, kun Transvaaliin asettunut göteborgilainen rautatieinsinööri Axel Christer Helmfrid Uggla ehdotti sotaedeltäneessä kriisitilanteessa taloudellisiin vaikeuksiin ajautuneiden pohjoismaisten siirtolaisten yhteisen, ”Skandinaviska Organisation”-nimisen etujärjestön muodostamista.⁷ Yhdistyksen tehtäväksi lankesi varsin pian ratkaista pohjoismaisten siirtolaisten kanta jo väistämättömältä näyttäneeseen sotaan. Aluksi seura pyrki edistämään sovintoratkaisua buurien ja brittien välillä, minkä merkeissä Uggla esitti vetoamuksen Tanskan ja Ruotsi-Norjan kuninkaille, toivoen näiden käyttävän arvovaltaansa kriisin ratkaisemiseksi diplomaattisella välityksellä.⁸

Useimmat Transvaalissa oleskelleet ulkomaalaiset olivat kuitenkin jo omaksuneet jyrkemmän kannan, mikä vaikutti myös

skandinaaviyhteisön mielialoihin. Syyskuun 13. päivänä oli Johannesburgissa järjestetty irlantilaisten siirtolaisten kokous tehnyt kiihkeän päätöksen vapaaehtoisen sotilasosaston muodostamisesta buuriarmeijan tueksi odotettavassa taistelussa Britanniaa vastaan. Ajatus samanlaisesta pohjoismaisesta vapaaajoukosta heräsi pikaisesti, ja Skandinaviska Organisationin toimesta Pretoriasa 23. syyskuuta järjestetty kokous päätti suoda sekä moraalisen että konkreettisen tukensa buuritasavalloille. Käytännön mahdollisuudet olivat osanotto sodanaikaiseen poliisitoimeen tai aktiivinen rintamapalvelus, ja kokoukseen osallistuneiden enemmistö äänesti jälkimmäisen vaihtoehdon puolesta.⁹

Skandinaviska Kåren kirjasi ensi vaiheeseen 65 vapaaehtoista, näistä 13 suomalaista. Värvättyneiden lukumäärä nousi lopulta 113 mieheen, joista 45 oli ruotsalaisia, 24 tanskalaisia, 18 suomalaisia, 13 norjalaisia ja 13 muita kansallisuuksia, etupäässä

1. Donal Lowry 'When the World Loved the Boers', *History Today*, Vol. 49, 5/1999, 43–49.

2. Lowry (1999); Gennadi Shubin 'Russian Officers in South Africa during the Anglo-Boer War, 1899–1902', *New Contree*, No. 41, 1997 [http://safrika.narod.ru/engels/genshubin1.html].

3. Tauno Linkoranta 'Buurisodan Sven Tuuvat', *Yliopisto* no. 13/1999, 29–32; K-G Olin, 'Från floden Modder till Napoleons ö: när nordborna stred på boernas sida i Syd-Afrika', *Kehtyys* 1/2002, 37–38; Mikko Uola 'Suomalaisetkin buurisodan sankareita', *Vapaussoturi* no. 5/1999, 29–30.

4. Eero Kuparinen (1982) *Magersfonteinin muisto: buurisodan skandinaavimuistomerkin pulmallinen pystytyshistoria*, Turun historiallinen arkisto 37, Turun Historiallinen Yhdistys, 219–221; Eero Kuparinen (1991), *An African Alternative: Nordic Migration to South Africa, 1815–1914*, *Studia Historica* 40, Finnish Historical Society, 185–187; Mikko Uola (1974) *Suomi ja Etelä-Afrikka: kanssakäyminen ja käsitykset toisesta osapuolesta 1800-luvulta apartheid-kysymyksen kärjistymiseen*, Alea-Kirja, Tampere, 25–29 ja 81–87; Mikko Uola 'Finnish Warriors in the South African War', *Siirtolaisuus – Migration* no. 1/1977, 2–13.

5. K-G Olin (2000) *Afrika-Feber*, Olimex, Jakobstad.

6. Lowry (1999) 45–46.

7. H. E. Uddgren (1924) *Hjältarna vid Magersfontein: En skildring av den skandinaviska kårens och ambulansens öden och äve*, Seelig & Co., Stockholm, 9–10; Alan H. Winquist (1978) *Scandinavians and South Africa: their impact on the cultural, social and economic development of pre-1902 South Africa*, A. A. Balkema, Cape Town, 162.

8. Uddgren (1924), 11.

9. Olin (2000) 72; Winquist (1978) 162–163.

hollantilaisia ja saksalaisia.¹⁰ Karkeasti arvioiden olivat tanskalaiset ja etenkin suomalaiset lukumääränsä nähden yliedustettuina värväytyneiden joukossa, toiseksi suurimman siirtolaisryhmän muodostaneiden norjalaisten puolestaan jäädessä aliedustetuiksi.¹¹

Erillisessä ambulanssiyksikössä palveli kolme ruotsalaista sairaanhoitajataria sekä viisi ambulanssimiestä, näiden joukossa suomalainen, Helsingissä syntynyt ja Viipurissa varttunut Ernst Evert Lindberg.¹² Lähes kaikki suomalaiset värväytyneet olivat syntyjään ruotsinkielisiä, ja Lindbergin ohella vain kaksi vapaaehtoista, savolainen Gabriel Korhonen ja tämän läheinen ystävä, osaston kenttäkeittiötä hoitanut kalajokelainen ”Kokki-Matti” Mattson, puhuivat äidinkielenään suomea. Myös muutamat suomenruotsalaisista värväytyneistä olivat ilmeisesti enemmän tai vähemmän kaksikielisiä, ja päiväkirjamerkintöjensä perusteella ainakin jepualainen Matts Gustafsson Knuts taisi molempia kotimaisia.¹³

Tanskan–Saksan vuoden 1864 sodan aikana syntyneen pienimuotoisen vapaaehtoisliikkeen ohella buurisota oli ensimmäisiä kertoja historiassa, jolloin kaikista neljästä pohjoismaasta lähtöisin olleet kansalaiset tekivät yhteisen päätöksen taistella rinnatusten läheiseksi kokemansa asian puolesta. Suomalaisten suhteellisen tasaveroisen osanotto muiden rinnalla oli jo sellaisenaan huomionarvoista. Ruotsinkielisten pohjalaisten hallitseva osuus suomalaisessa siirtolaisyhteisössä teki samaistumisen skandinaavien kanssa arvattavasti itsestään selväksi. Ylivoimaisesta ruotsinkielisyydestään huolimatta miehet muodostivat silti selkeästi muista erottuneen ja yhtäpitäneen, leimallisesti suomalaisen ryhmänsä. Kuten Matts Gustafsson asian ilmaisi, ”och wi voro finnar hwarendaste man”.¹⁴

Transvaalin armeijan hierarkiassa Skandinaviska Kåren muodosti itsenäisen *kommandon*, komennuskunnan, mikä jakautui edelleen kansallisuuksien mukaisesti neljään joukkueeseen. Buuriarmeijan tasavaltaisen käytännön mukaisesti vapaaehtoiset valitsivat itse yksikkönsä kenttäkornetin – *veldkornet*, buurien sotilasarvoissa kapteenin

vastine. Luottamustehtävän sai Natalissa riikinruotsalaisen lähetyssaarnaajan poikana syntynyt, afrikaansia ja bantukieliä taitanut maanmittausinsinööri Johan Flygare, joka oli hankkinut kannuksensa magato-heimon päällikkö Mpefua vastaan vuonna 1898 suoritettulla sotaretkellä.¹⁵

Päälliköksi valitun Flygaren henkilöhistoria on sittemmin aiheuttanut päänvaivaa suomalaisille kirjoittajille. Muun muassa Lindbergin muistelmat väittivät kapteenin olleen syntyjään suomalainen, minkä lisäksi sekä aikakauden kotimaiset sanomalehtikirjoitukset että myöhemmät muistojulkaisut ovat pitäneet yllä vastaavaa mielikuvaa, nimeten Flygaren kotipaikkakunnaksi joko Korsholman tai Munsalan.¹⁶ Uskomus kenttäkornetin suomalaisuudesta on K-G Olinin selvityksen mukaan todennäköisesti syntynyt sekaannuksesta Etelä-Afrikassa samaan aikaan oleskelleeseen Johan Erik Flygar -nimiseen munsalalaiseen ja toisaalta Pohjanmaalla jo aiempaa kuuluisuutta omanneeseen korsholmalaiseen John Flygare -nimiseen, Alaskassa oleilleeseen seikkailijaan, joilla ei kuitenkaan kummallakaan ollut mitään tekemistä Skandinaviska Kårenin päällikön kanssa.¹⁷

Komennuskunnan upseerin- ja aliupseerintehtäviin valitut edustivat yhdistyksen aktiivisimpia jäseniä, ja nousivat luottamustehtäviinsä jonkinasteisten henkilökohtaisten sotilansoioidensa nojalla. Flygaren valinnan johtajaksi ratkaisi hänen kielitaitonsa. Suomalaiset värväytyneet valitsivat joukkueensa kersantiksi 32-vuotiaan munsalalaisen Johan Niklas Viklundin, joka oli hankkinut pätevyytensä asevelvollisena vanhassa Suomen sotaväessä ja sodan sytyttyä valmistautunut värväytymään ensimmäiseen Johannesburgissa muodostettuun komennuskuntaan. Kertomansa mukaan Viklund oli kohdannut Flygaren Johannesburgin raatihuoneella ja seurannut tämän kehoitusta liittyä nimenomaan Pretoriassa järjestäytyneeseen pohjoismaiseen vapaajoukkoon. Viklundin pestautuminen näyttäisi toimineen jonkinlaisena esimerkkinä muille suomalaissiirtolaisille, ja valinta kersantiksi todistaa osaltaan maanmiesten parissa nautitusta luottamuksesta.

Kaksi viikkoa myöhemmin johtajanrooliinsa ilmeisen varauksellisesti suhtautunut munsalalainen päätti kuitenkin luopua asemastaan, ja häntä seurasi kersanttina samasta pitäjästä kotoisin ollut Johannes Rank, joka oli liittynyt osastoon toverinsa Viklundin mukana. Päiväkirjansa mukaan Viklund tunsii Flygaren päällikönotteita kohtaan hienoista epäluuloa, ja vakavamielisen pohjalaisen ylenkatse natalinruotsalaisen kenttäkornetin nousukasmaisia sotaherran elkeitä kohtaan sekä epäilyt tämän insinöörintutkimuksen todenperäisyydestä selittänevät osaltaan hänen kieltäytymisensä aliupseerin vakanssista.¹⁸

Suomalaiset komennuskunnan osana

Vapaaehtoisjoukkoon pestautuneiden yhdeksäntoista suomalaisen sosiaalinen tausta ei sellaisenaan edustanut suoranaista seikkailija- tai onnensoturityyppiä. Värväytyneiden keski-ikä oli suhteellisen alhainen, 28 vuotta; joukon vanhin oli 46-vuotias vöyriäinen kirvesmies Simon Mattsson Backman, nuorin puolestaan edellämainittu 22-vuotias Matts Gustafsson. Viklundin ohella ainoastaan yksi, kuusikuukautisen asevelvollisuuden Suomen armeijassa suorittanut 27-vuotias oravaislainen kirvesmies Isak Eriksson England, omasi aiempaa sotilaskokemusta.¹⁹ Miehistä kuusi oli naimisissa ja perheellisiä, joskin lähtö Suomesta oli merkinnyt lähes jokaiselle eroa kotimaahan jääneistä omaisista. Poikkeuksen säännöstä teki Yhdysvalloissa avioitunut viipurilainen Lindberg, joka oli saapunut Etelä-Afrikkaan vaimonsa ja tyttärensä kanssa.²⁰

Uitlanderien enemmistön tavoin suomalaiset olivat saapuneet Transvaaliin vuosina 1894–95 joko suoraan kotimaastaan tai Yhdysvaltain kautta, ja kaikki olivat työskennelleet Witwatersrandin kaivoksilla. Työtoveruuden ohella olivat paljolti samoista Pohjanmaan rannikkopitäjistä kotoisin olleet miehet nähtävästi tunteneet toisensa osin jo Suomessa. Värväytyneiden poliittista asennoitumista on vaikea arvioida; selkeimmin kantansa on esittänyt muistelmisaan Lindberg, jonka kielenkäyttö Isoa-Britanniaa hallinneista ”keinottelevista juuta-

laisrahamiehistä”, poliitikoista ”joiden jumala on raha” ja brittien käymästä ”rosvoretkestä” lähestyy suomalaisen sosialistilehdistön buurisodan aikaista, kansainvälisiä esikuvia noudattanutta retoriikkaa.²¹

Monet värväytyneistä katsoivat epäilemättä Transvaalin kotimaakseen ja pitivät sen puolustamista yksinkertaisesti velvollisuutenaan. Epäröinnistään huolimatta Viklund näyttää pitäneen värväytymistä itsensä selvyytenä, ja Lindberg käyttää muistelmissaan sanoja ”meidän presidenttimme Krüger” ja ”tasavaltamme”.²² Asepalvelus soi maahanmuuttajille konkreettisen mahdollisuuden todistaa uskollisuutensa Transvaalin hallitukselle sekä ansaita täydet kansalaisoikeudet, joten päätös pestautua vapaaehtoiseksi merkitsi samalla myös päätöstä elinikäisestä asettumisesta buurivaltioon.

10. Uddgren (1924) 86–90.

11. Skandinaavisiirtolaisten tarkan lukumäärän ja kansallisuusjakauman määrittelemisen ongelmallisuudesta yksityiskohtaisemmin Kuparinen (1991) 154–156, 171–172, 181 ja 183–184.

12. *Die verslag van suster Elin Lindblom oor die Skandinawiese ambulans in die Tweede Anglo-Boere-oorlog*, Die Zuid-Afrikaanse Krygshistoriese Vereniging, Vol. 4, No.5 [http://rapidtp.com/milhist/vol045cj.html]; Ernst Evert Lindberg (1904) *Suomalaisen seikkailuja buurisodassa ja muistoja vankeudesta St. Helenan saarella*, Otava, Helsinki, 21, 25; Uddgren (1924), 86–90; Lars Ericson (1996) *Svenska frivilliga: militära uppdrag i utlandet under 1800- och 1900-talen*, Historiska Media, Lund, 46; Uola (1977) 9.

13. Matts Gustafssonin sotapäiväkirja, 63, Siirtolaisuusinstituutin arkisto, Afrika-kokoelma, 47/1999; *Boerer och engelsmän: Skildringar ur det sydafrikanska kriget 1899–1900 av österbotningarna Matts Gustafsson och Nils Viklund*, skrifter utgivna av Svenska Folkskolans Vänner, Häft. 68, Helsingfors 1910, 23–24, 71, 74.

14. Matts Gustafssonin sotapäiväkirja 37.

15. Georg Smidt (1902) *Boerna: Deras land och frihetskamp*, E. V. Hellströms förlagsexpedition, Upsala, 467; Olin (2000) 127; Thomas Pakenham (1979) *The Boer War*, Weidenfeld and Nicholson Limited, London, 36–38; Uddgren (1924) 15–16.

16. *Boerer och engelsmän* (1905) 5, 64; Evert Huldén (1961) *Emigrantöden*, Söderström & C:o Förlagsaktiebolag, Borgå, 13; Lindberg (1904) 20, 74.

17. Olin (2000) 126–127. Ks. myös Paul Ström *Boerkrigaren Johan Flygare*, Rapport från en hembygdforskargrupp, Hembygdsboken för Singsby, Korsholm, sine anno, 112–119.

18. *Boerer och engelsmän* (1905) 13; Lindberg (1904) 20; Uddgren (1924) 16.

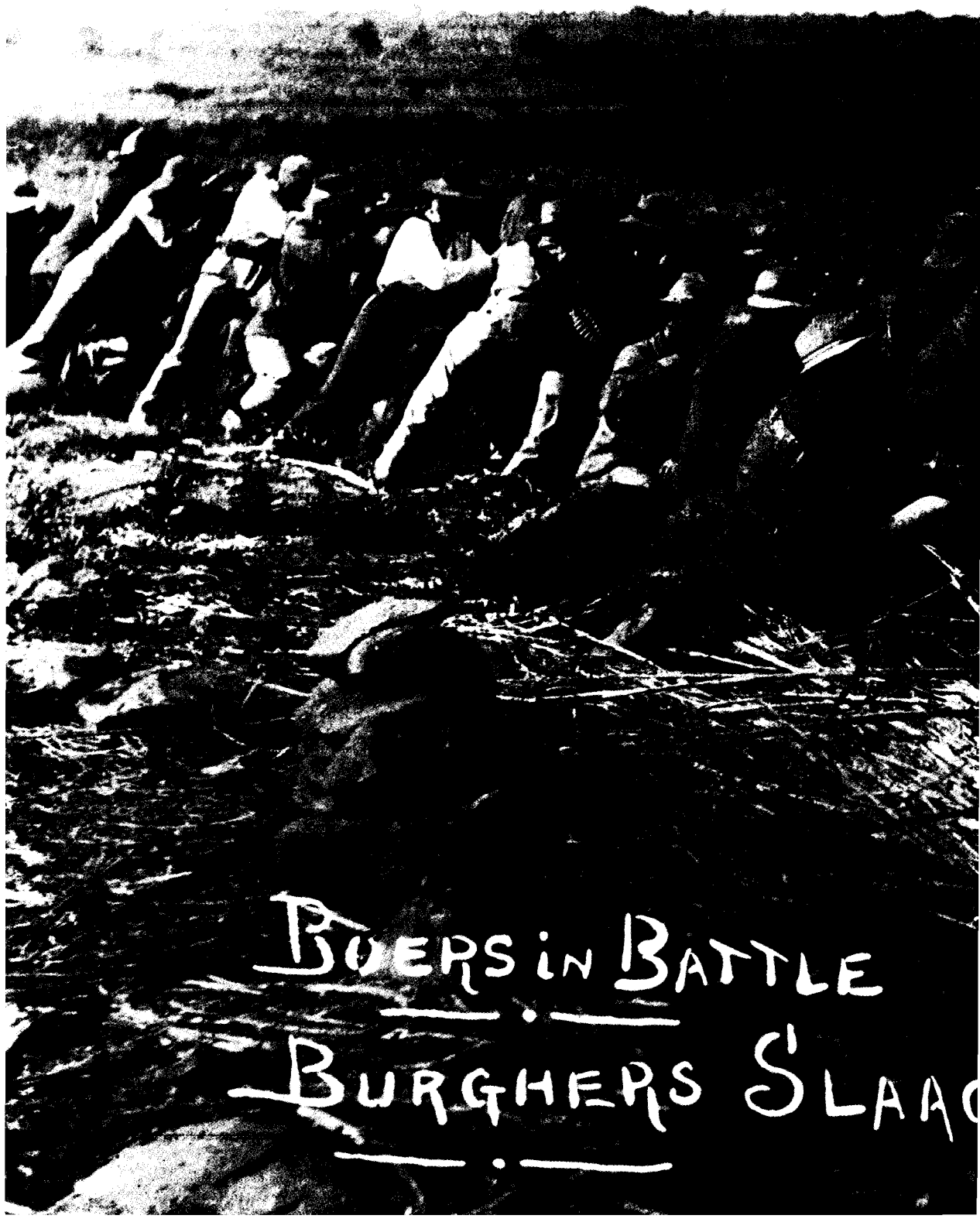
19. Uola (1977) 7.

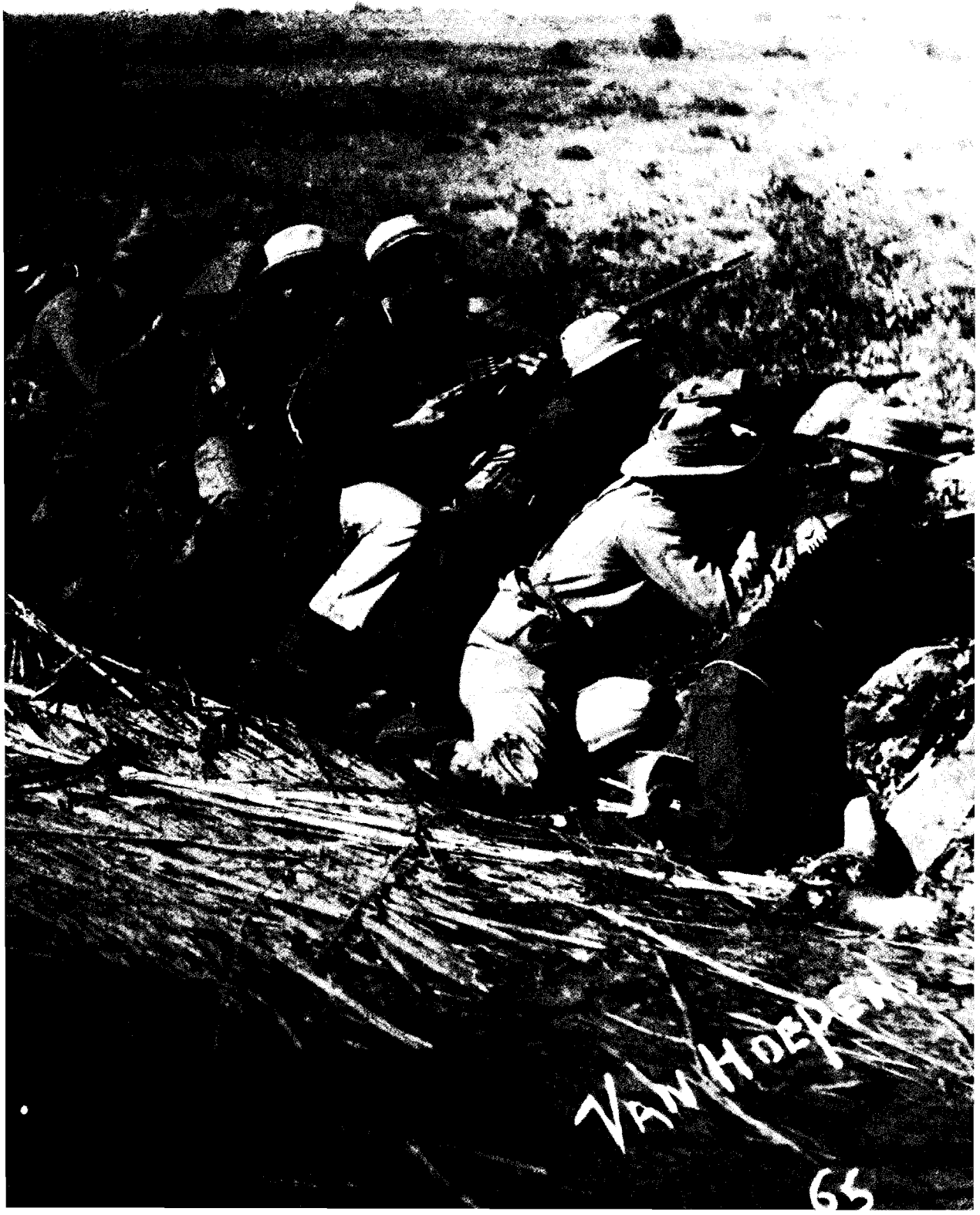
20. Lindberg (1904) 16, 98–99.

21. Lindberg (1904) 18–19.

22. Lindberg (1904) 18–19.

*Buureja juoksubaudassa Mafekingin kaupungin
ulkopuolella Etelä-Afrikassa. Suomen Kuvapalvelu/
Corbis.*

VAN HOEPE

65

Seikkailunhalulla oli varmasti osuutensa etenkin nuorempien ja naimattomien miesten päätöksessä, ja siirtolaiseksi lähteminen oli jo itsessään vaatinut tiettyä uskaliaisuutta. Johannesburgin ei-brittiläisen siirtolaisväestön keskuudessa Transvaalin hallituksen toimesta harjoitetun propagandan vaikutus oli eittämättä huomattava, mikä näkyy selvästi Lindbergin muistelmissaan käyttämissä kielikuvissa.

Edellämainittujen, kaikille pohjoismaisille värvätynneille yhteisten motiivien lisäksi suomalaiset tekivät ratkaisunsa myös omasta kansallisesta taustastaan juontanein perustein. Vapaaajoukkoon liittyneen ruotsalaisen Hjalmar Petterson Janekin mukaan mielsivät Pohjanmaalta saapuneet suomalaiset Ison-Britannian jo vanhastaan vihollisena kuninkaallisen laivaston Krimin sodan aikana Suomen rannikolla suorittamien hävitysretkien vuoksi.²³ Kotimaasta kantautuneilla uutisilla helmikuun manifestista oli todennäköisesti vaikutuksensa, ja alkaneen sortokauden varjossa eläneiden suomalaisten oli helppo rinnastaa oman synnyinmaansa tilanne buurien kamppailuun Britannian maailmanvaltaa vastaan. Keisarillisen Venäjän ja Ison-Britannian toimet edustivat samaa kasvotonta imperialismia, ja taistelu suurvaltain epäoikeudenmukaisuutta vastaan oli asia, joka yhdisti kaksi pientä kansakuntaa maailman eri puolilta. Johannesburgin siirtolaisväestön kapakkoja ja bordelleja suosineesta elämäntyylistä huolimatta voi myös otaksua buurien perinteikkään talonpoikaisen ja vanhatestamentillisen protestanttisen arvomaailman olleen omiaan vetoamaan pohjalaiseen mielenlaatuun. Kaikista pohjoismaisista siirtolaisista juuri suomalaisten kynnys liittyä buuriarmeijaan oli luultavasti matalin.

Värvätymisen taustatekijöistä ongelmallisin on se, missä määrin suomalaisvapaaehtoiset todella uskoivat buuritasavaltain voittoon. Sotatilän juurettomassa siirtolaisväestössä provosoivat irrationaaliseen käyttäytymiseen purkautuneet tunnelataukset poislukien ei ole kovinkaan uskottavaa että kukaan, varsinkaan vastikään taistelunäytämölle saapunut ulkopuolinen, astuisi vakaumuksestakaan vapaaehtoisesti jo enna-

kolta häviäväksi oletetun armeijan palvelukseen. Skandinaviska Organisationin johto ja värvätynneet pohjanmiehet olivat varmasti kaikki yhtäläisen tietoisia brittiläisen imperiumin ylivoimaisista voimavaroista buuritasavaltaihin nähden. Britannian emämaa oli kuitenkin kaukana ja sen voimat olivat hajallaan eri puolilla maailmaa, kun taas buureilla oli puolellaan kotikenttäedun suomat mahdollisuudet nopeaan ja voittoaansaan hyökkäykseen, hyvin varustettu armeija sekä luja usko asiaansa.

Aikalaistarkkailijalle buurien tappio vaikutti kaikkea muuta kuin itsestään selvältä. Värvätynneille pohjoismaalaisille todellisuutta edustivat ensisijaisesti Johannesburgin kaivosten kultavauraudet sekä Pretorian kukkuloita hallinneet, saksalaisvalmisteisin tykein varustetut voittamattomilta näyttäneet linnoitukset, mitkä kaikki lujittivat uskoa Transvaalin mahdollisuuksiin haastaa Britannian ylivalta Etelä-Afrikassa. Samaa mielikuvaa vahvisti se tosiasia, että jokainen buurien ja brittien välinen aiempi yhteenotto oli toistaiseksi päättynyt edellisten voittoon. Vapaaehtoisilla oli lähtökohtiinsa nähden pätevät syyt uskoa paitsi Transvaalin asian oikeutukseen, myös sen menestykseen, mikä saattoi tehdä päätöksestä taistella buurien riveissä myös laskelmoidun ratkaisun.

Sotaretki ja sotavankeus

Skandinaviska Kären aloitti sotaretkensä esittäytymällä Transvaalin presidentti Paul Krügerille tämän virka-asunnon edustalla Pretoriassa 14. lokakuuta, neljä päivää muiden *uitlanderien* komennuskuntain järjestämän presidentin 74-vuotissyntymäpäivää juhlistaneen paraatin jälkeen.²⁴ Taisteluun lähteneiden pohjanmiesten ja ikääntyneen afrikaanerivaltionpäämiehen kohtaaminen sai myöhemmin keskeisen osan vapaaehtoisten ympärille muotoutuneen legendan ensi näytöksenä. Yksitoista päivää myöhemmin sai länsirintamalle marssitettu vapaaajoukko tulikasteensa osallistuessaan britti-eversti Robert Baden-Powellin komentaman Mafekingin rajalinnoituksen piiritykseen buurikenraali Piet Arnoldus Cronjen joukoissa.²⁵

Buurien länsirajoillaan ja kaakkoisella Natalin rintamalla käynnistämän hyökkäyksen pysähdyttyä lokakuun lopulla siirsi tasavaltain sodanjohto osan Mafekingia ja muita brittivaruskuntia piirittäneistä joukoista Oranjevaltion rajoille torjumaan brittikenraali, lordi Paul Stanford Methuenin odotettua suurhyökkäystä. Myös Skandinavisen Kåren sai uuden komennuksen eteläisellä rintamanosalla. Oranjevaltion pääkaupungissa Bloemfonteinissa vietetyn lyhyen pysähdyksen jälkeen – minkä aikana vapaaehtoiset tapasivat eteläisen buuritasavallan presidentti Marthinus Steynin – osasto saapui rintamalle 1. joulukuuta, kolme päivää buureille tappiollisen Modder-joen taistelun jälkeen. Osoituksena nimenomaan suomalaisvapaaehtoisten jo tässä vaiheessa saavuttamasta luottamuksesta uskoi kenraali Cronje brittien käsiin jääneen Modder-joen rautatiesillan miinoittamisen Viklundin ja tämän kumppanin, niin ikään munsalalaisen Henrik Hägglöfin huoleksi.²⁶

Sotaretkensä kuuluisimman taistelun pohjoismainen vapaajoukko kävi Magersfonteinin kukkuloilla joulukuun 11. päivänä. Buurien linnoitettuja asemia vastaan yön pimeydessä hyökänneen, kenraalimajuri Andrew Wauchopen komentaman yläämaalaisprikaatin rynnäkön sorruttua Cronjen joukkojen kiväärituleen jäivät buurien puolustuslinjan vasemmalle laidalle sijoitetut pohjanmiehet eristyksiin pakenevien vihollisotilaiden keskelle. Taistelun kaaoksesta aiheutuneen viestintäkatkoksen seurauksena ei buurikenraalin perääntymiskäskey saavuttanut skandinaaveja, ja pohjanmiehet ajautuivat veriseen kamppailuun lukumäärältään ylivoimaisten skottien kanssa. Komentajantehtävänsä kunnia-asiana ottanut Flygare näytteli roolinsa päätökseen asti saaden lopulta surmansa kiväärinluodista, minkä ohella kaksikymmentäyksi muuta vapaaehtoista, mukaanlukien uusikaarlepyyläinen Emil Mattsson, saivat surmansa. Suomalaisista vangeiksi jäivät vöyriäinen Johan Mickelsson sekä kaksi päivää myöhemmin brittien sotavankisairaалassa menehtynyt Hägglöf.²⁷

Buurien voitoksi kääntynyt Magersfontein lukeutui brittilehdistön ”mustaksi vii-

koksi” ristimän kauden taisteluihin, päivää aiemmin Kapmaassa käydyn Stormbergin sekä neljä päivää myöhemmin Natalissa käydyn Colenson taistelun ohella. Poikkeuksellisen verisen Magersfonteinin psykologinen vaikutus oli muita yhteenottoja suurempi. Tieto yläämaalaisprikaatin yhdeksästä sadasta kaatuneesta ja haavoittuneesta järkytti Britannian yleistä mielipidettä, ja Skotlannissa vallitsi maansuru. Komentajansa ja yli puolet vahvuudestaan menettäneelle pohjoismaiselle komennuskunnalle oli taistelu suhteellisesti vielä tuhoisampi kuin hyökänneille skoteille. Vaikka vapaajoukko oli muodostanut vain runsaan sadasosan Cronjen armeijan kokonaisvahvuudesta, sen kaatuneet, haavoittuneet ja vangitut kattoivat lähes viidenneksen Magersfonteinin puolustajien tappioista.²⁸ Sodan näytettyä pahimmat kasvonsa vaihtui pohjoismaisten vapaaehtoisten keskuudessa vallinnut itsevarma luottamus lyhyeen ja voittoisaan sotaan toiveeksi pikaisesta rauhasta. Sodanjälkeisten suosionosoitusten ja palkkioiden suhteen eläteltyjen toiveiden sijaan nousi yksinkertaisempi päämäärä: eloonjääminen.²⁹

Tosiasiat eivät estäneet taistelun myöhempää idealisointia. Vaikkei skandinaavien vastarinnalla ollut suoranaista vaikutusta buurien voittoon, herätti vapaajoukon sisu

23. Hjalmar Petterson Janek (1901) *Bland boer och briter: Skildringar från kriget i Sydafrika 1899–1900*, Schmidts Boktryckeri-Aktiebolagstryckeri, Helsingborg, 76.

25. *Boerer och engelsmän* (1905) 15; Lindberg (1904) 21; Smidt (1902), 467; Uddgren (1924) 15, 19–20; Pakenham (1979) 106; Winquist (1978) 163.

25. *Boerer och engelsmän* (1905) 20–21; Lindberg (1904) 34; Uddgren (1924) 24, 63.

26. *Boerer och engelsmän* (1905) 31–32; Janek (1901) 37; Uddgren (1924) 34.

27. Matts Gustafssonin sotapäiväkirja 2–3; *Boerer och engelsmän* (1905) 43–62; Janek (1924) 110; Lindberg (1904) 67–75; Smidt (1902) 469; Pakenham (1979) 204–206; Winquist (1978) 169.

28. H. E. Uddgrenin mukaan komennuskunta menetti 27 kaatuneina tai sittemmin haavoituihinsa kuolleina ja 17 vankeina ja haavoittuneina; Cronjen armeijan kokonaistappiot Magersfonteinin luona olivat 236 miestä. *Boerer och engelsmän*, 66; Lindberg (1904) 77; Uddgren (1924) 51; Ericson (1996) 50; Pakenham (1979) 206; Winquist (1978) 170.

29. *Boerer och engelsmän* (1905) 67; Huldén (1961) 16.

Vangiksi jäänyt kenraali Piet Cronjen perhe.

ja päätös taistella viimeiseen mieheen kunnioitusta niin buurien sodanjohdossa kuin myös taisteluun osallistuneiden brittien keskuudessa.³⁰ Pohjanmiesten osuutta suurennelleet huhut sävyttivät niin Etelä-Afrikassa kuin Pohjoismaissa myöhemmin eppiset mitat saanutta sankarilegendaa pienen vapaaehtoisjoukon urheasta puolustustais- telusta murskaavaa ylivoimaa vastaan. Syntynyt myytti muutti taistelukentän laidalla käydyin irrallisen kahakan ratkaisevaksi torjuntavoitoksi, ja epäpätevän komennon sekä viestintäkatkosten sijasta etusijalle nousivat skandinaavien henkilökohtainen urhoollisuus ja valmius uhmata ylivoimaistakin vihollista aina kuolemaan asti.

Ulkomaiden vapaaehtoisten merkityksen korostaminen oli tärkeä osa ”mustan viikon” seurauksena uuteen merkitykseen nousutta, presidentti Krügerin erityislähettilään tohtori Willem Leydsin Euroopassa organisoimaa propagandakampanjaa. Magersfonteinin kaltaiset sankarimyytit buuritasavaltain joukoissa Isoa-Britanniaa vastaan taistelleista urheista ulkomaisista vapaaehtoisista palvelivat osaltaan buurien pyrkimyksiä konfliktin kansainvälistämiseen. Tohtori Leydsin ponnistukset onnistuivatkin voit-

tamaan buureille paitsi rahallista ja humanitaarista tukea, myös muutamia uusia vapaaehtoisia ennen kaikkea Venäjältä ja Yhdysvalloista.³¹

Vuoden 1900 koettaessa keskittivät brittiarmeijan uudet komentajat, sotamarsalkka lordi Frederick Sleigh Roberts sekä kenraali Horatio Herbert Kitchener uudelleen varustetun ja järjestetyn, ”imperiumin höyryjyräksi” ristityn nelikymmentuhattimiehisen armeijansa ratkaisevaan suurhyökkäykseen Oranjevaltion rajoja vastaan.³² Brittiarmeijan tavoin myös Skandinaviska Kårenin komennossa oli tapahtunut muutoksia. Uuden vuoden tullen oli insinööri Ugglan toimitannut tanskalaisen Jens Friisin joukkion uudeksi kenttäkornetiksi kaatuneen Flygaren tilalle. Saamattomana pidetyn, syystä tai toisesta huonomaineisen Friisin nimitys herätti äreää vastarintaa nimenomaan suomalaisten vapaaehtoisten keskuudessa, ja kenttäkornetinvaalissa suomalaiset vastustivat tanskalaisen nimitystä loppuun asti.³³ Episodia voi pitää osoituksena sekä suomalaisten keskinäisestä yhteishengestä että halusta saada äänensä kuuluviin ja erottautua muista skandinaaveista.

Suomalaisten epäilykset vapaajoukkonsa uuden komentajan ja kenraali Cronjen kyvyistä osoittautuivat nopeasti perustelluiksi. Helmikuussa brittien ”höyryjyrä” saartoi läntisen buuriarmeijan Paardebergin kanjonin luona. Kymmenpäiväisen piirityksen jälkeen lordi Roberts vastaanotti kenraali Cronjen antautumisen 27. helmikuuta, ja britit kuljettivat vangiksi jääneet buurit ja pohjanmiehet Kapkaupungin kautta sotavankeuteen St. Helenan saarelle.³⁴ Bloemfonteinin ja Pretorian jäätyä Paardebergin taistelun seurauksena brittien käsiin käynnistivät viimeiset buurikommentajat verisen ja katkeran sissisodan miehittäjiä vastaan. Sota päättyi vasta toukokuussa 1902 solmittuun kompromissiluonteiseen, buurien itsehallinnon Ison-Britannian imperiumin yhteydessä turvanneeseen Vereeningingin rauhansopimukseen. Rauhanteon jälkeen siirtyivät useimmat brittien St. Helenalta vapauttamista suomalaisista sotavangeista Yhdysvaltoihin, mutta muutamat, kuten Lindberg ja Viklund, palasivat takaisin Suomeen.³⁵

Skandinaviska Kårenin lyhyt ura oli tyyppinen kaikille ulkomaisille komennuskunnille, joista useimmat joko hajosivat tai lakkasivat toimimasta itsenäisinä yksiköinä vuoden 1900 aikana. Natalissa taistelleen italialaisen vapaajoukon sota päättyi eversti Camillo Ricchiardin jäätyä brittien vangiksi Colenson taistelussa. Eversti John Franklin Blaken sekä majuri John McBriden johtama irlantilainen prikaati puolestaan hajautui elokuussa käydyin Dalmanuthan taistelun jälkeen useimpien osaston sotilaiden jättäessä Etelä-Afrikan matkatakseen Yhdysvaltoihin.³⁶ Pietarin keisarillisessa henkivartiokaartissa palvelleena luutnantti Aleksei Nikolajevitš Ganetskin maaliskuussa perustaman venäläisen komennuskunnan taival jäi yhtäläisen lyhyeksi. Äärioikeistolaisen *Action Française* -liikkeen johtajiin kuuluneen ranskalaisen kenraali Georges de Villebois-Mareuilin perustama, ulkomaisten vapaaehtoisosastojen jäännöksistä koostunut monikansallinen ”muukalaislegioona” sulautui buuriarmeijan muihin osastoihin Villebois'n itsensä kaaduttua huhtikuuisessa Boshofin taistelussa.³⁷

Pohjoismainen vapaajoukko sai sodan aikana silti runsaasti huomiota, ja rintamalla kunnostautuneiden yhdeksäntoista suomalaisen erityisasema muiden skandinaavien joukossa herätti kenties myös buurien valtiojohdon huomion. Maaliskuun 4. päivänä presidentti Steyn vastaanotti Venäjän sotaministeriön ja *Novoje Vremja* -sanomalehden kirjeenvaihtajana Etelä-Afrikkaan saapuneen everstiluutnantti Jevgeni Jakovlevitš Maksimovin. Steynin ja Maksimovin keskustelu sivusi ohimennen myös Suomen asemaa Venäjän keisarikunnan yhteydessä, ja Pietariin lähettämässään kirjeissä Maksimov mainitsi tehneensä parhaansa oikaisutakseen presidentin ”vääristyneet käsitykset” Venäjän Suomen-politiikasta.³⁸ Tsaarille horjumattoman uskollinen ratsuväenupseeri epäili Steynin saaneen tietonsa Suomen venäläistämistoimenpiteistä brittilähteistä. Mahdollisuuksien rajoissa on myös, että presidentti olisi kuullut asiasta Skandinaviska Kårenin suomalaisvapaaehtoisilta näiden vieraillessa Bloemfonteinissa kolmea kuukautta aiemmin.

Paarderbergin piiritystä seuraavia brittiupseereita.

Buurisota Suomen julkisessa mielipiteessä

Pohjoismaisen komennuskunnan niittämä maine ei jäänyt huomiotta vapaaehtoisten kotimaissa. Uuden vuosisadan kynnyksellä puhjennut sota kosketti Skandinavian maiden lukevaa yleisöä osuen yksin älymytön keskuudessa vaikuttaneiden aikakauden germanististen virtausten kanssa. Varsinkin Ruotsin poliittiselta kannaltaan liberaalit sanomalehdet, kuten *Aftonbladet* sekä *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning* – jotka molemmat tunnettiin myös Suomen venäläistämistoimenpiteiden vastaisesta kritiikistään – samaistivat innokkaasti buurien taistelun pohjoismaiden historian kohtalon-

30. Arthur Conan Doyle (1902) *The Great Boer War*, Smith, Elder & Co., London, 9. luku, 16. kappale [<http://www.pinetreeweb.com/conan-doyle-chapter-09.html>]; Ericson (1996) 50; Huldén (1961) 15; Lindberg (1904) 77, 138; Uddgren (1924) 54; Winquist (1978) 170–171.
31. Pakenham (1979) 255–256.
32. Pakenham (1979) 244–245, 313–314.
33. Matts Gustafssonin sotapäiväkirja 8; *Boerer och engelsmän* (1904) 67; Lindberg (1904) 81–82; Uddgren (1924) 56.
34. Matts Gustafssonin sotapäiväkirja 12–19; *Boerer och engelsmän* (1904) 74–82; Pakenham (1979) 332–333.
35. Lindberg (1904) 189–190; Uola (1977) 7.
36. Lowry (1999) 45–46.
37. Apollon Davidson – Irina Filatova (1998) *Russians and the Anglo-Boer War*, Human & Rousseau Ltd., Cape Town, 107–109, 117; Lowry (1999); Pakenham (1979) 389.
38. Davidson – Filatova (1998) 74, 103.

Ruotsissa vapaaehtoisten muistoksi valettu keräilypatsas (1925).

hetkiin kansallisromanttisin kielikuvin. Vapaamielisen ruotsalaislehdistön tyylinäytteisiin kuuluivat buurien ylistäminen "Etelä-Afrikan taalainmaalaisiksi" sekä presidentti Krügerin rinnastaminen Sten Sturen ja Kustaa Vaasan kaltaisiin Ruotsin historiallisiin sankarihahmoihin.³⁹

Ruotsin tavallisesti pasifistinen vasemmistolehdistö jakoi buureja kohtaan tunnetut sympatiat, ja myöhemmän pääministeri Hjalmar Brantingin toimittama *Social-Demokraten* ylisti artikkeleissaan suurin sanoin maanmiesten Etelä-Afrikan taistelukentillä

saavuttamaa soturikunniaa.⁴⁰ Ruotsin julkinen sana ei silti ollut yksimielisesti buurien kannalla, ja Ison-Britannian Etelä-Afrikassa toteuttama "sivistystehtävä" sai myös puolestapuhujansa *Svenska Dagbladetin* kaltaisten "buurikulttia" vastaan hyökänneiden brittimyönteisten konservatiivilehtien hahmossa. Huomattavimpana Ison-Britannian puolustajana esiintyi itse kuningas Oskar II, jonka mukaan britit olivat osoittaneet itsensä buureja soveliaammiksi siirtomaaisänniksi.⁴¹

Myös muissa pohjoismaissa liberaali- ja sosialistilehdistö kannatti buureja, ja sekä Tanskan vapaamielisen *Venstre*-puolueen äänenkannattaja *Politiken* että Oslossa ilmestynyt radikaali *Verdens Gang* soivat tukensa Etelä-Afrikan tasavalloille. Norjan mielialoihin vaikutti buureille sairaalatarvikkeita kuljettaneen norjalaisparkki *Reginan* joutuminen brittiläivaston internoimaksi Portugalin Itä-Afrikkaan kuuluneen Delagoalahden vesillä joulukuussa 1899, minkä ohella myös kiistanalainen unionisuhde Ruotsin kanssa toi buurisotaa koskevaan kommentointiin oman ulottuvuutensa. Vuosina 1895–98 käydyt, sittemmin Ruotsi-Norjan unionille kohtalokkaaksi osoittautuneen ulkomaanedustusta koskeneen riidan jälkimainingeissa oli poliittisesti tiedostuneen norjalaisyleisön helppo samaistaa kotimaansa asema buurivaltioiden tilanteeseen. Toiveet Lontoon myötämielisyydestä Norjan itsenäisyyspyrkimyksille toisaalta kuitenkin myös hillitsivät jyrkintä kritiikkiä Ison-Britannian toimia kohtaan.

Suoranaisimmin Pohjoismaita kosketti St. Helenalle brittien sotavankeuteen jääneiden maanmiesten kohtalo. Kysymys brittien vangitsemien Ruotsi-Norjan ja Tanskan kansalaisten palauttamisesta kotimaihinsa nousi ajan mittaan diplomaattiseksi ongelmaksi Ison-Britannian ja Skandinavian maiden välillä.⁴²

Skandinavian maihin verrattuna muodostivat Suomen lehdistöolot erikoistapauksen. Suuriruhtinaskunnan sanomalehtien asennetta buurisodan kaltaisiin maailmanpoliittisiin kriiseihin määrittä ensi sijassa suhde emämaahan, keisarilliseen Venäjään. Tsaarin valtakunnalla oli läheiset suhteet buu-

rivaltioihin, ja Nikolai II:n valtaannousun jälkeen oli Venäjä tukenut Transvaalia avoimesti. Pietarin hallituksen laskelmoinnissa Ison-Britannian voimien sitominen Afrikkaan edesauttoi Venäjän valtapiirin laajentamista Keski-Aasiassa vahvistaen näin keisarikunnan asemia aikakauden suurvaltain imperialistisessa kilpajuoksussa. Lokakuussa 1899 tsaari tunnusti sisarelleen, suuriruhtinatar Ksenialle kirjoittamassa kirjeessään harkitsevansa vakavasti Etelä-Afrikan tilanteen hyödyntämistä Turkestanista suunnatulla sotaretkellä brittiläisen Intian rajoja vastaan.⁴³

Venäjän yleinen mielipide kääntyi jo kriisin alkuvaiheessa buurien puolelle, ja sota osoittautui yllättäen vieläpä keisarikunnan poliittiset laidat yhdistäneeksi tekijäksi. *Novoje Vremjan* kaltaiset tsaristiset julkaisut iloitsivat vilpittömästi Krimin sodan aikaisen vihollisen Etelä-Afrikassa kärsimistä tappioista. Vapaamieliselle ja demokraattiselle venäläisintelligentsialle sota edusti tasavaltainen maiden kamppailua itsenäisyytensä puolesta. Sosialistit, kuten *Iskra*-lehtensä joulukuussa 1900 perustanut ja vuotta myöhemmin ensi kertaa nimimerkillä ”Lenin” esiintynyt Vladimir Iljitš Uljanov puolestaan mielsivät selkkauksen brittikaivosmagnaatien lietsomaksi kapitalistiseksi hyökkäyssodaksi.⁴⁴

Etelä-Afrikan tapahtumien osalta ei Suomen ja Venäjän välillä täten ollut varsinaisesti mitään periaatteellista mielipide-eroa, joka olisi estänyt suomalaislehtiä omaksu- masta yhtäläisen kriittistä asennetta Ison-Britannian toimia kohtaan. Suomen painettu sana oli myötäillyt läheisesti keisarikunnan sanomalehtiä jo vuoden 1896 Aduan taisteluun päättyneen, Venäjän tukeman Etio- pian Italiaa vastaan käymän voittoisan puolustussodan aikana, sekä samana vuonna Transvaalia vastaan suunnatun tohtori Jame- sonin sotaretkien yhteydessä. Molemmissa tapauksissa suomalaislehdistö oli tuominut eurooppalaisten siirtomaavaltain välillisesti Venäjän strategisia intressejä vastaan suuntautuneen menettelyn.⁴⁵

Buurisodan syttyessä oli Suomen ja Venäjän välinen suhde kuitenkin olennaisesti muuttunut vuoden 1899 helmikuun mani-

festin seurauksena, ja sensuurin ja venäläis- tämistoimenpiteiden sävyttämät uudet olo- suhteet lisäsivät ristiriitaisen tekijän Suomen ja Venäjän lehdistön buurisotaa koskevaan kommentointiin. Vaikka yleinen mielipide molemmissa maissa suhtautui myötämieli- sesti buurien taisteluun, olivat tämän yhteisen näkemyksen lähtökohdat ratkaisevasti erilaiset. Siinä missä keisarikunnan suuri yleisö ihaili buureja Venäjän vanhaa vihollisvaltiota vastaan taistelleena kansakunta- na, pyrki suomalaislehdistö samaistamaan Venäjän ja Ison-Britannian imperialismiin painottaen buurisodan yhtäläisyyksiä Suo- men omien perustuslaillisten oikeuksiensa puolesta käymään taisteluun.

Buureja kohtaan tuntemansa yhteisen sympatian ohella lähestyivät suomalaisleh- det Etelä-Afrikan tapahtumia omista poliitti- sista näkökulmistaan. *Uusi Suometar* omak- sui sodan suhteen eräänlaisen myöntäväi- syyslinjan, pyrkien konfliktin mahdollisim- man puolueettomaan käsittelyyn ja torjuen jyrkästi kaiken kiihkomielisyyden sotata- pahtumien uutisoinnissa. Sodan edetessä lehti sitoutui pääideologinsa, vapaaherra Yrjö Yrjö-Koskisen pääkirjoitusten kautta aiempaa lujempaan kritiikkiin britti-impe- rialismia kohtaan.⁴⁶ Painoestetilastoja johta- nut perustuslaillinen *Päivälehti* ei taas kat-

39. *Aftonbladet* 28.10.1899; *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, 12.10.1899; Winquist (1978), 184–185.

40. *Social-Demokraten* 23.12.1899.

41. *Svenska Dagbladet* 21.1.1900; Winquist (1978) 181–182, 188, 190.

42. Winquist (1978) 183, 185, 190–191, 250.

43. Davidson – Filatova (1998) 209; Derek Spring (2001) *Russian Foreign Policy and the Boer War*, teok- sessa *The International Impact of the Boer War*, toim. Keith Wilson, Palgrave, New York, 48; Edward Thomas Wilson (1974) *Russia and Black Africa before World War II*, Holmes & Meier Publishers, New York, 79.

44. Davidson – Filatova (1998) 177, 181, 183, 186–189, 190, 193.

45. Mm. *Päivälehti*, ”Transvaalin selkkaukset”, 4.1.1896, ”Itaalia pulassa”, 1.3.1896, ”Tappion seuraukset: missä kaswawat Itaalian laakerit?”, 8.3.1896; *Uusi Suometar*, ”Tohtori Jamesonin tappio”, 8.1.1896, ”Abessinialaisten vanhin historia”, 24.1.1896, ”Menelikin sukkeluus”, 4.2.1896, ”Uusia salahankkeita Transwaalissa”, 6.2.1896.

46. Mm. *Uusi Suometar*, ”Sanat ja teot”, 7.10.1899; Anja Isonikkilä (1989) *Buurisodan alkuvaiheet neljässä suomalaisessa sanomalehdessä*, Suomen historian pro gradu-tutkielma, Oulun yliopisto, 69.

sonut aiheelliseksi noudattaa suometarlaisen varovaisuutta sotaa koskeneissa kirjoituksissaan. Lehden ulkomaanosastoa toimitannut, ”Kagaali”-vastarintajärjestön jäsenyydestään ja myöhemmistä aktivistiyhteyksistään tunnettu Tekla Hultin ruoski Ison-Britannian siirtomaapolitiikkaa ja sodanjohtoa purevin ja halveksuvin sanankääntein.⁴⁷ Kumpikaan julkaisu ei kuitenkaan kyennyt suoranaiseen vihamielisyyteen brittejä kohtaan, ja molemmat lehdet muistuttivat tavan takaa Ison-Britannian merkityksestä Suomen ”tukena ja turvana” Euroopassa.⁴⁸

Poliittisesti liberaaleista svekomaanilehdistä käsitteli buurisotaa uutterimmin heinäkuussa 1900 lakkautettu *Nya Pressen*, jonka toimituksessa työskenteli sittemmin aseasonalukuljettajana mainetta saavuttanut Konni Zilliacus. Pääkaupunkiseudun ruotsalaislehtien ohella buurisodalle soi huomiota myös Pohjanmaan rannikkoseudun paikallislehdistö, jota edustivat uusikaarlepyyläinen *Österbottniska Posten*, kaupunkilehdeksi profiloitunut ja kielipoliittisesti sovinnollinen *Wasabladet* sekä Vaasan seudun ympäristökuntia palvellut perustuslaillinen *Wasa-Posten*. Suomalaisvapaaehtoisten Etelä-Afrikasta kotimaahansa lähettämät kirjeet löysivät tiensä pääsääntöisesti mainittujen maakuntalehtien palstoille, suoden Pohjanmaan paikallislehdistölle hienoisen etulyöntiaseman pääkaupungin lehtiin nähden.

Erilaisista poliittisista lähtökohdista ja kirjoitusten sävyeroista huolimatta oli suomalaislehtien asennoituminen buurisotaan suhteellisen yksimielinen tiivistyksen konfliktin jatkuessa entisestään. Useimmat lehdistä rinnastivat tavan takaa Venäjän ja Ison-Britannian toiminnan, mikä kostautui sensuurin vastaiskuna. Vaikkakaan buurisodan varjolla tehty politikointi ei venäläistämistöihin muutenkin kriittisesti suhtautuneiden sanomalehtien kohdalla ollut pääsy lakkautus- ja painoestetoimiin, se ei myöskään ollut jäänyt virkavallalta huomiotta. Vuosien 1899–1902 aikana tuottivat sotaa koskeneet kirjoitukset säännöllisesti osansa lehdille osoitetuista painokanteista.⁴⁹

Venäjän kannalta vastenmielistä oli, että älymystö myös muualla Euroopassa huomioi buurisodan ja Suomen venäläistämis-

toimien väliset yhtäläisyydet. Huhtikuussa 1900 ilmestynyt, nuorsuomalaisten johtohahmon Leo Mechelinin ystävänä tunnetun Göttingenin yliopiston valtio-oikeuden professori Ludwig von Barin laatima kirjanen käsitteli buurisotaa ja Suomen venäläistämistöimiä vastaavanlaisina ”kansainvälisen moraalien” loukkauksina kyseenalaistaen samalla tsaarin koolle kutsuman Haagin rauhankonferenssin motiivit.⁵⁰ Kannanotot sysäsivät Venäjän tarkistamaan politiikkaansa jopa kansainvälisellä tasolla. Vuoden 1900 aikana tsaari esitti Ison-Britannian Pietarin-suurlähettiläälle olevansa valmis hyväksymään brittien sotatoimet Etelä-Afrikassa sillä ehdolla, että Lontoo vastavuoroisesti tekisi parhaansa taltuttaakseen brittilehdistössä esiintyneen, Venäjän Suomen-politiikkaa vastaan kohdistuneen arvostelun.⁵¹

Sensuuriaallon myötä kykeni Suomen ja buuritasavaltain käymän kamppailun yhtäläisyyksiä suorasukaisesti käsittelemään uusi maanalainen lehdistö. Esimerkkinä voi mainita passiivisen vastarinnan puolustajana tunnetun Arvid Neoviuksen maanalaisessa *Vapaita Sanoja* -lehtisessä ilmestyneen, buurisotaa Suomen perustuslaillisen taistelun esikuvana käsitelleen ja buurien sissitaktiikan periaatteita suomalaisälymystön väkivallattomaan vastarintaan soveltaneen kirjoituksen.⁵²

Venäläisen virkavallan tarkkailun kohteina olivat sanomalehdet pakotettuja määrittelemään kantansa yhä varovaisemmin ja peiteltyemmin, mikä loi paineita suoranaiseen itsensensuuriin. Buurisotaa koskevien uutisten osalta paradoksaalista oli se, että nimenomaan ne lehdet, joiden näkemys sodasta tosiasiaa vastasi eniten sekä Venäjän tiedotusvälineiden että hallituksen linjaa, olivat mainituista syistä useimmin viranomaisien toimenpiteiden kohteina.

Sodan muututtua näinkin tulenaraksi aiheeksi oli taisteluihin osallistuneita suomalaisia koskeva uutisointi vieläkin riskialttiimpaa. Kansallisten mielialojen nostattaminen kertomuksilla suomalaisvapaaehtoisten urotoista olisi ollut omiaan vain vahvistamaan venäläisen esivallan epäilyksiä suuriruhtinaskunnan kansalaisten salassa hautomista vallankumousaikeista. Raskauttava asian-

haara oli myös se, etteivät buurisotaan osallistuneet suomalaiset taistelleet Etelä-Afrikan matkanneiden venäläisvapaiehtoisten rinnalla, vaan osana yhteispohjoismaista komennuskuntaa, minkä tsaarin viranomaiset olisivat oitis tulkinneet osoitukseksi ”separatistisista” aikeista. Toisin kuin pohjoismaisen vapaajoukon saavuttamasta maineesta riemuinnut ruotsalaislehdistö, vältti Suomen julkinen sana kaikkia kansalliskiihkoisiksi tulkittavissa olleita vertauskuvia vapaiehtoisia käsitelleissä kirjoituksissaan.

Rasitteista huolimatta saivat suomalais-taistelijoiden edesottamukset säännöllistä palstatilaa kotimaan lehdistössä vuosien 1900–02 aikana. Ensimmäiset selvät tiedot maanmiesten osallisuudesta sotatoimiin saavuttivat suomalaisen lehdistön tammikuussa 1900 kööpenhaminalaisen *Nationaltidenden* sotakirjeenvaihtajan Suomen sähkötoimistolle välittämänä. Sanomalehdet kautta maan liittivät uutisen taistelussa kaatuneista, haavoittuneista ja vangeiksi jääneistä suomalaisista sotauutistensa kärkeen.⁵³ Tammihelmikuun aikana suomalaislehdet julkaisivat sarjan Magersfonteinin tapahtumia käsitelleitä, sävyiltään sodan raadollisuutta korostaneita taistelukupvauksia, jotka tosin muistivat mainita jo tässä vaiheessa legendaarisiksi muodostuneesta skandinaavisotilaiden rohkeudesta.⁵⁴

Sodan varjopuoliin keskittyminen oli luonteva ratkaisu suomalaisälmyksessä yhä vallinneen pasifistisen mielialan huomioiden, ja lehdistö olikin sodan syttyessä osoittanut yleistä surua siitä, että uusi vuosisata oli alkanut väkivallan ja taantumuksen merkeissä.⁵⁵ Yhteistä kaikille suomalaislehdille oli toivo sodan nopeasta päätöksestä sovitteleturatkaisulla, mikä olisi tyydyttänyt Ison-Britannian intressit taaten samalla myös buurivaltioiden itsenäisyyden. Presidentti Krügerin tavoin myös Suomen julkinen sana uskoi ”mustan viikon” tappioiden pakottavan brittihallituksen neuvotteluihin buuritasavaltain kanssa.

Helmikuussa julkaisivat Pohjanmaan rannikon paikallislehdet insinööri Ugglan surunvälittelut Mattssonin ja Hägglöfin kaatumisesta näiden kotimaahan jääneille omaisille.⁵⁶ Pääkaupunkiseudun lehdistä

Nya Pressen julkaisi lisäksi nimiluettelon Paardebergin antautumisen yhteydessä brittiarmeijan vangeiksi jääneistä suomalaisista.⁵⁷ Vapaajoukon sotaretken päätös antoi suomalaislehdille aiheen muistokirjoituksenomaisiin yhteenvetoihin osaston historiasta. Toukokuussa julkaisivat *Nya Pressen* ja *Päivälehti* tanskalaisen *Politiken*-lehden välittämän, Etelä-Afrikassa sotakirjeenvaihtajana oleilleen norjalaisen kapteeni Jacob Allumin laatiman melankolisen selonteon ”elämänuraltaan lyhyen, mutta loistavan” pohjoismaisen vapaajoukon vaiheista.⁵⁸ Lokakuussa julkaisi suomalaissoturit aiemmin huomiotta jättänyt *Uusi Suometar* kööpenhaminalaisen *Vort Land* -lehden saamiin, nimettömän tanskalaisen sotavangin kirjei-

47. Mm. *Päivälehti* 7.12.1899, 'Katsaus', 22.12.1899; Isonikkilä (1989) 55, 78.

48. Mm. *Päivälehti*, 'Ulkomaailma 1899', 2.1.1900; *Uusi Suometar*, 'Englanti', 19.12.1899; Isonikkilä (1989) 56–59.

49. Isonikkilä (1989) 115.

50. Ludwig von Bar (1900) *Der Burenkrieg, die Russifizierung Finnlands, die Haager Friedensconferenz und die Errichtung einer internationalen Academie zur Ausgleichung von Streitigkeiten der Staaten*, Helwingische Verlagsbuchhandlung, Hannover, 40–41, 58–59.

51. Juhani Paasivirta (1978) *Suomi ja Eurooppa: autonomiakausi ja kansainväliset kriisit 1808–1914*, Kirjayhtymä, Helsinki, 341.

52. Arvid Verner Neovius 'Sananen hyökkäyksestä puolustuskeinona', *Fria Ord/Vapaita Sanoja* 2.11.1900; Steven Duncan Huxley (1990) *Constitutionalist Insurgency in Finland: Finnish "passive resistance" against russification as a case of nonmilitary struggle in the European resistance tradition*, *Studia Historica* 38, Societas Historica Finlandiae, 76.

53. *Kaleva*, 'Suomalaisia verta vuodattamassa Transvaalissa', 25.1.1900; *Nya Pressen*, 'Finnar sårade i Transvaalkriget', 25.1.1900; *Päivälehti*, 'Suomalaisia kaatunut Etelä-Afrikassa', 25.1.1900; *Työmies*, 'Suomalaisia Transvaalin sodassa', 25.1.1900; *Wasa-Posten*, 'Österbottningar stupade och sårade i boerkriget', 26.1.1900; *Österbottniska Posten*, 'Telegram till Österbottniska Posten', 27.1.1900.

54. *Uusi Suometar*, 'Taistelu Magersfonteinin luona', 18.1.1900; *Päivälehti*, 'Magersfonteinin tappelu', 18.1.1900; *Päivälehti* ja *Työmies*, 'Taistelun kauhut', 7.2.1900; *Wasabladet*, 'Slaget wid Magersfontein', 8.2.1900.

55. Isonikkilä (1989) 83–84.

56. *Österbottniska Posten*, 'Från Syd-Afrika', 17.2.1900; *Wasa-Posten*, 'Wära landsmän och kriget', 20.2.1900; 'Från Syd-Afrika', 2.3.1900.

57. *Nya Pressen*, 'Skandinaverna i kriget – Hela den skandinaviska kåren fången med Cronje', 18.4.1900.

58. *Nya Pressen*, 'Den Skandinaviska Kåren i kriget', 13.5.1900; *Päivälehti*, 'Skandinaavilaisten joukko', 11.5.1900.

siin perustuneen artikkelin, mikä antoi keskeisen sijan kenraali Cronjen pohjanmiehille lausumille myyttisille ylistyssanoille todeten uhmakkaasti: "Oli niitä sanoja kuulemassa suomalaisiakin korwia".⁵⁹

Suomalaislehdistön suhde Etelä-Afrikassa taistelleisiin maanmiehiin muotoutui pala palalta. Kuten muissakin pohjoismaissa, liittyi britti- ja buurilähteitä hyödyntäneisiin tyyliteltyihin kertomuksiin perustunut kuva Magersfonteinista tietoon Skandinaviska Kårenin osanotosta taisteluun sekä sen kärsimistä tappioista. Mielikuva kehittyi sota-propagandan ja rintamalta kantautuneiden huhujen rohkaisemana uskomukseksi komennuskunnan keskeisestä, jopa ratkaisevasta osuudesta buurien voittoon. Suomessa käsitykseen yhdistyivät uutiset Emil Mattssonin ja Henrik Hägglöfin kuolemasta "vapauden, oikeudenmukaisuuden ja itsenäisyyden" puolesta sekä sodanaikaisten tietojen epäselvyydestä syntynyt harhaluulo kapteeni Flygaren suomalaisuudesta, mikä loi kuvan suomalaisten suorastaan johtavasta asemasta vapaajoukossa.⁶⁰

Vapaaehtoisia koskenut uutisointi sai uutta pontta St. Helenalle kuljetettujen suomalaisten sotavankien kotimaahansa lähettämistä kirjeistä. Brittien sensuurin vuoksi eivät kirjeet kyenneet aluksi tekemään vankien puutteenalaisia oloja kyllin selväksi, kunnes suomalaislehdet elokuussa 1901 julkaisivat Lindbergin viestin. Leirin elintarviketulua ja työvelvoitteita valittanut sekä kahden suomalaisvankin, munsalaisten Johan Jakob Johanssonin ja Matts Nelson Lagnäsän kuolemaa korostanut kirje oli epätoivoinen avunhuuto taaksejääneelle kotimaalle ja vetosi pikaisiin avustustoimiin suomalaisvankien pelastamiseksi.⁶¹ Sotavankien ahdinko ei jäänyt huomiotta, ja Lindbergin kirje innoitti syksyllä 1901 suomalaisyleisön keräykseen "vangittujen ja hädänalaisten maanmiestemme hyväksi". Vapaaehtoisia muistivat niin yhteisöt kuin yksityishenkilöt Kirkkonummen rautatietyöläisistä hämeenlinnalaiseen Samson-tupakka-liikkeeseen. Lindberg ehätti välittämään vankien kiitollisuuden synnyinmaan toimitamista vaate-, elintarvike- ja rahalahjoituksesta.⁶²

Vaikkakin suomalaislehdistö omaksui Magersfonteinin ympärille syntyneen sankarilegendan ja teki parhaansa sotavangeiksi jääneiden maanmiesten auttamiseksi, oli buurisodan suomalaistaistelijoita koskenut uutisointi kokonaisuudessaan lopulta varsin väritöntä. Yksityiskohtaisetkaan selonteot vapaajoukon vaiheista eivät herättäneet suomalaislehdistöä oma-aloitteisiin vapaaehtoisia koskeviin kannanottoihin Ruotsin sanomalehtien tavoin. Pääkirjoitukset ja ulkomaantoimitusten katsaukset saattoivat ottaa yleisiin sotatapahtumiin kantaa hyvinkin voimakkaasti, mutteivät silti ilmaisseet erityistä ylpeyttä, iloa tai tyytyväisyyttä suomalaisten osallistumisesta kansainvälisesti merkittävään taisteluun buurivaltioiden itsenäisyyden puolesta. Omasta tahdostaan kotimaansa jättäneiden ja vieraan vallan armeijaan ulkomaisten kansalaisoikeuksien toivossa pestautuneiden siirtolaisten ihanointi ja kohottaminen kansakunnan sankareiksi oli kotimaisille lehdille lopulta vieras ajatus. Vapaaehtoisten jääminen hieman etäisiksi nimenomaan suomenkielisille lehdille selittynee osin myös miesten ylivoimaisella ruotsinkielisyydellä.

Buurisodan käsittelemä suomalaislehdistössä ohjasivat maltilliseen suuntaan myös Britanniaan kohdistuneet toiveet moraalista tuesta venäläistämistoimia vastaan. Ison-Britannian buurisodan aikana kansainvälisesti saama kielteinen julkikuva sai suomalaisälymystön toisaalta etsimään myötätuntoa enemmän Saksan suunnalta.⁶³ Brittien sodanjohdon konfliktin loppuvaiheessa omaksumat raat menetelmät, joihin kuuluivat niin poltetun maan taktiikka kuin maailmanhistorian ensimmäinen laajamittainen keskitysleiriverkosto, myös vieroittivat suomalaisyleisöä Britanniaa kohtaan tunnetusta ystävytydestä ja herättivät Suomessa aivan omanlaistaan kauhua. Kotimainen lehdistö pelkäsi perinteisesti vapaamieliseksi ja ihmiskasvoiseksi suurvallaksi mielletyn Ison-Britannian epäinhimillisten toimenpiteiden luovan esimerkin, mitä muut, häikäilemättömämmät ja kansainvälisestä mielipiteestä piittaamattomammat valtakunnat saattaisivat tulevaisuudessa seurata vailla estoja.⁶⁴

Sensuuriaallon kourissa rimpuillut suomalaislehdistö varoi mainitsemasta keisarillisen Venäjän nimeä, mutta viittaus oli selvä. Etelä-Afrikassa käydyn sodan päättyessä kahden itsenäisen tasavallan katoamiseen maailmankartalta ja pienen talonpoikaiskansan vapauden puolesta taistelleiden suomalaisvapaaehtoisten viruessa sotavankeina eteläisen Atlantin kalliiosaarella tunki kiristyvien sortotoimenpiteiden ahdistama Suomi itsensä eristyneemmäksi ja uhanalaisemmaksi kuin koskaan aiemmin.

Buurisodan perintö

Suomalaislehdistön sodan aikana osoittamasta varovaisuudesta huolimatta olivat buurien suoma esikuva sekä myytti Magersfonteinissa taistelleista pohjoismaisista sotureista juurtuneet myös Suomeen. Muuan esimerkki buureja kohtaan Suomessa tunnetusta samaistumishalusta oli vuonna 1902 Ilmajoella perustettu ”Ampumaseura Buurit”. Yhdistys on arvatavastikin ollut esikuvana taannoisen ”Hovimäki”-televisiosarjan kuvitteellisen Hirvikosken maalaiskunnan kyläläisten perustamalle samannimiselle, John Grafton-laivan salakuljettamin kiväärein aseistautuneelle aktivistihenkiselle ampumaseuralle.⁶⁵

Buurisota toi lisänsä myös suomalaiseen lauluperinteeseen, ja Transvaalin kansallishymni *Kent gij dat volk* sai vielä sodan aikana suomenkieliset sanat nimellä ”Buurien marssi”. Isänmaalliseksi protestilauluksi venäläistä sortohallintoa vastaan muokattu sävelmä säilytti arvonsa aina sotienväliseen aikaan saakka, minkä lisäksi buurisodasta laadittiin myös koko joukko arkkiveisuja.⁶⁶ Tampereella sodan aikana Sotkankadun länsipuolelle Amuriin rakennettu asuinalue sai niin ikään nimekseen ”Buurienmaa”.

Vuonna 1903 käynnisti Skandinaviska Organisationin Kimberleyn komitea keräyskampanjan kaatuneille pohjoismaisille sotureille omistetun muistomerkin pystyttämiseksi Magersfonteinin kentälle. Keräyskutsun julkaisi Suomessa *Hufvudstadsbladet* pikku-uutistensa yhteydessä, ja tsaari Aleksanteri II:n Senaatintorin patsaan valmistanut helsinkiläinen AB Granit tarjoutui veis-

tämään neljää pohjoismaata symboloivasta neljästä muistopaadesta koostuneen monumentin suomalaisen kulmakiven ilmaiseksi.⁶⁷ Monumentti vihittiin huhtikuun 25. päivänä 1908 Magersfonteinin tasangolla järjestetyssä seremoniassa Transvaalin pääministeriksi nousseen sotasankarin, kenraali Louis Bothan johdolla.⁶⁸

Buurisodan muistoa Suomessa piti yllä myös aikalaiskirjallisuus. Vuonna 1910 kokosi Svenska Folkskolans Vänner -seura Viklundin ja Gustafssonin muistiinpanot muistelmateoksen muotoon nimellä ”Boerer och engelsmän”. Sotakokemusten ohella kirja korosti sodanjälkeisen Etelä-Afrikan jälleenrakennustyötä, buurien ja brittien välisen vanhan vihan unohtumista ja molempien väestönsien sulautumista yhtenäis-

59. *Uusi Suometar*, 'Tunnustus Skandinaaaweilte', 3.10.1900.

60. Flygaren pohjalaisesta syntyperästä ks. mm. *Österbottenska Posten*, 'Finnarna i boerskriget', 10.2.1900.

61. *Jakobstads Tidning*, 'De finska krigsfångarna på Sanct Helena', 21.8.1901; *Wasa-Posten*, 'Landsman krigsfänge på St. Helena', 18.8.1901.

62. *Hufvudstadsbladet*, 'Insamlingen för krigsfångarna på St: Helena' sekä 'Våra fångne landsmän på St: Helena', 20.11.1901. Jälkimmäinen julkaistu myös teoksessa *Maitten ja merten takaa: Vuosisata suomalaisia siirtolaiskirjeitä*, toim. Eero Kuparinen, Turun Historiallinen Arkisto 40, Turun Historiallinen Yhdistys 1985, 204–207.

63. Matti Klinge (1989) *The Germanophil University*, teoksessa *Finland: People, Nation, State*, toim. Max Engman & David Kirby, Hurst & Company, London, 170.

64. Mm. *Päivälehti*, 'Buurien kohtelu', 9.11.1900; 'Englannin syntiluettelo', 9.11.1901; 'Keskitysleirit', 10.11.1901; *Uusi Suometar*, 'Katsaus ulkomaihin', 2.6.1900, 'Buurinaisten ja lasten kauhea tila kokoamusleireissä', 20.8.1901; Isonikkilä (1989), 108–111, 116.

65. Anna-Lisa ja Carl Mesterton – Kirsti Manninen – Jussi-Pekka Aukia, *Hovimäki: päin nousevan Suomen rantaa*, perustuu YLE TV2:n julkaisemaan ja Oy Electric Field Production-yhtiön tuottamaan televisiosarjaan ”Hovimäki”, Gummerus, Jyväskylä (2003), 260, 443; Olin (2000) 131; Uola (1974) 25.

66. 'Buurien marssi', *Kansanopiston laulukirja: sanapainos 1918 ilmestyneeseen nuottipainokseen*, Raittiuskansan kirjapaino, Kansanvalistusseura Helsingissä 1919, 103. Arkkiveisuista katso mm. *Uusi laulu sodasta Englannin ja Transvaalin välillä*, Tampereen Riivipaino, 1901, sekä *Uusia sota-lauluja Etelä-Afrikasta*, Östra Finland, Wiipuri, 1901, Helsingin Yliopiston Kirjaston arkkiveisukokoelma, lauluja 1900–1901, Rv. 5815, 68/71 ja 70/71.

67. *Hufvudstadsbladet*, 'En nordiskt krigsmonument', 30.4.1903.

68. Kuparinen (1982), 231, 240–241.

seksi kansakunnaksi, joka Ison-Britannian maailmanvallan alaisenakin oli säilyttänyt itsehallintonsa ja vapautensa.⁶⁹ Seuran populistisen, ruotsinkielisen väestön asemaa itsერიითoisena vähemmistönä korostaneen aatemaailman valossa on viittaus Etelä-Afrikan kansallisuusoloihin kiinnostava, ja sen taustalla lienee ollut halu painottaa vastavaan yksimielisyyden merkitystä myös rautavuosien aikaisen Suomen kahdelle kansanosalle. Kansanvalistuksellisen viestinsä hengessä teos huomioi buurikenraali Christian de Wetin sodanjälkeiset ansiot Oranji-siirtokunnan väestönsivistyksen kohottajana, siteeraten vanhan sissipäällikön sanoja ohjeena myös suomenruotsalaisille: ”*Upplyssning är ett folks bästa nationella vapen*”.⁷⁰

Vuosisadan alun mullistuksissa saivat monet buurisotaan osallistuneista ulkomaisista vapaaehtoisista tilaisuuden jatkaa sotilasuraansa. Irlantilaisen komennuskunnan alipäällikkönä Etelä-Afrikassa toiminut majuri John MacBride osallistui aktiivisesti kotimaansa vapaustaisteluun kohdaten loppunsa brittien teloituskomppanian edessä vuoden 1916 Dublinin pääsiäiskapinan jälkeen.⁷¹ Tammikuussa 1918 syttyneellä Suomen sisällissodalla oli niin ikään yhtymäkohtansa buuritasavaltain ja Ison-Britannian väliseen voimainkoetukseen. Vallankumouksellisten sotilaskomentajista oli Oulun punakaartin päälliköksi valittu torniolainen merimies ja viilari Lennart Lindgren buurisodan veteraani, vaikkakaan ei Skandinavisista Kårenin riveissä taistellut.⁷² Buurisodan ja Suomen kansalaissodan välistä yhteyttä on sivunnut myös Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla*, joka kuvailee punakaartiin värväytyneiden pentinkulmalaisnuorten innostusta ohimennen vuosisadanvaihteen buuriromantiikan taustaa vasten. Vuoden 1918 tapahtumien ohella romaani huomioi buurisodan myös esitellessään räätälinkisälli Valenti Leppäsen naivia intoa lähteä vapaaehtoiseksi Etelä-Afrikkaan taistelemaan buurien itsenäisyyden puolesta.⁷³

Konkreettisimmin ilmeni buurisodan perintö 11. joulukuuta 1924, jolloin kaikki neljä pohjoismaata muistivat neljännesvu-

sisata aiemmin Magersfonteinin kentällä kaatuneita maanmiehiään. Suomen suojeluskuntain ja puolustusvoimain johto vietti vuosipäivää Katajanokan upseerikasinolla järjestetyssä juhlatilaisuudessa, mikä liitti buurisodan suomalaisvapaaehtoiset osaksi itsenäisen Suomen historiallista perintöä. Historian ironiaa oli, että ilmeisestikin ainoa nuorelle valtiolle niin keskeiseen vapaussotaan osallistunut buurisodan veteraani oli taistellut punaisten riveissä, mistä juhlan järjestäjät tuskin olivat tietoisia. Buurisodan ja Suomen itsenäisyystaistelun kohtalonyhteyttä sekä suomalaisten Etelä-Afrikassa ”vapauden puolesta antaman veriuhrin” merkitystä käsitelleiden suojeluskuntalehtien ohella juhlan uutisoi näyttävästi etusivullaan kokoomuslainen *Uusi Suomi*. Sortovuosina myöntöväisyydenlinjaa edustaneen ja buurisotaan vakaumuksellisen kiihköttömästi suhtautuneen vanhasuomalislehden perillinen juhlisti nyt vapaaehtoisten muistoa paatoksellisella, menneen ajan sankarilegendaa vahvistaneella artikkelilla, julistaen samalla irtiotta rautavuosien aikaisista rasitteista: ”Ulkonaiset olosuhteet ovat estäneet meitä aikaisemmin julkisuudessa kunnioitustamme osoittamasta; tehkäämme se nyt, neljännesvuosisadan kuluttua”.⁷⁴

Hallituksen edustajina muistojuhlaa kunnioittivat läsnäolollaan puolustusministeri ja suojeluskuntain ylipäällikkö Lauri Malmberg sekä suojeluskuntain yliesikuntapäällikkö Per Zilliacus, joiden ohella puheenvuoroja käyttivät kirjailija Eirik Hornborg sekä historioitsija Einar W. Juvelius.⁷⁵ Molempien historianutkijoiden pitämien esitelmien myötä tilaisuus ja sen kunnioittamat vapaaehtoiset asettuivat osaksi ajan sotahistoriallista orientaatiota, mikä Juveliuksen kolme vuotta myöhemmin julkaiseman *Suomen sotahistorian pääpiirteiden* välityksellä pyrki luomaan suomalaisten taistelujentäyteisestä menneisyydestä keskeisen kansallisen identiteetintekijän.⁷⁶ Kuriositeettina voi huomioida juhlan muodostaneen yhdyssillan Juveliuksen edustaman suomalaiskansallisen historiankirjoituksen sekä Hornborgissa ruumiillistuneen ruotsinmielisyyden välillä. Siinä missä kuusi vuotta myöhemmin järjestetyt Lützenin taistelun 300-vuotisjuh-

lat synnyttivät kitkerän polemiikin kansallisissa painotuksissaan eronneiden suomen- ja ruotsinkielisten historiantutkijain välillä, kelpasivat buurisodan suomalaissoturit ruotsinkielisestä enemmistöstään huolimattakin yhdistäväksi symboliksi molempia kieliryhmiä edustaneille historioitsijoille.⁷⁷

Julkisen vallan siunauksen myötä saivat suomalaisvapaaehtoiset sijansa myös haku-teoksissa, ja Yrjö Karilaksen toimittama *Pikku Jättiläinen* sisällytti Suomen vapaustistelua käsitelleen kuvauksensa rinnalle tietoisuuden Etelä-Afrikassa taistelleista suomalaisista. Tavaksi tulleen käytännön mukaan katsaus totesi kenttäkornetti Flygaren suomalaiseksi.⁷⁸ Routavuosilta periytynyt ihailu buureja kohtaan säilytti asemansa poliittisessa retoriikassakin. Kesäkuussa 1936 Lapualla pitämässään, oikeistoradikalismia vastaan hyökänneessä ja pohjoismaista demokratiaa puolustaneessa puheessaan pyrki J. K. Paasikivi vieroittamaan maakuntalaisia ääriliikkeiden houkutuksista. Kokoomusjohtaja siteeraasi Etelä-Afrikan johtavaksi poliitikoksi ja kansainväliseksi valtiomieheksi kohonneen Jan Smutsin kansanvaltaisen järjestelmän puolesta esittämiä ajatuksia ja vetosi vapaudenrakkaudelle perustuneen pohjalaisten ja buurien yhteisen historiallisen perinnön velvoitteisiin.⁷⁹

Sankarimyytti ja historia

Sortokautisessa Suomessa syntynyt ja itseenäisyyden vuosina täydellistynyt sankaritaru buurien vapaustistelusta ja siihen osallistuneista suomalaisvapaaehtoisista osoittautui erääksi nuoren kansakunnan monipuolisimmin hyödyntämistä historiallisista myyteistä. Buuriromantiikka elähdytti routavuosien kansalaisaktivismia venäläistä sortovaltaa vastaan, palveli vuosisadanvaihteen maaseuturuotsalaista kansanvalistustoimintaa, sai sijansa vuoden 1918 punaisen vallankumouksen symboliikassa, liittyi osaksi voittoisan valkoisen Suomen perintöä, palveli kansallisen historiantutkimuksen pyrkimyksiä vastasyntyneen tasavallan itsetunnon kohottamiseksi ja kävi aseeksi suomalaisen demokratian esitaistelijoille poliittisia radikaaliliikkeitä vastaan.

Aikakautensa kontekstissa asettuivat buurisodan suomalaissoturit osaksi sekä buurisovaltain puolesta organisoitua monikansallista vapaaehtoisliikettä että helmikuun manifestin jälkeisen Suomen omien oikeuksiensa puolesta käymää taistelua ja sen kansainvälisiä, vertauskuvallisia ulottuvuuksia. Samalla Lindberg, Viklund ja Gustafsson kumppaneineen lukeutuvat pitkään, historialliseen sarjaan ulkomaisiin konflikteihin syystä tai toisesta vapaaehtoisina osallistuneita suomalaisia. Ketju ulottuu Garibaldin joukoissa taistelleesta Herman Liikasesta aina Bosnian sodassa vapaaehtoisina palvelleisiin suomalaisnuorukaisiin asti. Buurien puolesta sotineet suomalaiset tekee ainutlaatuisiksi se, että he olivat paitsi niitä harvoja ja valittuja, jotka onnistuivat lunastamaan itselleen sankarimaiseen vanhassa kotimaassaan, myös ainoita, jotka kohosivat legendan asemaan ilman että itse edes varsinaisesti alunperin toivoivat sitä. Luul-

69. *Boerer och engelsmän* (1905), 93. Ks. Myös Jakob Näs (1906) *Österbottningarna i Boerkriget*, Valan: Album utgifvet af Studentföreningen U. V. II., Frenckllska Tryckeri-Aktiebolaget, Helsingfors, 101–110.

70. *Boerer och engelsmän* (1905) 95. Kursivointi alkuperäinen.

71. Lowry (1999) 47.

72. Jussi Lappalainen (1981) *Punakaartin sota I, Punaisen Suomen historia 1918*, Punakaartin historiakomitea, Valtion painatuskeskus, Helsinki, 109, 155.

73. Väinö Linna (1996) *Täällä Pohjantäiden alla*, juhlapainos, Suuri Suomalainen Kirjakerho Oy, WSOY, Porvoo, 157, 513. Ensimmäinen painos WSOY, 1959–1962.

74. *Uusi Suomi*, 'Suomalaiset buurisodassa', 11.12.1924. Ks. myös mm. *Svenska Skyddskåristen* n:o 34, 'Boerkrigets kvartsekelminne', 2.12.1924.

75. *Uusi Suomi*, 'Magersfonteinin taistelun 25-vuotisjuhla', 12.12.1924.

76. Päiviö Tommila (1989) *Suomen historiantutkimuksen tutkimuksen historia*, WSOY, Porvoo, 183–184.

77. Max Engman (1990) 'Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Ruotsinkielisestä historiantutkimuksesta Suomessa', teoksessa *Historia Nyt: näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*, toim. Pekka Ahtiainen et al., WSOY, Porvoo, 56–57.

78. *Pikku Jättiläinen: tietokirja nuorisolle, muistikirja aikuisille, ohjekirja opiskelijoille* (1938), toimittanut Yrjö Karilas, viides painos, WSOY, Porvoo, 254.

79. 'Vapaus', puhe Kansallisen Kokoomuspuolueen juhlassa Lapualla kesäkuun 21. päivänä 1936, julkaistu teoksessa *Paasikiven linja: Jubo Kusti Paasikiven puheita ja esitelmiä vuosilta 1923–1942*, WSOY, Porvoo (1956), 110–111.

tavastikaan ei ollut sattumaa, että vuosisadan alun Suomi muisti Etelä-Afrikassa taistelleita maanmiehiään silti etupäässä näiden vankeusaikaisten kärsimysten vuoksi. Kotimaan silmissä kunniakas tappio legitimoiki käydyn sodan paremmin kuin turmiollinen voitto.

Yli sata vuotta myöhemmin ovat buurisotaan osallistuneet suomalaiset sekä näiden maine jääneet menneisyyteen. Nykynäkökulmasta ei Magersfonteinin kentällä kohoava, erämaan hiekan ja tuulen kuluttama muistopaasi kerro enää niinkään sankaruudesta, urheudesta tai pienten kansain itsenäisyystaistelussa saavutetusta kunniasista, vaan ainoastaan muutamasta etäisestä, jos kohta muistamisen arvoisesta ihmiskohdalosta. Kuluneesta ajasta huolimatta ovat siirtolaisuus, sodat ja suurvaltapolitiikka säilyneet luonteeltaan kuitenkin muuttumattomina. Oman aikamme vierailta rintamilla taistelleet vapaaehtoisotilaat, saarivankiloihin teljettyjen sotavankien ahdinko, kansainvälinen sodanvastainen liike ja sen hallitsevain suurvaltain menettelylle osoittama tuomio sekä taistelukentillä saavutettujen voittojen sortuminen pitkään, jatkuvaan sisosotaan eivät luonteeltaan sanottavastikaan eroa yli sadan vuoden takaisista tapahtumista. Yhtäläisyydet huomioiden voi buurisodan, siihen osallistuneiden suomalaisten sekä näiden ympärille muotoutuneiden myyttien läpikäynnin katsoa edesauttavan myös nykypäivän tapahtumien tarkastelemista syvällisemmästä, historiallisesta perspektiivistä.

TUOMAS HOPPU

Lojaalisuus Venäjää kohtaan ensimmäisen maailmansodan aikana

Ensimmäisen maailmansodan alussa 1914 oli vielä mahdollista korjata suomalaisten ja venäläisten sortovuosina kärjistyneitä suhteita. Suomessa oli aitoa lojaalisuutta varsinkin tavallisen kansan keskuudessa, kun sen sijaan sivistyneistö asettui tukemaan Venäjää lähinnä taktisista syistä: toivottiin autonomian palauttamista. Venäjä ei kuitenkaan palkinnut Suomen lojaalisuutta tasoittain näin tietä jääkäri liikkeelle ja muille itsenäisyyspyrkimyksille.

■ Ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjän armeijaan värväytyi yli 700 suomalaista vapaaehtoista, joista yli 600 lopulta palveli emämaan sotavoimissa. Heistä yli 100 valmistui upseereiksi loppujen palvellessa pääasiassa rivimiehinä. Myös muutamia lääkäreitä sekä Suomen sotaväen lakkauttamisen yhteydessä eronneita upseereita värväytyi ammatillisista syistä vapaaehtoisiksi. Sortovuosien ilmapiirissä näin laaja toiminta Venäjän hyväksi vaikuttaa yllättävältä. Väistämättä nousee esiin kysymys siitä, kuinka lojaalisia suomalaiset oikeastaan olivat ensimmäisen maailmansodan aikana.

Suomen itsenäistyminen Venäjästä ei ollut yksiselitteisen loogisen kehityksen tulosta vaikka erityisesti itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä – ja toisinaan vieläkin – näin on esitetty. Tämän näkemyksen mukaan venäläisten sortovuosina tekemät hyökkäykset suomalaisten oikeuksia vastaan synnyttivät itsenäisyyspyrkimykset, jotka ensimmäisen maailmansodan luomassa suotuisassa tilanteessa johtivat itsenäisen Suomen syntyyn. Kuvaus on kuitenkin liian mustavalkoinen, sillä useiden suomalaisten mielissä määrätynlainen lojaalisuus Venäjää kohtaan eli vahvana aina syksyyn 1914

saakka, keisarikuntaa Gustaf Mannerheimin tavoin vuosikymmeniä palvelleiden keskuudessa jopa vielä tämän jälkeenkin.

Maailmansota ja Suomi

Maailmansodan alussa Suomi julistettiin sotatilaan, joka merkitsi maan siviilihallinnon alistamista sotilasjohdon määräysvaltaan. Sodan alussa venäläisten sotilasviranomaisen toiminta oli kaikin puolin korrektia. Liikekannallepanossa pieni joukko Venäjän armeijan reserviin kuuluneita suomalaisia – pääasiassa Suomen sotaväen lakkauttamisen jälkeen venäläisissä yksiköissä palvelleita upseereita – kutsuttiin aseisiin. Venäläiset toimivat voimassa olleiden lakien mukaisesti eivätkä upseeripulastaan huolimatta yrittäneet mobilisoida esimerkiksi Suomen lakkautetun sotaväen upseereita.¹

Venäjällä palvelleet suomalaiset aktiiviupseerit sekä heidän reservistä sotaan kutsutut kollegansa puolestaan ryhtyivät kuuliaisesti toteuttamaan sotilastehtäviänsä siitä huolimatta, että kaikkia ei Venäjän riveissä palveleminen enää sortovuosien ilmapiirissä miellyttänyt. Ainoastaan senaatin kielenkääntäjä, alikapteeni Oskar von Schoultz jätti noudattamatta liikekannallepanomääräystä, mutta hänenkin kieltäytymisensä perusteena on väitetty olleen uskonnollinen vakaumus. Sotaoikeus tuomitsi Schoultzin vankilaan sekä menettämään aatelisarvonsa.²

Senaatti velvoitti virkamiehiä auttamaan kaikin keinoin Venäjän armeijan liikekannallepanoa, ja virkamiehet sekä kunnalliset luottamushenkilöt täyttivätkin tehtävänsä lojaalisti. Voidaan jopa sanoa, että muutama varsin isänmaallisiksi tunnustetut suomalaiset osoittivat niin huomattavaa yhteistyöhalua, että se todennäköisesti jopa ylitti ne vaatimukset, joita senaatti heille asetti. Se, että nämä henkilöt uskalsivat tehdä näin varsin avoimesti, vieläpä sortovuosien ilmapiirissä, viittaa siihen, että aivan sodan alussa Suomessa vallitsi jopa poikkeuksellisen suuri myötämielisyys Venäjän sotaponnistuksia kohtaan.³

Virkamiesten ja kunnallisten luottamushenkilöiden lojaalisuudella oli myös kan-

san massojen tuki. Jopa koko sortokauden hyvin kielteisesti Venäjään suhtautuneen sivistyneistön keskuudessa myötäiltiin Venäjän sotaponnisteluja ja ilmaistiin vilpittöntä auttamisen halua. Tampereella kaupungin sivistyneistön huomattavimmat naisetustajat kokoontuivat 8. elokuuta 1914 kaupungintalolle perustamaan yhdistystä hätäkärsivien ja haavoittuneiden hyväksi. Tilaisuuden avajaisiksi tohtori Anna Wikander lausui mm. seuraavaa:

”On myös mahdollista, että sodan laineet tulevat ulottumaan meidänkin rannoillemme asti ja silloin on aivan luultavaa, että Tampereelle tullaan lähettämään haavoittuneita hoidettaviksi. Näiden mahdollisuuksien varalta tulisi Tampereen naisten ryhtyä vakaviin toimenpiteisiin, ollaksemme valmiita täyttämään niitä velvollisuuksia, joita meiltä voidaan vaatia, ja joiden täyttämiseen jokainen meistä varmaan ilolla ryhtyykin.”⁴

Sortovuosina Suomen oma sotaväki oli vuoteen 1905 mennessä lakkautettu, ja sen jälkeen vain harvat suomalaiset olivat astuneet sotapalvelukseen. Vuoden 1905 jälkeen vain noin parikymmentä suomalaista oli ennen maailmansotaa liittynyt Venäjän armeijaan. Heistä osa oli päässyt kadettikouluihin tai sotaopistoihin opiskelemaan, osa värväytynyt vapaaehtoisesti venäläisiin sotilasyksiköihin. Viimeksi mainittuihin – tavallisesti Venäjän armeijan Suomeen sijoitettuihin yksiköihin – liittyivät sekä upseerin uralle aikoneet sivistyneistön edustajat että muutammat tavallisen kansan riveistä lähtöisin olleet suomalaiset.⁵

1. Tuomas Hoppu (2005) *Historian unohtamat. Suomalaiset vapaaehtoiset Venäjän armeijassa I. maailmansodassa 1914–1918*, Tampere, 30. Artikkelin perustuu pääosin mainittuun väitöskirjaan.

2. Tor Carpelan ja L. O. Th. Tudeer *Helsingin yliopisto. Opettajat ja virkamiehet vuodesta 1828 II*, Helsinki, 861.

3. Hoppu (2005) 34–35.

4. Ptk. ”Yhdistys hätäkärsivien ja haavoittuneiden hyväksi Tampereella sodan aikana” kokouksesta Tampereella 8.8.1914. Mainitun yhdistyksen arkisto, TKA.

5. Lukumäärä perustuu osittain kirjallisuudessa, osittain arkistolähteissä esille tulleisiin mainintoihin. Katso myös Hoppu (2005) 42.

Vapaaehtoisia Venäjälle

Maailemansota herätti suomalaisissa aluksi suurta innostusta. Koska suomalaiset tiesivät, että vapaaehtoisia oli rauhan aikana kelpuutettu venäläisiin joukko-osastoihin, sadat suomalaiset pyrkivät sodan alussa värväytymään Suomeen sijoitettuihin venäläisiin tarkka-ampujarykmentteihin. Tarkka-ampujarykmenttien päällystöllä ei kuitenkaan ollut ohjeita siitä, miten suomalaisten kohdalla tuli menetellä, joten yksiköt kääntivät vapaaehtoiseksi pyrkineet takaisin.⁶

Venäjän sotilasviranomaiset olivat torjuvasta asenteestaan huolimatta kuitenkin kiinnostuneita suomalaisista vapaaehtoisista. Alkuvaiheessa kiinnostus johtui ensisijassa sotilaallisista syistä: venäläisillä oli Suomessa vähän joukkoja torjumassa odotettavissa olevaa saksalaisten mairinnousua. Kun venäläisillä oli myös pulaa tulkeista, he pelkäsivät joutuvansa vaikeuksiin puolustaessaan aluetta, jonka väestön kanssa he eivät kyenneet kommunikoiimaan ja jonka maasto-olosuhteisiin he olivat varsin huonosti perehtyneet. Suomeen sijoitetun 22. Armeijakunnan komentaja, kenraali A. von der Brincken halusikin saada suomalaisia vapaaehtoisia joukkoihinsa näitä ongelmia lievittämään.⁷

A. von der Brincken pyysi ja sai kenraalikuvernööri Seynin tuen suunnitelmalleen hyväksyä joukkoihinsa suomalaisia vapaaehtoisia. Kenraali arveli vapaaehtoisten lähentävän suomalaisia ja venäläisiä toisiinsa sekä myös lisäävän väestön myötätuntoa venäläisiä sotajoukkoja kohtaan.⁸ Hän siis pyrki vahvistamaan suomalaisten lojailisuutta. Seynin puolestaan on arveltu jopa pyrkineen peittelemään suomalaisten lojailisuuden ilmaisuja, mutta vapaaehtoisten värväystä hänkään ei vastustanut. Mahdollisesti hän piti ajatuksesta, että suomalaisia sijoitettaisiin venäläisiin sotilasyksiköihin. Juuri tätä venäläisten pyrkimystä suomalaiset olivat ensimmäisen sortokauden asevelvollisuuslain yhteydessä niin kiivaasti vastustaneet.⁹

Venäjän sotilasviranomaiset pyrkivät edelleen toimimaan voimassa olleiden säästösten mukaan. Koska Venäjän sotaministerin Vladimir Suhomlinovin sodan alussa

antama määräys vapaaehtoisten ottamisesta ei ulottunut Suomeen, 22. Armeijakunta ryhtyi yhteistyössä Pietarissa olevien 6. Armeijan elimien kanssa laatimaan säädöksiä suomalaisten vapaaehtoisten hyväksymiselle. Tämä vei kuitenkin oman aikansa, ja sillä välin asia eteni hallinnollista tietä Venäjän korkeimmalle johdolle saakka.¹⁰

Maailemansodan alussa Suomen lehdistössä julkaistiin uutisia, joissa kerrottiin Venäjän upseerikouluihin otettavan uusia oppilaita. Seurauksena oli kyselyjen tulva läänien kuvernööreille sekä kenraalikuvernööreille. Viranomaisen asiantuntemus ei riittänyt suomalaisten ylioppilaiden ja oppikoululaisten tiedusteluihin vastaamiseen. Neuvoa saadakseen kenraalikuvernööri F. A. Seyn kääntyi Venäjän sotaoppilaitosten yllhallinnon puoleen, ja ministerivaltiosihtööri Vladimir Markov kävi esittelynsä yhteydessä 26. elokuuta 1914 keskusteluja itse keisarin kanssa.

Ei ole tiedossa, oliko Markov aloitteen tekijä esittelynsä yhteydessä 26. elokuuta, mutta joka tapauksessa sekä hän että keisari Nikolai II olivat molemmat hyvin tietoisia varsinkin suomalaisen sivistyneistön upseerinuraa koskeneista kyselyistä. Keisaria oli asiasta informoinut ainakin sodan alussa Suomen kautta Venäjälle palannut suuriruhtinas Mihail Aleksandrovitš. Nikolai II myönsi mainitussa ministerivaltiosihtöerin esittelyssä suomalaisille luvan liittyä Venäjän armeijaan, ja asiaa koskeva tiedonanto julkaistiin suomalaisissa sanomalehdissä muutamia päiviä myöhemmin.¹¹

Käytännössä Nikolai II:n antama lupa ainostaan laillisti jo pienimuotoisena alkaneen vapaaehtoisten värväyksen. Helsingissä venäläiset sotilasviranomaiset olivat alkaneet hyväksyä suomalaisia armeijaan tavallisina sotilaina heti elokuun puolivälin jälkeen. Todennäköisesti tässä vaiheessa toimittiin sotaministeri Suhomlinovin vapaaehtoisia koskeneiden määräysten mukaisesti. Suomalaisten vapaaehtoisten hyväksymistä koskeneet viralliset ohjeet valmistuivat vasta syyskuun 1914 alkupuolella, mutta ne eivät merkittävästi eronneet Suhomlinovin alkuperäisistä sodan alussa antamista määräykestä. Ainoastaan venäjän kielen osaa-

mista koskeneita vaatimuksia kiristettiin, mutta tästäkin luovuttiin myöhemmin.¹²

Upseereita valmistaviin sotaopistoihin suomalaiset olivat voineet pyrkiä myös rauhan aikana, mutta syyskuun 1914 alussa viranomaiset saattoivat julkisuuteen sotaajan kursseja koskeneita hakuohjeita. Suomalaista sivistyneistöä houkutteli sotaopistoihin erityisesti se, että sota-aikana upseereita koulutettiin lyhennetyillä kursseilla. Vänrin arvo oli mahdollista saavuttaa ainoastaan neljä kuukautta kestävästä kurssin jälkeen.

Värväytymisen korkeasuhdanne vallitsi elokuun 1914 lopusta saman vuoden syyskuun puoliväliin. Vapaaehtoisista rivimiehistä enemmistö oli lähtöisin työväenluokasta. He aistivat ympärillään ilmapiirin, joka tarjosi runsaasti esimerkkejä myötämielisestä suhtautumisesta Venäjän sotaponnisteluihin: virkamiehet tukivat Venäjän armeijan liikekannallepanoa, lehdistö kirjoitti pääosin myötämielisesti Venäjästä, rautatieläiset saivat Venäjän viranomaisilta julkisen tunnustuksen liikekannallepanon menestyksellisestä suorittamisesta, Suomen Punainen Risti ja liikemiehet varustivat kenttäsairaaloita Venäjän rintamalle, Suomen kaupungit perustivat sairaaloita haavoittuneita varten ja ympäri maata kerättiin erilaisia lahjoja venäläisten sotilaiden hyväksi. Miksi ei olisi ollut hyväksyttävää liittyä Venäjän armeijaan myös vapaaehtoisina sotilaina?

Selvästi ilmenevä lojaalisuus kuitenkin vain mahdollisti vapaaehtoisten värväytymisen Venäjän armeijaan. Alueelliset erotkin olivat huomattavia. Valtaosa vapaaehtoisista tuli Uudeltamaalta tai Hämeestä. Venäläisiin kielteisesti asennoituneista Vaasan ja Oulun lääneistä vapaaehtoisia ei vastaavasti juuri löytynyt, ja Turun ja Porin sekä Viipurinkin läänit olivat suhteellisesti aliedustettuina. Todistettavasti myös ruotsinkieliset suhtautuivat suomenkielisiä torjuvammin vapaaehtoiseksi värväytymiseen.¹³ Ympäristön neutraalimpi suhtautuminen venäläisiin helpotti selvästi vapaaehtoiseksi lähtöä, mutta varsinaiset syyt värväytymiseen olivat kuitenkin yhteiskunnallisista oloista johtuvia.

Suurin osa rivimiehistä oli lähtöisin yh-

teiskunnan alemmista sosiaalisista ryhmisistä. He toivoivat, jos eivät välttämättä pysyvää parannusta asemaansa, niin ainakin pääsevänsä pakoon maailmansodan aiheuttamaa massatyöttömyyttä. Pessimismiin oli syynsä, sillä nämä työläiset olivat tottuneet jo normaalivuosinakin talvityöttömyyteen. Upseereja valmistaviin sotaopistoihin kirjoitautuneiden sivistyneistön edustajien tärkeimpänä motiivina oli uran luominen. Kaikki eivät suinkaan olleet kiinnostuneita varsinaisesta sotilasurasta, vaan uskoivat upseerin arvon tarjoavan rauhan tullessa tiettyjä mahdollisuuksia myös siviiliuralla etenemiseen.¹⁴ Suomen Kadettikoulun entiset upseerit tarjosivat hyvän esimerkin tässä suhteessa.¹⁵

Uran luomiseen liittyneet syyt olivat myös kestävin peruste vapaaehtoiseksi värväytymiselle. Lojaalisuuden kärsittyä lopulta haaksirikon ja sotainnon muutenkin laannuttua harvaksi käyneiden vapaaehtoisten tavallisin motiivi oli juuri uran luominen. Vapaaehtoisten joukossa tämä näkyi siten, että työläisten alkurynnäköön mentyä ohi suuri osa värväytyneistä oli nimenomaan sotaopistoihin kirjoitautuneita sivistyneistön edustajia.¹⁶

Miksi lojaalisuutta esiintyi?

Jukka-Pekka Pietiäisen mukaan äkillistä julkista lojaalisuuden puuskaa sodan alussa ei pidä tulkita niin, että suomalaisten tunteet emämaata kohtaan olisivat muuttuneet lämpimämmiksi, vaan pikemminkin tilannearviosta, jonka mukaan entinen mielenosoituspolitiikka oli vaarallista, koska viranomaisilla oli sotatilan aikana käytettävissään

6. Hoppu (2005) 42.

7. Hoppu (2005) 48.

8. Hoppu (2005) 48.

9. Pertti Luntinen (1985) *F. A. Seyn. A Political Biography of a Tsarist Imperialist as Administrator of Finland*. Jyväskylä, 238; Hoppu (2005) 52.

10. Hoppu (2005) 49.

11. Hoppu (2005) 44, 49, 52.

12. Hoppu (2005) 45, 51.

13. Hoppu (2005) 74–77, 129–130.

14. Hoppu (2005) 72, 87–88.

15. Veli-Matti Syrjö (2003) *Haminan kadetit maailmalla, Keisarillinen Suomen kadettikoulu 1812–1903*. Jyväskylä, 250, 288.

16. Hoppu (2005) 73.

tehokkaita keinoja niskuroinnin estämiseksi.¹⁷ Tulkinta siitä, että suomalaisten ja venäläisten suhteet eivät olisi muuttuneet lämpimämmiksi on oikea, mutta varsinainen perustelu on toinen kuin Pietiäinen esittää. Pertti Luntisen mukaan Venäjän kostotoimia oli tietenkin varottava, mutta ennen kaikkea suomalaiset laskelmoivat, että uskollisuutta osoittamalla Venäjä saataisiin muuttamaan politiikkaansa. Näitä toiveita lisäsi Venäjän armeijan ylipäällikön sodan alussa puolalaisille antama julistus, jossa luvattiin parannusta heidän asemaansa sekä kansan jälleenyhdistymistä Venäjän suojeluksessa.¹⁸

Suomalaisten ja venäläisten keskinäiset suhteet eivät olleet maailmansodan puhkeamisen myötä muuttuneet paremmiksi ainakaan suomalaisen sivistyneistön osalta, se pelkäsi edelleen tulevaisuuden mahdollisuuksiensa kaventumista venäläistyvässä Suomessa. Lojaalisuutta osoittamalla toivottiin kuitenkin venäläisten yhdenmukaistamistoimien päättymistä ja paluuta autonomian aikaan, joka olisi turvannut Suomen sivistyneistön edut. Samalla suomalaiset sanomalehdet nauttivat päästessään heti sodan alussa näpäyttämään vihattuja panslavisteja, jotka olivat väittäneet Suomessa puhkeavan kapinan heti kun Venäjä joutuisi sotaan. ”Missä on sitten se kapina, jonka lorua täällä on levitetty”, *Uusi Suometar* kysyi ivallisesti 9. elokuuta 1914.

Poliittisten suhteiden ennallaan pysymisestä todistaa myös se, että suomalaiset poliitikot eivät ilmaisseet julkisesti tukeaan Venäjälle. Ainoa poikkeus oli suomalaisen puoleen entinen senaattori August Hjelt, joka kuitenkin vetosi ainoastaan haavoittuneiden sotilaiden auttamisen puolesta. Hjeltkin perusteli lausuntoaan nimenomaan sillä, että haavoittuneiden hyväksi toimimalla voitaisiin osoittaa venäläisten epäilykset suomalaisten epälojaalisuudesta vääriksi.¹⁹

Koko elo- ja syyskuun 1914 suomalaisten toiminta haki rajojaan. Punnittiin sitä, mitkä lojaalisuuteen viittaavat toimet olivat sallittuja ja mitkä eivät. Elokuun 1914 puolivälissä alkoi nuorsuomalaisen puolueen keskuudessa liikkua huhuja suunnitelmasta perustaa suomalainen vapaaehtoisjoukko. Hankkeen takana oli Bobrikovin aikana

passiivisen vastarinnan johtajiin kuulunut nuorsuomalainen vakuutusjohtaja V. A. Lavonius.

Lavonius tavoitteli jopa 100 000 miehen suuruisen sotajoukon perustamista ja olisi halunnut julkaista suunnitelman omissa nimissään sanomalehdissä. Lavoniuskaan ei varsinaisesti halunnut osoittaa lojaalisuutta Venäjälle, vaan perusteli sotajoukon muodostamista lähinnä odotettavissa olevalla saksalaisten mihinnoisella. Aktiivisemmalla osallistumisella valtakunnan puolustukseen suomalaisilla olisi myös vankemmat perusteet vaatia autonomian täydellistä palauttamista. Nuorsuomalainen puolue Eero Erkon ja K. J. Ståhlbergin johdolla vastusti kuitenkin ehdotusta nimenomaan siksi, että se olisi heidän mielestään tarjonnut Venäjälle konkreettisen mahdollisuuden todistella ulkomaille suomalaisten lojaalisuutta. Sitä ei voitu sallia, koska Venäjä ei ollut vielä tehnyt mitään myönnytyksiä Suomelle. Lavonius joutuikin lopulta taipumaan puoluejohdon vaatimukseen asian hiljaisesta haittaamisesta.²⁰

Syyskesästä 1914 lähtien sivistyneistön keskuudessa liikkui jatkuvasti huhuja siitä, että Venäjä muuttaisi politiikkaansa Suomea kohtaan.²¹ Nämä huhut ruokkivat lojaalisuutta, mutta loputtomiin ne eivät voineet sitä ylläpitää. Sodan alusta lähtien lojaalisuutta oli tukenut myös toinen tekijä: yle-

17. Jukka-Pekka Pietiäinen (1986) *Rudolf Holsti. Lehtimies, tiedemies, poliitikko 1881–1919*, Espoo, 193.

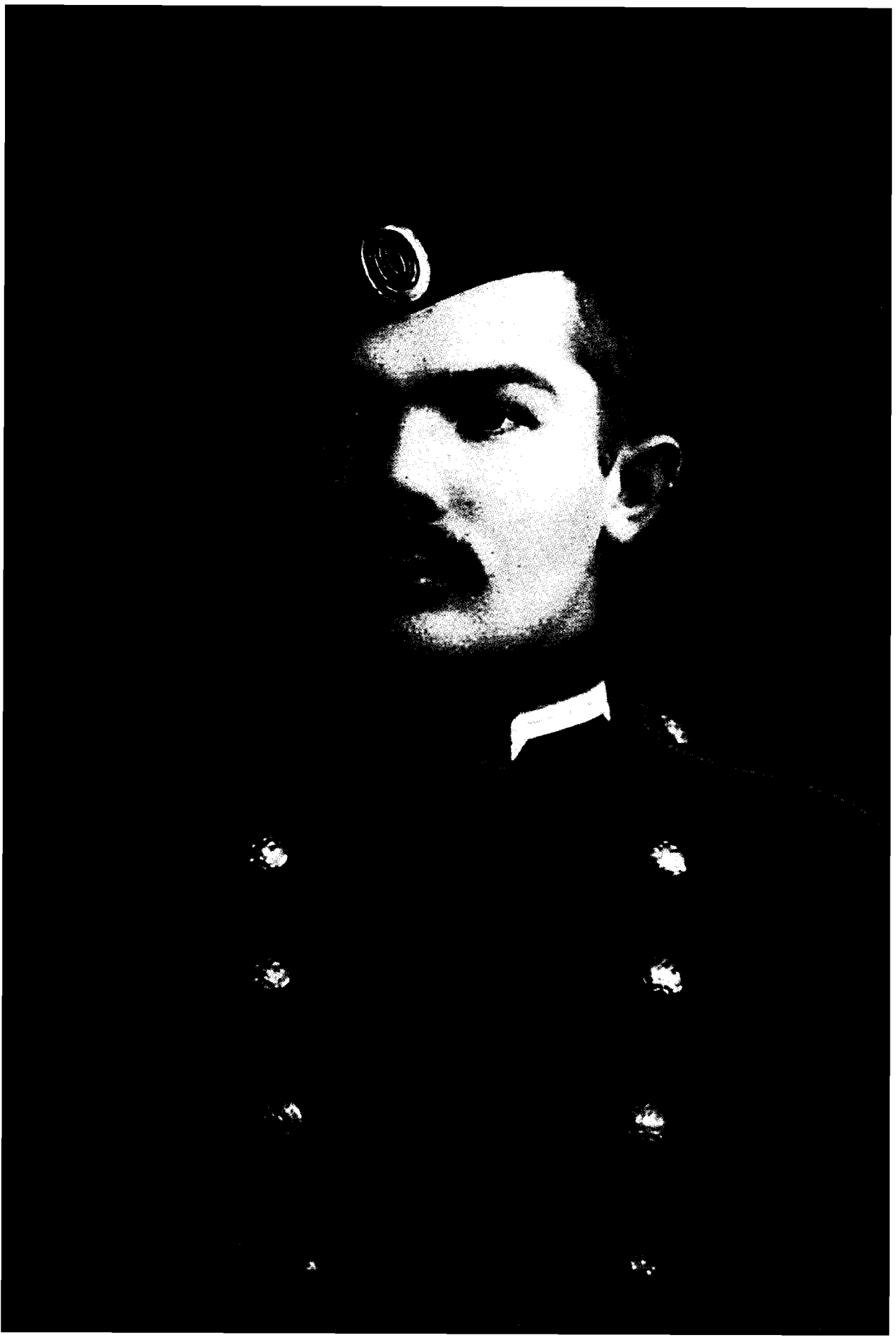
18. Pertti Luntinen (1992) 'Itsenäisajatus itää roudan alla', *Itsenäistymisen vuodet 1917–1920. Osa 1. Irti Venäjästä*, Helsinki, 128.

19. 'Meilläkin toimintaan.' *Uusi Suometar* 19.8.1914.

20. Hoppu (2005) 46–47.

21. Esimerkiksi Arvi A. Karisto (2000) *Punaista ja mustaa*, Hämeenlinna, 93.

Seur. sivu: Kurulainen Yrjö Hive, kansakoulun opettajan poika, liittyi ensimmäisen maailmansodan aikana Venäjän armeijaan ja on tässä kuvassa Kazanin sotaopiston junkkerin asussa. Useimpien muiden suomalaisten vapaaehtoisten tavoin hänenkään väräytymisensä ei varsinaisesti johtunut lojaalisuudesta Venäjää kohtaan. Suvun perimätiedon mukaan hän olisi itse halunnut opiskella maataloutta, mutta lähti isänsä tahdon mukaisesti sotaopistoon syksyllä 1914.

nen usko Venäjän ja sen liittolaisten voittoon. Saksaa vastassa oli vahva ympärysvaltojen liittoutuma, johon Venäjän ohella kuuluivat suurvalloista Iso-Britannia ja Ranska. Sotasensuurin toteuttaminen lehdistössä syksyllä 1914 vahvisti uskoa ympärysvaltojen voittoon, koska vain venäläisille suotuisat uutiset pääsivät julkisuuteen. Suomalaiset tukivat Venäjää myös siksi, että pelättiin saksalaisten mihin nousua ja sen aiheuttamia tuhoja. Esimäkiä tästä oli saatu heti sodan alussa Hangossa ja Tammissaareissa, jossa venäläiset olivat mihin nousun pelossa hävittäneet strategisia kohteita.²²

Lopulta usko Venäjän politiikan muutokseen hiipui. Myös mihin nousun uhka alkoi tuntua epätodennäköiseltä. Lojalisuudelta – oli se sitten todellista tai osittain keinotekoista, kuten kenraalikuvernööri Seynkin epäili – romahti perusta. Tämän suomalaisten mielipiteenmuutoksen ensimmäiset oireet on ajoitettavissa todennäköisesti jo syyskuun lopulle. Vapaaehtoisten värväytyminen Venäjän armeijaan romahti nopeasti jo syyskuun 1914 puolivälin jälkeen. Tähän on nähty suurimmaksi syyksi juuri yleisessä mielipiteessä tapahtunut muutos. Venäläisen hallinnon harjoittama politiikka hillitsi suomalaisten lojalisuutta: sanomalehtiä sakotettiin ja jopa lakkautettiin, sensuuria kiristettiin ja santarmien valtuuksia lisättiin. Myös kuvernöörin toimintaan oltiin tyytymättömiä.²³

Tampereen suomalaisen yhteiskoulun rehtori Kaarlo Tiililä kirjasi 2. lokakuuta 1914 päiväkirjaansa: "Kaikenlaisia huhuja kulkee siitä, kuinka ihmisiä on joutunut kiinni verrattain vähäpätöisistäkin rikkomuksista, joita on pidetty valtiollisesti vaarallisina". Venäläisen hallinnon virkavaltaisuus ja epäluuloinen suhtautuminen suomalaisia kohtaan kasvatti tyytymättömyyttä. Rehtori Tiililäkin joutui 19. lokakuuta käymään Tampereen poliisimestarin luona selvittämässä koulunsa riittämätöntä juhla-valaistusta ja vaatimatonta liputusta yleimältä taholta määrätynä juhlapäivänä.²⁴

Viattomimmiksi katsotuissa asioissa, kuten haavoittuneiden auttamisessa ja myös venäläisen sotaväen varustamisessa erilaisilla vaatetarvikkeilla, suomalaiset olivat

valmiit auttamaan emämaata varsin pitkään. Näyttäisi siltä, että tämä etupäässä humanitaariseksi katsottava toiminta jatkui verrattain suurella innolla vuoden 1914 loppuun saakka. Poliittisesti arkaluonteisemmissa asioissa – joihin myös vapaaehtoisten värväytyminen Venäjän armeijaan kuului – lojalisuus hiipui venäläisten pakko-toimien myötä viimeistään syyskuun 1914 loppupuolella.²⁵ Suomalaisille jäi entisen lojalisuuden sijaan vaihtoehtoiksi passiivinen odottaminen tai aktiivinen toiminta. Jääkäri liikkeen synnyn ajoittuminen juuri tähän ajankohtaan sopii hyvin kokonaiskuvaan.

Suomalaisten myönteinen suhtautuminen Venäjän sotaponnisteluihin maailmansodan alussa oli siis ainakin sivistyneistön osalta pääasiassa tarkoitushakuista toimintaa omien päämäärien saavuttamiseksi. Kuitenkin siinä oli varsinkin sodan ensimmäisten viikkojen aikana vilpittömiäkin lojalisuuden osoituksia, joissa tavallisen kansan lisäksi myös sivistyneistö oli mukana. Jälkeenpäin on sen sijaan virheellisesti esitetty, että lojalisuuden takana olisivat olleet Suomen teollisuuspiirit, jotka hyötyivät Venäjästä sen tekemien sotatarviketilauksen ansiosta. Myöhemmin sodan aikana tämä saattoi pitää paikkaansa, mutta lojalisuuden vahvimpana aikana elo-syyskuulla 1914 asiat olivat toisin. Silloin Suomen teollisuus joutui sodan vuoksi ankarasti supistamaan tuotantoaan eikä se hyötynyt millään tavoin emämaan sodankäynnistä.²⁶

Traagisin seuraus lojalisuudesta oli satojen vapaaehtoisten värväytyminen Venäjän armeijaan. Traagista se oli erityisesti siksi, että vapaaehtoisista joka neljäs ei koskaan palannut sotaretkeltään. Venäjän ja Japanin välillä vuosina 1904–05 käydyin sodan synnyttämän vapaaehtoisuuden perusteella voidaan tosin päätellä, että kokonaan vapaaehtoiseksi värväytymistä ei olisi estänyt edes suomalaisten sortovuosina osoittaman mielenosoituksellisen vastarintapolitiikan jatkaminen vielä maailmansodan alussa. Kuitenkin se olisi todennäköisesti supistanut useihin satoihin noussutta vapaaehtoisuutta huomattavasti.

Vapaaehtoisten lojaalisuus

Venäjän armeijan vapaaehtoisten motiiveissa uskollisuus Venäjää kohtaan ei ollut tärkeä syy värväytymiseen. Rivimiesvapaaehtoisista tuskin moni edes oli poliittisesti erityisemmin valveutunut, vaan suurimmalla osalla heistä olivat tärkeimmällä sijalla jokapäiväiseen toimeentuloon liittyvät asiat. Huomattava osa rivimiehistä oli myös aiemmin tuomittu rikoksista, joten varsinkaan näillä tuskin oli erityisen lämpimiä tunteita valtiovaltaa kohtaan, käsittivät he sen siten suomalaiseksi tai venäläiseksi. Vain muutamat vapaaehtoiset tai värväytymistä suunnitelleet henkilöt olivat olleet suoranaissessa yhteistyössä venäläisen hallinnon kanssa ennen värväytymistään.²⁷

Upseerikoulutukseen hakeutuneen sivistyneistön osalta oli todennäköisesti vielä vähemmän kyse lojaalisuudesta Venäjää kohtaan. Itse asiassa voidaan osoittaa osan vapaaehtoiseksi lähteneistä ylioppilaista ja oppikoululaisista suunnitelleen alun perin käyttävänsä saamaansa sotilaskoulutusta sopivan tilaisuuden tullen Suomen hyväksi Venäjää vastaan. Viattomimminkin motiivein upseerikoulutukseen hakeutuneet olivat lähes poikkeuksetta kansallismielisen suuntauksen kannalla.²⁸

Venäjän armeijan vapaaehtoisuus ei näin ollen ollut vastakkainen ilmiö sitä seuranneelle jääkäriliikkeelle, vaan jopa jonkinlainen heikko kajastus tulevasta. Tästä todistaa parhaiten se, että joko suoraan Venäjän armeijaan tai sen sotaopistoihin tiedetään pyrkineen 34 sellaista henkilöä, jotka myöhemmin siirtyivät Jääkäripataljoona 27:n riveihin Saksaan. Heistä yksitoista ehti myös palvella Venäjän armeijassa ennen jääkäriksi värväytymistään.²⁹ Pienin varauksin voidaan sanoi, että ensimmäinen taho, josta suomalaiset maailmansodan aikana hakivat sotilaskoulutusta irtautuakseen Venäjästä, ei ollut Ruotsi eikä Saksa, vaan itse emämaa Venäjä.

Sota-ajan upseerikoulutuksen saaneiden vapaaehtoisten halu uhrautua Venäjän puolesta oli vähäistä. Ensimmäisessä maailmansodassa kaikista Venäjän armeijassa palveleista suomalaisista upseereista suurimmat tappiot tulivat pitkään vakinaisessa palve-

luksessa olleiden, enemmän tai vähemmän venäläistyneiden henkilöiden osalle. Suomen Kadettikoulussa sotilaskoulutuksensa saaneiden – joiden joukossa toki oli myös näitä pitkään Venäjällä palvelleita aktiiviupseereita – suhteelliset tappiot maailmansodassa olivat selvästi pienemmät kuin ensiksi mainitun ryhmän.³⁰ Heidän lojaalisuutensa ei siis yltänyt samalle tasolle venäläistyneiden upseereiden kanssa.

Haminan kadetteihin sortovuodet olivat vaikuttaneet kenties syvemmin kuin muuhun suomalaiseen sivistyneistöön. Useille heistä sortovuodet merkitsivät upseerinuran päättymistä ja uuteen epävarmaan tulevaisuuteen siirtymistä. Haminan kadettikoulun käyneet upseerit olivat sortovuosien suurimpia häviäjiä. Heiltä odotettiin, että he seisoisivat lujina sortotoimia vastaan, kuten Veli-Matti Syrjö on todennut, ja he vastasivat tähän kutsuun. Kun suomalaisia tarkka-ampujarykmenttejä ensimmäisen sortokauden alussa lakkautettiin, vain noin joka kymmenes kadettiupseeri jatkoi palveluaan venäläisissä joukko-osastoissa.³¹ Muut jouduivat etsimään itselleen siviiliammatin.

Vaikka siis Venäjän palveluksessa maailmansodassa olleiden Haminan kadettien voidaan olettaa suurelta osin kantaneen opinahjonsa isänmaallista henkeä, on mielenkiintoista todeta, että heidän suhteelliset tappionsa – sotaan osallistuneista noin 10 % kaatui³² – olivat kuitenkin hieman maailmansodan aikana koulutettuja suomalaisia upseereita korkeammat. Sota-ajan pi-

22. Hoppu (2005) 32, 40–41.

23. Hoppu (2005) 41, 70, 126–128.

24. Paul Tiililä (2005) *Rehtorin päiväkirjat*, Vammala, 164–165.

25. Hoppu (2005) 128.

26. Hoppu (2005) 41, 117–119.

27. Santarmien kanssa yhteistyössä tiedetään olleen kahden vapaaehtoisen ja kolmen vapaaehtoiseksi lähtöä suunnitelleen henkilön. Hoppu (2005) 96–98, 108–109.

28. Hoppu (2005) 109–112.

29. Hoppu (2005) 109–110.

30. Tuomas Hoppu (2004) 'Maailmansodan rintamilla Venäjän sisällissotaan', *Suomalaiset ensimmäisessä maailmansodassa*, Helsinki, 29–30.

31. Syrjö (2003) 288.

32. Lars Westerlund (1997) *Polle. Den vinner som står ut två minuter längre på slagfältet. Generallöjtnanten Paul von Gerich 1873–1951. Del 2*, Helsingfors, 345.

akoulutuksen saaneiden vapaaehtoisten tappiot kaatuneissa jäivät alle 7 %:iin huolimatta siitä, että yleensä nuorempien upseerien tappiot ovat suuremmat kuin korkeamman sotilasarvon saavuttaneiden upseereiden, joihin entiset Haminankin kadetit lukeutuivat. Osa Haminan kadeteista sitä paitsi toimi sota-aikana selustatehtävissä, kun taas maailmansodan aikana koulutetut upseerit olivat etupäässä rintamaupseereita.³³

Sota-ajan upseerikoulutuksen saaneiden suomalaisten pienet tappiot todistavat siitä, että lojaalisuus Venäjää kohtaan ei ohjannut heidän toimintaansa. Tärkeämmällä sijalla oli sotilasarvosta jälkeinpäin saava hyöty sekä ainakin osalla joukosta ensisijainen pyrkimys toimia isänmaan hyväksi sodan jälkeen. Kaatuminen Venäjän armeijassa ei kuulunut näihin intresseihin. Vielä selvemmin sota-ajan upseereiden toiminta tulee esille verrattaessa heidän tappioitaan vapaaehtoisten rivimiesten tappioihin. Venäjän armeijassa suomalaisten rivimiesten tappiot olivat erittäin raskaat: lähes kolmasosa heistä ei koskaan palannut sotarekeltä Suomeen.³⁴

Suurista tappioista huolimatta rivimiestenkään kohdalla tuskin oli kyse mistään uskollisuuteen perustuvasta uhrautumisesta Venäjän hyväksi. Pikemminkin kyse oli yhtäältä siitä, että rivimiehet olivat upseeristöä enemmän sitoneet tulevaisuutensa Venäjään, ja toisaalta siitä, että sotilaille ei juuri ollut muita vaihtoehtoja kuin mennä sinne, minne käskettiin. Näissä olosuhteissa pitkä rintamapalvelu syksystä 1914 lähtien johti rivimiesten osalta pakostakin raskaisiin tappioihin, kun taas upseerit pystyivät halutessaan välttelemään pahimpia paikkoja.

Venäjään sitoutumisella tarkoitan tässä sitä, että mikäli rivimies aikoi saada sodasta toivomaansa hyötyä, hänen oli palveltava tunnollisesti. Sodassa kunnostautuminen avaisi mahdollisuuden kohota yhteiskunnan portaikossa. Yrjönristit ja -mitalit takasivat valtiolta eläkkeen, jonka suuruudesta eräillä suomalaisilla oli liiankin ruusuinen kuva.³⁵ Vapaaehtoiset olivat varmasti myös nähneet, miten entisiä Turkin sodan veteraaneja kun-

nioitettiin tai miten varsinkin aliupseereiksi Suomen omassa sotaväessä kohonneet henkilöt olivat usein saaneet parempia työpaikkoja.

Venäjän armeijassa vietettyjen vuosien myötä osa rivimiehistä epäilemättä kuitenkin tunsu jonkinlaista yhteenkuuluvuutta venäläisten sotilastovereidensa kanssa. Erityisesti kaartinyksiköihin päätyneiden vapaaehtoisten on arveltu tunteneet ylpeyttä kuulumisesta Venäjän armeijan cliittiin. Yhteiskunnan alemmista sosiaalisista kerroksista tulleille vapaaehtoisille tämä oli varmasti ensimmäinen kerta, kun yhteiskunta osoitti heitä kohtaan erityistä luottamusta. Maailmansodan taisteluissa suuri osa kaartilaisista maksoi sen luottamuksen takaisin verellään.³⁶

Aktiiviupseerien uskollisuus

Suomessa lojaalisuus Venäjää kohtaan hiipti nopeasti syksyn 1914 kuluessa. Varsinkin pitkään Venäjällä palvelleiden suomalaisten upseerien oli vaikea ymmärtää tätä. Tämän upseeriston tunnetuin edustaja oli sodan aikana kenraalin arvoon ylennyt Gustaf Mannerheim. Yli vuosi maailmansodan alkamisen jälkeen Mannerheim eli yhä ajatusmaailmassa, jonka muut suomalaiset olivat jo syksyllä 1914 hylänneet, koska Venäjä ei ollut tehnyt myönnytyksiä Suomen politiikassaan. Mannerheim uskoi yhä myönnytyksiin, mikäli Suomi vain osallistuisi aktiivisesti Venäjän sotaponnistuksiin.³⁷

Mannerheimin toiminta selittyi oman henkilökohtaisen lojaalisuuden lisäksi osittain sillä, että hän ei rintamalla palvellessaan ollut tietoinen Suomessa vallinneista mielialoista. Helmikuussa 1916 Mannerheim saapui ensimmäisen kerran lomalle Suomeen ja ehdotti Suomen kaartinpataljoonan viimeiselle komentajalle, eversti Nikolai Mexmontanille, että tämä asettuisi 200 000 miehen vahvuisen suomalaisen vapaaehtoisarmeijan perustamishankkeen johtoon. Mexmontan kuitenkin kieltäytyi, ja suomalaisen torjuvan vastauksen Mannerheim sai myös eräiltä muilta henkilöiltä, joiden puoleen hän lomansa aikana kääntyi.³⁸

Mannerheimin tavoin muutamat Venäjällä palvelleet upseerit – jotka myös tunsivat

huonosti yleisessä mielipiteessä tapahtuneen Venäjän vastaisen mielialan kasvun – tekivät samanlaisia yrityksiä suomalaisen vapaaehtoisjoukon perustamiseksi Venäjän armeijan yhteyteen. Nikolain ratsuväkiopistossa palvellut ratsumestari Karl Aejmelaeus-Äimä ehdotti vuodenvaihteessa 1916–17 suomalaisen legioonan muodostamista, ja keväällä 1917 everstiluutnantti Wilhelm Thesleff kannatti Suomen armeijan uudelleen muodostamista Venäjän tueksi.³⁹

Molempiin upseerien ehdotuksiin oli selvästi vaikuttanut maailmansodan aikana tapahtunut kansallisten yksiköiden perustaminen Venäjän armeijan yhteyteen. Suomesa näiden hankkeiden edellyttämää kiinnostusta ei kuitenkaan ollut. Lojalisuus ei ollut puhallettavissa uudelleen eloon edes maaliskuun 1917 vallankumouksen jälkeen, jolloin Venäjän väliaikainen hallitus palautti Suomelle autonomian. Suomessa alkoivat jo muutkin kuin aktivistit haikailla itsenäisyyttä. Itsenäisyydestä oli tulossa Venäjän romahduksen myötä reaali politiikkaa.

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen uudistetussa Suomen hallinnossa oli aluksi vielä tiettyjä kaikuja menneiltä autonomian ajoilta. Muutamiin lääneihin nimitettiin kuvernööreiksi entisiä Venäjällä palvelleita suomalaisia reservinupseereita, ja nämä yrittivät saada alaisikseen poliisimestareiksi mm. maailmansodan aikana upseereiksi koulutettuja vapaaehtoisia. Suomen hallintoa pyrittiin siis ainakin eräiltä osin rakentamaan miehistä, jotka olivat palvelleet emämaata lojaalisti maailmansodan aikana

ja jotka nyt saivat siitä palkkionsa. Juuri tähän sota-ajan upseerikoulutuksen saaneet vapaaehtoiset olivat alun perin pyrkineetkin. Mikäli Venäjän väliaikainen hallitus olisi ollut vahvempi, Suomen itsenäisyyskehitys olisi voinut pysähtyä tähän kesän ja alkusyksyn 1917 tilanteeseen. Siinä tapauksessa Suomen hallinto olisi saattanut joutua uudelleen Venäjällä palvelleiden, emämaahan enemmän tai vähemmän lojaalisti suhtautuneiden upseereiden käsiin.

Suomen historiassa ensimmäisen maailmansodan alku merkitsi käytännössä sortovuosien vastarintahengen jäämistä hetkelisest siivuun. Se oli yllättävä käänne, jota ruokkivat suomalaisten taktiset näkemykset sekä realististen vaihtoehtojen puuttuminen. Samalla se oli viimeiseksi jäänyt yritys palata autonomian aikaiseen suomalais-venäläiseen rinnakkaiseloon. Vasta tämän yrityksen kariutuminen venäläisten välinpitämättömyyteen teki lopullisesti tilaa suomalais-ten itsenäisyyspyrkimyksille sekä jääkäreille.

33. Hoppu (2005) 227.

34. Hoppu (2005) 227.

35. Hoppu (2005) 176.

36. Hoppu (2005) 225.

37. Stig Jägerskiöld (1965) *Gustaf Mannerheim 1906–1917*, Keuruu, 330–331.

38. N. Mexmontan (1929) *Ur fribetskrigetets förhistoria. Militära arbeten och planer i Stockholm 1917*, Helsingfors, 8–9.

39. *Etelä-Suomi* 16.1.1917; Wilhelm Thesleff (1919), *Upplivelser under krigsåren 1914–1918*, Helsingfors, 120, 122.

TIINA KIVINEN

Opettaako historia mitään?

Historia tarjoaa perspektiivin, jonka avulla voimme tarkastella asioita erilaisista näkökulmista ja asettaa niitä mittasuhteisiin, puntaroida vaihtoehtoja. Tällaisena apuvälineenä historia on vertaansa vailla. Sitä pitää vain opetella käyttämään ja ennen kaikkea sitä pitäisi malttaa käyttää.

■ Nykyhetki on menneisyyden tulos ja tulevaisuus mahdollinen menneisyyden asettamissa rajoissa. Nykypäivää ei voi ymmärtää eikä tulevaisuutta voi ennakoida muuten kuin arvioimalla ja puntaroimalla menneisyyttä. Tämä pätee niin tavallisiin ihmisiin kuin päätöksentekijöihinkin, poliitikkoihin ja valtiojohtajiin, jotka päätöksillään luovat uutta historiaa tulevien sukupolvien ihmeteltäväksi ja tulkittavaksi. Ei siis ole samantekevää millaisiin historiatietoihin päätöksenteossa nojaututaan ja miten menneisyyden tarjoamaa tietoa käytetään hyväksi.

Ihminen ei voi toimia ilman muistiaan niin kuin ei kansakuntakaan voi toimia ilman muistiaan eli tietoa menneisyydestään. Tutkimukset osoittavat, että historian käyttö päätöksenteossa on varsin yleistä. Vertaamalla uutta tilannetta johonkin aikaisempaan yhtäläisyyksiä etsien, uusi tilanne hahmottuu ja tulee ikään kuin tutuksi. Tutuksi tekeminen on erityisen tärkeää ulkopoliitikassa, jossa jo sananmukaisesti ollaan te-

kemisissä vieraiden valtioiden kanssa. Tutkimusten mukaan historiaan turvaututaankin erityisesti ulkopoliittisessa päätöksenteossa. Historia on merkittävä osa kansan identiteettiä, se kertoo keitä me olemme. Historiansa avulla kansa määrittelee paikkansa ja roolinsa muiden kansojen joukossa. Tämän määritelmän pohjalta toimitaan suhteessa muihin maihin ja kansoihin.

Se miten hyvin muistin ja historian varassa toimiminen tiedostetaan, puhumattaakaan siitä miten harkittua se on, onkin siten jo toinen asia. Tässä suhteessa tutkimustulokset historian hyödyntämisestä poliittisessa päätöksenteossa eivät ole kovin rohkaisevia. Historian määrällinen paljous, jos tällaista ilmaisuvoimaa voi käyttää, ja asioiden syy-seuraus-suhteiden monimutkaisuus tekevät historian hyödyntämisen monin tavoin ongelmalliseksi päättäjille. Kiireen ja poliittisten paineiden keskellä päätöksentekijät usein suoristavat historian mutkia: päättäjät turvautuvat usein ensimmäiseen mielikuvaan ja historialliseen yhtymäköhtaan, joka heidän mieleensä tulee eivätkä pysähdy analysoimaan tilannetta.

Hyvin usein päätöksentekijät turvautuvat myös uskomuksiin historian ”opetuksista”. Päätöksentekijän huoneentaulu tuntuu varoittavan ennen kaikkea saman virheen tekemisestä kahdesti. Huomio ja energia menevät helposti ainoastaan aiemmin tehtyjen ”virheiden” välttämiseen ja kokonaan vaille huomiota jää tilanteiden tarkempi erittely. Erittely ja jäsentely on kuitenkin ensiarvoisen tärkeää, sillä kahta täysin samanlaista tilannetta historiasta ei löydy. Kahta tilannetta verrattaessa pääpiirteet saattavat näyttää samoilta. Kiusallisia ovatkin juuri luke-

mattomat yksityiskohdat, joita historia on täynnä. Päätöksentekijän täytyy valita, mitkä yksityiskohdat hän ottaa huomioon ja mitkä jättää huomiotta. Yksi valitsee yhdet "faktat" päätöksensä tueksi, toinen toiset. Siihen loppuu pitävä pinta ja ollaan tulkinnallisuuden ja poliittisuuden liukkaalla jäällä.

Mukana suuressa kertomuksessa

Tällä hetkellä käydään vilkasta keskustelua siitä, onko Irak uusi Vietnam. Vietnam on yhdysvaltalaisille traumaattinen esimerkki historian "opetuksista", virheistä, joita ei missään nimessä pidä tehdä uudestaan. Vietnamin sodan "opetuksia" sovelletaan kiihkaasti Irakin tapahtumiin.

Tarina on tuttu: Vietnamin ja Irakin sotia verrataan. Löydetään historiallisia yhtäläisyyksiä ja eroja. Irak siis sekä on uusi Vietnam että ei ole – riippuen siitä mitä asioita painotetaan ja otetaan mukaan tarkasteluun. Historiasta tulee poliittinen lyömäase. Presidentti Bushin politiikan vastustajat näkevät Irakissa uuden Vietnamin virheineen helpommin kuin hänen politiikkansa kannattajat.

Päätöksenteko ja tehtyjen päätösten julkinen perusteleminen ovat jossain määrin kaksi eri asiaa. Historiaa käytetään argumentaatiokeinona poliittisessa puheessa perusteltaessa tehtyjä päätöksiä ja haettaessa niille oikeutusta ja yleistä hyväksyntää. USA:n presidenttien on todettu erityisen paljon viittaavan historiaan puheessaan. Onkin varsin vaikeaa löytää USA:n presidentin puhetta ilman viittausta maan "perustaja-isiin" tai itsenäisyysjulistukseen, tai ilman lainausta George Washingtonin, Thomas Jeffersonin tai Abraham Lincolnin puheista.

Ensimmäisessä virkaanastujaispuheessaan, vuonna 2001, nykyinen presidentti George Bush lähes ensi sanoikseen asetti itsensä osaksi "suurta kertomusta". Vapaasti suomennettuna presidentti Bush sanoi jotakin tähän tapaan: "Meillä on kaikilla paikkamme pitkässä kertomuksessa, jota nyt jatkamme, mutta jonka loppua emme näe. Se on kertomus uudesta maailmasta, josta tuli vanhan maailman ystävä ja vapauttaja, – – Se on Amerikan kertomus – kertomus haa-

voittuvaisesta ja erehtyväsistä kansasta, jota yli sukupolvien yhdistävät suuret ja kestävät ihanteet." Toisessa virkaanastujaispuheessaan noin vuosi sitten presidentti Bush jatkoi samaa teemaa sanoen: "Näiden ihanteiden levittäminen ja eteenpäin vieminen on se tehtävä, missio, joka synnytti kansakuntamme".

Kuinka moni suomalaisista muistaa, että Suomen itsenäisyysjulistus vuodelta 1917 mainitsee Suomen kansalla olevan erityinen tehtävä kansakuntana? Julistuksessa sanotaan, että "Suomen kansa tuntee syvästi, ettei se voi täyttää kansallista ja yleisinhimillistä tehtäväänsä muuten kuin täysin vapaana". Mikä tuo tehtävä on, sitä joutuu lukemaan hieman rivien välistä.

Ainakin presidenttejä kuunnellessa yhdysvaltalaiset vaikuttavat varsin historiatietoiselta kansalta. Yhdysvaltain itsenäisyysjulistusta vuodelta 1776 pidetään länsimaisen historian ensimmäisenä merkittävänä dokumenttina, joka kiteytti demokratian periaatteet. Yhdysvaltain voi katsoa alun perin syntyneen tiettyjen periaatteiden ja ihanteiden määrittelemänä. Amerikkalaisina ihanteina pidetään vapautta, oikeudenmukaisuutta ja tasavertaisuutta, joiden katsotaan toteutuvan demokratian kautta. Presidenttien suulla nämä periaatteet ja ihanteet oikeuttavat ja velvoittavat USA:n kansakuntana käyttäytymään tietyllä tavalla. Tällainen vetoaminen historiaan onkin historian käyttöä voimakkaimmillaan. Tutkimuksen kannalta on mielenkiintoinen se toiminnan kirjo, jota näillä ihanteilla ja periaatteilla voidaan perustella.

Yleisellä tasolla presidentti Woodrow Wilsonin (presidenttinä 1913–21) esimerkki osoittaa historian "helppokäyttöisyyden" poliittisessa argumentoinnissa ja tästä aiheutuvat monet mahdollisuudet ja vaarat. Wilsonin esimerkki todistaa ensinnäkin, ettei akateemisella, analyttisellä historiatiedolla ole paljon käyttöä poliittisessa vakuuttelussa, jossa pitää esittää yksi asia, kuten tehty päätös, ainoana oikeana, jotta sille saataisiin yleinen hyväksyntä. Wilson unohti varsin nopeasti jopa omat historianopetuksensa siirtyessään yliopistomaailmasta päivänpolitiikkaan. Professori Wilson oli sitä

mieltä, ettei USA vielä ollut valmis viemään demokratiaa muihin maihin, mutta presidentti Wilson saarnasi sitä lopulta tärkeimpänä päämääränään.

Historia houkuttaa poliittista puhujaa monista eri syistä. Täsmälleen samoista syistä on kuulijakunnan syytä olla varuillaan. Historia taipuu helposti kertomusmuotoon. Sotaa oikeuttaessaan, sekä itselleen että kansalaisilleen, Wilson turvautui suuressa määrin käsitykseensä historiankulusta, kuinka maailmanhistoria kulki kohti parempaa, toisin sanoen kohti amerikkalaismallista vapautta ja demokratiaa. Samaan tapaan presidentti George Bush sijoittaa itsensä ja toimintansa osaksi ”suurta kertomusta.”

Kertomuksen loukuissa

Menneisyshän on loputon joukko toisiinsa enemmän, vähemmän tai ei ollenkaan liittyviä tapahtumia. Jos maailman tai edes yhden maan historia muotoillaan loogiseksi kertomukseksi, tarkoittaa se kaikissa tapauksissa, että suuri määrä yksityiskohtia jätetään pois, koska ne eivät liity kertomukseen mitenkään tai horjuttavat sen logiikkaa. Historian esittäminen kertomuksena tarkoittaa aina kertojan valintoja siitä mitä otetaan mukaan ja sitä, että paljon jätetään sanomatta. Vaara piileekin juuri tässä: historia tarjoaa loputtoman faktojen kokoelman, josta puhuja voi valita omaa argumenttiaan tukevat tosiasiat. Koska historiaa on todellakin loputtomasti kerrottavaksi, puhujaa ei kovin helposti syytetä siitä, että hän jättää jotakin kertomatta.

Kertomusmuoto houkuttaa sekä puhujaa että kuulijaa, koska se auttaa jäsentämään kaoottiselta vaikuttavista tapahtumaketjuista, antaa yksittäisille tapahtumille mielekkäitä merkityksiä osana suurempaa kokonaisuutta ja parhaimmillaan antaa mielen koko ihmiskunnan olemassaololle. Lyhyesti sanoen se palvelee ihmisen tarvetta johdonmukaisuuteen ja järjestykseen – tapahtumissa halutaan nähdä jotakin ”järkeä.” Sitä uskottavampi on kertomus mitä korkeampi auktoriteetti sen kertoo: Yhdysvaltain presidentti ei kerro kansalleen satuja, koska hänen ei kuulu kertoa, koska hän on presidentti.

Myös historiantutkijat kertovat kertomuksia historiasta. Tutkijan erottaa poliitikosta yleensä kuitenkin se, että tutkija ilmoittaa näkökulmansa eli sen periaatteen, jolla hän on valinnut tietyt historialliset faktat kertomukseensa ja jättänyt tietyt taas pois. Päättäjien puheita kuuntelevan yleisön tulisi kuitenkin tiedostaa, että myös poliitikolla on näkökulma ja jotakin aina jätetään kertomatta, sillä historiasta ei ole olemassakaan mitään yleistä totuutta.

Ennalta määrättyyn historiankulkuun veoamalla päätöksentekijän on helppo siirtää vastuuta. Tällaisessa puheessa historia näytetty subjektina, joka kulkee omia polkujaan ilman että siihen kukaan tai mikään voi vaikuttaa. Yleisön harhaanjohtamista on tehdä historiasta toimiva itsenäinen subjekti. Näin kuitenkin usein ja helposti tapahtuu. Historia ”opettaa”, perinteet velvoittavat ja isät katsovat poikiaan kumpujen kätköistä miten milloinkin. Joskus historia myös ”tuomitsee” tai ”palkitsee,” jolloin viitataan tulevaan historiantutkimukseen.

Historialla on myös siivet, joiden havinan saattaa silloin tällöin kuulla. Mutta osaako historia lentää niin kuin aika osaa? Taitava puhuja saa myös kielikuvat palvelemaan tarkoitustaan. Yleisön pitäisi olla tarkkana myös kielikuvien kanssa, ettei pidetä itsensä selvänä asioita, jotka eivät sitä ole.

Kuten jo edellä tuli ilmi, historia on merkittävä osa kansan identiteettiä, historian avulla selvitämme keitä me olemme, ja erityisesti miten me eroamme muista. Kansa haluaa tietysti mieluummin kuulla olevansa hyvä ja urhea kansa kuin huono pelkurikansa, joka ei saa mitään aikaan. Taitava johtaja ottaa tämän huomioon ja voi käyttää sitä hyväkseen. Kun kansalta tarvitaan yhä uusia ponnistuksia isänmaan hyväksi, menneisyydestä kaivetaan esiin ylpeyden ja suuruuden hetkiä. Kun Suomessa tulee paha paikka, huudetaan esiin ”talvisodan henkeä”. Onneksi asiat on saatu järjestettyä niin, ettei tuota henkeä viime vuosikymmeninä ole tosimelessä tarvittu kai kuin jääkiekkokaukalossa Ruotsin joukkuetta vastaan.

Tällä tavoin poliittisessa puheessa helposti ajaututaan pelkistettyihin, kansallisiin

myytteihin pohjautuvaan historiointiin. Historian todistellaan ”velvoittavan” kansaa tiettyihin tekoihin, isiltä saatu perintö pitää säilyttää ja niin edelleen. Historia ja menneisyshän eivät tietenkään sinänsä velvoita yhtään mihinkään, vaan nykyihmiset itse asettavat toiminnalleen tiettyjä tavoitteita. Kenen nimissä teot tehdään – jumalan, esisien vai vielä syntymättömien lasten – on puhtaasti retorinen kysymys. Vaarana tällaisessa argumentoinnissa on aina liika ihanteellisuus, joka saattaa johtaa karvaisiin petymyksiin.

Poliittisessa puheessa historia esitetään joskus kirjana, vähän samaan tapaan kuin Raamattu, jonka lehdistä on tiettyjä asioita luettavissa, siis kenen tahansa luettavissa. Toisin kuin Raamatun tapauksessa, historiaa ei kuitenkaan mielletä uskon asiaksi, vaan pikemminkin ”puhtaaksi faktaksi”, kiistämättömiksi tosiasioiksi, jotka ovat tapahtuneet ja joiden voidaan osoittaa tapahtuneen. Historiaan vetoava puhe on siis jo sinällään, määritelmällisesti hyvin vakuuttavaa. Tähän liittyy jälleen sekä mahdollisuus että vaara: puhujan kannalta mahdollisuus olla hyvin vakuuttava; kuulijan kannalta vaara uskoa kriitikittömästi kaiken kuulemansa.

Kirjailija George Orwell on sanonut: ”Se joka hallitsee menneisyyttä hallitsee myös tulevaisuutta: se joka hallitsee nykyisyyttä hallitsee menneisyyttä.” Menneisyydestä kertoo totuuden se, ketä kulloinkin kuun-

nellaan ja kuka saa yleisön huomion puoleensa. Tuntuu, että myös akateemisen historiantutkimuksen parissa on herätty tähän tosiasiaan. Erityisesti Yhdysvalloissa on kasvanut ja voimistunut *public history* -niminen historian ala, suomennettuna vaikkapa ”suuren yleisön historia”. Sillä tarkoitetaan nimenomaan sitä historiaa, jonka näkee, kuulee, lukee ja tulkitsee niin sanottu suuri yleisö, kaikki ne jotka eivät kuulu akateemiseen tiedeyhteisöön. Public historyn lähtökohtana on, että historian tutkimus antaa apuvälineitä nykypäivän ongelmien ratkaisemiseen. Päätöksiä tekeillä tahoilla tulisi olla käytössään relevanttia tietoa historiasta sekä ennen kaikkea käsitys siitä mihin ja miten historiaa voi käyttää.

Mitä historia sitten opettaa? Ei sinänsä eikä suoranaisesti mitään. Historia ei tarjoa mitään valmiita opetuksia. Tapahtumien virrassa ei ole kahta samanlaista tilannetta, jotka yksioikoisesti olisivat vertailukelpoisia ja yhden opetus olisi sovellettavissa toiseen. Historiatieto on ennen kaikkea väline, jonka avulla voimme ymmärtää nykyhetkeä ja nähdä tulevaisuuden vaihtoehtoja. Historia tarjoaa perspektiivin, jonka avulla voimme tarkastella asioita erilaisista näkökulmista ja asettaa niitä mittasuhteisiin, puntaroida vaihtoehtoja. Tällaisena apuvälineenä historia on vertaansa vailla. Sitä pitää vain opetella käyttämään ja ennen kaikkea sitä pitäisi maltaa käyttää.

MATTI PELTONEN

Sata vuotta protestanttista etiikkaa ja kapitalismin henkeä

Matti Peltonen esittelee uusimpia Max Weberin Protestanttinen etiikka -esseen englanninkielisiä käännöksiä. Uudet käännökset korjaavat monia ensimmäisen 1930 ilmestyneen käännöksen virheitä ja epätarkkuuksia ja tuovat kuuluisan esseen tulokannan lähemmäksi modernia saksalaista Weber-reseptiä.

■ Max Weberin kuollessa 1920 hänen julkaistu tuotantonsa koostui pääosin artikkeleista ja esseistä. Monet näistä olivat vain hätäisesti kirjoitettuja arvosteluja, jotka paisuivat usein muodottoman pitkiksi ja julkaistiin, koska Weber itse oli julkaisevan aikakauslehden toimittaja. Etenkin hänen elämänsä viimeisen vuosikymmenen aikaiset kirjoitukset ilmestyivät pääosin vasta postuumisti, ja usein keskeneräisiksi jääneinä. Kuollessaan Weber oli jonkin verran tunnettu Saksassa ja saksalaisten akateemisten emigranttien joukossa Yhdysvalloissa, mutta ei juuri muualla. Monet samoista aihepiireistä kirjoittaneet kollegat, esimerkiksi Weberiä paljon tunnetumpi taloustieteilijä Werner Sombart, julkaisivat tekstejään muilla eurooppalaisilla kielillä jo ennen ensimmäistä maailmansotaa tai sen aikana. We-

berin monet ajatukset tulivatkin tunnetuiksi ensin hänen kriitikkojensa ja kiistakumppaniensa töiden kautta. Sosiologian heikko asema sotien välisessä Saksassa ei ollut myöskään omiaan nostamaan Weberin profiilia hänen kuolemansa jälkeenkään.

Weberin tunnetuimmaksi teokseksi muodostui alusta lähtien kaksiosainen essee *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin 'henkeä'*, joka ilmestyi 1904–05, runsaat sata vuotta sitten. Nyt tästä ensimmäisen kerran 1930 englanniksi käännetystä klassikosta on ilmestynyt esseiden satavuotissyntymäpäivän kunniaksi peräti kaksi uutta englanninkielistä käännöstä, toinen Yhdysvalloissa ja toinen Isossa-Britanniassa.¹

Pyrkimys parempaan, alkuperäisen tekstin ajatukselle uskollisempaan käännökseen on ilmennyt myös Ranskassa, jossa esseestä on ilmestynyt 2000-luvun alussa kaksi uutta ranskankielistä laitosta.²

Weber sai kuitenkin 1920-luvulla mainetta Yhdysvalloissa. Lisäksi englantilaisen talous- ja sosiaalhistorian tutkijan R. H. Tawneyn

1. Max Weber (2002) *The Protestant Ethic and the "Spirit" of Capitalism and Other Writings*. Käännös Peter Baehr & Gordon C. Wells, New York ja Lontoo: Penguin Books, 392 s. – Max Weber (2002) *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Käännös Stephen Kalberg, Roxbury, Los Angeles, 266 s. 2000-luvun alussa oli tekeillä kolmaskin englanninkielinen käännös, Peter Goshin versio Oxford University Press-kustantamolle, mutta tämä projekti on luullakseni keskeytetty.

2. Ranskalaiset käännökset ovat ilmestyneet 1964, 2000 ja 2003. Vrt. Jean-Pierre Grossein: "Die Protestantische Ethik und der 'Geist' des Kapitalismus. Elemente zur Geschichte ihrer Rezeption in Frankreich", Wolfgang Schluchter & Friedrich Wilhelm Graf (toim.) (2005) *Asketischer Protestantismus und der 'Geist' des Kapitalismus. Max Weber und Ernst Troeltsch*. Mohr Siebeck, 281–298.

suuren suosion saanut teos *Religion and the Rise of Capitalism* (1926) teki tunnetuksi etenkin Weberin aikaisten hänen esseetään vastaan Saksassa esittämää arvostelua. Yhdysvalloissa käännettiin 1920-luvun lopulla lyhyessä ajassa kaksi Weberin teosta. Ensimmäinen oli hänen Münchenin yliopistossa ensimmäisen maailmansodan jälkeen pitämänsä luentosarja, joka oli julkaistu postuumina opiskelijoiden luentomuistiinpanoja hyödyntäen nimellä *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte* (General Economic History). Se on hyvä yleiskatsaus Weberin ”historialliseen” ajatteluun ja edustaa hänen ajattelunsa viimeiseksi jäänyttä vaihetta. Tämän käännöksen julkaisi taloustieteilijä Frank H. Knight vuonna 1927. Esipuheen laati edellä mainittu historiantutkija R. H. Tawney. Käännöksen valinnassa näkyy saksalaisen kansantaloustieteen historiallisen koulukunnan suuri merkitys ja sen rantautuminen Yhdysvaltoihin ns. institutionaalisenä kansantaloustieteenä.

Toinen varhainen Weber-käännös Yhdysvalloissa oli Talcott Parsonsin versio ”Protestanttinen etiikka” -esseestä kolme vuotta myöhemmin. Parsonsin käännös on ollut erittäin arvovaltainen ja hänen ratkaisunsa ovat ohjanneet myös esseiden käännöksiä muille kielille. Weberin kansainvälisen maineen pohjustus tehtiin leimallisesti historiallisilla teksteillä.

Erityisesti toisen maailmansodan jälkeisessä kylmän sodan kulttuuri-ilmastossa Weberistä tuli ”porvarillinen Marx”, sosiologian klassikko, jonka ajattelu hahmotettiin historiallisen materialismin kilpailijana ja joskus jopa kumoajana. Weberin ajattelun historiallinen dimensio työnnettiin takalalle ja alettiin korostaa hänen työstään löydettyjä universaaleja piirteitä. Samalla monella taholla nostettiin Weberin pääteokseksi yhteiskuntatieteellisten käsitteiden oppikirja, keskeneräinen hanke, jonka aineistosta laadituille kompilaatioille Marianne Weber miehensä kuoleman jälkeen antoi nimen *Wirtschaft und Gesellschaft* (Economy and Society). ”Protestanttinen etiikka” -esse on kuitenkin sitkeästi säilyttänyt maineensa nerokkaana Weber-tekstinä.

Historiallisen sosialismin kritiikin rinnalla toista puolta Weberissä sosiologian klassikkona edusti ajatus ”länsimaisesta rationalisoitumisesta” hänen keskeisenä tutkimuskohteenaan. Universaalien käsitteiden ja evolutionistisen historiallisen prosessin liittäminen Weberin kaltaiseen historialliseen koulukunnan ekonomistiin on kuitenkin epäuskottavaa, kuten monet hänen metodologista lähtökohdistaan kirjoittaneet ovat usein huomauttaneet. Tämä merkitsee ironista käännettä huomioon ottaen se tosiasia, että monien muiden mielissä Weberin pääteoksena väikkyvässä ”Protestanttinen etiikka” -esseessä Weber pohti keskeisenä tutkimuskysymyksenään länsimaisen talousjärjestelmän erästä ”irrationaalista elementtiä”. Weberistä voisi siten yhtä hyvin puhua ”länsimaisen irrationaalisuuden” diagnostikkona.

”Weber-teesin” käännteet

Useimmiten Weberin varhaisen vastaanoton vaikuttajana korostetaan kääntäjää Talcott Parsonsia ja unohtetaan esseiden esipuheen kirjoittanut taloushistorioitsija R. H. Tawney. Tawneyn lukuisille kielille käännetty, valtavina painoksina levinnyt *Religion and the Rise of Capitalism* oli kuitenkin ollut se teksti, joka Saksan ulkopuolella 1950-luvulle saakka liitettiin säännöllisesti mukaan viitteeseen Weberin esseeseen viitattaessa. Isossa-Britanniassa puhuttiin mielellään Weber–Tawney-teesistä, kun väiteltiin uskonnon roolista kapitalismin synnyssä. Tawney oli Parsonsin opettaja Heidelbergiä edeltävältä kaudelta London School of Economicsissa, missä Parsons opiskeli yhden lukuvuoden ajan talvella 1924–25 ennen Saksaan siirtymistään. Tawney on ehkä enemmän kuin kukaan muu vastuussa ns. Weber-teesin tunnetuksi tekemisestä. Weber-teesillä tarkoitetaan käsitystä, jonka mukaan ”Protestanttinen etiikka” -esseessä osoitettaisiin uskonpuhdistus tai protestanttiset lahkot kapitalistisen talousmuodon synnyttäjiksi.

Weber ei kuitenkaan kannattanut koskaan Weber-teesiä. Hänen ehkä vähemmän jännittävä väitteensä saksalaisessa keskustelussa uskonnon kulttuurivaikutuksista modernissa elämässä oli, että kapitalismin

”hengen” kaltainen elämäntyyli, työn ja kasaamisen itsearvoinen arvostaminen, syntyi alkuaan puritanististen lahkojen piirissä ja eettisenä oppina, jonka mukaan kova työnteko ja säästäväisyys olivat parasta lääkettä hengellisen epävarmuuden tiloissa. Weberiä kiinnosti tämä läntisen elämäntavan lopullinen maallistuminen. Tawneytä ja hänen esipuhettaan on pidettävä yhtä lailla englanninkielisen käännöksen lukemista ohjaavana tekijänä, jos kohta hänet myöhemmin korvasi Isossa-Britanniassa sosiologi Anthony Giddens (vuonna 1976) ja Yhdysvalloissa sosiologi Randall Collins (vuonna 1996).³

Uusien käännösten myötä ns. Weber-teesin kohtalo on kääntynyt lähes vastakkaiseksi, sillä ne eivät enää ohjaa lukijaa omaksumaan yksinkertaista iskulausetta puritaaneista lahkoista modernin kapitalismin kätilöinä. Siten uudet käännökset merkitsevät kääntäjien esipuheiden ja lukemisen ohjailun kannalta huomattavaa parannusta entiseen tilanteeseen. Uudet käännökset ovat myös kiinnostavia niiden kannalta, jotka lukevat suomenkielistä käännöstä, sillä siinä on seurattu paljolti Talcott Parsonsin Weber-tulkintaa.⁴ Vanha Weber-teesi kukoistaa kuitenkin teoksen markkinoinnissa. Penguin-kustantamon uuden käännöksen takakannessa väitetään, että esse

”relates the rise of capitalist economy to the Calvinist belief in the moral value of hard work and the fulfilment of one’s worldly duties”.

Varmemmaksi vakuudeksi kustantaja on ostanut tunnetulta taloushistorioitsijalta David S. Landesilta ”blurb”, viittauksen hänen teokseensa *The Wealth and Poverty of Nations* (1998), jossa hän kehuu Weberin olleen oikeassa:

”Max Weber was right. If we learn anything from the history of economic development, it is that culture makes almost all the difference.”

Vastaavia kustannustalojen mainososastojen väliintuloja voi löytää useimmista esseen

aivan tuoreistakin saksankielisistä laitoksista. Ilmeisesti pelätään, etteivät ihmiset ostaisi teosta, ellei markkinointi antaisi tukea lukijoiden aiemmin oppimille virheellisille ennako-odotuksille.

Siirryttäessä kansitekstien lukemisesta uusien käännösten sisältöön on kuitenkin havaittavissa myönteisempi muutos. Weberin keskeisen termin *Lebensführung* kääntämisessä on tapahtunut huomattava muutos tultaessa uudelle vuosituuhannelle. *Lebensführung* (joskus myös eetos tai habitus) on se elämäntavan kokonaisuutta tarkoittava käsite, jonka konkreettisia ilmenemismuotoja ovat esseen otsikon kaksi käsitettä, protestanttinen etiikka ja kapitalismin ”henki”. Talcott Parsons ei selvästikään kohdellut *Lebensführung*-termiä Weberin keskeisenä käsitteenä, vaan saattoi jättää sen kokonaan kääntämättä. Tämä tapahtui ainakin viisi kertaa. Etenkin esseen viimeisellä tekstisivulla sen kääntämättä jättäminen muuttaa ajatusta kohtuuttomalla tavalla, ja tekee myös luottavaiselle lukijalle vaikeaksi havaita *Lebensführung*-käsitteen keskeisyyttä ja siten ymmärtää esseen väittämää. Uusissa käännöksissä ei näin suuria puutteita ole ja ne ovat siten huomattavasti luotettavampia kuin Parsonsin vanha käännös. Itse pidän eniten Penguin Books -kustantamon julkaisemasta laitoksesta.

Paljon kuuluisampi käännösvirhe on Parsonsin Nietzsche-alluusion pilaava kömmähdyks, ”viimeisten ihmisten” vaihtaminen ”viimeiseksi vaiheeksi” esseen lopussa tai ”teräksenlujan kotelon” vaihtaminen ”rautaiseksi häkiksi”.⁵ Nämä muutokset eivät kuitenkaan haittaa niin paljon Weberin ajattelun ymmärtämistä kuin *Lebensführung*-termin ”unohtaminen” paikka paikoin kokonaan tekstistä pois. Vuonna 1987 laskin suomenkielisen käännöksen tulkitsevan *Lebensführung*-termin Parsonsin tyyliin etupäässä käsitteillä käyttäytyminen (Parsonsilla *conduct*) (17 kertaa) ja elämäikäytäntö (11 kertaa), elämäntapa (2 kertaa) ja elämä (2 kertaa).⁶

Miten kääntää Weberin vaikein termi?

Vaikka molemmissa uusissa englanninkielisissä käännöksissä *Lebensführung* käänne-

tään useilla eri tavoilla, kummassakin suositetaan yhtä käännösratkaisua. Parsonsilla se oli *conduct* (käyttäytyminen), Penguin-käännöksessä se on puolestaan *conduct of life* (elämäkäytäntö). Uusi käännös muuttaa selvästi merkityssävyä, varsinkin kun käännöksen alussa on useassa tapauksessa varoitettu lukijaa lisäämällä käännöksen jälkeen sulkuihin alkuperäinen saksankielinen termi. Näin uuden käännöksen lukija tältä osin pääsee lähemmäksi Weberin ilmaise-
maa ajatusta. Parsonsin tapa kääntää *Lebensführung* pääosin sanalla käyttäytyminen tuli katkaissiseksi yhteyden protestanttisen etiikan tai kapitalismin ”hengen” ja toisaalta käyttäytymisen väliltä. Näin Parsons teki Weberin lukemisen hyvin vaikeaksi, koska harva tuli ajatelleeksi, että yleensä aatteeksi tai asenteeksi hahmotettu asia oli tässä yhteydessä myös käyttäytymistä.

Tärkein seikka Weberin esseeseen ymmärtämisessä on tieto siitä, että eetos tai ”henki” ei sen käsitteistössä tarkoita pelkästään ideaa, asennetta tai oppia, vaan tietyn opin ja sitä vastaavan toiminnan tai käyttäytymisen kokonaisuutta. Parsonsin käännös epätarkkuuksineen ja huolimattomuuksineen aiheutti väärinkäsityksen keskeisen termin suhteen ja on synnyttänyt kuluneiden vuosikymmenien ajan syytöksiä Weberin ajattelun horjuvuudesta. Onpa aika ajoin uskottu käsitteiden kapitalismi ja kapitalismin henki jopa olleen hänelle synonyymejä.

Mielenkiintoista on se, että Penguin-laitoksen kääntäjät kääntävät niin usein *Lebensführung*-käsitteen sanalla *life*. Tämä havainto on ristiriidassa toisen kääntäjän, Gordon C. Wellsin vuonna 2001 käännöstä esitellessään esittämään väitteeseen, että termin käännös olisi johdonmukaisesti (consistently) *conduct of life* tai *manner of conducting one's life*.⁷ Koska käännös tältä osin tuntuu seuraavan Parsonsin esimerkkiä, osoittaa se samalla ensimmäisen käännöksen yllättävää voimaa ohjeellisena, luku-
tapaan vaikuttavana tekijänä.

Penguin-käännöksen kääntäjät myös varoittavat lukijaa erillisessä käännöstä koskevassa esipuheessaan *Lebensführung*-käsitteen vaikeudesta. Toisaalla selitetään sen olevan synonyymi usealle muulle käsitteel-

le. Tämä puoli käsitteaselvennystä jää kuitenkin kovin pinnalliseksi ja helposti harhaanjohtavaksi. Steven Kalberg puolestaan varustaa esseeseen vuoden 1920 versiolle perustuvan uuden käännöksen erillisellä sanastolla Weberin keskeisistä termeistä. Niistä sanastossa on mukana myös *Lebensführung*, jonka Kalberg haluaa kääntää omaleimaisella tavalla, muista selvästi poiketen termillä *organization of life*. Kalberg haluaa tällä käännöksellä viitata tietoisesti ohjattuun, metodiseen elämäntapaan ja tarkoitus on hyvä. Se kuitenkin kärsii voimakkaasta tarpeesta omaperäiseen käännökseen. ”Elämänjärjestys” ei tunnu sisältävän käsitteen subjektiivista puolta, tietoista pyrkimystä, ja se antaa liian strukturalistisen vaikutelman.

Tunnustan kuitenkin ettei englantia ole äidinkieleni, ja siten kielivaiston toiminta voi olla harhaista. Kalberg lihavoit termin viisi kertaa (jokaisen kappaleen alussa hänen kertomansa mukaan), jotta lukija huomaisi tarkistaa sen sanastosta.⁸ Lihavoinnit ovat epätasaisin välein eri kohdin tekstiä (ei pelkästään alussa). Menettely voi johdattaa siihen, että lukija kuvittelee Weberin käyttäneen termiä *Lebensführung* essees-
sään vain viisi kertaa. Muutaman kerran Kalberg seuraa Parsonsia ja käyttää käännöksenä pelkkää sanaa ”life” eri muodois-

3. Lutz Kaelber 'Max Weber's Protestant Ethic in the 21st Century', *International Journal of Politics, Culture and Society* 16, 2002:1, 134.

4. Timo Kytäjä'n suomennos *Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki* ilmestyi 1980.

5. Kaikki eivät myöskään ole olleet aina täysin vakuuttuneita siitä, että vapaa käännös *iron cage* olisi ollut Parsonsilta niin kovin huono valinta. Sama metafora esiintyy nimittäin John Bunyanin teoksessa *Kristityn vaellus*. Tästä huomautti esimerkiksi Edward A. Tiryakin eräässä artikkelissaan 1981 (*Sociological Inquiry* 51, 27–33).

6. Matti Peltonen 'Kapitalismi, uskonto ja elämäkäytäntö. Max Weberin esseestä Protestanttinen etiikka ja kapitalismin 'henki'', *Sosiologia* 24, 1987:2, 106. Ruotsinkielinen käännös tarttuu helpommin sanaan *livsföring*. Agne Lundquistin käännös *Den protestantiska etiken och kapitalismen anda* ilmestyi 1978.

7. Gordon C. Wells 'Issues of Language and Translation in Max Weber's Protestant Ethic Writings', *Max Weber Studies* 2:1, Nov. 2001, 35.

8. Stephen Kalberg (1920) 'The Spirit of Capitalism Revisited: On the Translation of Weber's Protestant Ethic', *Max Weber Studies* 2:1, Nov. 2001, 57.

Taulukko 1. Weberin keskeisen termin *Lebensführung* kääntämistavat eri englanninkielisissä käännöksissä.

	Parsons (1930)	Penguin (2002)	Kalberg (2002)
1. jäänyt kääntämättä	5	–	–
2. "conduct"	34	7 ¹²	–
3. "conduct of life"	2	37 ¹³	–
4. "way of life"	7	–	–
5. "life", "living"	6	9 ¹⁴	3
6. "standard of life"	–	1	1
7. "to behave"	–	1	–
8. "organization of life"	–	–	48 ¹⁵
9. "style of life"	–	–	1

saan. Kalberg on kokenut Weber-tutkija ja pyrkii tarkalla käännöksellään korjaamaan Parsonsin varsin vapaata käännöstä.

"Protestanttinen etiikka" -esseetä ei yleensä ole julkaistu yksinään vaan käännöksiin on yleensä liitetty jokin muu Weberin teemaan liittyvä teksti. Talcott Parsons loi tämän tavan liittäessään käännökseen "tekijän esipuheena" Weberin vuonna 1920 ilmestyneen uskontososiologisen artikkelikokoelman esipuheen. Nimittämällä tätä esseetä "tekijän esipuheeksi" Parson on harhauttanut monet uskomaan, että kyseessä on Weberin esipuhe "Protestanttinen etiikka" -esseetä varten. Puhuvien esimerkki on eräs 1950-luvulla ilmestynyt antologia Weber-teesiä koskevasta kirjallisuudesta, jonka toimittaja nimenomaan julkaisi tämän esipuheen esseen esipuheena.⁹ Näin Parsonsin tietoinen menettely (jonka hän korrektisti ilmoitti esipuheessaan) levisi virheellisenä käsityksenä yhä laajemmalle, jopa suomalaisen käännökseen saakka.¹⁰

Uusissa englanninkielisissä käännöksissä tätä Parsonsin omavaltaista tekoa ei ole toistettu, mutta esseeseen on liitetty muita teemaan liittyviä tekstejä. Tässä on seurattu esseen saksankielisten laitosten esimerkkiä. Niissä esseeseen on usein liitetty sen rinnakkaisesse "Die Protestantische Sekten

und der 'Geist' des Kapitalismus" -esseen vuodelta 1920 (tai sen lyhyt varhaisversio vuodelta 1906) ja/tai esseen julkaisseessa *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* -aikakauslehdessä ilmestyneitä Weberin vastauksia arvostelijoilleen vuosilta 1907–10. Nämä keskustelupuheenvuorot, yhteiseltä laajuudeltaan yli 80 painosivua, ovat merkittävä osa "Protestanttinen etiikka" -esseeseen liittyvää tekstikokonaisuutta. Esseiden parhaana saksankielisenä laitokseksi voinee pitää Dirk Käslerin toimittamaa 2004 ilmestynyttä "täydellistä" laitosta.¹¹

9. Robert W. Green (toim.) (1959) *Protestantism and Capitalism. The Weber Thesis and Its Critics* (1959). Green etsiikin tämän tekstin "The author defines his purpose" ja ilmoittaa lähteeksi Weberin esseiden englanninkielisen käännöksen.

10. Suomalaisessa käännöksessä 1920 ilmestyneen uskontososiologisen artikkelikokoelman esipuhe esitetään "Johdantona". Ruotsinkielisessäkin käännöksessä on seurattu Parsonsia, mutta lukijaa varoitetaan "Johdannon" alkuperästä.

11. Max Weber (2004) *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus. Vollständige Ausgabe*, julk. Dirk Kaesler. C. H. Beck, 432 s.

12. Käännöstä täydennetty kerran sanalla "Lebensführung", joka lisätty suluissa käännöksen jälkeen.

13. Käännöstä täydennetty 4 kertaa sanalla "Lebensführung", joka lisätty suluissa käännöksen jälkeen.

14. Käännöksiä täydennetty 3 kertaa sanalla "Lebensführung", joka lisätty suluissa käännöksen jälkeen.

15. Käännöksiä korostettu viisi kertaa lihavoimilla.

Kolme kirjaa paaveista

Jussi Hanska: Kristuksen sijaiset maan päällä? Paaviuden historiaa apostoli Pietarista Johannes Paavali toiseen. SKS, Toimituksia 1047, Vammala 2005. 342 s.

Simo Heininen: Ihmistä suurempi. Paaviuden historia. Edita, Helsinki, 2004. 191 s.

Christian Krötzl: Pietarin ja Paavalin nimissä. Paavit, lähetystyö ja Euroopan muotoutuminen (500–1250). SKS, Historiallisia tutkimuksia 219, Helsinki, 2004. 327 s.

■ Paavin vaihtumisen yhteyteen osuu kolmen suomalaisen paaviutta käsittelevän teoksen julkaiseminen. Globalisoituvassa maailmassa paaviuden merkitys on muuttunut niin suomalaisten kuin Suomenkin perspektiivistä ja siten paaviuteen kohdistuu yleistä mielenkiintoa. Kyse on maailman vanhimmasta, yhä toimivasta instituutiosta. Euroopan yhdentymisen on tuonut katolilaisuuden osaksi Suomenkin

todellisuutta. Lisäksi maailmanpolitiikan polarisoitumisen islamilaisen maailman kanssa on tehnyt ajankohtaiseksi monet paaviuden historiaan perinteisesti liittyneet teemat. Kirjat täyttävätkin "ajattomasti" erittäin merkittävää aukkoo suomalaisessa tietokirjallisuudessa: paaviutta ei ole näistä näkökulmista aiemmin käsitelty lainkaan eikä kokonaisuutensa ole suomeksi tarjolla. Hyvä puoli on lisäksi se, että tekijät eivät ole "toistensa apajilla" vaan kaikki kolme teosta käsittelevät eri asioita ja siten täydentävät hyvin toisiaan.

Tampereen yliopiston yleisen historian dosentti Jussi Hanska on asettanut haasteeseen paaviuden kaksituhatuotisen kehityskaaren esittelyyn. Kyse ei ole primaaritutkimuksesta vaan kirjallisuuteen perustuvasta yleisesityksestä. Teos ylittää kuitenkin analyytisyydessään ja kriittisyydessään tavanomaisesti tällaisille teoksille asetettavat vaatimukset. Tekijä on hämmästyttävän asiantunteva mitä moninaisimmassa kysymyksissä aina varhaisimman paavin identifioinnista ja ajoittamisesta läpi keskiajan ja uuden ajan politiikan sokkeloiden paaviuden rooliin taidemesenaatteina. Tekstistä

paistaa tekijän lukeneisuus ja innostus asiaan. Lukijalle tulee hienosti selvitettyä, kuinka Rooman kaupungin hatarasta seurakunnasta kasvoi globaali maailmanvalta ensin henkisesti ja sitten poliittisesti paavilliseksi monarkiaksi, jonka poliittinen asema lopulta häviää täysin ja paavista tulee nykyinen mielipidevaikuttaja.

Jussi Hanska esittelee konkreettisesti paaviuden suhdetta keisareihin ja roomalaisiin aatelis-sukuihin ja paavin näistä saavuttamaa yliotetta perustettiin. Hän esittelee myös selkeästi eri kirkolliskokousten merkityksen keskiajalta Vatikaanin II kirkolliskokoukseen (1960-luvulla) kirkon vallan ja opin muodostuksessa. Kiitoksen ansaitsee myös varsin kriittinen esitys kirkon reformista varhaisella uudella ajalla.

Paaviuden suhdetta oppiin ja opin suhdetta valtaa selitetään asiantuntevasti ja näin lukija ymmärtää myös harhaoppien vastaisen taistelun osana poliittisen vallan luontia. Kehityskulku muistuttaa monissa kohdissa eurooppalaisen valtiomuodostuksen historiaa: paavi satoi omaan valtaansa kaukaista päätöksentekoa luomalla oman lainsäädäntönsä velvoittavaksi ja sitomalla taloutta kontrolliinsa. Paavit järjести-

vät myös curiasta virkakoneistonsa sydänkeskijajalla kuten saman ajan maalliset hallitsijat seurueestaan. Toiminnan laajeneminen heijastui curian asiakirja-aineksen räjähdysmäisenä kasvuna 1200-luvulla ja kirkon keskusvallan leviämisenä yksittäisten ihmisten elämään aina perimmäisessä Pohjolassa, mikä myös muistuttaa hyvin valtakuntien verkostovallan kasvua. Myös jatkokehitys on hyvin linjassaan uuden aikaisten suvereenivaltioiden muodostuksen kanssa: 1500-luvun lopun jälkeen paavillinen hallinto järjestyi sektori-byrokratiaksi. Keskiajan varsin "humaanista" inkvisitiosta tuli myös julmempi ja raaempi vasta 1500-luvulla aivan kuten maallisten hallitsijoidenkin tuomioistumista samaan aikaan.

Olisi kuitenkin toivonut, että tekijä olisi selkeästi osoittanut ne yleispoliittiset yhtymäkohdat, jotka tekevät kehityksen kiintoisaksi. Paavin keisarillisen vallan kehittymistä toki seurataan, mutta itse Kristuksen keisariutta ei kokonaisuutena analysoida. Tähän olisi saanut suoran linjan Konstantinus Suuresta, paavi Gelasiuksen ns. kahdenvallan opin kautta investituurariitaan ja lopulta Innocentius III:n paaviuuden sekä sitä seuranneeseen mm. luonnonoikeusajattelun tukemaan laskuun, joka vei pohjaa paavin universaalikeisariudelta ja teki hänestä italialaisen pikkuruhtinaan. Asiallahan on keskeinen sija keskiajan vallanmuodostuksessa. Si quis suadente Diabolo -bulla (1139) lähteneen kehityksen paavin käytännön tuomiovallan kasvattamisessa olisi

myös hyvin voinut rinnastaa kuninkaiden rauhanlakeihin, joilla kuningas loi oman aseman paikallisyhteisöjen keskuuteen. Näinpä olisi myös havainnollistettu sitä, kuinka Gratianuksen dekreetit ja Liber extra osuvat hämmästyttävästi yhteen eurooppalaisten valtakuntien lainsäädännön kehityksen kanssa.

Varhaiskeskiaika ei ole oikein kenenkään suomalaistutkijan ominta aluetta ja se jää tässäkin työssä melko pinnalliseksi kronologian esittelyksi. Itä-Eurooppaa on myös totuttu pitämään kummallisena toiseutena, minkä vuoksi se useimmin työnnetään syrjään. Hanskankin olisi toivonut esittelevän laajemmin viimeisen tuhannen vuoden ajan jatku-neita yrityksiä kirkollisen unionin luomiseksi. Tässä on paaveilla ollut keskeinen sija. Turkkilaiskysymys oli myös paaviuden historian kannalta tärkeämpi ja moniulotteisempi asia 1100-luvulta 1600-luvun lopulle kuin Hanska antaa ymmärtää.

Roomalaisuuden (*romantitas*) monitasoisesta suhteesta kristillisyyteen (*christianitas*) olisi toivonut kokonaisuudesta hajahuomioiden sijaan. Näin siksi, että kristillinen usko leviitti antiikin kulttuuria, ja kristillinen maailma voidaanakin nähdä antiikin kulttuurin perinnön jatkajana. Lisäksi tämä puoli olisi ollut myös lähellä Jussi Hanskan omaa tieteellistä ydinaluetta.

Teoksen eräs yllättävä piirre on se, että siirtyessään oman erikoisalansa eli keskiajan ulkopuolelle tekijän ote paikoin jopa paranee. Esille nousevat keskeiset päälinjat, ja tekijä

osoittaa niiden historiallisen merkityksen sotkeutumatta detaljeihin. Lukijalle tulee selväksi paaviuden jääminen vallankumousten jalkoihin, takertuminen konservatismiin ja pyrkimys valtiosopimusten kautta säilyttää oma maallinen valtansa, mikä ei lopulta kuitenkaan onnistu.

Varsinaisen kronologisen esityksen jälkeen Hanskan kirjassa on systemaattinen osa, jossa käsitellään erikseen muutamaa keskeistä teemaa. Niissä pohditaan paavillisen hallinnon muotoa, paavin valitsemista, pyhimyksiä ja niiden kanonisointia, kirkon suhdetta ulkopuolisiin eli pakanoihin ja vääräuskoihin sekä paavien asemaan kulttuurin suosijoina. Kaikki luvut ovat hyvin havainnollisia, vaikkakin tasoltaan vaihtelevia. Parhaimmillaan tekijä on pyhimyskulteis- ja kriittisin olisin hallintohistoriallisen esityksen suhteen. Esitys ulkopuolisista ei myöskään ole kattava. Systemaattisen osan erottaminen kronologisesta on kuitenkin hyvä ratkaisu.

Paikoin Jussi Hanska sortuu kronikoitsijaksi ja välittää hovi-uoruja liittämättä niitä suuriin linjoihin, mutta tämä ei tapahtu kirjan laajuus huomioiden usein. Toisinaan tarpeettomilta vaikuttavat detaljit ovat puolestaan hyvinkin havainnollisia pitkien linjojen osoittajia, kuten huomio paavien valtiosuhteiden harvinaisesta noususta paaveiksi. Vuoden 1073 jälkeen seuraava tapaus oli 1939. Joissakin jaksoissa tekstiä rasittaa myös detaljien runsaus. Toisaalta niiden yhteydessä on syytä huomata, että teos toimii indeksensä

kautta hyvin paaviuden historian hakuteoksena, mille sopii antaa erityiskiitos. Tätä huomiota tukevat kirjan ansiokkaat liitteet.

Helsingin yliopiston yleisen kirkkohistorian professori Simo Heinisen teos on esseekokoelma. Sen tavoitekaan ei ole tieteellinen tutkimus tai edes kokonaiskatsaus, vaikka teksti tarjoaakin paljon tietoa paaviudesta parin vuosituhanen ajalta. Kirja esittelee selkeästi paaviuden loistokaudet ja laaksonpohjat. Oppineen kokonaisuuden pohjana on tietenkin tekijänsä laaja lukeneisuus ja asiantuntijuus näissä kysymyksissä. Siten teosta voi varoen käyttää myös haku-teoksena. Sen määrittely yleisteoksen sijaan esseekokoelmaksi perustuu kuitenkin kolmeen seikkaan. Ensiksikin tarjolla on paaveista ja paaviudesta hyvin subjektiivisia näkemyksiä, joita ei voi pitää tieteellisinä vaan ne kuvaavat ennen muuta tekijän omaa suhdetta katolisuuteen. Tekijä kannattaa vapaamielisyyttä (kuten allekirjoittanutkin), mutta silti Gregorius XVI:n tekstien irvailu edustaa pamphlettia eikä vakavaa tieteellistä analyysiä. On myös nykymaailman arvio kritisoida keskiaikaista selibaattia toteamalla, että papit olivat miehiä eivätkä enkeleitä.

Toiseksi Heininen on valinnut paaveja esittelyyn mielmystensä mukaan. Hän käsittelee pitkään sellaisia hahmoja, joiden persoonaan liittyy kiintoisia tai "herkullisia" asioita, mutta sivuuttaa varsin kivuttomasti koko paaviuden ja katolisen kirkon kannalta keskeisiä, mutta vähemmän mieltä

kiihottavia kysymyksiä. Esimerkiksi Innocentius III:n yhteydessä puhutaan asiakirjaväärennöksistä ja muusta ajan arkipäivästä, mutta ohitetaan vaivattomasti paaviuden asemaa ja katolista oppia valtavasti muovannut IV Lateraanikonsiili ja sen dogmaattiset päätökset. Trenton kirkolliskokous ei ole saanut myöskään ansaitsemaansa huomiota uuden ajan paaviuden kannalta, mutta kuningatar Kristiinaa käsitellään kuudella sivulla. Tämä on kohtuutonta, jos 190-sivuinen kirja pyrkii olemaan tasapuolinen paaviuden yleiskatsaus. Paavi keisarina -teema on myös sivuutettu kevyesti, vaikka se oli keskiaikaisen paaviuden ytimessä.

Kolmanneksi kirjan tekstistä huomattava osa kuuluu lähinnä hovijuorujen ja inhimillisten pikku detaljien kuten paavien rakastajattarien käsittelyyn. Tekijän erityishuomion näyttävät saaneen paavien naisseikkailut. Niitä tietenkin on hauska tirkistellä, mutta paaviuden kokonaisuuden kannalta niillä tuskin on erityistä merkitystä, tai sitten Heinisen olisi pitänyt perustella tällainen erityismerkitys paremmin. Varmaankin Aleksanteri VI oli "mieskuntoinen" monine aviottomine lapsineen, "akkavalta" kiistatta vallitsi keskiajan kirkon huipulla eräänä aikoina ja "huoriakin" kuvassa oli, mutta tuskin "myrkky, tikari ja kuppa" voivat olla otsikkoina puolueettomassa paaviuden analyysissä. On tietenkin myös hassua, että Leo XIII:n eläintarhasta karkasi pelikaani Quirinalis-puistoon ja aiheutti valtiollistakin hämminkiä.

Vaikka Heinisen tekstissä

on myös muutamia detaljivirheitä, ne eivät ole kokonaisuuden kannalta olennaisia. Ainoa mikä pistää mietittävään niin Hanskan kuin Heinisenkin osalta, on se, että he mainitsevat korostetusti koulukirjoistakin tutun Gregorius VII:n ns. "Dictatus papae" -bullan (1075) varsin näkyvästi. Sen 27 teesillä perustellaan paavin asemaa. Oman käsitykseni mukaan Horst Fuhrmann osoitti tekstin asiakirjaväärennöksi jo 1977 eikä tätä Fuhrmannin näkemystä kai kukaan ole oikaisut.

Kaikkiaan "Ihmistä suurempi" on hauska kirja lukea. Se on Jussi Hanskan "Kristuksen sijaiset" -kirjan tavoin hyvin toimitettu ja kirjassa on paljon tärkeää tietoa. Se johdattaa lukijan helposti paavien historian huipulta huipulle, mutta sitä lukiessa tulee olla sortumatta liikaan tieteelliseen vakavuuteen. Keskiaikaa ei todellakaan käsitteellistetä nykyisin, kuten Heininen sen tekee eikä historian – paaviudenkaan historian – ydin ole arkijuoruilussa eikä subjektiivisissa nykypäivästä otetuissa arvosteluissa. Silti ne tekevät historian monella tavalla kiinnostavaksi aivan kuten vallinnan osuessa R-kioskilla Le Monden sijasta Iltalehteen.

Tampereen yliopiston professori Christian Krötzl on rajoittanut esityksensä paaviuden ensimmäiseen vuosituhanteen eli alusta sydänkeskiajalle ja fokusoinut esityksensä nimenomaan paaviuden rooliin kristinuskon levittämisessä antiikin Rooman keisarikunnan ulkopuolelle. Tämän prosessin tuloksena klassisen kulttuurin perintö tuli koko maanosan

yhteisomaisuudeksi ja muodostui se, mikä tunnetaan nykyisin länsimaisena kulttuuriina. Kirjan tavoite on selkeästi yleisesityksen omainen pikemmin kuin varsinainen tutkimus.

Historian suuret linjat ja esitys lähetystyön, politiikan ja maallisen kuninkaanvallan muodostumisen vaihtelevista yhteyksistä ovat kirjan suuri ja mielenkiintoinen vahvuus. Selkeästi korostuvat myös erot tässä suhteessa eri alueiden välillä: miekkalähetyksen ja toisaalta rauhanomaisen käännytystyön toteutuminen liittyi pitkälti poliittiseen tilanteeseen ja paavilla oli monilla alueilla selkeä vastakkainasettelu maallisten ruhtinaiden kanssa.

Kirjan parasta antia on Itämeren piirin ja erityisesti Skandinavian tilanteen selvittäminen. Siinä Krötzl on omimmalla alallaan ja tulos on sen mukaista. Vähemmälle huomiolle jää mm. Itä-Eurooppa, jonka esittelyä vaivaavat myös pienet ja isommat kauneusvirheet sekä nojautuminen osin vanhentuneeseen kirjallisuuteen. Hieman kummeksun myös sitä, että kysymys paavin keisariudesta ja tämän dogmaattinen kehittäminen on myös tässä kirjassa hajotettu ja osin jopa "kätetty" eri kappaleiden sisään. Vakiintuneen käsityksen mukaan tämä oli kuitenkin varsin keskeinen kysymys keskiaikaisen universaalien paavinvallan muodostumisesta ja mikäli siitä on eri mieltä, olisi tämä ollut hyvä esittää perustellusti. Jonkin verran lukijaa häiritsee myös melkoinen määrä toistoja, joiden taustalla on pitäytyminen kronologiseen esitykseen. Tämän toinen seuraus on se, että usean kappaleen

temaattinen sisältö on varsin heterogeeninen, mikä vaikeuttaa tekijän ajatuksien juoksun seuraamista: nyt on mm. samassa luvussa käsitelty niin mongoleja, paavillista verotusta kuin Canterburyn arkkipiispa Thomas Becketin murhaa.

Suurin kritiikki kohdistuu kuitenkin siihen, että Krötzl käsittelee teemaansa voimakkaasti "makrotason poliittisena kysymyksenä". Näin ollen hän ei kovinkaan syvällisesti problematisoi varhaiskeskiaikaisen valtakunnan, vallan, kansan, kristillisyyden jne. olemusta. Itse asiassa koko varhaiskeskiaikaisen maailman käsitteellistäminen on teoksessa varsin konservatiivista. Uusimman tutkimuksen mielestä selkeät erot kristittyjen ja pakanoiden välillä on asetettava uudelleen harkintaan. Myöskään itsensä identifioivia kansoja ja valtioita ei ollut nykyisessä mielessä olemassa. Lopputuloksena kirja onkin kovin perinteinen kuninkaiden, kansojen, paavien ja kristillisyyden esittely.

Todellisuudessa kai kristinusko oli erittäin heterogeeninen ilmiö varhaiskeskiaikajan maailmassa, ja kuninkaan tai ruhtinaan kyky hallita laajan alueen väestön uskontoa oli äärettömän rajoitettu. Tämän vuoksi jonkin lähetyksäkyn, ruhtinaallisen kääntymyksen yms. merkitys oli vain osa pitkää prosessia eikä kristillisen Euroopan muodostuminen toteutunut mitenkään hallitusti ja yksisuuntaisesti tai kenenkään täsmällisesti ohjaamana, poliittisena ohjelmana vaan vuosisataisen, monitasoisen ja kompleksisen kulttuurillisen transformaatioprosessin tulok-

senä. Tekijän ratkaisua voi perustella toki siten, että katsottaessa asiaa puhtaasti paavin silmin esim. Suomi kastettiin joskus 1100-luvulla ja se oli sen jälkeen osa kristikuntaa. On kuitenkin aivan eri asia, milloin suomalaisista tuli edes jossakin mielessä osa kristillistä eurooppalaista kulttuuria ja antiikin perintöä.

Lopuksi pitää antaa erittäin ankarat moitteet kirjan toimintuudelle. Tekstissä on paikoin pahojakin kielioppivirheitä ja lauseet ovat usein huomattavan kankeita. Kun kirja on tarkoitettu yleisesitykseksi suurelle yleisölle, on erittäin vakavaa, että henkilönimet on kirjoitettu toisinaan vakiintuneesta tavasta poiketen ja pahimmillaan samasta henkilöstä esiintyy kaksi kirjoitustapaa. En myöskään ymmärrä, miksi kutsua Rügenin saarta Rygenin saareksi tai Itä-Roomaa Itäroomaksi. Tätä kritiikkiä en kohdistu Krötzlille vaan se menee yksinomaan Suomalaisen kirjallisuuden seuran nimiin. SKS:n pitäisi olla kansallinen instituutio, mutta tämä työn lopputulos ei sitä ilmennä.

Jokaisella teoksella on tärkeä paikkansa tietokirjallisuuden kentässä ja jokainen niistä on lukemisen arvoinen. Jossi Hanskan työ on teoksista tasapainoisin. Se on kiistatta pätevä yleisesitys maailman vanhimman instituution kehityksestä kaikilla osa-alueilla. Simo Heinisen teos on tässä mielessä peilikuva. Se on ennen muuta lukukokemus. Christian Krötzlin kunnianhimoinen tavoite tieteelliseen paaviuden analyysiin ei ole täydellisesti saavuttanut maaliaan, mikä vähentää sen ar-

voa. Eräin osin kirja on kuitenkin eriomainen, ja niiltä osin teksti olisi hyvä julkaista myös jollakin suuremmalla kielellä.

Jukka Korpela

Mittava maatalous-historia

Suomen maatalouden historia 1–3. SKS:n toimituksia (SKST).

I osa: Perinteisen maatalouden aika esihistoriasta 1870-luvulle. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo. 2003. 646 s.

II osa: Kasvun ja kriisien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Toim. Matti Peltonen. 2004. 534 s.

III osa: Suurten muutosten aika jälleerakennuksesta EU-Suomeen. Toim. Pirjo Markkola. 2004. 518 s.

■ Akateemikko Eino Jutikkalan esitys Suomen Historialliselle Seuralle syksyllä 1999 ei vetänyt vesiperää, vaan se poiki vuoteen 2004 mennessä kolmiosaisen *Suomen maatalouden historian*, yhteensä 1698 sivua. Ensimmäisen osan ovat toimittaneet Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo, toisen osan Matti Peltonen ja kolmannen osan Pirjo Markkola. Kaikkien osien toimitussihteeri on Julia Burman.

Teossarjan kirjoittajakunta on vaikuttava, yhteensä 34 tutkijaa. Heidän ikähaitarinsa lyö

ällikällä: ääripäiden Jutikkalan (s. 1907) ja Långin (s. 1979) väli on 72 vuotta. Ensimmäisessä osassa on eniten kirjoittajia (21), nimittäin Ismo Björn, Matti Huurre, Antero Juntumaa, Eino Jutikkala, Kimmo Katajala, Yrjö Kaukiainen, Teppo Korhonen, J. Juhani Kortesalmi, Jukka Lång, Anneli Mäkelä-Alitalo, Jari Niemelä, Ilkka Nummela, Eljas Orrman, Jyrki Paaskoski, Viljo Rasila, Juhani Saarenheimo, Seppo Suvanto, Ilkka Teerijoki, Elina Waris, Jorma Wilmi ja Anna-Maria Viikuna. Matti Peltonen, Heikki Rantatupa, Teppo Vihola ja Ann-Catrin Östman ovat urakoineet toisen osan ja kolmanteen osaan ovat kirjoittaneet Leo Granberg, Pertti Haapala, Sampsa Heinonen, Ilkka P. Laurila, Jari Niemelä, Heikki Roiko-Jokela, Markus Sepelin, Pirjo Siiskonen ja Hilka Vihinen. Kolmannen osan lopussa on Viljo Rasilan kirjoittama teossarjan yhteenveto (myös englanniksi).

Lähdeapparaatti perustuu pääosin kunkin alaluvun kirjallisuusluetteloon. Tämä periaate ei ole kuitenkaan aukoton, sillä esihistorian osuudessa ja Suomen keskiajan asutusluvussa ovat myös lähdeviitteet. Toisaalta ilman viittausta tutkimuskirjallisuuteen ovat luvut "Maatalouden vuodenvieritys", "Maasta ponnistaen" ja "Käsi-työ ja markkinat". Kun seitsemän luvun kirjallisuusluettelossa viitataan Jutikkalan *Talonpojan historiaan*, voisi ajatella uuden maatalouden historian olevan tämän klassisen ja maineikkaan teoksen laajennettu versio, kolmas painos. Tämä olisi kuitenkin virhepäätelmä. Aina alkumetreistä läh-

tien ote on toisentyypinen ja tulos myös sen mukainen.

Kolmen teoksen aikakausi-rajat ovat muodollisesti perusteltuja, sillä vuoden 1870 tienoo muodostaa selvän rajapyykin kuin myös toinen maailmansota. Ongelmana on kuitenkin se, miksi 1870-luvusta kehkeytyi maatalouden historiassa syvälinen käännekohta. Rasilan mukaan (III, s. 480) 1860-luvun lopun nälkävuosien kovat kokemukset kannustivat uusimaan maataloutta:

"Uusia työvälineitä oli jo saatavilla ja tiedot paremmista menetelmistä levisivät kirjojen, lehdistön ja uusien maanviljelysseurojen välityksellä. Alkoi selvä joskin aluksi vielä hidaskäynnäinen siirtymä perinteisestä viljelystä suunniteltuun uudistamiseen ja samalla selvempi siirtymä omavaraisesta elämisestä kaupalliseen ajattelutapaan, jossa ostotuotteilla oli jatkuvasti kasvava osuus. Viljelijöiden omien tuotteiden myynti samoin kuin erilaiset sivuansiot rahan hankkimiseksi lisääntyivät. Rahan merkitys kasvoi."

Rasila mukailee ilmeisesti Jutikkalaa (I, s. 513), joka tähdentää *Talonpojan historiassa* esittämänsä näkemyksiä, kuinka "kovan kokemuksen hälyttäminä maanviljelijät alkoivat uudistaa maataloutta". Peltonen alleviivaa puolestaan sitä, miten Suomen maataloudessa tapahtui 1870-luvun tienoilla "kapitalistinen murros" ja kuinka "kaupallistumisen lisääntyminen 1800-luvun lopulla on saanut suuren merkityksen ja se on voitu hahmottaa selkeänä murroskohtana maaseudun elämässä" (II, s. 77 ja 81).

Laajimmin kysymystä poh-
tii Vihola, joka huomauttaa, mi-
ten toistuvasti on esitetty, että
tuotantosuunnan muutos oli
lähtöisin 1860-luvun vaikeista
nälkävuosista ja niiden aiheut-
tamasta tuhosta (II, s. 157).
Viivasuorasti Vihola ei kuiten-
kaan nielaise nälkänakkia vaan
nostaa pöydälle oman tulkin-
tansa:

”Muutos ajoittuikin kyllä
tätä teoriaa tukevaksi, ja muu-
toksen seurauksena suomalaisen
maatalouden riippuvuus
satovuosien vaihteluista vähe-
ni. Muutokseen ei kyllä kuiten-
kaan perimmäisenä syynä ol-
lut kato ja sen aiheuttama hätä,
vaan muutoksen taustalla oli
yleinen koko suomalaista yh-
teiskuntaa koskettanut raken-
nemuutos”.

Ja millainen tuo rakenne-
muutos oli? Viholan mukaan

”Suomi ja suomalaiset siirtyi-
vät omavaraistaloudesta vaihto-
talouteen, minkä seurauksena
kansan pääelinkeino kaupallis-
tui aste asteelta. Tuotantosuun-
nan muutoksen taustalla oli
yhteiskunnan yleinen kaupal-
listumiskehitys eikä niinkään
ihmisten rationaalinen pyrki-
mys siirtyä tulokseltaan epävar-
masta tuotantosuunnasta var-
mempaan ja tulokseltaan tasai-
sempaan tuotantosuuntaan.”

Vihola näkee selvästi myös
sen, että muutos ei tapahtunut
samanaikaisesti kautta maan.
Kaukana jälkijunassa tuli Kai-
nuu, jossa

”metsätalouden nollaraja
poistui hyvin myöhään, ja Kai-
nuussa suomalainen maatalous
pysyi viimeisimpänä perintei-
sellä kannallaan: uudistukset
saavuttivat syrjäisen ja köyhän
alueen vasta 1800-luvun lopun
lähestyessä” (s. 160).

Edellisiin tulkintoihin ver-
rattuna Viholan näkemys lä-
hestyy totuutta eikä hän iske
kirvestään kiveen, joskaan ei
järin kauas siitä. Kainuussa oli
kyllä kaupallisuutta, kun parin-
sadan kilometrin päästäkin
kymmenien vaarallisten kos-
kien kautta vietiin veneillä ter-
vaa Ouluun ja paluulastina
tuotiin tarveaineita, kuten suo-
laa, ja etenkin katovuosina –
joista tosiaankaan ei ollut puu-
tetta – viljaa purtavaksi ja sie-
meniksi. Kuten jo opinnäyte-
työssäni 1966 osoitin, tämä
etäisyyksien ja luonnonmaan-
tieteen ankara rautakehä alkoi
murtua vasta 1904, kun höy-
ryvoiman voimalla rautahepo
porhalsi Kajaaniin. Vasta nyt
metsätalouden nollaraja vähä-
vähältä väistyi kohti erämaita,
vasta nyt karjatalous pikkuhil-
jaa kohentui ja vasta nyt näl-
kä alkoi hellittää kuristavaa
oteitaan.

1860-luvun lopulla valtaosa
Suomea oli ollut Kainuun kal-
taisessa nälkämylläkässä. Sii-
hen ei ollut tuonut minkään-
laista peruspelastusta 1862
käyttöön otettu rautatie Helsin-
gistä Hämeenlinnaan. Erämaa-
rata ei avannut paljонkaan
kaupallisia yhteyksiä. Vasta
kun syyskuussa 1870 höyry-
voimalla päästiin Pietariin ja
sitä kautta lähes kaikkialle Eu-
rooppaan, Suomen elinkeino-
elämä ja samalla maatalous
joutuivat muutoksen kouriin;
ja tämä uusien mahdollisuu-
sien aika tunkeutui ympäri
maata rataverkon laajenemisen
myötä. Vesistöjen jäätyminen
ei enää motittanut Suomea
puoleksi vuodeksi.

Mutta ennen tekniikan mul-
listusta napapiirin tuntumassa
sijaitseva ja alueeltaan varsin

laaja Suomi, jonka vähäinen
väestö 1860-luvulle mennessä
yhä tasaisemmin oli siroteltu
yltympäri maata, eli liikenteen
rautaisissa kahleissa ja eteläis-
tä Suomea myöten normaali-
vuosinakin paljolti petun va-
rassa. Kesäisin oli hyödynnet-
tävä vesireittejä siinä missä tal-
visin lumen ja jään luomia kul-
kumahdollisuuksia. Vuosikier-
toon mahtuivat kaksi kelirik-
koa, kevät- ja syystulvat sekä
lumipyryjen aiheuttamat toistu-
vat umpiperät etenkin erämaa-
kyliin. Ennen rataverkostoa
vedenjakajat olivat paljolti
myös liikenteellisiä ja talous-
maantieteellisiä rajoja. Venäjän
vallattua Vanhan Suomen ter-
vanpolto keskittyi läntiseen
Suomeen, erityisesti Pohjan-
maalle, jossa hyödynnettiin jo-
kiverkostoa ja josta männiköi-
den ehtyessä elinkeino siirtyi
yhä enemmän itää kohti, ja lo-
pulta Kainuu oli 1800-luvun
lopulla maailman tervanpolton
keskus. Tervan hinnan valtava
vaihtelu toi väliin raatajan suu-
hun velkaisen ruokapalan, pel-
kän petunkin, mutta vaihtoeh-
dot elämiseen olivat vähissä.

Käsitellessään tullipolitiik-
kaa ja maataloutta Vihola on
itse asiassa aika lähellä vuoden
1966 tulkintaani. Hän näet to-
teaa, kuinka Suomen rataver-
kon laajenemisen myötä 1800-
luvun lopulla sitä ”pitkin tuon-
tivilja virtasi toisaalta Venäjäl-
tä ja toisaalta etelän rannikko-
kaupungeista ympärivuotisest-
ti laajalti Suomeen” (s. 213).
Tähän on syytä lisätä, että sa-
maisien vuosisadan lopulla val-
tion järjestämä jäänmurtajatoi-
minta mahdollisti kaupan ym-
pärivuotisesti Hangon kautta.
Ympärivuotista vientiä helpotti
sekin, että – kuten Peltonen

huomauttaa (s. 104) – "valtionrautatiet asetti liikenteeseen erityisiä voijunia, joiden jäähdytetyissä vaunuissa tiettyinä aikataulun osoittamina päivinä vietiin voi meijeripaikkakunnilta keskeiseksi vientisatamaksi nousseeseen Hankoon".

Maataloushistorian arkeologinen osuus luo laajalti ja monipuolisesti valoa Suomen viljakasvien ja karjatalouden varhaisvaiheisiin. Vanhin hiiltynyt ohranjyvä on 3700 vuotta vanha, ja kyntöjäljet ovat tuhat vuotta myöhemmältä ajalta. Kotieläimistä koira, lehmä, lammas ja hevonen ovat pisimpään palvelleet ihmistä Suomen kamaralla. Löydöthän eivät vielä todista, etteikö maanviljelyä ja karjantaloutta olisi ollut Suomessa aiemminkin. Niinpä viljelyn katsotaan alkaneen viimeistään 4000 vuotta sitten. Näitä uusia elinkeinotakana ei keksitty yhdellä ainoalla seudulla, vaan – kuten Huurre korostaa – ne näyttävät päässeen alkuun miltei samanaikaisesti Etu-Aasiassa, Kiinassa ja Keski-Amerikassa. Tämän seurauksena tapahtui elintapojen vallankumous: pieneltä alueelta saatiin ravintoa yhä suuremmalle joukolle, kaikkien ei tarvinnut enää osallistua ravinnon tuottamiseen, asutus kiinteytyi ja väkiluvun kasvaessa muodostui kaupunkimaisia keskuksia.

Viljelyn varhaisin muoto oli kaskeamista. Metsiä poltettaessa tarvittiin kirveitä ja tulentekevälaineitä, joten niitä arkeologisissa löydöissäkkin on runsaasti. Peltoviljelyn tulo ei suinkaan tyrehdyttänyt kaskeamista vaan se jatkui sisämaassa 1800-luvulle saakka.

Ohraan verrattuna vehnä ja

ruis olivat nuoria tulokkaita Suomessa. Jo runsaat kaksi vuosituhatta sitten Suomessa viljeltiin kahta vehnälajiketta. Ruis valtasi Eurooppaa rikkaaruohona muiden viljojen joukossa. Vanhimmat ruisjyvälydöt Suomesta ovat noin 2100 vuotta vanhoja. Kuitenkin runsaan sadon tuottanut kaskiruis lienee levinnyt kaakosta Itä-Suomeen vasta 1100-luvulla. Peltoviljelyn ja heinänteon varhaisimmat välinelöydöt – viikatteet ja sirpit – ovat kaksi vuosituhatta vanhoja. Samaa ikäkautta ovat keritsimet, jotka kielivät lammastaloudesta. – Kuitenkin kaiken kaikkiaan, Huurre tähdentää, maatalous rautakaudellakin "on luultavasti suurimmassa osassa Suomea, maan lounaisosaa ja joitakin sisämaan keskuksia ehkä lukuun ottamatta, vielä jäänyt eränkäyntiä tukeneeksi sivuelinkeinoksi".

Huurteen tapaan Orrmanin osuus on taitavaa ja huolellista työtä. Suomen keskiajan asutusta, maataloutta ja talonpoikaista maalaisyhteiskuntaa valaistaan monipuolisesti. Orrman on aivan oikein oivaltautunut, että asutusta tarkasteltaessa on selvitettävä Suomen luonnon ja maaperän alueelliset erot, koska ne väistämättä liittyvät keskiajan maataloutteen ja yhteiskuntaan.

Ajanjakson 1520–1870 maataloushistoria on jaettu kolmeen osaan, valtijohtoinen talous 1520–1720, maatalouden nousu 1720–1810 ja perinteisen maatalouden loppukausi 1810–70. Jutikkala urakoi taitavasti sekä aiempien tutkimustensa että uusimpien selvitysten perusteella sarkajaon, aatelisvallan ja lahjoitusmaat,

maatalouspolitiikan, kartanot, tilalliset ja tilattomat ja suuret katovuodet. Mäkelä-Alitalo valottaa verotusta, autoitumista ja väenottoja (jälkimmäiseen liittyy myös Längin osuus), periyymistä ja naisen asemaa, Wilmi tuotantotekniikkaa ja ravinnonsaantia sekä palkollisia ja tilatonta väestöä. Niemellä kirjoittaa puolestaan maatalousneuvonnasta ja -koulutuksesta, Nummela asutuksesta, pellostasta ja karjasta, Katajala talonpoikaislevottomuuksista, Saarenheimo isojaosta ja Rasila torpparijärjestelmästä. Vielä löytyy kruunun maatalous: kuninkaankartanot (Vilkuna), pitäjänmakasiinit maalaisyhteiskunnan turvana (Teerijoki, Juntumaa, Rasila), Vanhan Suomen talonpoika ja hovinherra (Paaskoski) ja suurperhe – työorganisaatio ja perheiden liitto (Waris).

Korhosen kontrolle ovat tulleet "Perinne hallitsee maataloustekniikkaa" ja "Koneiden kausi alkamassa". Jälkimmäinen luku osoittaa kyseessä olleen todella alun, sillä esimerkiksi puimakoneen voimanlähteenä höyrykonetta tavattiin ani harvoin ennen vuotta 1870. Sama sääntö pätee jopa hevosvetoisiin koneisiin, niin myös heinänteossa. Mustialaan oli hankittu niittokone 1862. Korhosen mukaan koneen leviämistä hidastivat sen tekninen kehittämättömyys, käyttäjien tottumattomuus, korkea hinta ja soveltuminen vain koville ketoniityille. Kun 1870-luvun puolivälissä vasta prosentti peltoalasta oli kylvetty heinälle, niin eikö tässä ollut tarpeeksi selitystä. Niittokone oli sula mahdollisuus luonnonniityillä; hyvä jos mies viikat-

teineen pystyi sadekesinä räm-pimään heinähommissa.

Runsas satasivuinen päälu-ku vuosisataisia kehityslinjoja on kaiketi valittu siksi, että sen avulla voitaisiin tilkitä ammot-tavimmat aukot. Kun tervan-poltto oli suomalaisen talon-pojan tärkeä elinkeino vuosi-satoja ja kun siitä saatiin tuloja katovuosinakin, ei viiden sivun uhraus ole suinkaan yliampua. Mäkelä-Alitalo on tähän osaan työstänyt kuusi aihetta, joista perinpohjaisiin on karja-taudit ja eläinlääkintä. Kaukiai-nen, joka läpikotaisin hallitsee talonpoikaipurjehduksen, on yhtä asiantuntevasti kirjoittanut siitä kuin Kortessalmi mieliai-heestaan, poronhoidosta. To-dellisen suururakan on saanut vastuulleen Björn, joka käy läpi muuttuvan maalaismaiseman.

Mitään vastaavaa tilkintää ei ole tehty toisessa ja kolman-nessa osassa eli ajanjaksossa 1870-luvulta 2000-luvun al-kuun. Kun muutos tulkitaan siten, että nälkävuosien seu-rauksena maatalouden harjoit-tajien aivoissa jokin nikahti uudelle uralle, niin mitään til-kintää ei silloin tarvita. Jos taas katsotaan, että höyryvoima ja siinä etenkin Pietarin rata pani suuriruhtinaanmaan käymisti-laan, olisi jatkossakin pakko seurata teknistä kehitystä, tek-nisiä innovaatioita ja niiden sovellutuksia maatalouden raa-tajien arkipäivään.¹ Niinpä oli-sin kaivannut vaikkapa lyhyt-tä kuvausta siitä, mitä liikenteen mullistus merkitsi maata-loudelle. Kyse on tällöin pait-si rautateistä myös autoistumi-sesta ja lentoliikenteestä. Tuovathan lentokoneet etelästä vaikkapa tomaatteja, kurkkuja ja varhaisperunoita lumen kes-

kelläkin painiskelemaan Suo-meen ja panevat hintakilpai-lussa maamme vastaavat yrit-täjät ahtaalle. Oman kokonai-suuden muodostaa tietoliikenne. Teoksessa selvitetään ansiokkaasti osuustoiminnan ke-hitystä ja merkitystä. Maaseu-dulle perustettiin myös monta sataa puhelinosuuskuntaa, jot-ka palvelivat myös muuta osuustoimintaa.² Radion pro-pagandistinen merkitys maata-loudelle ei ollut aivan tyhjän-päiväinen, jos esimerkkeinä ajatellaan vaikkapa suosittuja ohjelmia, kuten Metsäradiota ja Maamiehen tietolaaria.

Sähkön yleistyminen ja ete-neminen kohti pohjoista ja syr-jäkyliä selittää monta asiaa. Kehityksen aikaerot olivat to-della pitkät eri puolilla Suo-meä. Kun sähkö yleistyi eteläi-sessä Suomessa jo 1800-luvun lopulla, vastaava uutuus saatiin Pohjois-Suomen syrjäkyliin vasta 1950- ja 60-luvulla. To-sin sähkön käytöstä sivutaan Siiskosen ansiokkaassa artike-lissa (III, s. 295–97). Niin ikään Markkola (III, s. 20) to-teaa sähkön merkityksestä: ”Jos ilmastoitintjärjestelmä pet-tää tai sähkökatkos hiljentää lypsykoneet, edessä saattaa olla tuhoisa tilanne.” Niin ikään olisi toivonut vaikkapa mainintaa, miten moderni vesihuolto ja yleensä kunnallis-tekniikka valloittivat maatalou-den ja samalla paljolti hävitti-vät elämisen ehtojen erot kau-punkeihin verrattuna. Samoin olisi toivonut vaikkapa sivun pituista katsausta energiahuol-lon kehitykseen. Tulevaisuus voi hyvinkin vahvistaa käsityk-sen, että huomattava osa Suo-men pelloista ohjautuu tälle alalle.

Rataverkon laajeneminen autonomia loppupuoliskolla pani entiset talousmaantieteel-liset rajat uusiksi ja mahdollis-ti Suomen erikoistumisen laa-jalti karjatalouteen samalla kun halpa Venäjän vilja viiletti vin-haa vauhtia veturin vetämänä suomalaisten suuhun. Kriisi-kausina viljan saanti Suomeen tuotti suuria vaikeuksia. Rajun säännöstelyn avulla maamme selviytyi sotavuosista ilman nälkäkatastrofia. Kuitenkin en-simmäisen maailmansodan loppuaikoina oli kaivettava esiin pirtin perältä pettuhuh-mar ja näin palattava laajoilla alueilla niin sanottuun van-haan hyvään aikaan.

Rantatuvan korkeatasoiset artikkelit osoittavat, kuinka toi-senlaisissa oloissa Suomen maatalous toimi 1914–19 ja 1939–49 verrattuna Oolannin sodan aikaan 1853–56. Sään-nöstely puuttui 150 vuotta sit-

1. Tästä huipputärkeästä asiasta tarkemmin ks. teoksiani (2003–04) *Höyryllä Hämeeseen (Rautatie Helsingistä Hämeenlinnaan)* ja *Pietarin rata (Rajamaasta maail-malle). Suuriruhtinaan Suomi II–III*. Päätoimittaja ja kuvatekstit Kai Linnilä ja toimittaja Leeni Tiirakari. Helsinki: Amanita. Kustannus-yhtiö Tammi.

2. Laurilan kirjoittamassa ansiok-kaassa artikkelissa *Maatalouden EU-aika* on esimerkki, miten puhelimitse valvontakoneisto aiheut-taa salamannopeasti pelon pistök-sen maatalousyrittäjän selkäyti-meen (s. 363): ”Pahin pelkoni toteutui viime vuonna (1996). Yks-kaks soi puhelin, ja ilmoitettiin että huomenna tulee TARKASTAJA. Panin luurin pois kädet tärستن. Omasta mielestäni olin täyttänyt anomukset niin rehelligisesti kuin osasin, mutta eihän sitä koskaan tiedä, miten asiat tulkitaan. Äiti oli yhtä kauhuissa. Siihen jäi iltanen syömättä, niin kasvoi ahdistus. Syyllisyys painoi ja pelko jäyti, vaikka kumpaankaan ei ollut ai-hetta.”

ten lähes tykkäänään. Myöhempiin sotiin verrattuna elettiin paljon enemmän omavaraistaloudessa. Kuitenkin välttämättömän suolan hinta kohosi tuolloin korkeuksiin, ja Krimin sodan aikaisista vaikeista liikenneongelmista kertoo sekin, että tämän välttämättömän hyödykkeen hintaerot eri puolilla maata olivat valtavat.

Viimesotien jälkeen Suomen maataloudessa huomioitiin ilmastolliset tekijät. Maatalous erikoistui vähitellen ja muodostui korostetusti viljaa viljelevä Suomi ja maitomaa. Autoistuminen, traktoristuminen ja tieverkon nopea laajeneminen mahdollistivat karjatalouden nousun peräkyliä myöten. Tukien turvin kaikki kannatti. EU-Suomessa korttipakka on kuitenkin pantu uusiksi. Samalla maatalous maailmallistuu ja teollistuu yhä enemmän. Rasila korostaa osuvasti loppuluvussaan, kuinka aiempi selvä yhteys maatalouden ja päivittäisen ravinnon välillä on hämärtnyt. Taustalla ovat teollisten tuotteiden lisääntyminen ja kaupallisten kuljetusten kasvu.

Oiva Turpeinen

Kirkko ja saamelaiset kohtaavat pohjoisessa

Ritva Kylli: Kirkon ja saamelaisten kohtaaminen Utsjoella ja Inarissa 1742–1886. Studia Historica Septentrionalia 47, Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys, Jyväskylä 2005. 530 s. + 4 s. liitteitä.

■ Utsjoki oli vuodesta 1673 lähtien kuulunut anneksina Koutokeinon emäseurakuntaan ja itsenäistynyt omaksi seurakunnakseen 1747. Samalla se siirtyi Härnösandin hiippakunnasta Turun tuomiokapitulin alaisuuteen ja sai kappelikseen aiemmin Kuusamoon kuuluneen Inarin. Inariin tuli kappalaisen virka vasta 1837 ja ensimmäinen viranhaltija seuraavana vuonna. Inarin kappeliseurakunta puolestaan itsenäistyi vuonna 1886, samaan vuoteen sijoittui Gustaf Johanssonin ensimmäisenä suomalaisena piispana Lappiin tekemä piispantarkastusmatka.

Ritva Kyllin tutkimus kirkon ja saamelaisten kohtaamisesta Utsjoella ja Inarissa käsittää johdantoluvun ja seitsemän päälukua. Johdantolukuun sisältyy erittäin selkeä katsaus kirkon ja saamelaisten kohtaamisen alkuvaiheisiin 1300-luvulta 1740-luvulle. Se perustuu lähinnä 1900-luvun puolivälin tienoilla tehtyihin tutkimuksiin, joiden kaavamaisuuksista tekijä pyrkii kuitenkin vapautumaan.

Ritva Kylli ei aloita tutkimustaan, niin kuin voisi olettaa, Utsjoen seurakunnan perustamisesta vaan vuodesta 1742, jolloin Utsjoki sai ensimmäisen pappinsa, koulumestarina mutta myös saarnaajana toimineen Anders Hellanderin. Ratkaisu on hyvin perusteltu. Näin tutkittava ajanjakso käsittää yhteensä peräti 145 vuotta, joiden selvittäminen on väitöskirjatasollakin harvinaisen mittava urakka.

Tekijä määrittelee tutkimustehtävänsä (s. 20): ”Tutkin väitöskirjassani kirkon ja saamelaisten kohtaamista 1700- ja 1800-luvun Utsjoella ja Inarissa. Tutkimuksen kohteena on toisaalta kahden instituution eli kirkon ja saamelaisen yhteiskunnan, toisaalta kahden kulttuurin eli papin edustaman suomalaisen valtakulttuurin ja saamelaiskulttuurin kohtaaminen. Erityisenä painopisteenä on lapinpappien eli tässä tapauksessa Utsjoen kirkkoherrojen ja Inarin kappalaisten toiminta alueen saamelaisten parissa.” Selkeään määrittelyyn liittyy pohdintaa siitä, mitä kulttuurien kohtaaminen on.

Ritva Kyllin mittava tutkimustehtävä jakautuu viiteen varsinaiseen osakysymykseen, joita hän käsittelee koko ajanjakson osalta omissa pääluvuissaan. Ensiksi tekijä selvittää yhtenäisesti pappien haakeutumista työskentelemään Suomen pohjoisimmassa seurakunnassa, heidän taustaansa, ajatusmaailmaansa ja sopeutumistaan. Hän pyrkii siis tarkastelemaan kaikkia Utsjoella ja Inarissa palvelleita pappeja omana ryhmäänään. Toisena ongelma-alueena on kielikysymys, toisin sanoen se, oliko

lapinpappien opeteltava saamea vai saamelaisten suomea ja miten saamelaiset suhtautuivat kirkon valitsemaan opetuskieleen. Kolmanneksi tekijä tarkastelee saamelaisten ja papin välistä kanssakäymistä kirkkopaikoilla ja niiden ulkopuolella, siis jumalanpalveluksissa ja vierailuilla seurakuntalaisten luona. Kyseessä on kaikkein laajin pääluku, joka käsittää noin 100 sivua. Neljänneksi on vuorossa kysymys kirkollisen kansanopetuksen järjestämisestä. Viidenneksi tekijä tarkastelee lapinpappien suhdetta maallisiin uudistuspyrkimyksiin – esimerkiksi maanviljelyksen edistämiseen – ja heidän toimintaansa saamelaisten kuvaajina julkisuudessa.

Eri osatehtävien ohella tekijä kiinnittää huomiota valtiovallan ja kirkon yleiseen toimintaan saamelaiskysymyksessä. Utsjoen ja Inarin oloille tarjoaa vertailuaineistoa erityisesti Ruotsin Lapissa sijaitseva Jukkasjärven seurakunta, josta on olemassa merkittäviä kirkkohistoriallisia tutkimuksia. Tekijä tarkastelee varsinaista kohdealuettaan koko ajan laajas- ja historiallisessa kontekstissa.

Tutkimuksen dispositio on siis käytännössä temaattinen eikä kronologinen kuten yleensä historiallisissa tutkimuksissa. Tekijä käsittelee kutakin viittä teemaansa koko lähes 150 vuotta käsittävän ajanjakson osalta omissa pääluvuisaan. Esimerkiksi ensimmäisessä temaattisessa pääluvussa tekijä kuvaa lapinpappeja 1880-luvulle saakka; ansiokkaan selvityksen olisi voinut julkaista erillisenäkin tutkielmiana. Toisessa pääluvussa

hän palaa 1700-luvun alkupuolelle ja käsittelee silloista ”omatoimista kristillisyyttä”. Olisi ollut luontevampaa vaihtaa päälukujen järjestystä ja tehdä muutoksen aiheuttamaa hienosäätöä. Kyseinen pääluku luo ongelmallisesta sijoituksesta huolimatta tarpeellisen pohjan kirkon ja saamelaisten suhteen myöhemmälle tarkastelulle sekä Utsjoen että Inarin osalta.

Yhtä massiivinen ja kunnioitusta herättävä kuin tekijän aikarajaus ja kysymyksenasettelu on myös hänen käyttämänsä lähdeaineisto. Tärkeimpiin arkistoihin kuuluvat Utsjoen, Inarin ja Koutokeinon kirkonarkistot, Kemin ja Lapin rovastikuntien arkistot, Turun, Härnösandin ja Kuopion (Oulun) tuomiokapitulien arkistot, senaatin arkisto (Lapin seurakuntien ja koulujen kolmivuotiskertomukset) sekä Lapin kirkollistoimen johtokunnan arkisto (Riksarkivet, Tukholma). Lisäksi tekijä on käyttänyt kaikkia teeman kannalta merkittäviä yksityiskokoelmia.

Painamattomien lähteiden ohella painettujen lähteiden ja sanomalehtien luettelo on erittäin runsas ja monipuolinen. Tutkimuskirjallisuus käsittelee paitsi saamelaiskysymykseen ja Lappiin liittyvää myös kirkkohistoriallista kirjallisuutta.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo, joka käsittää yhteensä 26 sivua, on harvinaisen laaja. Laajuus ei ole vain kosmeettista laatua, vaan tekijä on todella hyödyntänyt luetteloimaansa aineistoa. Lähde- ja kirjallisuusluettelo on myös muodollisessa suhteessa erittäin hyvin viimeistely: siitä on vaikea löytää todellisia virheitä. Yhtä

täydellistä luetteloa ei ole tullut aiemmin vastaani. Muutamalla huomaamalla epä tarkkuudella ei ole mitään merkitystä. Tekijä on nykyaikaistanut O. I. Collianderin paimenmuiston alaotsikossa olevan ”ensimmäinen”-sanana ”ensimmäiseksi” (s. 515) ja kirjoittanut Adolf Steenin tutkimuksen (1954) otsikossa sanan ”Finne-misjonen” pienellä alkukirjaimella (lisäksi puuttuu sarjatioto: Avhandlingar utgitt av Egede-Institutet 5).

Tekijä on käynyt läpi valtavan aineistomäärän mutta ei ole joutunut sen vangiksi. Hän pyrkii perustamaan esityksensä kauttaaltaan arkistolähteisiin, joita hän osaa käyttää itseenäisesti ja kriittisesti. Hän tiedostaa ongelmaksi saamelaisen oman äänen puuttumisen historiallisista lähteistä: kulttuurien kohtaamisen altavastajana ollut osapuoli ei tuottanut kirjallista materiaalia siinä määrin kuin järjestäytyneemmin toiminut kirkko (s. 30). Näin hän lähestyy kirkon ja saamelaisten kohtaamista mahdollisimman objektiivisesti – kaikilla niillä välineillä, joita moderni historiantutkimus voi tarjota.

Kylli esittää runsaasti hyödyllistä informaatiota tekstin joukkoon sijoitetuissa lukuisissa taulukoissa ja kaavioissa sekä lopussa olevissa liitteissä. Henkilöhakemisto on erityisen käyttökelpoinen, kun siinä on tietoja myös henkilöiden arvoista ja asemista. Havainnollistaminen on edellyttänyt yksityiskohtaisia, jopa yksityisten seurakuntalaisten luku- ja kristinopintaitoon 1700-luvulla ulottuvia selvityksiä rippikirjojen pohjalta.

Ensimmäisen pääluvun osalta tekijä olisi voinut pysähtyä sen leikkisään otsikkoon ”valtakunnan ylimmäiset papit” – ilmaus, jonka jo F. M. Franzén tunsikin vuonna 1800. Myöhempi Utsjoen kirkkoherra Urpo Kuusniemi julkaisi 1993 kirjan ”Suomen ylimmäisenä pappina”. Sanonta on siis ollut käytössä ilmeisen kauan.

Vakavampi asia on, että tekijä selostaa (s. 43) puutteellisesti senaatin vuonna 1817 tekemää päätöstä parempien etujen myöntämisestä takaisin etelään haluaville lapinpapeille. Konkreettisesti oli kysymys kaksinkertaisten virkavuosien myöntämisestä lapinpapeille tulevia viranhakujia varten. Heillä oli myös oikeus tulla nimitetyksi ”taidon ja ansiollisuuden mukaan” ns. keisarinpitäjien kirkkoherranvirkoihin. Virkaa ei edes tarvinnut hakea normaalissa järjestyksessä, myöhempi ilmoittautuminen riitti. Niinpä Utsjoella palvelleen Carl Stenbäckin pääsy Alavuden kirkkoherraksi ei johtunut siitä, että hän oli onnistunut tekemään vaikutuksen tuomiokapituliin (s. 109). Kyseessä oli nimittäin keisarillinen seurakunta, jonka virkannimitykset olivat käytännössä senaatin käsissä.

Lapinpapeille vuonna 1853 säädetyn avioliittopakon syntyä ei ole uskottavaa selittää – *Tuomo Itkosen* tapaan – erään Inarin kappalaisen aviottomalla yhteiselämällä (s. 46, 91–92); luonnollisempi syy oli Norjan vastaisen rajan sulkeutuminen edellisenä vuonna ja rajaseudulla elämiselle asetetut erityiset vaatimukset.

Pääluku päättyy kokoavaan katsaukseen ”Nuori papin poi-

ka Pohjois-Suomesta”, jossa tekijä hahmottelee tyypillisen lapinpapin muotokuvan. Taus-tamuuttujina ovat lapinpapin ikä Utsjoelle tai Inariin tulles-sa, toimikauden pituus, myöhemmät elinvuodet, syntymä-maakunta ja isän ammatti.

Alueellisen taustan osalta tekijä ei ole kiinnittänyt huomiota 1860-luvulle saakka voimassa olleen ns. hiippakuntaindigenaatin vaikutukseen. Lapinpapitkin tulivat yleensä ”omasta” eli 1800-luvun puoliväliin saakka Turun ja myöhemmin Kuopion hiippakunnasta (poikkeuksina vain Utsjoen kirkkoherraksi Turun hiippakunnasta 1853 tullut Anders Andelin ja Inarin kappalaiseksi 1874 Porvoon hiippakunnasta tullut Natanael Kulhanen). Tämä selittää taustaltaan itäsuomalaisen lapin-pappien silmiinpistävää vähäisyyttä (Savossa ja Pohjois-Karjalassa syntyneitä molempia vain 4 %, s. 106). Loppuanalyyysiin olisi voinut nostaa toisessa yhteydessä (s. 86 viite 259) olleen tiedon vain kahden papin itäsuomalaisista juurista.

Lapinpappeja kuvaavaa osuutta ja sen jälkeistä taustalukua seuraa neljä teemoitaita päälukua. Ne ovat kaikki eräänlaisia pienoistutkielmia, ansiokkaita kokonaisuuksia, joissa tekijä tuo esille parasta osaamistaan.

Kielikysymyksen osalta väittelijä osoittaa vakuuttavasti, että pappien ja kirkon rooli saamen kielen edistämisessä ei ollut yhtenäinen ja staattinen vaan aikakausien mukaan suu-resti vaihteleva. Näin hän tekee oikeutta kulloisellekin historialliselle tilanteelle eikä ole

sidoksissa mihinkään jäykkiin ennako-oletuksiin. Tässä jaksossa käyvät selville muun muassa eri virkaportaiden toimet paikallisessa kielikysymyksessä, jonka järjestelyt ulottuivat Ruotsin kuningaskunnan ja Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupunkiin saakka (Utsjoen kirkkoherra – Kemin, sittemmin Lapin lääninrovasti – Turun, sittemmin Kuopion tuomiokapituli – Lapin kirkollistoimen johtokunta/Suomen senaatti).

Kirjoittaja on perehtynyt laajasti ja syvällisesti esimerkiksi Utsjoen kirkkoherran Jacob Fellmanin toimintaan saamen kielen kääntäjänä ja puolestapuhujana 1820-luvulla. Hän esittää samalla kiinnostavia havaintoja Inarin myöhemmän kirkkoherran Tuomo Itkosen kriittisestä asenteesta ”fellmanilaiseen” traditioon. Tutkimuksen osateemasta avautuu yhteyksiä myös kansallishenkisten kulttuurivaikuttajien ja kielentutkijoiden (M. A. Castrén ja Elias Lönnrot, joka harkitsi hakemista Utsjoen kirkkoherraksi, s. 203) sekä Kaaresuvannon monialaisen kirkkoherran L. L. Laestadiuksen suuntaan, mikä vahvistaa väitöskirjan yleistä merkitystä.

Kylli on osoittanut runsaasti huomiota 1800-luvun ensimmäisen puoliskon yleisille aatevirtauksille romantiikalle ja kansallismielisyydelle, mutta ei ole juuri esitellyt vuosisadan jälkipuoliskon vastaavia suuntauksia. On oletettavaa, että fennomanialla ja sen johtohahmolla G. Z. Yrjö-Koskisella oli oma ohjelmansa saamelaiskysymyksessä. Kuopion hiippakunnan piispan Gustaf Johans-

sonin asennoitumiseen saamelaiskysymykseen taas lienee vaikuttanut paitsi tukeutuminen Yrjö-Koskiseen myös hänen ihailemansa Elias Lönnrotin antamat esikuvat.

Yrjö-Koskiseen, kirkollistoitumiskunnan päällikköön, kytkäytyi lopulta myös Suomen senaatin saamelaispolitiikka, jolle pohjaa antoivat Lapin seurakunnista Helsinkiin päätyneet tarkat kertomukset. Helsingin näkökulma käsillä olevaan teemaan on jäänyt valjummaksi kuin esimerkiksi Tukholman 1700-luvun osalta.

Laajimmassa teemakokonaisuudessaan tekijä kuvaa lapinpappien kohtaamista seurakuntalaistensa kanssa jumalanpalveluksissa ja kirkollisissa toimituksissa erittäin monipuolisen aineiston pohjalta. Aivan uutena suomalaisten lapinpappien vastuualueena nousevat esille Kuolan alueen luterilaiset saamelaiset.

Kylli tekee vakuuttavasti selkoa siitä, kuinka monet Utsjoen kirkkoherrat viettivät seurakunnassaan vuoden mittaan huomattavasti vähemmän aikaa kuin etelässä, joka veti heitä vastustamattomasti puoleensa. Tekijä kuvaa myös lapinpappien matkoja pitäjällä, heidän yösijojaan ja ruokailujaan. Seurakuntalaisten osalta taas nousevat yksittäisinä kysymyksinä esille muun muassa joikaamisen suhde perinteiseen virsilauluun sekä saamelaisten pukeutumiskulttuuri, hygienia ja alkoholinkäyttö.

Koko ajan tekijä pyrkii pohtimaan, missä määrin historiallinen lähdeaineisto pystyy kertomaan pappien ja saamelaisien kohtaamisesta. Lopputuloksena on osuva havainto:

yksilön piti historiantutkijan näkökenttään päästäkseen erottua muista joko hyvässä tai pahassa, aktiivisuudessa tai passiivisuudessa.

Kylli tarkastelee myös kysymystä saamelaisten vanhan uskonnon tai maailmankatsomuksen säilymisestä, jonka osalta 1800-luku tarjoaa mahdollisuudet edellistä vuosisataa moniulotteisemman kuvan piirtämiseen. Tekijä on voinut kiinnittää huomiota eri saamelaisryhmien – tunturi- ja kalastajasaamelaisten sekä saamelaisten uudisasukkaiden – keskinäisiin eroihin.

Keskeinen mutta yleisesti ja lähialueiden osalta paremmin tutkittu teemakokonaisuus on kirkollinen kansanopetus, jonka piirissä lapinkylissä kiertävät katekeetat toimivat pääluvun 5 otsikon mukaisesti ”yhdyssiteenä seurakunnan ja sen papin välillä”. Tekijä on nähnyt paljon vaivaa Utsjoen ja Inarin saamelaisten luku- ja kristinopin taitoja sekä katekeettaopetuksen ”ongelmia ja etuja” (otsikko 5.3) selvittäessään.

Kiinnostavan näkökulman kirkon ja saamelaisten kohtaamiseen tekijä tarjoaa esittelemällä Utsjoella ja Inarissa katekeettana toimineen Aslak Laitin, joka ensimmäisenä kirkon palveluksessa olleena saamelaisena haki lisäoppia eteläisestä Suomesta. Näin häntä voidaan verrata etelästä Lappiin saapuneisiin pappeihin.

Viimeisessä varsinaisessa teemakokonaisuudessa tekijä kuvaa lapinpappien pyrkimyksiä edistää saamelaisten elinkeinoja ja taistella köyhyyttä vastaan. Samalla nousee esille pappien stereotyyppisen torju-

va asenne tunturisaamelaisten nomadiseen elämäntapaan, pyrkimys nostaa heidät ”korkeamman” suomalaisen kulttuurin tasolle ennen muuta maanviljelysmaatetta levittämällä.

Tämän ohella Ritva Kylli tekee selkoa Utsjoella toimineiden pappien Lapin-kuvauksista, joista Jacob Fellmanin monipuoliset saamelaistutkimukset ovat arvokkaampia. Fellman oli esimerkiksi kasvitieteilijänä ja saamelaisten mytologian tutkijana aikalaisensa L. L. Laestadiuksen hengenheimolainen.

Lestadiolaisuuden vaikutuksen kuvaaminen suomalais-saamelaisen jännityskentän taustaa vasten vain yhdessä alaluvussa (7.2 Inarin ja Utsjoen seurakunnat uuteen uskoon?) on hyvin perusteltu ratkaisu. Kyseinen jakso monipuolistaa selvästi Ritva Kyllin tutkijankuvaa. Sivuilla 454–455 olevassa kuvassa ei ole kuitenkaan kysymys liikutuksista, niin kuin Museoviraston tietoihin perustuva kuvateksti antaa ymmärtää.

Kun tutkimus käsittää lähes 150 vuoden ajanjakson, jonka osalta tekijä käy vuorotellen läpi viisi laajaa systemaattista teemaa, on tärkeää, että siinä on tarpeeksi laaja ja kunnollinen loppukatsaus. ”Kirkon ja saamelaisten rinnakkaiselo” (11 s.) täyttääkin nämä odotukset erinomaisesti. Loppukatsausta leimaa myös sujuva, jopa lennokaskin kielenkäyttö, jota ryydittävät hyvin valitut, välillä humoristiset kielikuvat. Eräässä loppukatsauksen lauseessa tekijä perustelee epäsuorasti myös oman tutkimusaiheensa – ja yleisemminkin

saamelaistutkimuksen – merkitystä (s. 475): ”Saamelaiset ovat aina olleet kirkolle ja valtiolle jonkinasteinen kynnyksysymys, johon on pitänyt ottaa kantaa tavalla tai toisella.”

Väitöskirjan loppuun kahlannut lukija huomaa yllättäen, että tekijä vähättelee tutkimustaan (”Vaikka tutkimusaikani on periaatteessa hyvin pitkä, ongelmana on kuitenkin tavallaan tutkittavana olevan ajan lyhyys”, s. 476; ”Lopuksi haluan vielä kerran muistuttaa tutkimustani vaivaavasta kaipa-alaisuudesta” ja ”Vaikka tutkittavia asioita kertyi koko joukko, paljon asioita jäi käsittelemättä”, s. 482). Tällainen itsekriittisyys lienee käsiteltävä ennen muuta tekijän haluksi jatkaa saamelaistutkimuksen laajalla kentällä.

Ritva Kyllin väitöskirjatutkimus täyttää erittäin korkeat tieteelliset vaatimukset. Esitystapa on loogisesti etenevä ja muodollisesti korrekki mutta samalla osuvilla ilmaisuilla leikkitelevä, intellektuaalisesti nautinnollinen. Kielillisesti ja tyyllillisesti tutkimus on moitteeton. Suorastaan hämmästyttävää on, ettei yli 500-sivuisesta kirjasta löydy yhtään painovirhettä. Esitystä elävöittää hyvin valittu kuvitus, mikä näkyy erityisesti päälukujen aloitus-sivuilla.

Väitöskirja on harvinaisen monipuolinen perustutkimus kirkon ja saamelaisten kohtaamisesta. Se vie tätä koskevan tutkimuksen aivan uudelle tasolle ja muodostuu epäilemättä alallaan klassikoksi. Tekijä tuntee syvällisesti sekä empirian että historian- ja kulttuuritutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ja osaa yhdistää ne

tasapainoisesti. Väitöskirjasta välittyy myös monipuolinen kirkkohistorian asiantuntemus.

Tutkimus sisältää kirkon ja saamelaisten kohtaamisesta valtavan määrän informaatiota, jota tekijä on kiitettävästi pyrkinyt havainnollistamaan. Jos lukija ottaa informaation vastaan koko paketin sijasta pienempinä kerta-annoksina, se on kohtuullisesti omaksuttavissa. Tätä edistää myös väitöskirjan sivuilta välittyvä tekijän innostuneisuus asiansa esittelemiseen. Ritva Kyllin tutkimus vie Oulun yliopiston, erityisesti sen historian laitoksen, saamelaistutkimuksen perinnettä aimo askelen eteenpäin.

Hannu Mustakallio

Amerikkalaisten ja venäläisten kauppa 1700–1800-luvulla

Kalevi Ahonen: From Sugar Triangle to Cotton Triangle: Trade and Shipping between America and Baltic Russia, 1783–1860. Jyväskylä, University of Jyväskylä, 2005. (Jyväskylä Studies in Humanities 38). 470 s.

■ Kalevi Ahosen yleisen historian väitöskirjan aiheena on Pohjois-Amerikan Yhdysvaltain ja Venäjän kaupan ja merenkulun historia. Aihepiiri on luonnollisesti ajankohtainen, kun kyse on talouden ja politiikan verkostoista ja orastavis-

ta globaaliyhteyksistä. Tutkimuksen aikavälinä ovat vuodet 1783–1860. Aikarajaus laajuudessaan olisi vaatinut hieman syvempää huomion kiinnittämistä historiallisiin konteksteihin.

Venäjän ja Yhdysvaltain kaupan varhaista historiaa ei ole yllättävää kyllä kovin perusteellisesti tutkittu. Merkittävimpanä tutkimuksellisenä esikuvana tekijällä on ollut amerikkalainen Walter Kirchner, jonka aihepiiriä koskevia tutkimuksia ilmestyi 1960–1970-luvulla. Ahonen on perehtynyt eri vuosikymmenillä ilmestyneeseen tutkimukseen ja osoittaa tuntevansa sen hyvin.

Tutkimuskohdettaan Ahonen tarkastelee neljästä eri näkökulmasta: (1) kauppasuhteiden kehittymisenä maiden välillä, (2) käsiteltävään kauppaan osallistuneiden amerikkalaisten kauppiaiden ja heidän toimintansa tutkimuksena, (3) kauppamerenkulussa tapahtuneena muutoksena ja (4) kaupan laajuuden ja myös kauppatavaroiden muutoksena. Tutkimuksen rakenne noudattaa mainittuja neljää näkökulmaa. Tosin neljäs kysymys (kaupan laajuus ja kohteet) la venee kovin monisyiseksi. Siihen sisältyy kuitenkin paljon mielenkiintoista tietoa esimerkiksi laivoista, henkilöistä ja kauppatavaroista. Tutkimuksen päättävä loppuluku on analyttinen ja onnistunut.

Tutkimusajanjaksona Yhdysvaltain ja Venäjän väliseen kauppamerenkulkuun osallistui 9500 Tanskan salmien kautta purjehtinutta laivaa, joista valtaosa (95 %) oli amerikkalaisia. Amerikkalaisista vientituotteista tärkeimpiä olivat so-

keri, riisi, tupakka, puuvilla ja mausteet. Tärkeimpiä venäläisistä tuontitavaroista olivat hamppu ja kankirauta. Brittiläinen pääoma näyttää olleen ratkaisevassa asemassa kaupan rahoittamisessa.

Yksi tutkimuksen peruskäsite on työn otsikossakin esiintyvä ”kauppakolmio”, triangle, jolla viitataan kaupan suuntaan, alueeseen ja sisältöön. Nimityksen esikuvana on käsite uuden ajan alkupuolen Euroopan, Afrikan ja Amerikan välisestä kauppakolmiosta. Tämän tutkimuksen kolmioita olivat ”sokerikolmio” (Yhdysvaltain itärannikon Uusi Englanti – Kuuba – Englanti – Pietari), joka syntyi 1820-luvulla ja muuttui 1850-luvulla ”puuvillakolmioksi”. Sen sijaan ei oikein selviä minkälainen ”kolmio” vallitsi ennen 1820-lukua. Näin ollen tutkimuksen otsikko ja sisältö ovat jossain määrin ristiriidassa, koska tutkimusajanjakso alkaa jo vuodesta 1783.

Yhdysvaltain–Venäjän kauppa oli osa tuon ajan laajaa kansainvälistä, taloudellista vuorovaikutusverkostoa. Kaupankäynti luonnollisesti heijastui muuhun yhteiskuntaan tuomalla kansainvälisiä virikkeitä. Toisaalta kauppa oli riippuvaista maiden välisistä poliittisista suhteista. Venäjä oli tuohon aikaan tietyllä tavalla hyödyntämistä vailla oleva periferinen ”aarre” – hieman samalla tavoin kuin se nähdään omana aikanamme. Amerikkalaiset puolestaan osoittautuivat yllättävän aktiivisiksi kaupankävijöiksi Itämerellä. He myös välittivät kauppatavaroita esimerkiksi Euroopan maista edelleen Venäjälle. Pietariin

asettui amerikkalaisia kauppiaita, joista eräät kohosivat kaupungin suurimpien kauppiaiden ryhmään.

Tutkimuksen lähdeaineisto on erittäin laaja, kerätty eri maiden arkistoista Atlantin kummaltakin puolelta. Venäläinen alkuperäisaineisto olisi ehkä voinut tarjota uusia näkökulmia, vaikka Ahonen määrittelee näkökulmansa ”amerikkalaiseksi”. Runsasta lähdeaineistoa on käytetty kriittisesti, ja rakennetut massiiviset tilastot ovat huolella laadittuja.

Ahonen on tehnyt laajan, oman ilmoituksensa mukaan yhden naulan painoisen tutkimuksen Yhdysvaltain ja Venäjän välisen kaupan ja merenkulun historiasta. Siihen sisältyvän valtavan tieto- ja lähdemäärän vuoksi aihetta olisi voinut rajata enemmän, varsinkin tutkimusperiodin suhteen. Tämän tutkimuksen materiaali antaisi aineksia jopa kahdelle – kolmelle laajalle tutkimukselle. Kaikkiaan Kalevi Ahonen esittää arvokasta, tarkentuvaa, monipuoliseen aineistoon perustuvaa, melko vähän esillä ollutta tietoa tärkeästä aiheesta.

Auvo Kostiainen

Laajasti ja perusteellisesti kansallisajattelusta kulttuuri-radikalismiin

Marja Jalava: Minä ja maailmanhenki. Moderni subjektiksi kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914. SKS 2005. 477 s.

■ Marja Jalavan Helsingin yliopistossa tarkastettu väitöskirja on poikkeuksellisen laaja, perusteellinen ja kunnianhimoisen opinnäyte. Ensisijaisesti se on modernin projektin yksilöllistymis-aspektia tarkasteleva aatehistoriallinen tutkimus. Toisaalta psykodynaaminen lähestymistapa nostaa keskiöön kysymyksen, miten ihmisen minua rakentuu, tulee tietoiseksi itsestään, suojautuu sisäisiä ja ulkoisia uhkia vastaan, lohkoo itsestään epämieluisia osia ulkopuolelleen ja toisaalta peilaa itseyytään ulkopuolisista täydellisyyden mielikuvista, joihin kohdistuu myös samastumisen tai sulautumisen kaipuuta. Jalava kutsuu tätä myös tunteidenkäsitelyn kulttuurihistoriaksi; pohdittavaksi ja käsitteellistettäväksi nousevat ne tavat, joilla ihmiset ovat erilaisina aikoina erilaisissa paikoissa ”luoneet, ylläpitäneet ja suojelleet miinuitaan”.

Metodologinen valinta avaa

kiintoisia näkökulmia kysymykseen modernin, itseään refleктоivan subjektin muotoutumisesta toisaalta suhteessa itsen yläpuolelle asetettuihin kollektiivisubjekteihin – jotka artikuloituivat autonomian ajan Suomessa maailmanhengen, järjen, valtion, kansan, kansallishengen ja yhteisen hyvän kaltaisina periaatteina – ja toisaalta suhteessa ajankohdan miestapaisen ja homososiaalisen älyllisen eliitin muihin, kilpaileviin moderneihin subjekteihin. Psykohistoriallisessa lähtökohdassa on joskus nähty historian tuolle puolen johtavia universaaleja pyrkimyksiä, mutta mielestäni Marja Jalavan analyysissä ja argumentaatiossa täyttyy vaatimus menneisyyden ihmisen oman äänen, hänen tekojensa, kokemustensa ja motivaatioidensa kunnioittamisesta ainutkertaisesti historiallisina historiallisesti ainutkertaisessa kontekstissaan.

Psykohistoriallisen lähteiden lukemisen tavan Jalava palauttaa hermeneuttiseen tulkinnan traditioon. Tässä tutkijan persoonasta tulee olennaisella tavalla heuristinen väline. Muutoin viittaus hermeneuttiseen teorianmuodostukseen jää tutkimuksessa ohuehkoksi ja esitetty termi ”hermeneuttistulkinnallinen” lähteiden lukutavan kuvaajana jotenkin avoimeksi.

Edellisten rinnalle Jalava tuo vielä ruumiinfenomenologian näkökulman, jonka tarkoituksena lienee vastata ruumiillista ja mentaalista olemisen ja kokemisen tapaa koskevien dikotomioiden ylittämisen ja ”sukupuolittuneen tunnekuulttuurin ruumiillisuuden” tut-

kimisen haasteisiin. Kirjoittaja kutsuu ruumiinfenomenologiaa koko tutkimuksensa heuristiseksi lähtökohdaksi. Tätä minun on ollut vaikea sisäistää, samoin sitä perusteellisuutta, jolla johdannossa eritellään ruumiinfenomenologian teoreettisia perusteita, kun käytännössä argumentaatio ei ainakaan kovin läpinäkyvästi näille perusteille rakennu.

Nimensä mukaisesti tutkimus jakaantuu olennaisella tavalla kahta linjaa seuraavaan kysymyksenasetteluun. Näistä ensimmäistä kirjoittaja kutsuu kristillis-idealistiksi kansallisa-jatteluksi, jonka tarkasteluun siirrytään laajahkon mutta asia-pitoisen johdannon ja taustoja varsin laveasti esittelevän näyttämöllepanon jälkeen. Suuntauksen edustajista etualalle nousee vahvasti J. V. Snellman. Hänen lisäksi toimijoina näyttäytyvät edeltäjät A. I. Arwidsson ja J. J. Tengström sekä jäljessä tulijoista mm. Agathon Meurman, Alexandra Gripenberg, Thiodolf Rein, G. G. Rosenqvist ja Waldemar Ruin. Snellmanin varsinaiseksi antipodiksi tutkimuksen toisessa pääluvussa asettuu Rolf Lagerborg, joka kuitenkin saatellaan näyttämölle vasta ”opettajiensa, idoliensa ja edelläkävijöidensä” C. G. Estlanderin, Hjalmar Neiglickin ja Edward Westermarkin jälkeen.

Snellmanin ja Lagerborgin välinen suhde osoittautuu kiintoisaksi. Lagerborg oli Snellmanin kiivas arvostelija, mutta hänen kulttuuriradikalisminsa lähtökohdissa samoin kuin sen elämäntapa- ja arvostelun Snellmanista itsestään muistuttavaa. Keskeiseksi nou-

see vahva sisäinen ambivalenssi, joka ilmenee niin modernin yksilöllistymisen ja kollektiivisubjektiin sulautumisen kaipaun välisenä ristiriitana kuin naiseen kohdistuvana autonomian ja riippuvuuden välisenä jännitteenä. Toivottavasti Jalavan terävä ja oivaltava tulkinta saa tilaa myös Snellmanin juhlavuoden foorumeilla esitettyjen puheenvuorojen joukossa. Tuoreen näkökulman aiheeseen avaa psykodynaamisen tarkastelutavan ohella Snellmanin ajattelun ja toiminnan sukupuolittuneisuuden näkyväksi tekeminen.

Marja Jalava näyttää alun perin aikoneen nostaa selkeästi fokukseen Rolf Lagerborgin ja hänen näkemystensä yhteentörmäyksen ”kristillis-idealistiksen kansallisa-jattelijoiden” kanssa. Kun tutkimuksen edetessä Lagerborgin syrjäyttikin fokuksesta kysymys modernin subjektin muotoutumisesta, tehtiin Lagerborgista ja hänen vastustajistaan tai aiemmista antipodeistaan ”taupaustutkimuksia” hänen rinnalleen. (Aivan liikaa sitaattimerkkejä väitöskirjassaan viljelevän Marja Jalavan olisi vähintäänkin tämän avainkäsitteen kohdalla pitänyt päättää, onko termi sovelias vai ei, ja harkinnan jälkeen joko poistaa lainausmerkit tai vaihtaa ilmaisu.)

Kokonaisratkaisussa, johon Jalava nyt on päätenyt, olisi mielestäni ainesta ja aihetta kahteenkin väitöskirjaan. Kun tekijä vielä on äärimmäisen perusteellinen pienimmissäkin yksityiskohdissa, liikkuu suvereenisti useiden oppialojen välillä, operoi todella laajan lähdemateriaalin ja tutkimus-

kirjallisuuden parissa ja on ilmeisen haluton rajaamaan pois mitään, mikä vähänkin voisi liittyä asiaan (tai minkä puuttumiseen ennakoitu kritiikki ehkä tarttuisi), on lopputuloksesta rakenteeltaan ja tekstimäärältään poikkeuksellisen massiivinen ja rakenteellisesti raskaskin kokonaisuus.

Tietoisena tällaisen palautteen todennäköisyydestä kirjoittaja perustelee rajaustaan (tai sen puutetta) muutoksen, murrosten ja jatkuvuuden osoittamisen tärkeydellä ja laajemman kontekstin rakentamisen välttämättömyydellä. Kun Lagerborg kuitenkin nousee tutkimuksen keskeiseksi hahmoksi ja kun häntä koskeva jakso osoittautuu ansiokkaimmaksi ja omavoimaisimmaksi, olisin omasta puolestani suonut Lagerborgin ja hänen komplisoidun maailmasuhteensa nousevan selkeästi keskiöön. Tämä olisi kuitenkin tarkoittanut tutkimuksen rakenteen kääntämistä pääläelle: luopumista laveasta näyttämöllepäätelmästä ja sen sijaan tuon "laajemman kontekstin" kehäämistä tapaus Lagerborgin ympärille. Käsitteäkseni saman modernia yksilöllistymistä ja sen monitasoisista sisäistä jännitteisyyttä koskevan pohdinnan äärelle olisi voitu päätyä näinkin mutta kevyemmällä rakenteella ja vähemmän massiivisella tekstimäärällä.

Jalavan lopulta valitsema tutkimusasetelma aktualisoi kysymyksen "modernin" tai "modernin subjektin" ongelmallisuudesta historian operationaalisenä käsitteenä. Esimodernin ja modernin käsitteitä hän käyttää varsin liukuvasti. Rajapyykkiä on siirrelty

1500-luvulta 1900-luvun alkuun. Tämä heijastaa koko käsitteen liukkautta. Ongelmaksi voi koitua siihen olemuksellisesti kuuluva relatiivisuus, joka voi myös johtaa historian ulkopuolelle: silloin modernin idea kääntyykin abstraktiksi periaatteeksi, teoreettiseksi mahdollisuudeksi, jota aikaan kuin aikaan sovittelemalla saadaan niin haluttaessa lopputulokseksi kypsä autonominen moderni subjekti.

Ongelmallisimmillaan nk. modernin projektissa on kyse deterministisestä historiakäsityksestä, jonka oletuksen mukaan yksittäiset sivilisaatiot saavuttavat unilinearisessa kehityskulussa eri aikoina saman tietyn vaiheen, sikäli kuin tietyt ehdot ulkoisessa historiallisessa todellisuudessa ja yhteisön jäsenten tai sen johtavan eliitin henkilökohtaisessa kokemusmaailmassa ja persoonallisuusdynamikassa täytyvät.

Mielestäni Marja Jalava on osoittanut tiedostaneensa tämän vaaran ja onnistunut pitämään tarkastelunsa ytimessä ajassaan toimivan ja tahtovan ihmisen, jonka elämänpolitiikan ei oleteta elegantisti rakentuvan teoreettisen skeeman varaan.

Tietyissä historiallisissa tilanteissa näyttäisi sukupolvitynamiikkaan normatiivisesti sisältyvä jännitteisyys purkautuvan poikkeuksellisen kokonaisvaltaisella tavalla radikaaliksi aktiviteetiksi. Näin erityisesti silloin, kun vanhemman sukupolven nuoremmalle sukupolvelle tarjotut kulttuurihanteet ovat vahvassa ristiriidassa nuoremmen sukupolven omien minä-ihanteiden kans-

sa ja kun vanhemman polven sukupolvihegemonian tarjoamaan määrittelyvaltaan nojautuva todellisuuskäsitys on ristiriidassa nuorten oman todellisuuskokemuksen kanssa. Tulenkantajien sukupolven merkitystä väheksymättä Jalava löytää Lagerborgin ja 1880-luvun nuoren älymystön kulttuuriradikalismien ("80-lukulaisuuden") emansipatoriselle voilyymille vastineen vasta 1960-luvun Suomesta.

Jalavan tutkimus on siis olennaisella tavalla myös sukupolvihistoriaa. Niinpä modernin subjektiviteetin muotoutumisprosessin ja sen erisuuntaisten sisäisten jännitteiden rinnalle olisi selkeämminkin voinut nostaa sukupolvitynamiikkaa ja siihen liittyviä sisäisiä ja ulospäin suuntautuvia jännitteitä koskevan problematiikan. Tämä kulkee sisällä tekstissä erityisesti Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismia ja hänen myöhemmällä iällä suhteessa nuorempaan sukupolven kokemiaan konfrontaatioita koskevassa tarkastelussa, mutta erilliseksi tarkastelunäkökulmaksi sitä ei nosteta.

Marja Jalava on lahjakas kirjoittaja. Tutkimuksen primääri lähdeaineisto on laaja ja kattava. Lagerborg-aineiston parissa Jalava on tehnyt suurtyön, joka on myös pioneerityö. Tutkimuskirjallisuutta on runsaasti, ja viittauksia siihen on tekstissä väliin turhankin tiuhaan. Marja Jalava osoittaa tutkimuksessaan huomattavan lukeneisuutensa ja kyvyn suvereenisti kiteyttää useiden oppialojen tutkimuskirjallisuuden tuottaman spesiaalitiedon keskeistä antia oman analyysinsä ja argumentaationsa tarpeisiin.

Vähintään yhtä oleellista kuin käytettyjen lähteiden ja tutkimuskirjallisuuden kattavuus on se tapa, jolla tutkija lähteitä lukee. Mielestäni Jalavan tapa lukea lähteitään ymmärtämään pyrkivällä otteella on osoittautunut oivaltavaksi ja onnistuu usein kohdin nostamaan kohteestaan esiin uusia sävyjä ja särmiä. Osittain tämä johtuu siitä, että valittu tarkastelunäkökulma avaa paljonkin tutkittuun kohteeseen, kuten Snellmaniin aiemmin tutkimattoman näköalan – Lagerborgin tapauksessa siitä, että kohde on jäänyt aiemmassa tutkimuksessa katveeseen

Marja Tuominen

Naiset historiankirjoittajina

Elina Katainen, Tiina Kinnunen, Eva Packalén ja Saara Tuomaala (toim.): Oma pöytä. Naiset historiantkirjoittajina Suomessa. SKS, Historiallisia Tutkimuksia 221: Jyväskylä 2005. 395 s.

■ Historiallisen ajattelun perinteen tutkimus on viime vuosikymmeninä laventunut niistä verraten ahtaista akateemisista puitteista, joissa sitä oli totuttu tarkastelemaan. Hyvä esimerkki tästä on kanadalaisen Daniel Woolfin jo parin vuosikymmenen mittainen työskentely varhaismodernin ajan englantilaisen historiallisen ajattelun parissa. Kahden

monografian ja lukuisien artikkelien pohjalta Woolf julkaisi hiljattain synteesin, jonka otsikko kertoo jo kosolti sen sisällöstä: *The social Circulation of the Past: English historical Culture in England, 1500–1730* (2003). Historialliseen kulttuuriin Woolf sisällyttää niin tekijät (mukaan lukien kustantajat) kuin lukijatkin.

Gender-tutkimus on nousut yhdeksi eniten viljellyistä sosiaalishistorian osa-alueista, ja historiallinen ajattelu on siinä ollut jokseenkin hyvin esillä. Mainitsen tässä vain Mary Spongbergin mielenkiintoisen teoksen *Writing Women's History since the Renaissance* (2002). Tähän perinteeseen liittyy myös arvioitavana oleva teos *Oma Pöytä*.

Kirjan toimittajat ovat laatineet laajahkon johdannon ”Naiset historiantkirjoittajina”, jossa kirjan artikkelien esittelyn ohella tarkastellaan teemaa myös laajemmin ja alan ulkomaiseen tutkimukseen verraten. Pelkistään sanoen johdannossa lähestytään aihepiiriä kahdesta näkövinkkelistä, toisaalta naisten lähtökohdista ja edellytyksistä kirjoittaa historiaa ja toisaalta tiedeyhteisön valmiuksista hyväksyä heidät jäsenikseen. Artikkelit on jäsennetty kronologiselle perustalle. Sisällöllisesti on ilmeisesti pyritty painottamaan kunkin ajan teeman näkökulmasta uusia elementtejä, sillä kaiken kattavaan esitykseen ei ole pyritty.

Sisällöllisiin ratkaisuihin ovat tietenkin vaikuttaneet myös kirjoittajakunnan koostumus ja tutkimusintressit, sillä itselleen ihan uudesta aiheesta harva kirjoittaja on lähtenyt

artikkeliin laatimaan. Kirjoittajista (11) kaksi on dosentteja, neljä tohtoreita ja viisi maistereita. Joukko on siis kvalifioitunutta ja tutkimuksissaan siinä määrin eri suuntiin kulkevia, että olisi turha odottaa yhtenäistä näkemystä kirjan teeman keskeisistä lähtökohdista. Ja hyvä niin. Ajatellen ylipäätään artikkelien teoreettisen otteen tasoa kirjo on laaja. Seuraavassa kommentoin artikkeliteitä pitäytyen suurin piirtein jäsenyyksen mukaisessa järjestyksessä ja koukaten tarpeen tullen johdantoon. Poikkeuksen muodostaa temaattisesti laajin osio, artikkelit jotka valottavat naistohtorien uraa; kommentoin niitä yhdessä.

Kirjan aikajänteen alkukohdista on 1800-luvun ensi puolisko. Sitä valottaa Eva Packalénin artikkeli, joka keskittyy Sara Wackliniin ja Fredrika Runebergiin. Ehkäpä tuosta keskittymisestä johtuen Packalén on katsonut tarpeelliseksi laatia erillisen tietoisuusranskankielisestä historiakirjallisuudesta Suomen kartanokirjastoissa. Sen olisi huoletta voinut yhdistää varsinaiseen artikkeliin. Kartanokirjallisuuden esittely olisi voinut myös toimia hyvänä jatkuvuuden osoittimena. Mainitsin edellä Mary Spongbergin teoksen, jonka myös *Oman Pöydän* toimittajat tuntevat, esimerkkinä pittemmästä aikaperspektiivistä. Johdannossa olisi ehkä ollut syytä korostaa vahvemmin sitä, että kirjan aikarajaus – 1800-luvun alusta – on pragmaattinen ratkaisu eikä suinkaan ’substanssin’ sanelema. Naisten aktiviteetit historian alalla eivät toki Suomessakaan rajoitu kahden vuosisadan puitteisiin.

Johdannon laatijoiden korostama aikajakso Ranskan vallankumouksesta Wienin kongressiin merkitsi paitsi naisten kohdalla myös ylipäättään murrosta euroopalaisten ihmisten historiatietoisuudessa.

1800-luvun jälkipuolelle ja seuraavan vuosisadan alkuun keskittyy kolme artikkelia. Kirsti Salmi-Niklanderin essee *Käsin kirjoitettua* on mielenkiintoinen luotaus muutaman tunnoista ja yhteistoiminnasta. Jäin pohtimaan, saiko Tekla Hultin todella paikan itse saaliin pappissäädyn istuntoon 1888 nimenomaan käsinkirjoitetun *Lyran*-lehden referenttinä. Ensimmäisestä suomenkieleisestä naiskirjailijasta Theodolinda Hanssonista on lyhyt ja irralliseksi jäävä tietoisuus (Marjaliisa Hentilä). Perusteellinen on sensijaan Minna Hagnerin artikkeli historiallisen ajattelun luonteesta porvarillisen naisliikkeen piirissä. Helena Westermarckin arjen historiaa painottavasta ajattelusta tuli läheisenä vertailukohtana mieleeni hänen veljensä Edvardin ajattelu. Edvard harkitsi hetken aikaa väitöskirjan laatimista Rankan 'kolmannesta säädystä' mutta tutustuminen Darwinin innoittamaan englantilaiseen empiiriseen filosofiaan käänsi hänen intressiensä suuntaa. Tunnettu on hänen muistelmissaan esittämänsä luonnehdinta saksalaisesta idealistisesta filosofiasta, joka sävytti pitkään voimallisesti myös suomalaista historian tutkimusta. Westermarck kertoo, että oli kerran Marokossa ylittämässä hevosella jokea ja kuvitteli sitä syväksi. Itse asiassa vettä oli kuitenkin vähän. Sa-

maa voi hänen mukaansa sanoa mainitusta filosofiasta – odotukset eivät toteudu.

Riitta Oittisen artikkeli Tyyne Tuuliosta historian popularisaattorina on hyvin kirjoitettu ja tutkimuksellisesti ansiokas. Samaa on sanottava Marjaliisa Hentilän artikkelista, jossa hän tarkastelee kahta työväenliikkeen näkyvillä paikoilla toiminutta naista Martta Salmela-Järvistä ja Sylvi Kyllikki Kilpeä historian tekijöinä ja kirjoittajina ja jossa tarkastellaan myös järjestäytyneen työläisnaisten liikkeen suhdetta porvarilliseen naisliikkeeseen. Tyyne Tuulion ajattelu ja toiminta liikkui parhaasta näiden liikkeiden edustamien katsojien välimaastossa. Aktiivinen järjestönainen hän ei ollut lainkaan.

Temaattisesti laajimman osion kirjassa muodostavat historian alalta väitöskirjan laatioiden naisten elämäkerrat Tekla Hultinista Maija Rajaiseen; kirjasta ei ilmene, moniko heistä osallistui promootioon ja hankki tohtorin arvon. Tekla Hultin siirtyi pian väitöskirjan valmistumisen jälkeen Tilastollisen päätoimiston palvelukseen eikä jatkanut akateemisella uralla. Lieneekö tämä seikka ollut syynä siihen, että hänen elämäkertansa (Elina Katainen) on kovin niukka. Muut kuusi elämäkerta ovat huomattavasti perusteellisempia ja historiografista perinnettä ajatellen otteeltaan tuoreita. Kirjoittajat ovat pyrkineet löytämään kohteensa 'oman äänen', etsittyneet päiväkirjojen ja kirjeiden äärelle. Alma Söderhjelm (Marja Engman) aurasi naisille akateemista uraa hankkimalla 'vapautuksen su-

kupuolestaan' ja saaden nimityksen niin dosentiksi kuin professoriksi. Hänen laaja kirjallinen tuotantonsa ulottuu myös historian tutkimuksen ulkopuolelle. Liisi Karttunen (Kaisa Tuunainen), Roomassa pitkään tutkimusta harjoittanut ja ansiotyössä ollut Antonio Possevinosta väitellyt nainen, kuului Henry Biaudetin tutkimusryhmään ja myös jäi tavallaan tämän varjoon. Lolo Kruusius-Ahrenberg (Marja Engman) loi ensimmäisenä naisena historian alalla akateemisen uran niin tutkijana kuin tiedeyhteisön aktiivisena jäsenenä, kun taas Otavalan peltavanviljely- ja kehrukoulun historiasta väitelleen Katri Laienen (Tiina Kinnunen) ura suuntautui muualle. Mervi Kaarnisen laatima Sisko Vilkan elämäkerta on joka suhteessa nautittava essee, jossa seurataan aviopuolison ja äidin ponnistelua väitöskirjan laatimiseksi. Maija Rajainen (Elina Katainen), joka väitteli huhtikuussa 1940 Vanhan Suomen kouluista, poikkesi taustaltaan edellä mainituista naisista siinä, että hän oli lähtöisin työläiskodista. Rajaisen väitöskirja valmistui oppikoulun opettajan tehtävän ohella. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että Rajainen harjoitti arkistotutkimuksia myös Neuvostoliiton arkistoissa.

Kaikissa elämäkerroissa on noudateltu yhtenäisiä jäsenyysperusteita, ja hyvä kokonaiskuva varhaisten akateemisten naisten urasta on esitetty johdannossa. Olisi kuitenkin ollut hyvä ottaa selkeämmin vertauskohdaksi ajan miesten uran lähtökohtia. Viittaa vain muutama näkökohtaan.

Moni elämäkerran kirjoittaja, ehkäpä perusteellisimmin Mervi Kaarninen, pohtii erityisesti Suomen historian tutkimuksessa näyttäytyneen 'temaattisen kaanonin' vaikutusta naisten tutkimusintresseihin, jotka osuivat monesti kaanonin ulkopuolelle. Samaa teemaa valotetaan myös johdannossa. Historiografisessa tutkimuksessa on jo aiemminkin osoitettu, miten vankasti 'kansakunnan rakentaminen' tutkimukseen on vaikuttanut. Temaattinen aspekti on varmasti ollut osatekijänä vaikeuttamassa naistutkijoiden uraa. Mutta on syytä pitää mielessä, että temaattiset 'epäilykset' kohdistuivat molempien sukupuolien edustajiin. Akateeminen tutkimusta suuntaava ja kontrolloiva eliitti oli aina viime vuosisadan loppupuolelle asti varsin suppea piiri. Paitsi temaattista aspektia naisten etenemistä ovat johdannon kirjoittajien mukaan vaikeuttaneet yleiset ennakkoluulot 'kynäileviä naisia' kohtaan. Niitä on varmasti ollut, kuten elämäkertoista ilmenee, jos kohta niiden vaikutuksen täsmällinen osoittaminen on äärimmäisen vaikeaa. Tekisi mieli tässäkin suhteessa yleistää ja todeta, että suppea ja pitkälti autonominen asiantuntijaorganisaatio on jo luonteensa vuoksi ennakkoluuloinen pyrkien torjumaan 'uhat', riippumatta siitä, mistä suunnasta ne tulevat.

Varhaiset naistohtorit olivat naimattomia eli he eivät joutuneet kohtaamaan perhehoidon ja tutkimustyön välistä ristiriitaa. Myöhemmin se on ilman muuta vaikeuttanut etenemistä tutkijanuralla, kuten *Oma pöytä* tuo hyvin esille –

otsikko kertoo yhden asian puolesta, vaikeudesta saada tutkimukseen tarvittava työtila. Toisaalta on hyvä muistaa, että mahdollisuus saada jokseenkin kattava tutkimusrahoitus väitöskirjan laatimista varten avautui oikeastaan vasta 1960-luvulla. Tämä merkitsi sitä, että aiemmin joutui myös pääosa miehistä työstämään väitöskirjansa ja muun tutkimuksensa ansiotyön ohella – ja raivamaan kotona pöytätilaa. Ansiotyö ja tutkimus eivät näet kohdanneet läheskään aina. Ehkäpä parhaiten ne kohtasivat akistolaitoksen piirissä työskentelevillä. Tarinan mukaan Kauko Pirinen nosti Valtionarkistossa virka-ajan päätyttyä talon työt hyllyyn ja otti esille tutkimusaineistonsa. Päivälle taisi niin menetellen venähtää mitata aika tavalla.

Toisen maailmansodan jälkeistä aikaa valottaa kolme artikkelia. Mervi Kaarninen kirjoittaa historian naistohtoreista 1940–70. Lukija jää pohtimaan, eikö ainakin volyyminkehitystä olisi ollut syytä seurata nykypäiviin saakka. Kautta aikain dramaattisimmat muutoksethan tässä suhteessa ovat tapahtuneet viimeisten kymmenen vuoden kuluessa. Kotaliettojen mukaan Suomessa valmistui 1995 kaikkiaan 765 tohtoria, ja 2004 luku oli jo 1 399. Kyseisenä aikana kohosi naisten suhteellinen osuus 37 %:sta 45 %:iin. Kehitys on historiasa ollut volyymin osalta samansuuntainen. Seitsemällä humanistiseen tiedekuntaan kuuluvalla historian laitoksella tarkastettiin 1995–2004 laitosten kotisivujen mukaan yhteensä 153 väitöskirjaa. Naisten osuus väittelijöistä (22 %)

jää kuitenkin kauas kaikkien tieteenalojen luvuista.

Perussyynä ajalliseen rajoittumiseen lienee ollut se, että Kaarninen tarkastelee käsittelemänsä aikajakson puitteissa nimenomaan 'substanssia' eli naistutkijain tieteellistä ja laajemmin akateemista uraa. Elna Kataisen artikkelissa tarkastellaan naishistorian tutkimusta ja opetusta 1970–1980-luvulla ja Saara Tuomaalan naishistorian suuntaviivoja viime vuosikymmeninä. Kaikkiaan on tämän jakson anti aiempaan verraten huomattavasti ohuempi, mikä johtuu ehkä siitä, että kirjoittajien omat tutkimusintressit eivät ole liikkuneet sen puitteissa. Joka tapauksessa *Oma pöytä* on kaikkienensa mainio avaus, josta on hyvä jatkaa.

Antero Heikkinen

Pelottava espanjantauti

Eila Linnanmäki: Espanjantauti Suomessa: influenssapandemia 1918–1920. Bibliotheca historica 95, SKS, Helsinki 2005. 242 s.

■ Eila Linnanmäen väitöskirja on mitä ajankohtaisin historian tutkimus tilanteessa, jossa sars ja lintuinfluenssa ovat nostaneet maailmanlaajuisten tautiepidemioiden eli pandemioiden uhkan akuutiksi. Teos tarjoaa mielenkiintoisen vertailuaineiston nykytilanteelle analysoidessaan, mitä tapahtui

tappavan influenssaepidemian pyyhkäistessä yli vastaitseenäistyneen, maailmansodan ja sisällissodan sekä elintarvikepuulan runteleman suomalaisen yhteiskunnan. Linnanmäki toteaaakin, että kehitysmaissa nykytilanne on jopa huonompi kuin vuonna 1918. Ja vaikka 2000-luvun rikkaiden maiden valmiudet pandemioiden kohdatessa ovatkin lääkehoidon, rokotusten, valistuksen ja hygienian osalta kohentuneet, Linnanmäki korostaa yhteiskunnallisten muutosten – mm. maatalouden tehotuotanto, metropolit, lentoliikenne – luoneen mikrobien leviämislle entistä otollisemmat olosuhteet. Samanaikaisesti ovat yhteiskunnat muuttuneet infrastruktuureiltaan entistä haavoittuvammiksi.

Linnanmäen tutkimus sijoittuu terveyden historian, lääketieteen historian ja väestöhistorian piiriin. Teoksen vahvuus on tekijän luonnontieteilijätausta, joka mahdollistaa vanhan historiallis-epidemiologisen tutkimusotteen. Johdantoluvut III ja IV antavat kattavat tiedot influenssaviruksesta ja influenssaepidemioiden biologisina ilmiöinä. Linnanmäki korostaa, ettei espanjantauti ollut mikään yksittäinen ilmiö vaan toteaa influenssapandemioiden levinneen viimeisten 300 vuoden aikana 10–50 vuoden väliajoin. Poikkeukselliseksi espanjantaudin teki sen tappavuus: pahimmillaan tauti johti kuolemaan jopa muutamassa tunnissa ja uhrien lukumääräksi on arvioitu koko maailmassa 30–50 miljoonaa ihmistä.

Linnanmäki määrittelee tutkimuskohteekseen espanjantaudin väestöllisen ja yhteis-

kunnallisen merkityksen Suomessa 1918–20. Pääpaino on epidemian väestöllisessä tarkastelussa. Työssä kuvataan ja analysoidaan taudin ajallista ja alueellista esiintyvyyttä, kuoleisuusvaikutusta sekä sosiaalista valikoivuutta monipuoliseen ja mittavaan aineistoon nojaten. Terveystieteiden tilastomateriaalia ja väestötilastojen antia on täydennetty keräämällä maaseutukuntien kuolemansyytiedot seurakuntien luetteloista 19 kunnasta ja Ahvenanmaalta. Johtopäätöksiä tehdessään Linnanmäki ottaa huolellisesti huomioon tilastoaineiston rajoitukset ja mahdollisuudet. Vaikka näytekuntien valinnan lähtökohdat tuodaankin työssä esiin yleisellä tasolla, yksittäisten kuntien valikoitumiselle olisi kaivattu yksityiskohtaisemmat peruste-

Linnanmäki laskee espanjantaudin vienneen vuosina 1918–20 hautaan vähintään 25 000 ja enintään 33 000 suomalaista. Linnanmäki osoittaa, ettei tauti levinnyt sattumanvaraisesti vaan se suuntasi Helsingistä muihin kaupunkeihin ja edelleen ympäröivälle maaseudulle. Rata- ja tieverkkoa kuvaavia karttoja hyödyntämällä olisi voitu konkretisoida kulkuyhteyksien merkitystä taudin leviämässä. Teoksesta käy ilmi, että tauti valikoi uhrinsa sosiaalisesti: suurimmat kuolleisuusluvut tavattiin työläiskaupunginosista. Varakkaamman väestön väljempi asuminen, monipuolinen ravinto sekä levon ja hoivan mahdollisuus loivat paremmat edellytykset influenssasta selviytymiselle.

Viimeisessä pääluvussa tar-

kastellaan suomalaisten viranomaisten toimia espanjantaudin torjunnassa ja hoidossa. Linnanmäki osoittaa lääketieteen voimattomuuden tilanteessa, jossa pisaratartuntana leviävää tautia ei saatu perinteisin kulkutautien torjuntakeinoin kuriin. Espanjantautiin liittykin terveydenhuollon ammattien historian kannalta mielenkiintoinen yksityiskohta: lääkäreiden turhautuessa sairaanhoitajien ammattikunta saattoi kokea ammattiyhpeyttä, kun perushoito osoittautui parhaaksi keinoksi potilaiden hengissä pitämisessä.

Espanjantaudin yhteiskunnallinen merkitys jää tutkimuksessa vähemmälle huomiolle. Havainnot rautatieliikenteen häiriintymisestä, postinkannon keskeytymisestä, koulujen sulkeemisesta, maatöiden tekemättä jäämisestä, huvitilaisuuksien kielloista ja haudauksien viivästyimisistä antavat viitteitä taudin moninaisista välittömistä vaikutuksista. Erityisesti Lapis-kokonaiset kylät halvaantuvat työikäisen väestön sairastuessa. Vaikka espanjantauti kosketti valtaosaa suomalaisista, Linnanmäki korostaa, että lyhytaikaisena ja sisällissodan varjoon jääneenä ongelmana se ei ole noussut osaksi kollektiivista muistia. Mikrotason tarkastelu, joka on rajattu tämän väitöskirjan ulkopuolelle, mahdollistaisi jatkossa paikallisyhteisön kokemuksen ja selviytymisen analysoinnin.

Eila Linnanmäen väitöskirja on hyvin kirjoitettu ja rakenteeltaan selkeä teos, joka yhden taudin perusteellisen tarkastuksen kautta luo uuden näkökulman suomalaiseen yhteiskuntaan ja tuo samalla tär-

keän lisän kansainväliseen es-
panjantautitutkimukseen.

Minna Harjula

Ruotsalaisia molemmissa maailman- sodissa

Lars Gyllenhaal – Lennart Westberg: Svenskar i krig. 1914–1945. Bokus, Historiska Media 2004. 395 s.

■ Lars Gyllenhaal ja Lennart Westberg ovat tavattomalla tarkkuudella kääntäneet joka kiven, joka on ollut mahdollista, kun he ovat tutkineet ruotsalaisten osanottoa molempiin maailmansotiin. He ovat käyttäneet 66 arkistoa ja kokoelmaa ympäri maailman ja haastatelleet 72 avainhenkilöä noista asioista. Kirjallisuus käsittää 203 teosta ja artikkeleita. Tarkkuudesta ei ole missään asiassa tingitty. Tulos on sen mukainen.

Kun Espanjan konservatiivit nousivat Francisco Francon johdolla kapinaan vasemmistolaista hallitusta vastaan, Hitler ja Mussolini tukivat sitä viidelläkymmenellä kuljetus- ja hävittäjäkoneella. Niiden avulla Franco toi joukkonsa maailman ensimmäistä ilmasiltaa pitkin Pohjois-Afrikasta Espanjaan. Ilman sitä kumous ei olisi ollut mahdollinen, koska Espanjan laivasto oli hallitukselle uskollinen. Hallituksen (punaisen) avuksi tuli yli 28 000 ulkolaista miestä, näistä 10 000

Ranskasta ja Belgiasta, 5 000 Saksasta ja Sveitsistä, muut Italiasta, USA:sta ja Englannista. Suomalaisia oli 240, joista noin 70 Suomesta ja loput USA:sta ja Kanadasta, Ruotsista noin 500. Franco sai Suomesta 5 vapaaehtoista upseeria ja 4 ali-upseeria tai siviilimiestä. Sota päättyi, kuten tunnettua, konservatiivien voittoon.

Kun toinen maailmansota puhkesi 3.9.1939, vapaaehtoisia siihen alettiin taas kerätä. Osoittautuu, että sodissa sivussa olevasta Ruotsista osallistui niihin yli 15 000 miestä. Suurin osanotto oli Suomen talvisodassa, johon lähti Ruotsista noin 10 000 miestä. He taistelivat Sallassa ja vapauttivat sieltä suomalaisen divisioonan Viipurinlahdelle. Jatkosota herätti vähemmän innostusta, mutta siinäkin palveli Suomessa Hangon rintamalla vähän yli 800 miehen pataljoona. Hangon antauduttua se – mutta vain yksi komppania, 110 miestä – jatkoi vielä Syvärillä.

Saksa alkoi toisen maailmansodan aikana ottaa vapaaehtoisia sekä SS-joukkoihin että Wehrmachiin. Kaikkiaan SS:ssä palveli noin 400 000 valtakunnan saksalaista, noin 300 000 ns. saksalaiskansallista (saksankielistä Romaniasta, Unkarista, Puolasta, Jugoslaviasta ja Neuvostoliitosta) ja 250 000 muuta. Heistä tuli 25 000 Hollannista, 6 000 Norjasta, 6 000 Tanskasta ja 15 000 Belgiasta (näistä 9 000 flaamia), 1 400 Suomesta, 750 Sveitsistä, 180 Ruotsista, 60 Liechtensteinista, kourallinen Englannista, Islannista ja Luxemburgista.

Wiking-divisioonaa, jota kuvattiin integroiduksi monikan-

saiseksi sotatoimiyhtymäksi, sisälsi kuitenkin 90 % saksalaisia, vaikka sen rykmenteistä Westlandilla oli paljon hollantilaisia ja belgialaisia jäseniä, ja Nordlandilla lukuisia tanskalaisia, norjalaisia, ruotsalaisia ja suomalaisia jäseniä. Germania-rykmentti oli kokonaan saksalainen. Suomalaisista kaatui sotaretkellä 255 ja ruotsalaisista 15, jolloin suomalaisten tappiot, noin 20 %, olivat suhteellisesti paljon kovemmat kuin ruotsalaisten.

SS:n Tölzin upseerikoulun kävi 20 ruotsalaista ja 21 suomalaista. Siten ruotsalaisten koulutettujen suhteellinen määrä vapaaehtoisista oli tavattomasti suurempi kuin suomalaisten.

Kun Saksa hyökkäsi Norjaan 9.4.1940 (Operaatio Weserübung), noin 300 ruotsalaista lähti sinne taistelemaan saksalaisia vastaan, useat heistä entisiä Espanjassa tai Suomessa olleita vapaaehtoisia. He toimivat Ruotsin hallituksen toiveita vastaan, toisin kuin Suomessa. Narvikissa he taistelivat Dietlin joukkoja vastaan.

Vuosina 1942–43 noin 40 ruotsalaista taisteli ”Wiking”-divisioonan riveissä Rostovista Kaukasukselle ja takaisin, heistä kaatui 15. Nordland-rykmentin tiedusteluosastossa palveli 20 ruotsalaista ja 11 Viron ruotsalaista ”ruotsalaisjoukkueessa”. Moottoroidulla komppaniolla oli panssaroidut tiedusteluvaunut, joilla oli 8 mm:n ylinopea konekivääri ja 80 mm:n kranaatinheitin. Vettäytymisen aikana tammikuussa 1944 tiedusteluosasto oli eräänlainen palokunta, joka pantiin rintamaan revenneitä

aukkoja paikkaamaan. He osallistui helmikuussa Narvan taisteluihin, jotka lopulta huhtikuussa 1944 vaimenivat ilman että läpimurtoja oli tapahtunut. Kesällä 1944 kuitenkin vetäytyminen jatkui Viron läpi. Syyskuussa 1944 koko Viro oli luovutettu. Tiedusteluosasto jyrättiin Trekninimisellä Latvian paikkakunnalla huhtikuussa 1945 ja Berliinissä 24.4.1945. Loput – lähes kaikki – kaatuivat Berliinin rannoissa. Pari pääsi pakoon vielä Berliinistäkin ja saapui kotiin kesällä 1945.

Yksityisiä ruotsalaisia upseereita nousi monella taholla korkeisiin virkoihin. 1800-luvulla oli kymmenkunta ruotsalaista Persian palveluksessa. Sinne järjestettiin ruotsalaisten avulla santarmilaitos, joka vain 9 000 aseistetulla miehellä (1915) lopetti karavaanien ryöstämisen. Sitä johti kenraali Hjalmarson, joka myöhemmin everstinä osallistui myös Suomen vapaussotaan.

Ensimmäisessä maailmansotassa ruotsalaisia upseereita palveli myös USA:n armeijassa, mm. Verdunin ja Sommen suurtaisteluissa, joissa he kaatuivat. Etelä-Afrikassa oli 1916 Kanadan ruotsalaisia pari pataljoonaa ruotsalaissyntyisten upseerien johdossa.

Ensimmäiseen maailmansotaan osallistui paljon suomenruotsalaisia, joista eräät upseerit nousivat korkealle, mm. Gustaf Mannerheim sotamarsalkaksi ja Walden everstiksi. Viron ruotsalaista rannikkoasutusta oli jäljellä noin 1 000 henkeä ja Ukrainan ruotsalaiskylissä asui noin 600 henkeä. Kaikki he palvelivat Venäjän länsiarmeijassa Saksaa vastaan.

Abessinian armeijassa oli jo ennen Italian hyökkäystä 1934 ruotsalaisia opetusupseereita. Korkein heistä oli kenraalimajuri Erik Virgin, josta myöhemmin tuli Ruotsin ilmavoimien komentaja. Häntä kutsuttiin ”Abessinian valkoiseksi keisariksi”.

Tekijät pohtivat luonnollisesti paljon sitä, mikä sai noin monet joukot ja miehet liikkeelle. Yleensä se oli ideologia. Espanjaan lähdettiin puolustamaan demokratiaa diktaattoria vastaan. Suomeen lähdettiin divisioonakaupalla puolustamaan Ruotsia etumaastoon, ennen kuin venäläiset ehtisivät Tornionjoelle. Tilanteen ristiriitaisuus jatkosodan alussa romautti ruotsalaisten edustuksen. Hankoon saatiin vielä pataljoona, Syvärille enää komppania. Kiivaimmat kommunismin vastustajat lähtivät vielä Leningradin rintamalle, jossa pieni ruotsalaisjoukko vähitellen suli taisteluissa ja tuhoutui lopulta Berliinissä.

Tietysti tekijät myöntävät muutkin tekijät: käytännön kokemuksen hankkimisen upseerin uraa varten, jopa seikkailunhalun, mutta näiden tekijöiden osuus lienee ollut vähäinen.

Sanalla sanoen: lajissaan laadukas kirja, joka ansaitsee huomion.

Mauno Jokipii

Nuori Molotov

Vjatšeslav Nikonov: Molotov: Molodost. Vagrius, Moskva 2005. 768 s.

■ Stalinin kakkosmiehestä Vjatšeslav Mihailovitš Molotovista (Skrjabinista) neuvostoaikana julkaistut suppeat, kanoisoidut elämäkerrat ovat nyt korvautumassa asianomaisen tyttärenpojan, moskovalaisen historiantutkijan ja politologin Vjatšeslav (!) Nikonovin isoisästään laatimalla, moniosaiseksi tarkoitettulla biografialla. Teossarjan ensimmäinen, Molotovin varhaisvaiheet (1890–1924) kattava muhkea nide on vastikään tullut julkisuuteen. Lähisukulaisuuden aiheuttamaan objektiivisuusongelmaan palataan tuonnempana.

Huolimatta eläkeläiskauden pituuden tarjoamista mahdollisuuksista (Molotov menehtyi syksyllä 1986 Moskovassa 96 vuoden kunnoitettavassa iässä) hän ei jättänyt jälkeensä – joitakin katkelmallisia merkintöjä lukuun ottamatta – mitään yhtenäistä muistelmateosta.

Tietynlaisena korvikkeena puuttuville muistelmille on pidetty Molotovin datšalla Žukovkassa, Moskovan ulkopuolella, usein vierailleen kirjailija Felix Tšujevin 1990-luvulla venäjäksi ja englanniksi julkaistua teosta *Sataneljäkymmentä keskustelua Molotovin kanssa*. Nyt arvioitavana olevan elämäkertateoksen laatija ilmoittaa suhtautuvansa Tšujevin kirjaan hyvin kaksijakoises-

ti. Yhtäältä se luonnollisesti tarjoaa faktoja ja informaatiota, jota ei muualta ole saatavissa. Toisaalta Nikonov ei epäröi leimata opusta ”piraattijulkaisuksi”, koska keskustelujen tallentaminen oli tapahtunut Tšujevin taskuun piilotetulla diktofonilla Molotovin tietämättä. Esimerkiksi päivälispöydän ääressä vanhan ystävänsä kanssa vapaamuotoisesti jutellut isoisä olisi varmaan usein asettanut sanansa toisin, jos olisi tiennyt lausuntojensa tulevan siteeratuiksi julkisuudessa.

Miksi sitten Molotov ei itse kirjoittanut muistelmiaan? Lähiomaisilleen hän perusteli kantansa varsin yksityiskohtaisesti: Ensinnäkin tultuaan erotetuksi NKP:sta vuoden 1957 ”puolueenvastaisen ryhmän” jäsenenä hänellä ei ollut mahdollisuuksia päästä työnsä kanalta relevantteihin arkistoihin. Jopa henkilökohtaisetkin paperit oli takavarikoitu. Kahteen ensimmäiseen arkistonkäyttöpyyntöönsä ”epähenkilö” sai kielteisen vastauksen, kun taas myöhemmät yritykset kilpistyivät täydelliseen hiljaisuuteen. Pelkästään muistinvarainen kirjoittaminen taas johtaisi vanhuksen mielestä ainoastaan vajavaiseen torsoon.

Täydelliseen julkaisukieltoon joutuneella Molotovilla oli niin ikään syytä odottaa, ettei hänen mahdollinen muistelmakirjansaakaan pääsisi julkisuuteen Neuvostoliitossa. Pelkäksi ”pöytälaatikkokirjailijaksi” tai tekstin ”vuodattajaksi” läntisille kustantamoille Hruštšovin myöhemmän menettelyn tapaan ei vanha bolševikki halunnut ryhtyä.

Kolmantena – vähemmän

vakuuttavana – syynä Molotov vetosi siihen, etteivät Lenin ja Stalinkaan olleet kirjoittaneet muistelmiaan. Ammattivallankumouksellisten tuli suunnata katseensa tulevaisuuteen eikä menneisyyteen. Mahdollista myös on, että nuoruudestaan saakka konspiratiivisuuteen tottuneen Molotovin varovaisuutta muistelmakysymyksessä lisäsi Nikonovin uumoilema halu olla aiheuttamatta vaaroja ja hankaluuksia itselleen tai lähiomaisilleen. Tietojen kulkeminen eteenpäin kuuntelulaitteiden välityksellä täytyi aina ottaa huomioon.

Isoisästään kirjoittaessaan moskovaalaishistorioitsija on ammattmiehenä hyvin tiedostanut objektiivisuusongelman. Onhan sentään kysymys henkilöstä, josta neljäsosa kirjoittajan omista geeneistä oli peräisin. Nikonov kertoo myös episodin, jolloin hän kolmevuotiaana pallerona putosi silalta Mustaan mereen. Tuolloin jo 69-vuotias isoisä hyppäsi kuitenkin epäröimättä perään, onnistui sukeltamalla nostamaan lapsen pintaan, tyhjentämään rannalla hänen keuhkonsa vedestä ja siten pelastamaan jälkeläisensä hengen. Myöhemmin ja vielä tutkinnon suoritettuaankin nuorelle historioitsijalle tarjoutui tilaisuus monilukuisiin keskusteluihin persoonallisuudeltaan voimakkaan isoisän kanssa. Miten pitkälle voidaan objektiivisuuden vaatimus tällaista taustaa vasten ulottaa?

Kirjaan tutustuessaan lukijan epäluulot poliittisesta ja ideologisesta puolueellisuudesta kuitenkin suurelta osin kaikkoavat. Nikonovin teksti poikkeaa kriittisyydessään rat-

kaisevasti vanhoista stereotyyppi-oista. Niinpä esimerkiksi Molotovin lähes varauksitta palvoma Lenin on kirjoittajalle luontevasti poliitikko muiden joukossa, eikä hänen tekemiensä virheiden seurauksia puolueelle ja koko maalle mitenkään peitellä.

1990-luvulta alkaen vapautuneen arkistomateriaalin lisäksi Nikonov on käyttänyt paljon ja myös siteerannut hyväksyvään sävyyn neuvostoaikana anateemana pidettyä valkoista venäläistä ja länsimaista sovjetologista kirjallisuutta (esimerkiksi Louis Fischeriä, Richard Pipesia ja Adam Ulamia). Bolševismia hän ei luonnehdi ainoastaan ideologiaksi vaan myös dogmaattiseksi kvasiuskonnoksi, jonka merkeissä ”pyhäksi veljeskunnaksi” järjestäytyneet puoluekieltäytyi hyväksymästä mitään epäilyjä tai vastaväitteitä.

Vuonna 1890 syntyneen Molotovin (Skrjabinin) sukujuuret johtavat Venäjän sydänmaalle (glubinkaan), Uralin länsipuolella sijaitsevaan Vjatkan kuvernementtiin, jossa hänen isänsä toimi pikkukauppihana siirtyen sittemmin vaimonsa rikkaan liikemiessuvun (Nebogatikoviein) palvelukseen Nolinskissa.

Lapsuudessaan Vjatšeslav (kutsumanimeltään Vetša) Skrjabin lauloi paikallisessa kirkkokuorossa ja säilytti myöhemminkin tunnustuksellisuudesta riippumatta mieltymyksensä vanhaan ortodoksiseen jumalanpalvelusmusiikkiin. Kun NKP:n politbyroosta aikanaan löytyi kaksi muutakin entistä kirkkokuorolaista, Stalin ja Vorošilov, nämä muodostivat joskus datšojen ”kosteis-

sa" illanvietoissa trion riemasuttua tovereita "hartaila" hengellisillä lauluillaan. Nuoruudessaan Vetsä oli myös suhteellisen taitava amatööri-viulisti arvostaen erityisesti Beethovenia – ei Tšaikovskia.

Siirryttyään jatkamaan opintojaan Kazanin reaalikoulussa 15-vuotias Vjatšeslav koki monien muiden tavoin poliittisen "herätyksensä" vuoden 1905 vallankumoustaapahtumissa. Sosiaalidemokraateihin (bolševikkeihin) hän liittyi seuraavana vuonna. Jouduttuaan kiinni illegaalisesta toiminnasta Skrjabin karkotettiin 1909 kahdeksi vuodeksi Pohjois-Venäjälle, Vologdaan. Asianomaisen nuoruuden huomioon ottavan tuomion suhteellista lievyttä osoittaa sekin, että hänelle myönnettiin erikoislupa käydä tenttimässä reaalikoulun loppututkinnon puuttuvat osat. "Erinomaiset tiedot" Skrjabinille merkittiin mm. saksan ja ranskan kielissä, joiden aktiivisesta taidosta ei hänen myöhemmän uransa varrella juurikaan näy merkkejä. Tie korkeampiin oppilaitoksiin oli nyt auki. Toimeentulonsa Vetsä ansaitsi soittelemalla iltaisin viulua Vologdan parhaassa ravintolassa "juopuneille kauppiaille".

Karkotusajan umpeuduttua 1911 ylioppilas Skrjabin pääsi varattomuuteensa vedoten vapaaoppilaaksi Pietarin polyteknilliseen opistoon, jolloin pääkaupunkiin siirtyminen tarjosi samalla tilaisuuden palata aktiiviin puoluetyöhön. Nuoresta Skrjabinista tuli seuraavana vuonna bolševikkien päääänenkannattajan, Pravdan, ahkera avustaja ja pian peräti lehden toimitussihteeri. Sa-

maan aikaan hän tutustui puolueen ylimpään johtoon kuuluvaan J. V. Staliniin, joka tosin vangittiin jo keväällä 1912 ja karkotettiin Narymin alueelle, mistä hän onnistui pakenemaan Itävalta-Unkarin rajan ylitse Krakovaan Leninin luo.

Ennakkovaroituksen saanut Skrjabin puolestaan onnistui syksyllä 1912 luiskahtamaan santarmien jo piirittämästä Pravdan toimituksesta ja hankkiutumaan vuoronperään issikkaa ja raitiovaunua käyttäen Pietarin Suomen-asemalle ja sieltä edelleen junalla Punkaharjulle. Matka jatkui sitten Helsinkiin, missä hän vietti pari viikkoa paikallisen bolševikin A. I. Sidorovin hoivissa. Täkäläisissä lähteissä en ole havainnut jälkiä Molotovin tietävästi ainoaksi jääneestä, tiukan konspiratiivisesta käynnistä suuriruhtinaskunnassa.

Vuoden 1912 lopussa Pietariin palanneen Skrjabinin elämä jatkui nyt vaihtelevasti poliisivalvonnan alaisena tekniikan ylioppilaana ja ajoittain maanalaisen puoluetyön tekijänä. Opiskelijan status pelasti hänet joutumasta armeijaan ja sitä tietä ensimmäiseen maailmansotaan. Näihin aikoihin (1914) syntyi myös pseudonimi Molotov (sanasta molot = vasara). Iskevyytensä ja "proletaarisuutensa" ohella sen saattoi Nikonovin mukaan ajatella miellyttävän intelligentsijaa usein vierastavaa teollisuustyöväkeä. Taustana oli lisäksi paljon arkisempi näkökohta. Skrjabin-nimi lukuisine alkukonsonanteineen oli hankala etenkin kiihtyessään änkkytykseen taipuvalle kanta-jalleen.

Uusi vangitseminen tapah-

tui kesäkuussa 1915, ja sitä seurasi karkotus Manzurkaan, Irkutskin alueelle Siperiassa. Onnistuneen pakomatkan jälkeen Molotov ilmaantui syksyllä 1916 väärennetyn passin turvin jälleen Pietariin. Arvioidessaan nuorta, vallankumousta edeltäneen ajan isoisäänsä Nikonov havaitsee hänessä jo selviä, myöhemmin tarkentuvia piirteitä kyvykkyydestä, joka kuitenkin oli kaukana nerokkuudesta. Innostavaksi puhujaksi hänestä ei ollut puhevian ja sen aiheuttaman kiusaantuneisuuden vuoksi. Uusien asioiden oppiminen kävi työläästi, mitä toisaalta kompensoivat fanaattinen ahkeruus, itsekuri, järjestelmällisyys ja pedanttisuutta hipova tarkkuus. Loputtomalla sitkeydellään ja itsepintaisuudellaan neuvottelukumppanit kyllästyttävä ja uuvuttava Molotov teki jo tuloaan.

Helmikuun vallankumous 1917 merkitsi äkillisyydessään yllätystä niin hallitukselle kuin puolueillekin. Molotovin osuus keskittyi ensimmäisen työläis- ja sotilasneuvoston sekä bolševikkien Pietarin komitean jäsenyyteen ynnä erilaisten proklaamaatioiden laadintaan. Pravdan alettua taas ilmestyä hän palasi sen palveluksessa lehtimiesuralleen. Samalla käynnistyi jälleen yhteistyö Siperiasta palanneen Stalinin kanssa. Vuoden 1917 kuluessa Molotov – tiukkana leninistinä ja liian itsenäisiä kannanottoja välttämällä – varmisti asemansa puoluetyössä paikallistasolla Pietarissa. Bolševikkipuolueen keskuskomiteaan hän ei vielä kuulunut.

Stalinia ja Molotovia yhdis-

seen toimintaan ja karkotuksiin liittyvät, joskus ankaratkin kokemukset, jotka olivat kaukana Länsi-Euroopan emigranttikahviloiden ilmapiiristä. He myös tavallaan täydensivät toisiaan. Kun Molotov kaikessa ahkeruudessaan ja tarmokkuudessaan oli ennen muuta toimeenpanija, Stalin puolestaan tarvitsi juuri tällaista luotettavaa, ja hänen johtoonsa alttiisti alistuvaa toveria.

Lokakuun vallankumoukseen Molotov osallistui jäsenenä sotilasvallankumouksellisessa komiteassa, jossa Stalinin, Sverdlovin ja Dzeržinskin mukanaolosta huolimatta keskeistä osaa näytteli Trotski. Vjatšeslav Mihailovitšin tehtäväksi lankesi luonnostaan agitaatio- ja propagandatyön johto ja koordinointi. Ajoittain hän toimi myös komitean sihteerinä vastaten mm. toisten puolueiden lehtien lakkauttamisesta ja kirjapainojen takavarikoinnista. Bolševikit voittoa johdattaneen sotilasvallankumouksellisen komitean lopettaessa toimintansa marraskuussa 1917 "kamreeriksi" määrätty Molotov tilitti sääntillisesti kumouksen kirjanpidon ynnä kassalippaan pohjalle jääneet 382 ruplaa ja 46 kopeekkaa.

Leninin hallitukseen, kansankomissaarien neuvostoon, suhteellisen nuorella Molotovilla ei vielä ollut asiaa. Sen sijaan hänen uransa jatkui Venäjän korkeimman kansantalousneuvoston pohjoisen sektorin johtajana Pietarissa, jonne hän siten jäi hallituksen siirrettyä Moskovaan. Teknisessä opistossa opintonsa kesken jättänyt ylioppilas oli näin saanut vastuulleen valtakunnan

tärkeimmän teollisuusalueen ja sen tuotantokapasiteetin keskellä "sotakommunismien" moninaisia vaikeuksia, joita Nikonov yksityiskohtaisesti luonnehtii.

Jouduttuaan huonoihin väleihin Pietarin puoluejohtajan G. Zinovjevin kanssa Molotov hankkiutui keväällä 1919 Moskovaan, jossa hän sai Leniniltä tehtäväkseen lähteä järjestämään hallintoa ja propagandaa vastikään valkoisilta vallatulla Volgan alueella. Tarkoitusta varten Molotoville ja hänen seurueelleen annettiin käyttöön tsaariperheeltä takavarikoitu huvijahti "Anton Tšehov" (uudelleen ristittynä "Krasnaja Zvezda"), joka purjehti koko kesän pitkin Volgaa sekä Oka- ja Kamajokia asutuskeskuksesta toiseen. Ennen paluuta Moskovaan Molotov komennettiin Nižnij Novgorodin puoluejohtajaksi ja sieltä syksyllä 1920 vastaavaan tehtävään Ukrainaan, Donetskin kuvernementtiin, jossa jälleen olivat vuorossa poisvetäytyneiden valkoisten jälkeensä jättämät ongelmat.

Maaliskuussa 1921 pidetyssä NKP:n kymmenennessä puoluekokouksessa Ukrainasta saapunut vannoutunut leninisti valittiin yhdeksi keskuskomitean kolmesta sihteeristä sekä hieman myöhemmin poliitbyroon kandidaattijäseneksi. Valtataistelu puolueen johdossa oli tuolloin käymässä todella kärjekkääksi vaarallisimman kilpailijan Trotskin ehdittyä jo kerran nimitellä poliitbyroon istunnossa Leniniä "huligaaniksi". Pääsytään pysyvästi Moskovaan vallan lähteille Molotov saikin ensi sijassa kiittää puolueen johtajan halua var-

mistaa uhkaavassa tilanteessa itselleen kaikki mahdollinen tuki. Sitä tarvittiin niin ikään Šljapnikovin ja hänen kannattajiensa muodostamaa ns. "työläisoppositiota" vastaan. Tilanne merkitsi myös jo aikaisemmin hahmottuneen Stalinin ja Molotovin yhteistyöaxselin vahvistumista. Erityisen hyödyllinen Josif Vissarionovitšille oli Vjatšeslav Mihailovitšin asema puolueapparaatista vastaavana sihteerinä sekä budjettikomitean puheenjohtajana (ts. valtakunnan "pääkassanhoitajana"). Puuttumatta Nikonovin seikkaperäisesti kuvaamiin politiikan yksityiskohtiin ja niissä tapahtuneisiin vaihteluihin perusasetelman voi sanoa säilyneen aina pitkään sairastaneen Leninin kuolemaan saakka tammikuussa 1924.

Samaan vaiheeseen osuu Molotovin yksityiselämässä 1921 tapahtunut tärkeä käänne hänen solmiessaan avioliiton dnjeproetrovskilaisen, juutalaissyntyisen rääätälintytären Polina Žemšužinan (Karpovskajan) kanssa. Viimeksi mainitun läheisimmäksi ystävättäreksi Kremlissä tuli Stalinin puoliso Nadežda Allilujeva, mikä tiivis kanssakäymisen luonnollisesti lähensi myös asianomaisten aviomiehiä toisiinsa.

Poliittisesta samansuuntaisuudesta huolimatta Leninin ja Molotovin yhteisymmärryksellä oli rajansa taiteen maailmassa. Niinpä esimerkiksi Molotovin arvostamat Aleksandr Blokin ja Andrei Belyin Lenin leimasi "dekadenteiksi". Vävyllään Nikonoville Molotov selitti asian sukupolvierolla. Olihan Vladimir Iljitš sentään 20 vuotta häntä vanhempi! Niko-

nov hyväksyi selityksen yritettyään – paljon suuremmasta ikäerosta huolimatta – turhaan vakuuttaa isoisäänsä ABBAn ja Rolling Stonesien ihanuudesta. Ainoan kerran Molotov muisteli äänestäneensä politbyroossa Leniniä vastaan tämän ehdottaessa aateliskulttuurin jäänteinä pitämänsä Bolšoi-teatterin lakkauttamista. Hanke ei toteutunut.

Vanhoilla päivillään Vjatšeslav Mihailovitš ei silti salannut lähiomaisiltaan kiukkuaan suuren oppi-isän poliittisen perinnön turmelemisesta, mistä hän syytti erityisesti ”opportunisteja” Hruštšovia ja Brežneviä. Nämä olivat mm. puhuneet ”rauhanomaisesta rinnakkaiselosta”, jollaista ”valheellista” termiä Lenin ei Molotovin mukaan koskaan käyttänyt. Taivoitteena oli ja täytyi edelleenkin olla imperialismin tuhoa ja kommunismin triumfia merkittävä, ennemmin tai myöhemmin toteutuva maailmanvallankumous.

Nikonovin ansiokkaaseen työhön perehdyttyään lukija jää todella kiinnostuneena odottamaan Molotovin uran kannalta vielä keskeisempien jatko-osien ilmestymistä.

Tuomo Polvinen

Englantilainen näkemys talvisodasta

Gerrard Graig: The Foreign Office and Finland 1938–1940. Diplomatic sideshow. Frank Cass, Lontoo/New York 2005. 190 s.

■ Englantilaisen kirjastonhoitajan ja juristin Graig Gerrardin talvisotaa ja sen esivaiheita koskevan suppeahkon tutkimuksen lähtökohtana on selvittää Englannin ulkoasiainhallinnon suhtautumista ”Suomen kysymykseen” 1938–40. Kohteena ovat erityisesti ulkoministeriön Northern Department, jolla oli päällikkönään Laurence Collier, ja Englannin Helsingin-lähetystö, jonka päällikkönä 1940 alkuun oli aktiivinen Suomen-ystävä Thomas Snow ja sitten Gordon Vereker.

Lähtökohta on mielenkiintoinen. Virkamiesvalmistelulle ulkopoliittisen päätöksenteon tutkimuksessa on kyllä totuttu antamaan oma sijansa sikäli kuin se on ollut selvitettävissä, mutta varsinkin suurvaltojen kohdalla voi olla kysymys muustakin kuin poliittisille päätöksentekijöille tehtävistä ehdotuksista. Gerrard osoittaa, että 1930-luvun lopulla Northern Department oli jotakuinkin itsenäinen määrittäessä Englannin politiikkaa Suomen suhteen. Muutos tapahtui 30.11.1939. Northern Department tietenkin valmisteli senkin jälkeen asioita ja teki

ehdotuksia, mutta tärkeät päätökset, jotka eivät suinkaan aina seuranneet ehdotuksia, tehtiin muualla.

Northern Departmentin keskeinen huoli 1930-luvun lopulla oli Suomen pitäminen mahdollisimman etäällä Saksasta ja tähän liittyivät pyrkimykset vaikuttaa tasoittavasti Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin.

Talvisodan esitapahtumat Gerrard aloittaa Ahvenanmaan linnoittamiskysymyksestä, jossa Englannilla oli oma roolinsa yhtenä vuoden 1921 Ahvenanmaa-sopimuksen allekirjoittajana. Se oli muiden allekirjoittajien tapaan valmis hyväksymään Suomen ja Ruotsin linnoittamissuunnitelman, mikä raukesi Neuvostoliiton vastustukseen. Virkamiestasolla Lontoossa katsottiin, että Neuvostoliittoa vuoden 1856 demilitarisointisopimuksen seuraajavaltiona piti vähintäänkin kuulla, vaikka se ei ollut allekirjoittanut vuoden 1921 sopimusta. Raukeamisellahan ei tosin ollut mitään tekemistä tämän kyseenalaisen legalismin kanssa.

Northern Department pyrki myös edistämään Suomen asehankintoja Englannista, mutta tässä se törmäsi aselajiministeriöiden maan omista puutteista johtuvaan nihkeyteen.

Euroopan tilanteen kaiken aikaa kiristyessä Englanti ja Neuvostoliitto neuvottelivat vielä kesällä 1939 turvallisuus-sopimuksesta, johon Neuvostoliitto halusi Suomeakin koskevat takuut. Näihin aikoihin Englannin armeijan korkea edustaja kenraali Kirke vieraili Suomessa. Gerrard toistaa lähettiläs Snown raporttiin nojautuen Mannerheimin 18.6.

1939 Kirkelle esittämän kirkaan tilanneanalyysin, jossa Mannerheim mm. kiinnittää huomiota siihen, että Neuvostoliitto voi solmia sopimuksen Saksan kanssa – ”pahin vaihtoehto Suomelle”.

Pahin vaihtoehto toteutui ja pian Englanti joutui uudella tavalla ottamaan kantaa Suomen tilanteeseen. Ulkoministeri Lordi Halifaxin ja pääministeri Chamberlainin täytyi paneutua siihen saakka periferisenä pysyneen maan ahdinkoon, joka havahdutti koko maailmaa.

Northern Departmentin ehdotukset pikaisesta massiivisesta avusta eivät saaneet riittävää vastakaikua, vaikka Suomen odottamattoman sitkeä vastarinta alkoi vähitellen muuttaa näkemyksiä. Kaikesa vaikutti ensisijaisena sota Saksan kanssa. Lähettiläs Snown Helsingistä käsin ehdottama Englannin liitto Japanin ja Italian kanssa Suomen puolustamiseksi tyrmättiin sekä poliittisella että virkamiestasolla kovin fantastisena. Kansainliitossa Englanti seurasi liittolaistaan Ranskaa mutta toki tuki Suomea. Kun myöhemmässä vaiheessa oli esillä kysymys avustusretkikunnan lähettämisestä Suomeen poliitikkojen ja virkamiesten keskuudessa oli suurta mielipiteiden hajontaa, jonka kaikki perusteet eivät enää ole täsmällisesti selvitetävissä. Kansainliiton päätökset olisivat kyllä tarjonneet juridista pohjaa, mutta noina aikoina ne olivat sivuaasia.

Gerrardin tiivis esitys valottaa kiintoisasti monia yksityiskohtia yleispiirteiltään tunnetussa Englannin Suomen-poli-

tiikassa talvisodan aikana ja sitä ennen. Euroopan kokonaistilanne on koko ajan sopivasti kuvassa mukana. Gerrard tukeutuu brittihallinnon laajoihin arkistoihin, jotka sodan ajalta ovat nykyisin melkein kokonaan käytettävissä. Alan englanninkielinen kirjallisuus luonnollisesti kuuluu myös lähteistöön. Suomalaisteoksista hän mainitsee erityisesti Max Jakobsonin talvisota-klassikon, Jukka Nevakiven tutkimukset sekä englanniksi julkaistut Gripenbergin, Mannerheimin ja Tannerin muistelmat. Muuta kuin englanninkielistä aineistoa Gerrard ei juuri näytä käyttäneen, vaikka hän kyllä kiittää Suomen ulkoministeriön ”Arkivistoa” avusta.

Gerrardin esitys on johdonmukainen ja liiallista kuivakkuuttakin, joka vaanii virkamiesten muistioilla operoivaa tutkimusta, hän parhaansa mukaan pyrkii välttämään. Talvisodan ajalta Suomessa on julkaistu 1970 virkamiesmuistelmat, UM:n poliittisen osaston päällikön Aaro Pakaslahden *Talvisodan poliittinen näytelmä*, jonka ansioihin kuuluvat toimijoiden henkilökuvat ja ajan tunnelmat. Sellaiset ainesosat Gerrardin asiallisesta kirjasta puuttuvat.

Pekka Harttila

SAK vanhan yhteiskuntarakenteen viimeisenä vuosikymmenenä

Tapio Bergholm: Sopimusyhteiskunnan synty I. Työehtosopimusten läpimurrosta yleislakkoon. SAK 1944–1956. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu 2005. 623 s.

■ Tapio Bergholmin Suomen Ammattiyhdistysten Keskusliiton (SAK) historia 1944–56 käsittelee aikaa, jolloin vielä noin 40 % väestöstä sai elantonsa maa- ja metsätaloudesta. Sotakorvaustoimitusten vauhdittamana myös teollisuus kasvoi. Kaiken kaikkiaan ruumiillisen työn tekijät olivat näkyvä ja keskeinen osa kansaa. Työttömyyttäkin hoidettiin lapiolinjalla. SAK:n laaja perusjoukko edusti talouden keskeistä voimaa. Kauden alussa järjestö koki voimakkaan kasvupyrähdysten ja sillä oli suhdanne- luonteistakin vetovoimaa myös keskiluokkaiisiin palkansaajaryhmiin, tosin ilman laajamittaisempaa pysyvää tulosta. Toimihenkilöt järjestäytyivät tahollaan omiin järjestöihinsä. SAK:ssa niitä pidettiin keltaisina järjestöinä ja se suhtautui niihin torjuvasti koko tutkimuskauden ajan.

Poliittista kenttää hallitseva perusjännite oli viljelijäväestön ja palkansaajien välillä punamultahallituksista huolimatta.

Valtakunnalliset, alakohtaiset työehtosopimukset löivät itsensä nopeasti läpi työehtojen kollektiivisina säätelijöinä. Palkkapoliittikka oli vuoden 1955 loppuun asti kuitenkin myös valtiiovallan kontrollissa määrääikaisten valtalakien avulla. Tulonjakopoliittikkaa tehtiin Bergholmin sanoin ”epäluottamuksen nelikannassa”, jonka SAK:n lisäksi muodostivat, STK, MTK ja valtiovalta. Tässä konstellaatiossa SAK:lla oli usein edustajansa myös maan hallituksessa. Sen johtohenkilöt esiintyivät lisäksi näkyvinä kansanedustajina. Yhteiskunnan varsinaiseen valtaeliittiin nykyiseen tapaan keskusjärjestön puheenjohtajakaan ei kuitenkaan vielä itseoikeutetusti kuulunut suuresta vaikutusvallastaan huolimatta.

Bergholm käsittelee SAK:n ja poliittisen järjestelmän vuorovaikutusta siinä määrin kuin on kohtuullista edellyttää. SAK:n osallistuminen välittömästi poliittisen koneiston toimintaan muodostui sosiaalidemokraattisessa työväenliikkeessä ongelmalliseksi. Bergholm kuvaa kehitystä uusiakin näkökohtia esittäen. Bergholmin näkemys ammattiyhdistysliikkeen ominaislaadusta työväenliikkeessä on hyvin esiin tuotu. Urho Kekkosen ensimmäisen hallituksen aikaista vuoden 1950 kovaa lakkoaltoa Bergholm ei näe opposition joutuneen SDP:n vastaiskuna, vaan keskipakosten voimien irtipääsynä SAK:ssa. Siitä puolestaan oli seurauksena SAK:n vahvistuminen suhteessa liittoihin ja SAK:n takaama vakautuskausi sosiaalidemokraattien palattua hallitusval-

taan. SAK vahvisti asemiaan SDP:n puoluetoimikunnassa ja eduskuntaryhmässä.

Vuodesta 1951 yleislakkoon asti ulottunut kausi, jolloin sopimuspalkat eivät nousseet juuri lainkaan, on erityislaatuinen työmarkkinapolitiikan historiassa. Jakso päättyi säännöstelyvaltuuksien lopettamiseen ja Suomen historian suurimpaan työmarkkinapurkaukseen.

Kirjassa selvitetään kommunistijohtojen liittojen asemaa SAK:ssa sekä niiden ja SKP:n suhdetta puolueen pyrkiessä ohjaamaan työmarkkinatoimintaa. Bergholmin jo aiemminkin esiintuoma käsitys, että kommunistien johtamat ammattiliitot eivät olleet tiukasti puolueen johtamia on perusteltu. Työmarkkinoilla oli oma toimintalogiikkansa. Kirjassa osoitetaan kuinka Suomen kommunistinen puolue ei esimerkiksi poliittisävytteisenä lakkovuonna 1949 kyennyt ohjaamaan työmarkkinapolitiittista tapahtumista. Kovin ottein työmarkkinatoimintaan puuttuneen K.-A. Fagerholmin hallituksen ministerinä vuoden 1949 elokuun kuumina viikkoina istunut Emil Huunonen hoiti silloin samalla myös SAK:n puheenjohtajan tehtäviä. SAK käsittelee kovin ottein niskuroivia liittoja erottaen niitä jäsenyydestään. Keskusjärjestö ei kuitenkaan hajonnut lähinnä Neuvostoliiton edustaman kannan johdosta tukeaa yhtenäistä ammattiyhdistysliikettä.

Sosiaalidemokraattien ja kommunistien suhteista SAK:ssa tutkimuksesta olisi odottanut enemmänkin tältä kovan poliittisen valtataistelun

leimaamalta ja sosiaalidemokraattien varsin piittaamattomaksi kehittyneen komennon ajalta. SAK:n sääntöjen mukaan lakoille oli saatava keskusjärjestön lupa, mistä seikasta myöhemminkin on käyty periaatteellista keskustelua toisten edustaessa liittojen toimintavapauden linjaa. Noiden vuosien merkittävä kommunistinen ammattiyhdistysjohtaja Arne Saarinen (Rakennustyöläisten liiton toimitsija 1944–51 ja puheenjohtaja 1954–66 sekä Helsingissä sijainneen rakennustyöläisten kansainvälisen liiton pääsihteeri 1952–54; SAK:n työvaliokunnassa vuodesta 1947) kuvasi minulle Helander-kodissa Maunulassa sängynlaidalla istuskellen ja norttia poltellen hämärtyvänä adventin aaton iltana vuonna 2001, että kun liike oli saatu käyntiin sille ei annettu suurta merkitystä oliko SAK:n lupa vai ei. Keskusjärjestön lakko lupaa koskevassa asiassa kyse oli paljolti arvovaltataistelusta.

Vuoden 1956 yleislakosta kirjassa annetaan realistinen kuva eikä sitä esitetä SAK:n suurena voimannäyttönä. Tuon ajan työmarkkinavaikuttajien kanssa käymistäni keskusteluista minulle on lisäksi muodostunut käsitys, että SAK:n johto oli melko hätäntynytkin ja eri tahoilta tukea hakeva lakon junnatessa paikoillaan. Sillä oli silloin kosketuksia myös vieroksumiinsa toimihenkilöiden järjestöihin.

Bergholmia on arvosteltu (HS 3.7.2005) yksityiskohtien runsaudesta. Kirjassa keskeisen edunvalvontatyön yksityiskohtainen käsittely ei johdu pelkästään siitä, että kirjoittaja tuntee hyvin käytännön am-

mattiyhdistystoimintaa ja palkkapolitiikkaa, vaan tutkimuskohteen luonteesta. Esimerkiksi urakkapalkkauksen muotoutuminen palkkaustapana oli yksityiskohdissaankin työmarkkinatapahtumisen taustalla vaikuttanut tekijä. Näin esimerkiksi vuoden 1949 rajuisa työtaisteluissa, kun palkkaviranomaiset pyrkivät rajoittamaan urakka-ansioita. Säänöstelykaudella eri alat pyrkivät hoitamaan palkkatasaan urakkapalkkauksen avulla, kun urakkavoitolle ei ollut asetettu kattoa metallin vuoden 1944 sopimuksesta lähtien. Metalliteollisuuden palkkajohdatus noina vuosina perustui mm. Sotevan hinnoitteluihin. Myöhemmin raskaan metallin ansiotason muodostumiseen oli vaikuttanut K-takuilla sekä Neuvostoliiton tekemien laivastilausten etupainotteisilla maksuohjelmilla.

Bergholm nojaa tutkimuksensa niin laajaan lähdeaineistoon, että lähteiden osalta en mielelläni esitä huomautuksia. Jostain syystä hän ei kuitenkaan viittaa henkilöhaastatteluihin eikä ole laajemmin käyttänyt kirjattua muistitietoa. Tutkimustyön jatkossa tekijän toivoisi käyttävän myös haastatteluja, koska työmarkkinasuhteiden tutkimuksessa eliitin haastatteluja pidetään arvokkaana aineistona. Bergholmin teos on vankkaa tutkimusta ja rakentaa kuvan työmarkkinapolitiikkamme keskeisestä toimijasta. On hyvä, että SAK:n historiakirjaa ollaan ulottamassa näihin aikoihin.

Aarne Mattila

Hillitysti Päiviö Hetemäestä

Jukka Koivisto: Etulinjasta Etelärantaan. Päiviö Hetemäen poliittinen toiminta vuoteen 1962. Helsinki 2005, 397 s.

■ Poliittisen historian tutkimuksessa oikeisto ei ole ollut mikään valtaisan suosittu aiheenvalinta. Osittain syynä on ollut se, että lähdetilanne on usein hankalampi kuin vasemmistoa tutkittaessa, osittain luultavasti myös se, että akateemisissa piireissä konservatiivisen oikeiston tutkimista ei pidetä tieteellisesti seksikkäänä. Paljon enemmän huomiota ovat saaneet työväenpuolueet, vasemmistolaisuus yleensä, kansanliikkeet ja nyt myös gender-näkökulma. Toisen maailmansodan jälkeinen tutkimus on muutenkin pyörinyt lähinnä Kekkonen ja kommunistien ympärillä. Tosin puoluehistoriat ovat pikku hiljaa kuromassa välimatkaa kiinni ja tekemässä kuvan syvällisemmäksi ja monipuolisemmaksi. Median ja suuren yleisön kiinnostuksessa tämä kehitys ei kylläkään näy.

Oikeistopoliitikko Päiviö Hetemäki voi pinnallisen tietämyksen valossa vaikuttaa tavanomaiselta ja turvalliselta aihevalinnalta. Kyseessä on porvarillisen, ”eliittiin” kuuluvan mieshenkilön tutkimus ”perinteisen poliittisen historian” keinoin. Termiä tosin käytetään

nykyään useammin pejoratiivisesti kuin analyttisesti: sillä halutaan tuoda esille teeman tavanomaisuus. ”ei-innovatiivisuus” tai jopa etuoikeutettu asema. Todellisuudessa tämä kuva on stereotyyppinen tai tietoisien taktinen. Henkilö- ja puoluehistoriat joutuvat todistelemaan oikeutustaan kilpaillevien historioiden nauttiessa eräänlaista uutuuden sädekehää. Viimeksi mainittu mielletään etabloituneinakin marginaalin tutkimiseksi, mikä antaa mukavan kapinallisuuden kuttinan. Jos oikeistosta jokin kiinnostaa, se on äärioikeisto – pahat pojat ovat ainakin värikkäitä.

Päiviö Hetemäen persoonaa tai hänen kokoomuslaista aate-maailmaansa ei voi oikein värikkääksi sanoa, eikä hän ole helppo tutkittava. Kokoomuksen lähdetilanne on hänen toimintakaudellaan varsin rajallinen, eivätkä tätä kovin paljon kompensoi yksityiskokoelmakaan, kuten vielä 1920–30-luvuilla. ”Kykypuolueen” emi-nenssit eivät enää itsestään selvästi pitäneet päiväkirjoja eikä heillä ollut paljon tarvetta kirjeenvaihtoonkaan, kun kaikki olivat tavalla tai toisella muutenkin tavoitettavissa. Hetemäenkin kokoelma on sisällöltään korkeintaan kohtuullinen, puolueen puheenjohtajista Jussi Saukkosen tuskin sitäkään, Arvo Salmisen käytännössä olematon. Tuure Junnilan kokoelma on varsin hyvä, mutta useimmiten hän edusti Hetemäen vastapoolia.

Statuskin oli muuttunut. Vuoden 1944 jälkeen Kokoomusta ei pidetty enää samalla tavalla valtiomiesten hautomona ja yhteiskunnallisen tietä-

myksen pankkina kuin aikaisemmin. Väheksymättä puolueen johtajia, Hetemäkeä muiden mukana, on todettava, että heidän ei edes odotettu päätyvän kansakunnan eikä yhteiskunnan kaapin päälle. Poliitiikan raskaan sarjan muodostivat sellaiset nimet kuin Kekkonen, Virolainen, Karjalainen, Korsimo, Fagerholm, Leskinen, Kuusinen, Pessi ja monet muut hyvin ei-oikeistolaiset hahmot.

Koiviston tutkimus Hetemäestä ei sekään nouse miksiäkään muurinmurtajaksi oikeiston tutkimisessa. Väitöskirjan metodinen ja teoreettinen puoli on lievästikin ilmaistuna niukka – siinä määrin, että tämän huomaa sellainenkin tutkija, jonka mielestä teorioiden painotusta ja pyörytystä on tiedepiireissä usein liikaakin, suoranaisena itsetarkoituksena, ilman että se kohtaisi realituttimusta välttämättä lainkaan. Koiviston osalta kyseessä on lähes toinen äärimmäisyys, jota voi tuskin sanoa edes teorian ja metodin kirjoittamiseksi tekstin sisään. Muutenkin teksti on kovin deskriptiivinen. Dispositiostakaan ei oikein käy ilmi, että tekijän tavoitteena – joka myös toteutuu – on saada selville muutakin kuin Hetemäen henkilöhistoria (vuoteen 1962): asevelisuunnan aatteellinen sisältö, konservatiivien sosiaalisuus, poliittisen yhteistyön ja ”puhtaan linjan” välinen ristiriita ja monia muita asioita. Loppuluvussa nämä kuvataan-kin hyvin ansiokkaasti.

Miinuksena on myös mainittava, että tekijä ei ole ollut lainkaan tietoinen ajan kokoomuspoliitikkojen lähestulkoon ainoasta laajasta politiikan yk-

sityislähteestä. Tämä on eduskuntaryhmän puheenjohtajanakin toimineen Felix Seppälän päiväkirja, jota säilytetään Hämeenlinnan maakunta-arkistossa. Päiväkirjasta olisi löytynyt ainakin yksi näkökulma lisää sekä kulissien takaisia puheenvuoroja ja tunnelmia. Puutteena voi pitää myös kansainvälisen tutkimuksen ja kansainvälisten vertailukohteiden todella niukkaa esittelyä. Tekijä korostaa, että Hetemäki oli nimenomaan *suomalainen* konservatiivi, mutta vaikutelmaksi jää, että ainutlaatuisuus on päätetty jo etukäteen, testaamatta. Kuitenkin esimerkiksi Jyrki Smolanderin väitöskirja osoitti kansainvälisten vertailujen olevan hyvin oleellisia ja toimivia kansallisista erikoispiirteistä huolimatta. Tosin myönnettäköön, että tutkimusten välissä on periaatteellisia eroja: Smolander tutki puoluetta ja sen aatesuuntaa, Koivisto henkilöä.

Yhden teorian tekijä ottaa huomioon: sukupolviteorian. Malli kuitenkin hiukan ontuu sikäli, että Hetemäen avainkokemukseksi asetetaan kokemus, jonka aikana hän oli jo 26–28-vuotias: sotavuodet. Tekijä itsekin kuitenkin viittaa, Matti Virtasen tekstiin pohjautuen, että sensitiivisin vaihe sijoittuu yleensä ikävuosiin 16–18. Miksi tekijä ei siis pohdi niitä kriisejä, jotka todella olivat olemassa Hetemäen ”herkän iän” vaiheessa – lama ja Lapuan liike? Veivätkö ne kohti maltillisuutta, kun Hetemäki näki, että jyrkkä suunta epäonnistui ja että puute oli laajaa? Esimerkiksi Englannin konservatiivien piirissä lamalla oli selvä vaikutus macmillan-

nilaisten sosiaalisesti painottuneeseen ajatteluun, josta sitten Thatcherin ikäpolvi asenteellisesti erosi.

En toki kiistä sitä, että sotavuodet ovat todennäköisesti olleet hetemäkeläiselle asevelisukupolvelle niin voimakas kokemus, että potentiaalisesti sensitiivisemmän vaiheen vaikutteet ovat voineet jäädä sen alle. Silti jää vaikutelma, että muutamat hedelmälliset kysymykset on jätetty kysymättä. Tasapainon vuoksi on kuitenkin kiitettävä tekijän havaintoa siitä, että politiikassa kaikkea ei voi suunnitella, eikä kaikki suunniteltu toteudu. Tämä on arkinen totuus, joka jää usein huomaamatta liian loogisia ja johdonmukaisia rakennuspalikoita etsiviltä tutkijoilta. Paljon tapahtuu myös väärän informaation, epäonnistumisten, sattumien ja tunarointienkin kautta.

Lähteiden käytössä Koivisto on luotettava ja pätevä tutkija. Hän ei ylitulkitse eikä rakenna sensaatioita sinne, missä lähteet eivät sellaiseen anna aihetta. Toisaalta taustojen kuvaaminen on niin pedantin tarkkaa, että se uuvuttaa. Useassa alaluvussa käydään läpi mutkikkaita hallitusneuvotteluidakkoja useita sivuja, ja vasta niiden lopussa mainittiin lyhyesti Hetemäen kannanotoista. Kokoomus on usein kuin möhkäle, joka reagoi ja toimii monoliittina. Ote kuitenkin parane loppua kohti, ja loppuluku on suorastaan analyttinen helmi.

Tutkimustuloksista ei löydy sensaatioita. Kokoomusjohtajista tekijä ei noteeraa Arvo Salmista ja Jussi Saukkosta kovinkaan korkealle, vaan hänen

mukaansa Hetemäki oli puolueen vaikutusvaltaisin poliitikko. Voisi kuitenkin kysyä, mihin suuntaan vaikutusvaltaisin? Mikä on mittari? Eikö vaikutusvaltaan kuulu myös oman puoluekoneiston ja kentän hoito?

Vaikutelmaksi jää myös, että Paasikiven ja Kokoomuksen eroja on tekstissä liikaa häivytetty. Se, mitä tekijä sanoo, pitää paikkansa, mutta kolikon toista puolta ei käännetä esiin. Paasikiven ja 1940-luvun Kokoomuksen välissä oli sekä poliittiset intressit että henkinen kuilu, tavallaan suomettarelaisuuden ja perustuslaillisuuden henkisten perintöjen uusi vastakkainasettelu (sivulla 312 Junnilan luokittelemien "suomettarelaiseksi" liepee lapsus).

Suorastaan nykyaikaisilta kuulostavat porvarillisen puolen ongelmat saada aikaan yhteistyötä. Tekijä valaisee vähän tutkittuja vuosien 1956–59 porvarillisen kokoamisen hankkeita ansiokkaasti. Näkyvin yritys oli niin sanottu Vapaaan Kansanvallan Liitto. Hetemäki kannatti hankkeita voimien kokoamiseksi sekä vasemmistoa että Kekkosta vastaan. Kun kuitenkin muistetaan hänen useimmiten realistiset tilannearvionsa, jää kuitenkin kysymään, miksi hän oli tässä niin epäluonteenomaisen optimistinen. Olihan pakko arvata, että Maalaisliitto vastustaisi hanketta ja leimaisi sen ulkopoliittisesti, SKDL maalaisi kauhukuvan nousevasta oikeistosta, jopa lapualaisuudesta ja fasismistä, Neuvostoliitto tukisi tätä väitettä, ja omassa puolueessa suuri osa olisi vastaan. Miten hanke olisi ylipäättään voinut

onnistua? Vastassa oli niin suuret rakenteelliset voimat, että Hetemäen optimismia – tai ainakin vaaramomenttien sivuuttamista – on vaikeaa ymmärtää. Sama koskee vuoden 1960 hallitusratkaisun ja vuoden 1962 presidentinvaalinäkymien kytkyjen ohittamista.

Tekijä päättää tutkimuksensa siihen, mistä Hetemäen suurin vaikutusvalta ehkä vasta alkaa. Irtauduttuaan kokoomuslaisesta päivänpolitiikasta STK:hon ja saatuaan lopulta aikaan erinomaisesti toimivat suhteet Kekkoseen Hetemäki pääsi ehkä valtakunnan ainoaksi oikeistolaiseksi harmaaksi eminenssiksi, jonka Kekkonen otti vakavasti neuvonantajana. Tämän ajan tutkimisesta lienee jo olemassa kilpailevakin projekti.

Toisaalta on ollut suorastaan pirstävää lukea Hetemäen vaiheista Koiviston tutkimuksesta juuri siksi, että kohde edustaa myös omana itsenään merkittäviä ilmiöitä – ilmiöitä, joista on vielä varsin vähän systemaattista, akateemiset mitata täyttävää tutkimusta. Näitä ovat asevelisukupolvi porvarilliselta puolelta katsottuna, konservatismi Suomessa toisen maailmansodan jälkeen sekä ideologisena että käytännön politiikan ilmiönä ja yritykset koota porvarillista rintamaa keskiluokkais-kaupunkilaisin tunnuksin. Nämä ovat kaikki vielä varsin kartoittamattomia ilmiöitä, hyvinvointivaltiokehityksen sekä osia että vaihtoehtoja. Koiviston kirjan näkyvyys kärsinee siitä, että kohteena ei ole vain jälleen uusi kuu, josta tarkastellaan, miten kekkosaurion valo siitä heijastui, vaan oma

tähtensä, mutta todellinen merkitys ei tästä vähene, päinvastoin.

Kokonaisuutena väitöskirja on arvokas, joskin hieman pidättelevän asiallinen kontribuutio Suomen toisen maailmansodan jälkeisen sisäpolitiikan tutkimukseen. Tällaisena tutkimus on toisaalta kohteensa näköinen: eipähän tämäkään olisi arvostanut mitään varsinaista sana-akrobatiaa.

Vesa Vares

STK:n viimeiset vuodet

Markku Mansner: Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa. Suomen Työnantajain Keskusliitto 1980–1992, Elinkeinoelämän Keskusliitto EK, Jyväskylä 2005. 592 s.

■ Markku Mansner sai vuosina 1981, 1984 ja 1990 valmiiksi kolme osaa Suomen Työnantajain Keskusliiton (STK) historiaa. Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa -kirjasarjan kolme ensimmäistä osaa kattoivat vuodet 1907–82. Rehtorin tehtävästä eläkkeelle siirtynyt tutkija tarttui tuttuun aiheeseen. Mansnerin tutkimus STK:n viimeisistä vuosista 1980–92 julkaistiin syksyllä 2005.

STK:n historian viimeinen osa on jännittävä, vaikka lukija tietää itse tutkimuskohteen katoavan järjestöfuusion myötä. Suomen työmarkkinahisto-

rian lyhyen 1900-luvun viimeiset dramaattiset vuodet ovat Mansnerin tutkimuskohteena. Kekkosen pitkä presidenttikausi päättyy. Berliinin muuri ja Neuvostoliitto katoavat. Porvaripuolueet tekevät teollisuuspatruunoiden ohjauksessa kassakaappisopimuksen. Suomi ajautuu lamaan.

Mansnerin työnantajahistoriassa on paljon tuttuja piirteitä, kun kurkitusaukkona Suomen lähimenneisyyden maiseemiin on edelleen STK. Mansner on kerännyt ja työstänyt selkeiksi kaavioiksi olennaisia tietoja Suomen talous- ja työmarkkinakehityksen lähihistoriasta. Selkeä ja runsas otsikointi helpottaa kirjan käyttämistä käsikirjana. Henkilöhakemiston arvoa lisää olennaiset tiedot kyseisistä henkilöistä.

Olisi ehkä liioiteltua väittää, että Markku Mansner olisi räväkkä, mutta esitystapa on avoimempi ja tulkinnat suora- viivaisempia kuin aiemmissa osissa. Rohkeammasta otteesta kertoo se, että hän piirtää myös suuria kaaria, esimerkiksi tulkitessaan työnantajajärjestäytymisen kuuden aallon syntyä. Mansnerin pohdinta hallituksen ja eduskunnan aseman vahvistumisesta Kekkosen jälkeisessä Suomessa on ainakin keskisuuri kertomus.

Mansner pehmensi ja piiloteli aiemmissa osissa RKP:n ja kokoomuksen läheistä kytköstä STK:hon. Nyt ei ujostella, kun kuvataan eräiden teolli-

suusjohtajien toimintaa Ahti Karjalaisen valitsemiseksi presidentiksi vuonna 1982. Tässä osassa tuodaan myös tarkasti esiin oikeistopuolueiden teollisuusjohtajien ohjauksessa tekemä kassakaappisopimus puhtaasta porvarihallituksesta ennen 1987 eduskuntavaaleja. Holkerin hallituksen ja STK:n suhteiden kriisit ja suhteiden vähittäinen lämpeneminen ovat hyvin esillä.

Mielestäni parasta Mansnerin uudessa otteessa on aiempaa tarkempi paneutuminen STK:n sisäisiin ja työnantajajärjestöjen keskinäisiin ristiriitoihin. STK:n monet kärhämät Liiketyönantajain Keskusliiton (LTK) kanssa tulevat yksityiskohtaisesti kuvatuiksi. Mansner tuo hyvin selkeästi esiin sen, kuinka vaikeita ja jopa vastenmielisiä työmarkkinavaihtajia STK:n näkökulmasta olivat LTK:n toimitusjohtaja Jarmo Pellikka ja Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT:n puheenjohtaja Risto Kuisma.

Välillä tuntuu, että tutkija olisi mennyt STK:n viimeisen toimitusjohtajan, Tapani Kahrin, nahkoihin, kun tulkinnat eräistä kriittisistä tilanteista pohjaavat ensisijaisesti Kahrin muistelmiin. Suuren etujärjestön melko dramaattinen loppu on elävästi kuvattu. STK:n ja Teollisuuden Keskusliiton sulautuminen Teollisuus ja Työnantajat järjestöksi johtui Mansnerin tulkinnan mukaan lähinnä siitä, että patruunat kylläs-

tyivät siihen, että hallitukselle lähti Etelärannasta ennen vuoden 1991 devalvaatiota ristiriitaisia viestejä.

Edes työnantajien järjestöhistoria ei ole säilynyt yhteiskuntien ja yksilöiden suurista murroksien jälkeen ennallaan. Johtuuko Mansnerin uudistunut näkökulma Euroopan suurista mullistuksista, Suomen syvästä lamasta, työnantajaleirin nopeista rakennemuutoksista, työmarkkinahistorioitsijan pitkän uran tuomasta näkemyksestä vai eläkeläisen taloudellisesti riippumaton aseman varmistamasta luovuudesta, jää tulevien historiografien huoleksi.

STK:n historiasarjan Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa neljäs osa tarjoaa selkeitä tulkintoja ja mielenkiintoista aineistoa niihin koettelemuksen vuosiin, jolloin Suomen talouden ja työmarkkinamallin kestävyyttä testattiin. Markku Mansnerin tulkintojen selkeys takaa sen, että hänen kanssaan on helppoa olla joistakin tulkinnoista myös erimieltä. Murroksen, muutoksen ja jatkuvuuden ristiaallot eli historian-tutkimuksen perimmäiset kysymykset ovat väkevästi läsnä STK:n viimeisistä vuosista tehdyssä tutkimuksessa. Mansner haastaa muut talous- ja työmarkkinahistorian tutkijat esittämään omat tulkintansa kiistanalaisesta lähimenneisyydestä.

Tapio Bergholm

Palkittuja

■ Jari Leskisen ja Antti Juutilaisen toimittama *Jatkosodan pikkujättiläinen* on palkittu vuoden 2005 Tieto-Finlandia-teokseksi. Valinnan teki oikeushammaslääkäri Helena Ranta.

Historian Ystävien Liitto on palkinnut vuoden 2005 historiateokseksi Tuomas Heikkilän kirjan *Pyhän Henrikin legenda* (SKS). Palkintolautakunnan (prof. Ohto Manninen, lehtori Markku Liuskari ja fil. maist. Veikko Löyttyniemi) mukaan Heikkilä yhdistää teoksessaan kansainvälisen kirkollisten tekstien tutkimuksen uusimman taidon ja Suomen keskiajan tutkimuksen uusimman sukupolven saavutukset. Kunniamaininnat jaettiin Kaari Utrion toimittamalle teossarjalle *Suomen naisen vuosisadat* (Tammi), Hannu Juusolan kirjalle *Israelin historia* (Gaudeamus) ja Mirkka Lappalaisen kirjalle *Suku – valta – suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa* (WSOY).

Maria Lähteenmäelle on myönnetty presidentti Urho Kekkonen 70-vuotisjuhlasäätiön palkinto teoksesta *Kalotin kansaa. Rajankäynnit ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla*

1808–1889 (SKS). Säätiön palkinto myönnettiin myös Helsingin Sanomien toimittajalle Unto Hämäläiselle, joka on kirjoittanut laajalti Suomen kansainvälisestä asemasta ja politiikasta.

Marko Tikka on saanut Suomalaisen tiedeakatemian väitöskirjapalkinnon teoksestaan *Kenttöotkeudet* (SKS).

Marko Paavilaisen väitöskirjalle *Kun pääomilla oli mieli ja kieli* (SKS) on myönnetty P. E. Svinhufvudin muistosäätiön vuoden 2005 kirjapalkinto.

Jyrki Siukoselle on myönnetty vuoden 2006 Lauri Jäntin tietokirjapalkinto kirjasta *Mies palavassa hatussa. Professori Johan Welinin elämä ja aikalaiset* (SKS). Kunniamaininnan sai mm. Hannu Juusola kirjasta *Israelin historia* (Gaudeamus).

Kirsti Salmi-Niklander on saanut Työväentutkimus-palkinnon väitöskirjatutkimuksesta *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla* (SKS). Työväenperinne ry jakoi myös kaksi Työväentutkimus-kunniamainintaa. Saara Tuomaala palkittiin väitöskirjatutkimuksesta *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppi-*

velvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939 (SKS) ja Matti Hannikainen väitöskirjatutkimuksesta *Rakentajat subdanteissa. Palkat, työttömyys ja työmarkkinakäytännöt Helsingin rakennustoi-minnassa 1930-luvun laman aikana* (Suomen Tiedeseura).

Historiallisen Aikauskirjan keskustelut verkossa

■ Historiallisen Aikauskirjan keskusteluja voi tästä lähtien käydä verkossa. Suomen historiaverkko Agricola on avannut uutis- ja keskustelualueellaan foorumin, jossa keskustellaan aikauskirjassa julkaistusta kirjoituksista. Vaikka otsikko viittaa artikkeleihin, näkemyksiä voi tietysti esittää myös kirja-arvioista ja keskustelupalstan puheenvuoroista. Foorumi tarjoaa tilaisuuden nopeaan keskusteluun ja vilkkaaseen mielipiteenvaihtoon.

Keskustelufoorumi löytyy verkko-osoitteesta <http://agricola.utu.fi/keskustelu/> "Keskustelua Historiallisen Aikauskirjan artikkeleista".

Kirjoittajat

■ Tapio Bergholm on Helsingin yliopiston Suomen ja Skandinavian historian dosentti.

Minna Harjula on Tampereen yliopiston Suomen historian dosentti. Hän on tutkinut vammaisuuden ja terveyden historiaa.

Pekka Harttila on helsinkiläinen suurlähettiläs ja varatuomari.

Antero Heikkinen on Joensuu yliopiston täysin palvellut Suomen historian professori.

Tuomas Hoppu on tamperelainen filosofian tohtori. Hänen väitöskirjansa *Historian unohtamat. Suomalaiset vapaaehtoiset Venäjän armeijassa 1. maailmansodassa 1914–1918* tarkastettiin Tampereen yliopistossa helmikuussa 2006.

Marja Jalava on filosofian tohtori, joka työskentelee tutkijana Helsingin yliopiston historian laitoksessa. Hänen Snellmania sivuava väitöskirjansa *Minä ja maailmanhenki* tarkastettiin Helsingin yliopistossa syksyllä 2005.

Jussi Jalonen on tamperelainen filosofian maisteri. Hän valmistelee väitöskirjaa vierailta taistelukentillä sotineista suomalaisista.

Mauno Jokipii on Jyväskylän yliopiston täysin palvellut Suomen historian professori.

Tiina Kivinen on filosofian tohtori ja toimii historian ja yhteiskuntaopin lehtorina Parolan Yhteiskoulussa. Hänen väitöskirjansa *Woodrow Wilson's Use of History: The Malleable Past* tarkastettiin Tampereen yliopistossa tammikuussa 2006.

Jukka Korpela on Joensuun yliopiston historian professori.

Auvo Kostiaainen on Turun yliopiston yleisen historian professori.

Sirpa Kähkönen on helsinkiläinen historiaan erikoistunut kirjailija. Hän on kirjoittanut viisi romaania, joista kolme sijoittuu Suomen lähihistoriaan: *Mustat morsiamet* (1998), *Rautatyöt* (2002) sekä *Jään ja tulen kevät* (2004) kertovat Tuomen suvun tarinaa Kuopion kaupungissa 1930–1940-luvuilta. Sarja jatkuu.

Aarne Mattila on Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalishistorian dosentti.

Hannu Mustakallio on Joensuun yliopiston kirkkohistorian professori.

Matti Peltonen on Helsingin yliopiston sosiaalishistorian professori ja Suomen Akatemian varttunut tutkija.

Tuomo Polvinen on Helsingin yliopiston täysin palvellut yleisen historian professori.

Raimo Savolainen on Helsingin yliopiston poliittisen historian dosentti. Hän toimii J. V. Snellman 200 vuotta -juhlavuoden pääsihteerinä valtioneuvoston kansliassa.

Irma Sulkunen on Tampereen yliopiston Suomen historian professori.

Marja Tuominen on kulttuurihistorian professori Lapin yliopistossa Rovaniemellä.

Oiva Turpeinen on helsinkiläinen professori.

Vesa Vares on dosentti ja Tampereen yliopiston Suomen historian yliassistentti.

Notes on the contents

■ The new editor of the *Historical Journal*, Pirjo Markkola, draws attention in her editorial "Historiantutkimuksen ajankohtaisuus" (The topicality of historical research) to jubilee years that determine the relationship between scholars and publicity. In 2006 will see a demand for, at least, studies on the philosopher J.V. Snellman, Parliament and the history of women's political rights. One of the themes in this issue of *Historical Journal* (1/2006) is, indeed, Johan Vilhelm Snellman, the scriptwriter of the Finnish nation, who also shaped the Finnish gender order.

Marja Jalava analyses the significance of gender and masculinity in Snellman's thinking. In addition to the modern civic society and state, he also built a new gendered citizenship, as Jalava points out in her article "Kansakunnan miestä muokkaamassa" (Shaping the man of the nation).

Raimo Savolainen introduces Snellman's extensive body of writing in his article "J.V. Snellman kansakunnan käsikirjoittajana" (J.V. Snellman as the scriptwriter of a nation). In Snellman's jubilee year, it is appropriate to highlight his work and, through that, the power of education in the building of a nation. Snellman was a true scriptwriter for the Finnish nation, for he published 12,000 pages of texts as

correspondence, newspaper articles, statements, lectures and other publications.

Irma Sulkunen's inaugural lecture on 14 October 2005, published in this issue, discusses the truthfulness of history. Historical research should remind us of the dangers that the politically expedient use of the past may create and bring to the fore the forgotten aspects of understanding human life; identifying these aspects may offer alternative resources also for the future.

This issue also discusses the fate of Finnish soldiers around the world. Jussi Jalonen demonstrates in his article "Magersfonteinin miehet. Skandinaviska Kåren -komennuskunnan suomalaiset vapaaehtoiset buurisodassa 1899–1902" (Magersfontein's men. The

Finnish volunteers of Skandinaviska Kåren corps in the Boer War 1899–1902) that the Boer War evoked a volunteer movement through which a group of Finnish emigrants fought in the war. Who were the Finns fighting alongside Boers, what was their role in the events of the war and what did their compatriots in Finland think of them? What kind of imprint did the Boer War, and the heroic tales about the volunteers, leave in the historical memory of Finns? Jalonen's article answers these questions.

Tuomas Hoppu analyses the loyalty of Finns towards Russia during the First World War. For ninety years of Russian rule, until the February Manifest, Finns were pleased with their Emperor. The Feb-

ruary Manifest in 1899 caused a serious wound in the relationship, although the breach was not final. The First World War could have provided a new chance to return to the peaceful coexistence as experienced earlier during autonomy. It was an opportunity which was, however, left unused, as Hoppu points out in his article "Lojaalisuus Venäjää kohtaan ensimmäisen maailmansodan aikana" (Loyalty towards Russia during the First World War).

The columnist of this issue is the writer Sirpa Kähkönen. She discusses the Continuation War from the perspective of women and children: was it a separate or a joint war effort?

(Translation: *Valtasana Oy*)

HISTORIALLINEN AIKAKAUSKIRJA VUODEKSI 2006

Historiallinen Aikakauskirja ilmestyy neljä kertaa vuodessa, ja siinä käsitellään laajasti ajankohtaisia kysymyksiä uusimman tutkimuksen valossa. Aikakauskirjassa on sekä teemakokonaisuuksia että tärkeitä yksittäisiä artikkeleita ja kirja-arvosteluja. Kirjoittajat ovat alansa parhaita asiantuntijoita.

Nyt on aika tilata vuoden 2006 vuosikerta. Vuosikerta maksaa 34 euroa, jolla pääset myös Historian Ystävain Liiton jäseneksi. Korkeakouluopiskelijalle vuosikerta maksaa vain 25 euroa. Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä saat lehden 26 eurolla (+ seuran jäsenmaksu).

- Liityn Historian Ystävain Liittoon (34 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Liityn Historian Ystävain Liittoon, olen korkeakouluopiskelija (25 euroa = Historiallisen Aikakauskirjan tilausmaksu)
- Tilaan lehden Suomen Historiallisen Seuran jäsenenä (26 euroa ja seuran jäsenmaksu)

Nimi

Lähiosoite

Postitoimipaikka

Lipuke lähetetään kirjekuoressa osoitteella:
Historiallinen Aikakauskirja /Jaakko Pöyhönen
Heureka
PL 166
01301 Vantaa

Tilauksen voi tehdä myös:
pro.tsv.fi/haik/
fax 09-8734 142 (Pöyhönen)
puh. 09-8579 218 (Pöyhönen)

Lähetäjä maksaa normaalin kirjemaksun.

Tieteen ja taiteen tuntija palveluksessasi!

Vammalan Kirjapaino Oy:llä on yli 80 vuoden kokemus tiede-, taide- ja arkkitehtuurikustantajien luotettavana painotyökumppanina. Käytössämme on uusin tekniikka ja viimeisimmät ohjelmistoversiot, mutta käytämme niitä perinteitämme ja vankkaa ammattitaitoa kunnioittaen. Useat tuottamamme kirjat ovat saavuttaneet oman alansa sisältö- ja ulkoasupalkintoja. Osaava ja ihmisläheinen asiakaspalvelumme palvelee Sinua Vammalan lisäksi myös Helsingin ydinkeskustassa.

Vammalan Kirjapaino Osakeyhtiö

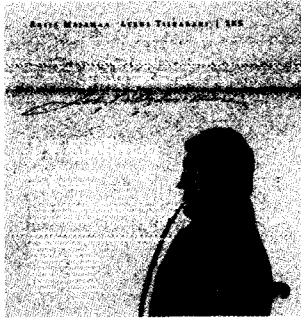
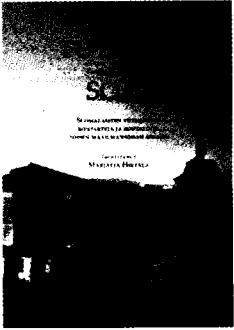
Harjukatu 8, 38200 Vammala,
puh. (03) 512 3456, fax (03) 512 3455

Kaisaniemenkatu 1 C 101, 00100 Helsinki
puh. (09) 621 6115, (09) 622 70157
fax (09) 622 00455

asiakaspalvelu@vkp.fi,
aineisto@vkp.fi
www.vkp.fi

SKS 175 vuotta

Marjatta Hietala (toim.)

Tutkijat ja sota

Suomalaisten tutkijoiden kontakteja ja kohtaloita toisen maailmansodan aikana

Teos kuvaa mielenkiintoisesti sodan vaikutuksia tutkimusmaailmaan. Sota katkaisi Suomessa tieteelliset yhteydet maailmalle, nuoret tutkijat ja opiskelijat joutuivat rintamalle. Jatkosodan aseveljeys Saksan kanssa pakotti suomalaiset tutkijat tarkistamaan suhteensa saksalaiseen tieteeseen.

27 €

J. V. Snellman

Valtioviisas vaikuttaja

Erityisesti kouluja varten kirjoitettu teos kuvaa Snellmanin työuraa, teoksia sekä yksityiselämää.

27 €

Tuomas Hoppu

Historian unohtamat

Suomalaiset vapaaehtoiset Venäjän armeijassa 1. maailmansodassa 1914–1918

Uutta tietoa Venäjän armeijan vapaaehtoisten merkityksestä sekä valkoisten että punaisten sodankäynnille sisällissodan aikana.

32 €

Kustaa H. J. Vilkkuna

Viha

Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta

Viha kertoo yhdestä Suomen historian merkittävimmästä epookista tarkastellen mm. vihan olemusta ja siviiliväestön kokemuksia perikadosta, julmuuksista ja miehitetyn elämisestä.

32 €

Panu Pulma

Suljetut ovet

Pohjoismaiden romanipolitiikka 1500-luvulta EU-aikaan

Romanit ovat eläneet Pohjoismaissa pian 500 vuotta. Mihin selviytyminen Pohjolan vaikeissa oloissa on perustunut?

26 €

Marko Tikka

Valkoisen hämärän maa

Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918–1921

Millainen rooli suojeluskunnilla oli paikallisyhteisöissä ja millaisia ristiriitoja suojeluskunnat synnyttivät?

32 €

Jyrki Siukonen

Mies palavassa hatussa

Professori Johan Welinin elämä ja aikalaiset

Johan Welinin (n. 1705–1744) värikkäät vaiheet Grand Tourin aikakaudella tuovat vastaan monta persoonallista matkalaista ja unelmansa etsijää.

Lauri Jäntin Säätiön palkinto 2006

28 €

Tervetuloa kirjaostoksille
uuteen Kirjataloomme:

SKS:n Kirjatalo, Mariankatu 3, 00170 Helsinki

puh. 0201 131 216; faksi (09) 131 232 18

kirjamyynti@finlit.fi www.finlit.fi/kirjat

HISTORIAALLINEN AIKAKAUSKIRJA

Tilaukset, osoitteenmuutokset ja jakelu- yms. muistutukset on yksinkertaisinta tehdä:

- **postittamalla palvelupuke**
- **soittamalla taloudenhoitaja Jaakko Pöyhöselle puh. 09-8579 218**
- **telefaksilla Pöyhöselle nro 09-8734 142**
- **sähköpostilla jaakko.poyhonen@heureka.fi tai pro.tsv.fi/haik/**

Osoitteenmuutoksen voi tehdä myös lähettämällä postin ilmaisen osoitteenmuutuskortin lehden taloudenhoitajalle Jaakko Pöyhöselle, jonka osoite on palvelupukkeessa sekä edempänä.

Taloudenhoitaja: Jaakko Pöyhönen, Heureka, PL 166, 01301 Vantaa, puh. 09-857 9218, telefax 09-8734 142, sähköposti jaakko.poyhonen@heureka.fi

Toimitussiheeri: Veikko Kallio, Meripoiju 3 C 26, 02320 Espoo, puh. ja fax 09-8129 3010, 050-5211 540, veikko.kallio@kuvitus-tekstipalvelu.net. Käsikirjoitukset pyydetään lähettämään sähköpostin liitteenä (word) tai diskettinä sekä 2 tulostuksena Veikko Kalliolle. Julkaistavaksi hyväksytyt aineisto julkaistaan painettuna Historiallisessa Aikakauskirjassa sillä edellytyksellä, että se saadaan korvauksetta julkaista alkuperäisessä muodossa myös lehden digitaalisessa tietokannassa.

Tilaaminen: Lehteä on tilattu ensisijaisesti Historian Ystävien Liiton tai Suomen Historiallisen Seuran jäsenetuna. Tilauksen voi tehdä myös kirjakaupan, postin tms. kautta.

Hinnat 2006: Historian Ystävien Liiton jäsenmaksu on 34 €, korkeakouluopiskelijoilta 25 €, yhteisöiltä 46 €. Maksuihin sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Tilaushinta Suomen Historiallisen Seuran jäseniltä on 26 €. Vuosikertatilauksessa yms. 40 €. Em. tilausmaksut peritään erikseen alkuvuodesta. Irtonumeron hinta 11 €.

Pankkiyhitys: Sampo, tilinro 800017-75048. Jäljellä olevia lehden vanhoja numeroita on helpoimmin saatavilla Tiedekirjan myymälästä Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, avoinna ma-pe klo 10–16, puh. 09-635 177. Vanhoja lehden numeroita voi tilata myös muiden kirjakauppojen välityksellä. Vanhojen numeroiden hinnat kappaleelta: vuoteen 1994 asti 4 €, vuodesta 1995–2005 8 €.

Painatus: Vammalan Kirjapaino Oy. Harjukatu 8, 38200 Vammala.

Historian Ystävien Liitto

Puheenjohtaja: suurlähettiläs *Heikki Talvitie*

Sihteerin ja rahastonhoitaja: *Julia Burman*, Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69266, varmimmin tavoitettavissa ke 16–17 ja to 10–12

Pankkiyhitys: Nordea nro 157230-363119.

Liiton keskeinen tehtävä on tukea Historiallisen Aikakauskirjan julkaisemista. Liitto edistää muutoinkin historian harrastusta ja tutkimista mm. järjestämällä tilaisuuksia ja kursseja sekä tutustumismatkoja. Liitto on myös palkinnut ansiokkaita historiateoksia sekä ylioppilaskirjoitusten reaaliokoeen vastaajia.

Jäsenmaksu on 34 €, opiskelijoilta 25 € vuodessa. Maksuun sisältyy Historiallisen Aikakauskirjan vuosikerta. Jäseneksi ilmoitaututaan Historiallisen Aikakauskirjan taloudenhoitajan kautta postittamalla viereisellä sivulla olevan palvelupukkeen tai puhelimitse tai sähköpostitse (numerot yllä). Jäseneksi voi liittyä myös maksamalla jäsenmaksun liiton pankkitilille 800016-1528293; lomakkeeseen on tällöin merkittävät riittävät nimi- ja osoitetiedot sekä maininta jäsenmaksusta.

Liiton julkaisusarjoja ovat Historian Aitta ja Historiallinen Kirjasto, joissa kummassakin on ilmestynyt parikymmentä teosta vuodesta 1929 alkaen. Liiton julkaisuja myy Tiedekirja, osoite ja puh. nro yllä.

Suomen Historiallinen Seura

Esimies: dos. *Katarina Mustakallio*

Varaesimies: dos. *Pirkko Leino-Kaukiainen*

Toiminnanjohtaja: fil.maist. *Julia Burman*, varmimmin tavoitettavissa Tieteiden talo, Kirkkokatu 6, 00170 Helsinki, puh. 09-228 69351, fax 09-228 69266, shs@histseura.fi ke 16–17 ja to 10–12

Seuran vuosijäsenet (jäsenmaksu 22, opiskelijat 18 €) saavat ilmaiseksi yhden Historiallisen Arkiston numeron vuodessa ja he voivat jäsenalennuseduin, jotka koskevat myös Historian Ystävien Liiton, Historiallisen Yhdistyksen, Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Sotahistoriallisen Seuran, Suomen Sukututkimusseuran, Svenska Litteratursällskapetin, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen, Työväenhistorian ja perinteen tutkimuksen seuran ja Taidehistorian Seuran jäseniä, ostaa Seuran kaikkia julkaisuja Tiedekirjasta, Kirkkokatu 14, 00170 Helsinki, ma–pe 10.00–16.30, p. 09/635 177, telefax 09/635 017. Muuten Seuran julkaisuja välittävät Akateeminen kirjakauppa, Suomalainen Kirjakauppa, Yliopistokirjakauppa sekä Kirjavälitys. Seuran jäseneksi voivat liittyä kaikki historiasta kiinnostuneet.

HISTORIA

**Historialehti uudistuu ja ilmestyy
jatkossa 11 kertaa vuodessa!
Tilaushinta pysyy kuitenkin ennallaan!**

Nyt voit tilata lehden tutustumishintaan

19 €/4 numeroa

(tilaus jatkuu jakson jälkeen kestopilauksena 54 €/vuosi)

**Kun tilaat nyt saat tilaajalahjaksi
Ylen VHS- tallenteen vuoden 1949
tapahtumista (arvo 32 €). Tarjous on
voimassa 14.5.2006 saakka.**

Historialehti uudistuu ja ilmestyy jatkossa 11 kertaa vuodessa!

***Tilaa historia-lehti kestopilauksena 54 €/11 numeroa/vuosi
tai määräaikaistilauksena 58 €/11 numeroa/vuosi!***

- soittamalla asiakaspalvelunumeromme 03-4246 5500 ma-pe klo 9-16
- faksaamalla tilauksesi 03-4246 5501
- lähettämällä meille sähköpostia osoitteeseen asiakaspalvelu@historialehti.fi
- täyttämällä tilauskuponki osoitteessa www.historialehti.fi
- postitse osoitteella historia-lehti, PL 16, 30101 Forssa.

Nyt voit tilata myös tekstiviestillä!

**Lähetä viesti 19HISTORIA ETUNIMI SUKUNIMI OSOITE POSTINUMERO POSTITOIMIPAIKKA
numeroon 046-8500089 (normaalin tekstiviestin hinnalla)**